नं० २९१ (का)
बृहत्कथा (अपूर्ण)
पत्राणि १६५
३२०

क्षेमेन्द्र:

नं०: २-६१

बृहत्कथा (अपूर्ण)

पत्राणि १६५

३९०

नं०: २-६१

बृहत्कथा (अपूर्ण)

पत्राणि १६५



३९०

सीद्विद्याधरपतिः पतिः । यस्याशेषस्य यशसः प्रख्यातोऽकोऽप्यनंतता । विद्याधरेंद्रदुहिता मायो मूतस्य संमता ।
कांता कनकवत्याख्या रतिर्हि त्रं मनोभुवः । तनाजनि सुतस्तस्यां कल्पवृक्षवरप्रदः । जीमूतवाहनो ना
मसमूहो गुणसंपदां । तं सार्वगुणसंपन्नमभिषिच्यात्मजं पिता । कल्पवृक्षं ददावस्मै नानासिद्धिवलप्रदं
कांताकटाक्षविक्षेपचपलं यौवनधनं । जीवितं वेत्तिसम्बुत्वा समर्थिभ्यस्तं हृदद्दौ । तेनदारिद्र्यनाशाय जग
गतिश्चतिपादितः । हस्तासंपूर्येनिखिलं हरणान्तोतदद्धेद्रुमः । कुलक्रमागतेतस्मिन् कल्पवृक्षे व्ययी
कृते । अपूर्वेणत्यागिनातेन मत्रिलोकी विस्मयं ययौ । खलद्भुजंगकटकं सिद्धमंडलसेवितं । चंडीपतिमिवोत्स
पेन्नीलकंठप्रभावनं । संचरत्सिद्धललनाचरणांभोजकांतिभिः । विभ्राणमिवपर्यंतसक्ताव्यैर्विद्रुमावली । निर्झरस्मेर

ह० हारांकंसकारंदोल्लणंसुकं। सत्त्वाढ्यं भूभृतां धुर्यं चंदनागुरुभूषितं। संप्राप्य सर्वसिद्धीनामाश्रयं विषयप्रियः। पित्रोः स
२१६ पर्याप्तैरनल्पैश्छोडीभूतवाहनः। कदाचिदस्य विश्रंभनिर्मरं सखिविनासह। स्वैरं मधुकराख्येन ववारोपवनेषु सः।
216 स तत्र कांतं कुसुमकरंडं नाम काननं। प्रविश्यापश्यदुद्दूसोरसाः पुष्पवल्लरीः। यत्र खेचरनारीणां तारनूपुररावि
भिः। अशोकाश्चरणाघातिहस्फुल्ला भांति रागिणः। यत्र विद्याधरवधूमधुगंडूषनिर्जरैः। जृंभे वकारं निचकु
लैः पुष्पाननविकासिभिः। यत्र दिव्यांगनातुंगस्तनोत्संगतरंगिणः। मंदारमकरंदांबुसुंदरा वांति वायवः।
पुष्पाहतालिपटलं विलोक्य घनविभ्रमं। नृत्यंति हमकदलीकुंजेषु शिखियोषितः। सुत्कंठाकोमलं एम०
यत्र गीतं किंनरयोषितां। श्रृण्वंति निश्चलाः साश्रुनयना हरिणांगनाः। ददर्श तत्र कैलासशिखरस्फारविं २१६

चमांगं माययितय ताकांका गोर्योः प्रासादमुन्नतं। त्वयामत्यसि तच्छायास्फटीकांतर्दिगंतरां ननन्सुं दृष्ट्वा कोतुका
विष्टः प्रविश्य गिरिजालयं। कन्यामपश्यत्संसारसारां सरसिजेक्षणां। प्रवालपल्लवच्छायं तन्पदांबुयुगं वनो। रोम
सागरसंसारदिव रागाहराद्धं। लावण्यनलिनीवालमृणालयुगलोपमे। जंघाकांडद्वये यस्याः कांतिहंसीव
राजत। विलासवीहिकदली दंडाद्दूरूलभार सा। सुषमायुधधुरी प्रांतदं तनोरणाविभ्रमो पुलिनं कररति सारि
नः पर्यंकशयनं रतेः। मेखलापरीधं यस्याः जघनं मान्मथं पुरं। मध्ये नाभीसदावल्ली हरकोपानलाकु
लः। कोसानुमीयय ते यस्या रोमाली छतलेखया। मारहारांशुमुकुलैः जीवितो यस्याः पयोधरौ। चक्रवाकाविव सुखा
सक्तवालविशांकुरौ। यस्यावलयकर्हेर नीलरत्नांशुभोगिनः। तारुण्यचंदनलतालतिकेव मन्मुर्भुजौ स्मेरवालव

ह० संतेनहसितेवाधरकांतिभिः। श्यामायमौवनौघानेयस्याः किशलयावलीहुस्फाटनाशावंशोभललाटेह्यृत्रमाश्रिता।
२१७ यत्कटाक्षाः शपुरस्तुल्लोद्दामदामतां। नदन्नांभोजभृंगालीयावभारालकावली। ~~हुस्फाटनाशावंशोरु~~ प्रशालि
217 मिवकामेनन्यस्तां सौभाग्यभूयतेः। तां दृष्ट्वा विस्मयात्फुल्ला लोचनस्मन्मयोभवत। हिपंनकवनारेणतरली
कृतः विलीर्णहृदत्तं प्राप्य तहराप्यासनपादपं। प्रशांतविग्रहकथं त्यक्तरागमिवस्मरं। लक्ष्मीविलासभवनंभुज
स्तंभुविभूषितं। सापिलावण्यनलिनीराजहंसविलोक्य तं। लज्जामज्जन्नतुलतां कंपसंपन्नरंगिता। आसक्तमौक्तिक
लतावभूव स्वेदविंदुभिः। हिंपुलकितातस्याविरराजकुचस्थली। विशद्धिरिवपुष्पेषुशरैराकीर्णकमराननत एम०
स्नामेत्यसहितं प्राह्नहज्जीमूतवाहनः। प्राग्गुपायनकर्पूरमिवदंतंसुभिर्दिशान्। आचाररुचिरः कोयंक्रमन्नेवहु २१७

लोचनेसंभाष्यतेनयनस्त्वं र्वैस्वागतप्रणयीजनः उत्कंठितन्मुखंदृष्ट्वाप्राहहामोमृगलोचना। त्यज्यतामसुत्सृष्टमुखीलोलकुंडलिवानना
श्लाघारगुणाधाराकुरुतेकम्पंमोमनः। कौतुकोत्कलिकालोलंस्वभावसुभगोजनः॥ विधेरवधिनिर्म्माणांत्रैलोक्यनयाना
त्सवं। कुलालंकलियंतीनदाशयंसत्यमुन्नतसत्वानोदेरणांकन्याकेयंललिताकृतिः। इत्युक्तातेनसाप्राहसखीप्र
णयमंथरं। गंभीरोदारमधुरंकलयंतीनदाशयं। सत्यमुन्नतसत्वानांदर्शनेनभवादृशां। मनोनृत्यतिकिंत्वेषाकथंवाणीप्र
वर्त्तते। लज्जानिकेतनंकन्याकथंनाथनवागतः। संभाषणेसप्रतिभालभेतेवाक्प्रगल्भणो। विश्वावसोः सिद्धपतेः विश्व
मुक्तालताह्वया। इयंमलयवत्याख्यानित्यंगौरीव्रतेस्थिता। निवेद्यतत्सखीसंर्वतद्धयस्माद्याश्रणात्। जीमूतवाहनः
सहजेनातिजात्येनगुणेः कांत्याचभूषिता। इयमालोक्यतेहिंष्वंयदेतज्जन्मनःकलं। आनंदमधुरादृष्टिर्मनःप्रीति

क० तरंगितं। सत्तामनतावदो चिंत्यं वाह्यस्त्वाचारडंवरः। ममागमं तु धाहृष्टिं पतेमनुग्रहात् एवंविधस्य वपुषः। को हि नाम न मन्यते। इ
२१८ ति ब्रुवाणो सानंदं विद्याधरधराधिप। आहूता सा प्रतीहार्या प्रहिता मातुरंतिकं। न्यस्तं त्वयि मनः पाल्यमेतदत्यंतपेश
218 लं। इतीव कांतं सा शाह व्रजंती नूपुरारवैः। ददौ चिकवराट्वन्निलक्षितैकलतौ मुडः। ततो मे हशं साधम्मिल्लमधुपोत्सारणा
कुलां। वेषपुत्संतनसंरुद्धां त्रन्वीक्ष्य बेणसायये। हृदु कुमारेण मनसा वहंती तं सहानुजं। निजमंतः पुरं प्राप्य निःस्पृहं संती म्लानथ्यांसु
का। पपात शयनात्संगे दग्धा मकरकेतुना। तस्याः प्रवृद्धं क्षिप्रसको पि विरहानलः। सिच्यमानोपि वाष्पांबुपूरै राजंनते भृशं
अज्ञांतरे जलनिधिं प्रविष्टे वासरेश्वरे। वभूव रागिणी संध्या नलिनीव नशालिनी। पद्मसंकोचचकितेव भृंगस्तु भ्रमरा ध्रुवि एम०
संध्यायासपदि व्यक्त म्लानमो वीजकणा इव। तिमिरै रंजनश्यामैः श्यामा चंद्रनक्रांतलैः। चक्रवाकी वियोगाग्निधूमाभैरु छि २१९

नंततः। नीलांबुजैरिवोत्स्रष्टं भ्रमरैरिव मूर्छितं। नीलकंठैरिवोद्गीर्णं चचार सुचिरं तमः। अथादृश्यत चंडीशजयमं
डलमंडपं। श्यामाकर्पूरतिलको रोहिणीरमणः शशी। दिक्कांताकेलिमुकुरे निशामौक्तिककुंडले। स्मरराजसित
च्छत्रे शशिनि श्रीविजृंभते। उत्फुल्लकुमुदामोदमोदनंदितनंदिदिराचमा। पद्मिनी चद्नो नाशाइव वालानि
लावभुः। शोषिता हृदयाकांतचंद्रयंत्रोपले विधौ। प्रोढिं प्रयाते पंचेषुवह्निकुंडमहोल्मुके। श्रीखंडरससंसिक्तकदलीदलशी
यिनी। तत्रभूव गाढसंतापाक्रांतासिद्धयतेः सुता। न जलार्द्रैर्विवेशेनैर्महोरैर्न सरोरुहैः। तप्यते चंद्रकांतेश्च शशापमदनान
लः। सा लज्जातरलं शाहंता सखीं पार्श्ववर्तिनीं। अपि त्वमेव मे वामे तत्र कांतदर्शनसाक्षिणी। किं करोमि क्व गच्छामि क
स्मै तत्कथयामिव। अयं कन्याविरोरुद्धो मे क्रमः कामेन निर्मितः। इत्यो दिशंति संदेशं प्रयाति स्वयमेव वा। प्रियं प्र

वृ० रायशालिन्यो निर्लज्जाछन्नयोषितः। किंवाहं दृश्यते तस्मै लीलयाकृतचेतसा सञ्जता सौभाग्यसंपन्नः सेवकस्य स्मृतोगोति
२१९ वा। विरतोऽसीति काप्यसंपवंदतीति प्रगल्भता। एहीत्याज्ञावलेस्यासौ प्रियोसीति लज्जता। न जीवामीत्यसदृशं त्वत्प्रि
219 यास्मीति लज्जितं। आगतामीत्यनुचितं स्मरार्त्तास्मीति वापलं। न जाने सखि किंवाच्यो देवादासादितोपि सः। सर्वेथानर्थमा
र्थेऽस्मिन् स्मरणं शरणं मम। वयस्यासन्निधायेति सा निनाय सहनिर्झरैः। संतापशोषकठिनं कुचचंदनमाईतां। जीमू
तवाहनोप्यस्मिन्नंतरे विरहाकुलः। तस्मितगौरीवनोद्याने वचारेंडसुखीस्मरन्। सकामभुजगाक्रांतः कौमुदी
विषमूर्छितः। संतापविकलो भेजे वातूलतरलां स्थितिं। तं ध्यानमूकमात्येत्य द्रामं मधुकरः सखा। उवाच वि रम०
क्लवः कोयं तवापि मनसः सखे। भज्यंति संततं सांता विद्यार्जनपरिश्रमं। येन नव्यसनं नाया ते मुह्यमति विह्ल २१९

वैः। इति ब्रुवाणां निश्वस्य ततो जीमूतवाहनः। कृत्वां विलोक्य बहुधां स्वस्थामीति तमभ्यधात्। अन्यत्र चंदनद

लैः कल्पिते सुहृदा ततः। निषण्णः शयने प्राप न सुखं तापमानवं। अत्रांतरे मलयवत्यप्येत्य विरहासहा

गौर्याश्रमे तरुलतापांते पाशमकल्पयेत्। ततः प्रणम्य गिरिजां हा हतेति विलप्य सा। विधायमाश्रुनयनाल्ल

उवाल मृगांगनाः। जीमूतवाहनो भूयादन्यस्मिन्नपि जन्मनि। विभुरित्यभिधायायान्तापाशं भिमुखी क्षणा

त्। ततः श्रुत्वा सुहृदाक्रन्दनस्वरं जीमूतवाहनः। छिन्नल तलताजालैस्तन्मुग्धावद्दर्श च। ततो भगवती

प्राह पुत्रि मा साहसं कृथाः। नचिरात्चक्रवर्ती ते भर्ता जीमूतवाहनः। इति देवी वरं प्राप्य सा ददर्श पुरः स्थितं। जी

मूतवाहनं हर्षलज्जामुकुलितेक्षणा। अत्रांतरे समभ्येत्य चेटिकातां व्यजिज्ञपत्। दिष्ट्यासि वद्धीस देवि प्रसु

ह०
२२०
220

तस्मेमहोत्सवः।तद्भार्याजनकादेशाद्ध्यविद्याधरेश्वरः।जीमूतकेतुःपुत्रायदात्तत्वांसादरोर्थितः।तदेहिकल्पितोद्यैवविवाहोजन
कस्यते।इतिश्रुत्वोवसात्तूर्णोप्रययोचारुहासिनी।जीमूतकेतुःपुत्रायदात्तुत्वांसादरोर्थि वाहनोप्यस्तुसमेत्यपितुरंतकं।उवा
हमंगलोदारंविवाहोचितभूषणं।ततोमहोत्सवात्तस्याजनकादेशात्स्वनंदिविद्याधरशतानुगः।परिणीयप्रियतमांसो
भूत्सभोगतत्परः।प्रेयस्याःसाग्रजंतुल्यरूपंमित्रावसुंव्यधात्।विलासकेलिलीलासुप्ररूढप्रसमाजमं।कदाचिदथवि
श्रंभाशमित्रावसुनासह।चत्वारोनाम्निक्षेत्रेविलोचनांतममविलोकयन्ददर्शनवशिखराकारंतत्रास्थिसंचयं।युगद्वये
महाभूतकरंकैरिवपूरितं।किमेतदितितेनासुपृष्टोमित्रावसुस्ततः।उवाचगरुडेनावभक्षितानांभुजगोत्तमाः।सर्पाद्य
यभयान्नाश्र्यस्ततोवासुकिनार्थितः।विमृष्टांततनवारेणसदैकंनागमन्वसौ।अयमस्थिचयास्तेयोडिक्कटसमुच्छ्रितः

राम०
२२०

अक्षत्वतिजनकाहूतास्तं रोमित्रावसुर्ययौ। जीमूतवाहनोप्येकः सर्वेषु करुणाकुलः। चचार तद्वनिस्सारं संसारं कलयं
न्धिया। ततो ददर्श करुणाक्रंदसुघाधराननां। हृद्धांगनांकुमारेणसान्त्व्यमानांसुजर्मुजः। स्फूर्णोऽडुहंदरस्तुरथंकांतिधौ
तिदिगंतरं। स्फुरत्स्फीतकरणारत्नपुंजपिंजरितांबरं। आनंदमिवसाकारं संतोषमिवजंगमं। तं वीक्ष्य तनयं ह
ष्ट्वा विललाप। अग्रगं हा पुत्र नयनानंद सौंदर्यामृतदीधिते। शंखपालमहावंशव्यक्तमुक्तामणिषते। हा शंखमूल
लावण्यनिधानमिदमेवात। वपुर्गेहडचंवृयच्चत्रयासहकथं। भीतेन नागराजेन प्रेषितासि गरुत्मते। सुकुमा
रे शरीरेस्मिन्। कास्तत्रातामविष्यति। इति पुत्रमुखं भोजमकलोकयरोदमा। जीमूतवाहनोल्पेभ्यन्यतामुवा
चकृपाकुलः। मातः स्थितोस्मि ते पुत्रपरित्राणाततत्क्षणः। परोपकारासंसारे निःस्सारे प्राप्यते कुतः। अयरमवसादायाये

ह०
१२१
221

सारसमुच्चयः। यस्ययातिपरयोसवारोमत्सुरण्यपात्रतां। इत्याकर्ण्यपरिहृत्याहुं तंपर्णाशंकिनीततः। पुत्रमाछाद्यसाकंपासा
श्रुः प्रणनागतं। नाहं भुजंगाधिपतिर्विनीतो यैनिजविग्रहः। विद्याधरोरक्षिताहं त्वत्सुतस्येति सोभ्यधात्। हृद्वावदत्त्वं तत न
यः शंखचूडाधिको मम। बहुकल्पशतंकां तांपुत्रसोम्यामिज्ञां मां तनुं। इति तस्याम्बुवाणायं शंखचूडोपि विस्मितः।
नमभ्यधात्स्मितमुखो ललाटरचितांजलिः। अभिनंदिनमेतन्नेदर्शिनं सत्वसागरे। घूर्णोडरमृतो न्मारिकिरणोः कस्य
नप्रियः। अहोतुम्यं निजप्राणान्मदर्थेदानुमुद्यतः। साहं सहेकथंनाम गृह्णेदर्शिसार्थिरत्नविक्रयं। कियंतो न
मवांभोधौजातायातो तोहिमहिधाः। कौस्तुभस्यैव भवतः कदृष्टः पुनरुद्भवः। सात्वोज्वलं तवैचेतन्मुखं दोशोभतेव राम०
पेः। अंधकारयजगतामनुनेनितयाचितं। जीमूतवाहनोप्याहवनीचेत्रंप्रभाषसे। हद्दैयं त्वां विनापुत्रंकुलोलंक १२१

रणं सखे कथं जीवति दुःखं हि जननी ते हहा दुःसहं। एतां तां त्रातुं निजात्मानं रक्ष त्वं जीविता ह्यसौ। अस्याः प्राणपरित्यागे विद्धि त्वमा
कारणं भव शरीरेण मदीयेन द्वयं पाहि महामते। इत्युक्त्वा शंखचूडस्य पादयोर्निपपात सः। कर्णौ हस्तैन्नु सम्भवदन्निर्वेधाकुलि
तस्ततः। श्रुत्वा वध्यचिह्नं नैव मादृशामीदृशं वचः। ननाम शंखं धवलं। शंखपालमहाकुलं। न मया शंखचूडेन सत्वभंगा
त्कलंक्यते। आमन्त्रोग्राहडः कालः स्वस्तिगच्छाम्यहं विभो। विंध्येशे लं प्रणम्याशु गोकर्णं शशिशेखरं। उक्त्वेति मात्रा
नुगते याते तस्मिन्नचूत्तरणादभूत्। उद्दण्डकाण्डकल्पांतानानव्याकुलितजगत्। कालांशैर्दृण्डशंखाभाः स्पष्टाघटि
तदिक्तटाः। उत्सस्तुम्भकरोत्फुल्लाः करालाः सागरोर्मयः। ततश्चूडाप्सु तत्र स्यमेरोरिवमरीचिभिः। अभूद्दोघो
नलेनैव प्लुरितं पिंजरं नभः। आगतं गरुडं ज्ञात्वा सूचितं पक्षिमारुतैः। आरुरोह मदावध्यशिलां जीमूतवाह

ह० नः। रक्तांशुकेन संछन्नः स्थितस्तत्र व्यचिंतयत्। सत्त्वापकारहयत्पुनर्जन्म भूयान्ममेति चेततो दक्ष्य तदिग्दाहकृवि-- रं वरे।
२२२ प्रलयाग्निशिखालोलपक्षाक्षेपः सषगेश्वरः। तथोरुवेगसंघट्टमूर्छद्घनघनारवैः। क्षुब्धोश कालकल्पांतसंत्रस्ते
222 व जगत्त्रयी। आगत्य तस्य धियोच्छ्रीविद्याधरशिरोमणेः। जहार शिरसः खंडं चूडारत्नेन मंडितं। पुनः शरीरमादायत
तं स पतु-- खेचरः। गगने प्रलयाकारं चकार गतिविभ्रमं। तच्चंचुक्षतवभ्रष्टं रक्तः धाराः पुरः स्मरं। अंके मलयव
त्यास्तच्चूडारत्नमथापतत्। तं दृष्ट्वा वज्रसंनग्नशारीरवलिते च सा। जीमूतकेतवे तस्यै पारेत्रस्तान्यवेदयत्। तास्त्वि
द्धयापीज्ञायत्स्वसूनोर्जीवितव्ययं। तं भार्यास्नुषाभ्यां सहितः सोदरणीं तां शिलां पायोश्रवां तेरेणां खंचूडस्तृणीं तं रम०
देशमागतः। गोकर्णमर्णवतटे प्रणिपत्यमेनोजवः। तत्रापश्यन्न खगुरवो श्वानस्फुटितशेखरं विद्याधरेंद्रमादायता २२२

ईषमुत्पत्रितं तद्दिवं तं वीक्ष्यामीहतुनयनं विद्यानीतं विदारितं। आत्मानं तद्वधे मत्वा कातरणां विललाप सः। हा सत्त्वविपुलोदार्य धैर्य
गंभीर्य सागर। हा परार्थैकशरण शोकहा निःकारणबांधवः। इति शोचन्स पदवीमनुगंतुं गरुत्मतः। जगाम जीवितत्या
गदृढीकृतविनिश्चयः। आद्यास्वाद्यतार्क्ष्ये एविद्यान्निजीमूतवाहनं। क्षिप्रं स्थगितसंरंभः ताक्ष्यो विस्मयाकुलः। अहो
नु सत्त्ववानेष कोऽपि धैर्यमहोदधिः। महामरणेऽपि यस्यांगे जायं नेपुलकांकुरः। प्रसन्नवदनः क्षिप्रं जीवशेषापि
वर्तते। चिंतयित्वेत्यपृच्छत् त्वं कोऽसीति विनतात्मजः। स तं प्राह किमेतेन वेत भक्ष्य मामिति। अस्मिन्नवसरे शंख
चूडोऽभ्येत्य तमब्रवीत्। हा हा मा मा कृथा ताक्ष्र्य साहसं किं न पश्यसि। अस्य विद्याधरेंद्रस्य स्वस्तिकां कम्बुरस्थ
लं। अहं मनागराजस्ते भक्ष्योजिह्वानलद्वयं। विस्फूर्जद्विषडंकारस्त्वस्फीतां फणां पश्य मे। इदानीमपि देहे मां

कृ०
१२३
223

सशोणितमहिलोनच पश्यामिति नेत्राग्निं स त्वं दूरे स्थितः कुतः । इत्यक्रान्तिविपुलं वक्त्रः प्रसार्योज्ञानवियद्गृहः । तूर्णं मां भ
क्षयेत्याह सहर्षः पुनः पुनः । तातास्थिशेषं तं त्यक्त्वा निविषणः पतगेश्वरः । जीमूतवाहनवधूर्गुरुन्या मायया यो
सह । दृष्ट्वा मलयवत्यग्रे प्राणनाथं तथागतं । प्रसोहृत्पूर्वशोकाग्निधूमेनेवांधकारिता । जीमूतवांके वल्लनयं
विलोक्य महज्जायया । पपात लूननिर्मूल इव चंदनपादपः । तार्क्ष्यर्णाश्वास्यमानेषु तेषु जीमूतवाहनं । संस्पृश्य
पाणिना मातापि शोचकरुणस्वरं । पुत्रं निशेषजीवोपि सोऽत्रवीज्जननीं शनैः । मातर्विनश्वरस्यास्य किं शरीर
स्य शोच्यते । भवेऽस्मिन्नावनभ्रांतवीचिभ्रमं तं गुरे । जायते पुण्ययोगेन परार्थे जीविते व्ययः । उक्त्वेत्यदस्तजात्मा
णां त्स्य विद्वाय मुखच्छविः । स्फारेण शोकतमसा जगत्संहरयन्निव । ततो मलयवत्याप्रु मरणे वक्रुतहृणा एम० १२३

शोकवेगेनसंरुद्धानपपातवचालता।अथसाक्षाद्भगवतीगौरीतांभक्तवत्सला।समाश्वास्यसुधासेकैःसद्यस्तमजीवयत्।
चक्रवर्तिश्रियंदत्त्वाहिमंदेवीतिरोदधे।ततोदेवाःसगंधर्वास्तस्यसत्त्वमपूजयन्।गरुडोप्यथहृष्टात्मावरदेस्त्व
नयाचितः।प्रददौसर्वनागानांसुरण्यानभयदक्षिणां।अजीवयच्चास्थिशेषान्हतान्प्राक्पन्नगेश्वरान्।चक्रवर्ति
श्रियंभेजेततोजीमूतवाहनः।संप्राप्यकांचनपुरंहिमाद्रिशिखरेस्थितं।पित्रोःसेवास्थितोराज्येरराजत्पिता
सखः।कथयित्वेतिवेतालःपप्रच्छवसुधाधिपः।सत्वावानशंखचूडःवकिंवाजीमूतवाहनः।इतिपृष्टोनृपःश
हशंखचूडाञ्ज्यसत्त्वभृत्।यावालोपिनिजोचित्यान्नववालमहाशयः।जीमूतवाहनस्यैतदात्मदानंकमद्भुतं।याधिम
नःसहिपुरादन्नवान्वङ्कशत्रनुं।तपसीव्रंयशःस्तुर्ध्रंम्लाघ्यांश्रीःसत्वमुत्तमं।निर्व्याजदानंतुनृणांपूर्वाभ्यस्तंहिज्ञा

वे० यतोऽसुत्वोत्पलक्षितो गत्वा वेतालः शंसिपातहां। तेनैव कंठपाशेन तत्रैवाह्लंबितः स्थितः। इति षोडशो वेतालः॥ ॥पुनस्त
२२४ मादाय ययौ जवेन जगतीपतिः। स्कंधस्थितस्स वेतालश्च कथेयं श्रूयतामिति। कनकाख्यपुरे राजा श्रीमानासीद्यशोधनः
224 मांधातृरामनहुषप्रायकीर्त्यो विस्मृतिंगताः। स कदाचित्समत्येत्य विज्ञमो वर्णेजाभयात्। समाप्तिकन्यकारत्नं दे
वयस्याहि भाजनं। इति श्रुत्वा नरपतिर्दिदृक्षुस्तां प्राहिणोद्द्विजान्। ते दृष्ट्वोन्माहिनीनासतामुन्मादसमाययुः। इ
मां भूमिपतिः प्राप्य प्रजाकार्यपराङ्मुखः। भुवं तद्दितिरागेण द्विजास्तेन्यचिंतयत्। ते नरेश्वरमभ्येत्य कन्यां
उल्लक्षणां जगुः। अनादृतां ततो राज्ञा सनान्येनां पितादृदौ। कदाचिदथ मत्तालिमालावलयिते मधौ। उ राम०
त्फुल्लफुल्लधवले कोकिलालापशालिनी। मकरंदपिशंगाद्रुदिक्षुदक्षिणमारुतैः। कौंकुमेनांरो २२४

गैरिणाविलिप्तांछिव कामिभिः ।राज्ञा गजेंद्रशैलस्थ स्तूपकपीडशेखरः ।अशोकमालामध्यायोमधुमास
इवापरः ।पुरे चैत्रोत्सवं द्रष्टुं द्रष्टुं च चारकमलेक्षणाः ।विलोक्यमानः कांताभिः कुसुमायुधसंशया ।उद्यानेक्षणे
त्यनेनाहं प्रत्याख्यातेति मानिनी ।उन्मादिनी ततो राज्ञः ।सोधान्नमनुदर्शयत् ।नेत्रांबुभिः कंवलिता पाणिन्यं
न्यातपल्लवा ।वभौ मूर्ध्नि व चैत्रश्रीः सा मुग्धस्मितपुष्पिता ।हारनारहारकरस्फीतफेनांके कांतिसाग
रे ।तस्याः कटाक्षैरभवद्यस्तु नाभ्रांतिविभ्रमः ।विंवाधरारुणाहृतं लोललोचनषट्पदं ।सावसारसुखांभोजं
सुगंधिस्मितकेसरं ।तां वीक्ष्य चंद्रवदनां मदनोद्यानकौमुदीं ।अहो नु वंचितोस्मीति प्रद्ध्यौ वसुधाधिपः ।राज
धानीं प्रविष्याथासारस्वरनिपीडितः ।नाद्याने पुनर्वापीषु न सोधे छायायो धृतिं ।उद्यानेक्षणे नियतक्रीडजीवे

ह० नैयवुद्धिभिः। उन्मादिनीशाह्नरणात्तेनिर्गच्छन्तडुराधम। इत्यादिश्य नृपतिस्तस्थोद्द्यमानइवानिशं। कदलीदलशय्याहृश्रीखंडसलिलो
२२५ क्षितः। भिषग्भिः सेव्यमानेपिस्वास्थ्यं न प्राप्यते पजैः। स्मरज्वरचिकित्साहि द्यितालिंगनादृते। विश्रंभसाक्षिरोकेनसात्तस्य वि
225 रहव्यथा। विराजनाम्ना विज्ञाता राजन्येनकथांतरे। ददर्शोद्ववीन्नृपतेनासारवतां सुंदरीं विना सेनापतिवत्त्ं प्राणाः क्वापि गंतुंस
मुद्यताः। यौवनोदयशीतांशुं तन्मुखं सुखदं दृशोः। धन्याः पश्यंति लावण्यरसायनतरंगितं। भूपतेः परदारेषु संगमे। मेन
रोचते भ्रमाणपदारूढाणां मरणं हि श्रेयतः। इत्युक्त्वा दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य हा मविग्रहः। आनीयतां सेति वाचावय
स्यः सनचक्रमे। अन्येद्युर्ज्ञीतवृत्तांतः। सेनापतिमपेत्य तं। स्वैरं वलधरोनाम सप्रणामं व्यजिज्ञपत्। भोजनं सर्वरत्ना राम०
नामेकस्त्वं देवनापरः। गृहाणोन्मादिनीं कांतां ललनारत्नमुत्तमं। इतिश्रुत्वा विहस्येनमुवाच वसुधाधिपः। अहो २२५

भक्तोसि मे नृत्यो हितं नैव प्रभाषसे। अयं लोको निरालोकः कलिकल्मषसंकुलः। नृपाणां साधुशीलानां चरितै
र्हि प्रकाश्यते। हृदहं पृथिवीपालो दंडधारपदे स्थितः। अकीर्त्तिवासनावर्ज्जं व्यसनाब्धिं कथं भजे। कुले जन्म गु
णाः संति धर्म्मे यशसि चादरः। मतिश्च परदारेषु सत्यं न सदृशं मम। इति ब्रुवाणं राजानं सेनापतिरभाषत। उन्मा
दिनीं करोम्येष नर्त्तकीं त्वद्रमंदिरे। भजस्व तां देवदासीं देवदोषो न विद्यते। इति तेनाच्यमानोपि तं तिनं दृढपान्नृ
पः। ततः सेनापतौ याते सोमेवोन्मादिनीं स्मरन्। यशःशरीरममलं विवेशोत्सृष्टजीवितः। तस्मिन्नुपरते राज्ञि सेनानीः शो
कविह्वलः। वह्निं विवेश मद्भक्तिः प्रपन्नैर्हि प्रदृश्यते। अभिधायेति वेतालः कृत्यायोलं पृष्टवान्पुनः। सेनानीभूमिपाला
भ्यां को धिकः सत्त्ववानिति। राजावदत्स्वामिभक्तिर्भृत्यानां किमिवाद्भुतं। श्लाघ्यो नरेंद्र एको यः प्राणांस्तत्याज नस्त्रि

वृ०
२२६
226

तिंउद्दाममदसंरुद्धा लीलापीडितदष्टयः । न पश्यंति न शृण्वंति राजानः कुंजरा इव । नारीणामिव सद्भावो दौर्जन्यं महतामिव । विवेको

भूमिपालानां कदा केनानुमीयते । इति श्रुत्वोव वेतालं प्रयांतं शंसि पातकं । उनरादाय भूपालः प्रययौ पवनोपमः । इति सप्तदशो

वेतालः ॥ ॥ ततः स्कंधस्थितो भूय उवाच वहतो धाधिपं । शृणु राजन् कथामेकां त्वयः म्लतति संशयात् । चंद्रप्रभाभिधानस्य नृ

पस्याजपनीयते । हिजो बभूव नगरे देवस्वामी महाधनः । चंद्रस्वामीति तस्याभून्नतयः श्रुतिपारगः । द्यूतव्यसनसंसक्तो

निःकलंकाः क्व वा गुणाः । स दृद्धकितवैर्द्यूते व्याजाहृतधनं जितः । बद्धोलताभिरनिशं ताडितो मोनमास्थितः । मृ

तोयमिति कालेन त्यक्तस्तैर्निधनः कृशः । प्रययौ निशि निःशेषशोकक्लेशसमाश्रयः । स शून्यो देवनिलयं कथं एम०

चित्प्राप्य निःसहः । अपश्यत्तुंगखट्वांगव्रतिनं भस्मभूषितं । दीनस्तपस्विना तेन स कृपा मोक्षनियंत्रितः । तद्वि २२६

द्यानिर्म्मितं भेजे स विप्रः कांचनं पुरं । तत्र बालमृगाक्षीभिः शशांकसितकांतिभिः । सुरतं सुरसुंदर्या तत्र विप्रससाप्नवान् । इति त
द्विधया दृष्टमनुभूय समुत्थितः । प्रभाते तद्विरहितः एधुशोकाकुलोभवत् । ततस्तत्कूपयावाक्ष प्रत्यहं तन्महाव्रती । नि
शियदृश्यते सर्वथा सरे तन्न किंचन । ततः कदाचिदाराध्य स विप्रस्तमभाषत । भगवन् देहि मे विद्यामिमामीक्षित
सिद्धिदां । इतितेनार्थ्यमानोगस्त्यो प्रोवाच विमलाशयः । विद्येयं तीव्रनियमैस्त्विन्नरागादिवंधनैः । प्राप्यानतज्जल
जपादासुखेविघ्नकारिणी । सलिलांतः प्रविष्टस्त्वं स्वप्नइद्रक्ष्यसि तत्क्षणात् । पुनः संजातमात्मानं वंधुपुत्र
कलत्रिणं । तटस्थितेन च मया स्मारितो यदि विद्यया । वद्धिं वेत्स्यसि तद्दहादिमां विद्यामुपेक्ष्यसि । इत्युक्त्वा
सतदादेतस्मिन्निजविद्योनदीतटे । सापिवप्राप्यां तां जन्तुं विवेश सलिलोदरं । तत्रापश्यश्यविस्मृत्यस

वैमात्मनमात्मनाहिरण्यपुर्यांसंजातंशंकरस्य पुराधसः। कालेनवर्द्धमानोसौ सहाविद्याकलागुरोः। भार्यांशशिप्रभांना
मभेजेविस्रंभसाह्रिणी। सद्भुवास्तुसंतोषविश्रांतिवदनेवने। विजहारतयाहारिवपुषाहरिणीदृशा। दासीशताष्टतां
तत्ररममाणांददर्शसः। तांदेवयोगान्निहतांसेर्ष्यणादयितांभुवि। तांवीक्ष्यविललापासौ कंदर्पविषमस्थितिः। हाप्रिये
हामनःसिंधुचंद्रिकेहास्तलोचने। लक्ष्मीरिवाविनीतस्यक्वाद्ययातासिसुंदरि। इत्यस्सुगमद्गिराविलपंतंचिराय
तं। आयुषोर्द्धंप्रयच्छास्यैदेवदूतोभ्यधादिति। ततस्तुत्वाप्रददौतस्यैनिजस्यार्द्धमथायुषः। अवाप्तजीवितांतांते
नतानामालिंग्यननंदसः। ततःकालेनतनयंलेभेकमललोचनं। स्नेहस्यमंदिरंकांतंप्रतिबिंबमिवात्मनः राम०
इतिमायाविकल्पोयंसर्वंमिथ्याव्यलोकयत्। अत्रांतरेवदान्येनप्रतिनासविवाधिनः। स्मृत्वावह्निप्रावेशायमहासेव १२७

समुद्यतः। वंधूनां करणाक्रंदराविणां वाष्पपूर्णो गिरः। तत्तनयोस्तं गयायत्या। तया सार्द्धं मृगीदृशा। आश्यमानोपि यत्नेन वह्निमेवस
माविशत्। स चानुमरणोद्युक्तां दृष्ट्वा नार्यो स्वमातरं। अयायोस्मीति संचिंत्य सुहृन्निर्जडतां ययौ। अनिर्दग्धवस्त्रस्तनस्तेन पाव
केन हि मंत्रविद्या। उपदिष्टं नदीतीरादंतर्जलजयास्थितः। एतदद्भुतमत्र तु भोगे दृष्ट्वा सर्वे सविस्मयः। न्यवेदयद्यथावृत्तं
व्रतिने रचितांजलिः। दुःखाकुलस्ततः प्राह नतीतं धिग्विकल्पितं। त्वायछं भ्रंशिता विद्या विद्यामे भ्रंशिताइति। सा
वदन्निर्विकल्पेन त्वयादिष्टं कृतं मया। न जाने केन विघ्नेन दग्धोहं नकृशाहना। इत्युक्त्वा शपथं चक्रे स विप्रो व्रतिनः
पुरः। तपस्वी भ्रष्टविद्यार्थस्तत्कारणमचिंतयत्। कथयित्वेति वेतालः पप्रच्छ वसुधाधिपं। राजन् कृते विधानेपि
किं न विद्या प्रदृश्यते। इति पृष्टो नृपः प्राह कृतं तेन यथोदितं। किंतु भावोस्य तत्कालं वांधवे यादृतिं ययौ। तेन प्र

रा०
२२८
228

नष्टेयं तद्दोयात्तगुरोरपि चिरंस्थिता । विद्यास्वभा किंतु भावोस्य तत्कालं वांध्ववेक्ष्यादिति ययौ । तेन श्रनष्टा तन्मे वडुष्टानां विश्वं
न्येव हि हृद्वयः । इत्याकर्ण्य च वेतालः प्रययौ शिंशिपां पुनः । आनिनाय च तं भूयो निरुद्वेगो महीपतिः । इत्यष्टादशो वेता
लः ॥ ॥ सा ततः स्कंधगतः प्राह राजानं वेगगामिनं । शृणु राजन्नथ कथामि कां निशा यावन्न शीर्यते । कं को ह्लं करलपु
रे सार्वभूमः क्ष्मापतिः । सूर्यप्रभा निधानो भूद्यशः कुंसुमकाननं । अक्रामविक्रमे तस्मिंस्त्रिलोर क्षति क्षितिं । व
णिजस्ताम्रलिप्तायां धनदत्तां स्यपुत्रिका । विद्याधरी साध्यवाला मानुषं नो माश्रिता हि रूपवत्यां जायायां अजाय
नस्हुलोचना । तत्कांतिमभ्युन्नां मन्नोव वल्गविजयी स्मरः । सा यौवनं शनिः प्राप नाम्ना धमवती नत्रु काले महिदिवं याते त राम०
स्यापि तरिगोत्रजैः । हृतेडविरामाक्षिप्ता । तद्भावराजसंश्रितिः । साड्ः खिता वनीता च गृहीत्वाभरणं निजं । अल २२८

क्षितानिशिशायाऽहिह्नास्तह विकलायां तीव्रतां निरालोकैः शोकैरिव तमोभरैः। विलुप्तदृष्टिः स्थूलस्कंजवानां
सेनसानरं। सचोरः स्कंधनिर्यातसंज्ञातविपुलव्यथः। चुक्रोशसहतास्मीनिपर्यंतम्श्वासगद्गदं। वणिक्क्षुत्रासस्पृष्टो
थशाहाचारोऽस्मि वायस्तत। इयंत नीयामेरात्रिःशूलस्थामे वव नीतनीद्र व्यथोपजीवामि पातकैः पूर्वसंचितैः
अक्रूरेण कथं यांति। शारणाः कल्मषकर्म्मिणां। इत्थं क्रांते न दृष्टासा निजदुःखमनापि नपतिश्च लयशोका
त्तीयेनस्वपुरमत्यजं। अज्ञां नरेशशी नित्यं कृपरोगादिवार्दितः। उदयोपांडुरस्थूलकपालशकलच्छविः।
गते क्षिमित्रदपिते शांते संध्याविनानले तारास्थिसंचयं कर्तुमेवेंडुरस्तं गतकराग्रः। दिशः सितांसुकच्छन्ना
ज्योत्स्नास्नाप्तरैः। प्रव्रजिरेशोकाद्विवोढसलिलक्रियां कुमुदपांडुराः। ततघोरो वदद्दहस्वाप्रकाशे नत्वहंतां

पृ०
२२९
229

पुरः।कन्येयंदीयतांमह्यंस्वपुत्रींवितरामिते।तच्छ्रुत्वैवदिलीपस्त्वेवमाभणोतिह्यच्छुस्मितोऽन्वयामात्यवितीर्णाथिसवाश्यहिम
मात्रया।केनापिसहसंगत्यपुत्रंवातुपरत्रमे।अस्तिकांचनलक्ष्मेतेनामेदेहिकन्यकां।इतिश्रुत्वासुतांतस्मैप्राद
त्सावीरपूर्वकं।दत्त्वातत्ततलेन्यस्तंतस्मिन्सोप्यरविलंघनं।पुत्रार्थंतामनुज्ञायकन्यांवीरोव्यपद्यतां।ततोभट्टे
वयस्यस्यश्रृहंशापसपुत्रिकः।सतांकुमारदत्तस्यसुकन्यावीरददाहसा।अथकालेनसागत्वानिःशेषभयवर्जि
ते।सूर्यप्रभस्यनगरेतस्थौहेमचर्यैःसुखं।नत्वतायौवनवतीकदाचित्सौधमास्थिता।अथकालेनस
सतौददर्शपुष्पेषुस्तम्भगंद्विजपुत्रकं।सामस्वामीतिविख्यातःसुदेवःसौरभप्रियः।वश्यविलासरसिकः राम०
सविशेषोयौवनान्मदः।तस्यहारलतानामनर्त्तकीलोकविश्रुता।हृदयेतांसदाधत्तेविनाभूरिधनव्ययं।त २२९

थाभूतं व्यसनिनं सा दृष्ट्वा तं द्विजात्मजं । वणिक्पुत्री स्मराक्रान्ता बभूव ध्याननिश्चला । ततो विहाय सा लज्जां मात्रे सं वे-
न्यवेदयत् । चोरस्यास्यां च तां स्मृत्वा तदाख्याने दिशत्सखीं । सखि द्विजसुतया हृतः पुत्र्यार्थे ना मम भाषत । शतानि रूप्य-
काणां दीयन्तां व्ययिनो मम । इति श्रुत्वा सखी तस्मै दत्त्वा तच्छतपंचकं । एकस्मिन्पाप्मपगमादानिनाय द्विजं रहः । दृष्ट्वा
सख्या समानीतं निशि शय्यागृहस्थिता । हर्षोल्लसिता वणिक्पुत्री नवं तोजे स्मरोत्सवं । अदृष्टपूर्वसंरंभावश्या
शनविलासिना । नीता प्रौढेन मा तेन रतो काम पि निर्वृतिं । तस्मिन्नुपययाते प्रच्छन्ने निशान्ते साभवद्गृहात् ॥
स्वपांगी ल्कां तवदनाज्ज्रंभामुकुलितेक्षणा । ततः कालेन सा पुत्रमसूत रविवर्चसं । कुंती वर्णसंपन्नो राजलक्षणल-
क्षितं । तस्मिन्जाते वणिक्पुत्री स्वप्ने तु जननी तथा । आदिदेश शिवः साक्षात् पुत्रोयं द्वारि भूपतेः । हे मन्त्रः सहं

हृ० श्रमाधायमंत्रिभ्यः प्रयतां रहः। इति तद्वचसा सर्वे चक्रा ते ते यथाक्रमं। राजापि शंभुना स्वप्ने निर्दिष्टं प्राप तं शिशुं। कोशे
२३० षवस्त्रसंछन्नं। दिव्यरूपं सकांचनं। सूर्यप्रभस्य तनयः। सोपि चंद्रप्रभाभिधः। कालेन यौवनं प्राप कलाविद्यावि
230 शारदः। तं सर्वगुणसंपन्नं दृष्ट्वा पुत्रं स पार्थिवः। चक्रवर्त्तिश्रियं तस्मै दत्वा वाराणसीं ययौ। तपसा तत्र भूपाले प्र
याते शाश्वतं पदं। चंद्रप्रभः शोकततो ज्ञात्वा चक्रे जलक्रियां। ततः स राज्यमंत्रिभ्यो विन्यस्य पितृवत्सलः।
गयाश्राद्धे कृतोत्साहो ब्राह्मणैः सहितो ययौ। सौहार्द्दस्योपकारस्य गुरुभक्तेः कुलस्य च। महतां हि वियोगेषु
गयाश्राद्धैः प्रतिक्रिया। स वाजिकुंजरानीकैः प्रच्छादितदिगंतरः। व्रजन्मंदाकिनीं प्राप पितृस्वर्गैकयाप्या राम०
चितं। ततः सर्वेषु तीर्थेषु दत्वा भूरिधनोधनं। गयामवाप कालेन पुण्यां कालविभूषणः। ततः श्राद्धोद्दि २३०

तं ज्ञात्वा धर्म्मरण्यं च स स्वरं । गयारूपं समास्थाय पिंडं दातुं समुद्यतो । सूर्यप्रभस्य नृपतेः स गात्रेनास्फुटीरिते
पुरोहितगिरा तस्य योहस्ताः समुच्छ्रिताः । तद्दृष्ट्वा विस्मयाविष्टो मुहूर्त्तं स्थगितक्रियः । किमेतदिति पप्रच्छ राजा दृ
ष्टमुनीश्वरान् । तत्प्रातुश्च तमालोक्य श्रुतिस्मृतिविचक्षणाः । एकश्चोरस्य हस्तोयं लांछितः शस्त्रशंकया । पवित्र
कालंकरणः पाणिरन्यो द्विजन्मनः । अयं पवित्रनिर्मो राज्ञः करः कणकभूषितः । राजन्कस्मै स धर्म्मेण पिंडा
न्प्रदीयतां । इति दृष्टो नृपः प्राह स विप्रस्तस्य नोपिता । यामृत्येन तन्मात्रा संगमं व्यधात् । राजापि तस्य संस्का
रकर्त्रीसंज्ञाप्रकांचनः । नयेताकर्म्मसंबंधा प्राज्यभागः स केवलं । चोर एव पिता तस्य योदत्वा हेमसंचयं । क
न्यां तज्जननी प्रायपिंडं सोहंति नापरः । श्रुत्वेपलक्षितस्कंधाद्वेतालः प्रययोजवात् । दृष्ट्वा वलं वितस्तूर्णमानि

हृ० नायवतंनृपः।इत्येकोनविंशोवेतालः॥ ॥सशीघ्रगामिनंशाहनृपंस्कंधगतंपुनः।निःशब्देऽस्मिन्निरालोकेदीर्घध्वनिक
२३१ घोऽमृष्टरो चंद्रावालोकइत्याख्यश्चित्रकूटपुरेनृपः।जहासभूरिरत्नोयःसदारत्नाकरश्रियं।समृगव्यारसाकृष्टःकदाचि
231 द्वातरंहसा।तुरगेणाहृतःप्रापवनंरुचिरपादपं।तत्रफुल्ललताजालकलिकालिकुलोत्सवे।विशालतालहिं
तालतमालश्यामसलाकुले।ददर्शदर्पिणास्वसंसरोनीरजराजितं।स्नातसिद्धवधूवृंदकुचकुंकुमपिंजरं।समा
श्वस्यकृताहारस्तत्रवालविशोकुरैः।ददर्शकन्यांत्रैलोक्यसारांसारमगामिनीं।कटाक्षमधुपांहासपुष्पांकि
शालयाधरं।स्तनस्तवकिनींमूर्त्तांकाननाम्यवदेवतां।तांवीक्ष्यमन्मथशरासारव्याकुलोमवतदेत्नशा एम०
पइवानेकसायकाभिहतिर्दृगैः।मुनेःकण्वस्यतांज्ञातशरव्याभिहितासुतां।इंदीवरप्रभांनामसुभगांगांमेनका २३१

न्मजां। ज्ञात्वा यया चेश्वरं। ततः स्थितं तं तत्र पावने। मुनींद्रं चंद्रवदनां सचास्मि कांददौ ततः। ततः प्रतिनिवृत्तः स्तामादाय तत

रुणीं नृपः। व्रजन्नाप सरस्तीरं संध्यालिंगितोहनि। अथास्तं तिग्मकिरणे याते भुवनभूषणे। अनूतां रोदसी

भूरितिमिरैरावृतां ततः। ततो हरकिरीटेन मार्गघ्नमदनवंधुना। शर्वरीशर्वरीशंखवलयेन दुनादितं। केतकीद

लतां कर्णे तनो कर्पूरपांडुतां। हारतां च यायो यो आकुचया हरिणीदृशं। अथास्वच्छतरोर्मूले वालपल्ल

व संस्तरे। एलालवलीकुंजे। राजा नेजे नवां वधूं। सद्भावभोगसुभगं गलल्लज्जाभरं शनैः। सिषेवे चारुहसितं विद

ग्धोरतिसुगंधया। ततः प्रभाते विकटकोरदंष्ट्रोज्ज्वलाननः। ज्वालासुखो निधोभ्येत्य शाह तं ब्रह्मराक्षसः। अस्मिन्न

सममाश्रामे पापकन्ययाऽविनीतया। अहो निजद्वोयाते रममे विगतत्रपः। कृतांतनगरंद्वारं विकटैर्दैतसंपु

टैः। विष्टो विश्वरुष्पुण्यस्थां राजन्नभवसि रुग्णात्। चंडावलोकः श्रुत्वेति तमेव शरणं ययौ। देशकालावनालोक्य प्रभवंति नपंडिताः। नृप
ह० नोपश्रम्न यज्ञुषे प्रयाते किंचिदाईतां। ज्वालामुखो वदद्राजन्नस्मद्गुरुयेनाघमोक्ष्यमे सप्तवर्षः स्वयंपि राजनन्याचतोदहं। पादाभ्यां
२३२ वकराभ्यां च त्वयेवोत्तसन्नमस्तकः। शिशुर्मे मोपहाराय कृतान्नुपगमः स्वयं। विस्मयमातां क्रांततनुर्ब्राह्मणः सप्तमे हनि। ना
232
न्यथा नवमाक्रोशितस्मानुगस्यति नमिरा। वारमुक्त्वा नरपतिः सभार्यो दुःखितायया। सभाप्याम्बुसुरां केनस्वभार्यैः स्वपुरं तथा
प्रदध्यो मं त्रिवक्रेण राक्षसाय प्रतिश्रुतं। मुखामात्यस्ततो धीमान् सुमतिर्नाम विश्रुतः। हेमं पुरुषमाधाय महाहेमणिभू
षितं। चाचारात्मा नमेतेन को दद्यातीति घोषयन्। निशम्य ब्राह्मणः कश्चिज्जनवालस्तूरीचकातरं तं। सुवर्णपुरुषं पित्रे दापयि एम०
त्वा महायशाः। उवाच मातरं दीनां निर्द्वंनं पितरं वचः। एतस्मात्पोरभ्रंत्य स्यमक्षे पतीवितराम्यहं। आत्मानं राक्षसायाद्य मूल्ये २३२

नानेन धूरिणा। पुष्पदृष्टिरिग्धनाशाय सकलं प्रस्तुतं मयात्येवं स्पृहणीयतां। इत्यादि कुत्सयन्कायं जनकं शनकैः शिशुः। चकार धीरं संस्तु
वो भूमिपालसमीहितं। ततः स संन्नी राजानं ज्ञात्वा विदितं तत्कथं निनाय पित्रा मात्रा च सहाश्रुस्रुतले द्विजं स्वयमेत्य नृपस्तत्रमं
डलं ब्रह्मरक्षामपुरोहितो विधायास्तुतं बालं हं तमुद्यतो। तावदृष्ट्वाकारा मात्रा प्रत्यक्षं वीक्ष्य राक्षसं। पित्रा निरुद्धचरणः। प्रद
ध्यो निधानशिशुः। उद्दासकरवालेन सद्यघ्नि हतं स्याम भूयात्त्वरोपकारे कथं वरं जन्म सर्वदा। विचिंत्येनं विश्वासमेरं जहास द्वि
जदारकः। तेन नृपप्रमुखा येन व भूडुर्विस्मयाकुला नसृतां न लयः सर्वे निहन्ता वधस्तात किमेतदिति माशंकाः। प्रशशंसुस्त्व
राक्षसं कथयित्वेति वेताला भूपालं वद्धवत्सलः। पश्च ब्राह्मणशिशोर कांडस्मितकारणं। राजा जगाद यः कश्चिद् बलः
परिभूयते। केनापि याति शरणं पितरं मातरं च सः। तदसंरक्षितत्राणो राजानमधिगच्छति। ततोप्य प्राप्तनिर्वाणा देवं स्मर

वे० त्तिप्रज्ञितं ताते सर्व एव तत्रास्य निधनाय समुद्यताः। तावीद्याठिं तयद्वालः। शशंस विपुलाशयः। अहो तु दुःखभारस्य शरीरस्यास्य संगिनः। कृ
१३३ ते कुकर्म प्रारब्धमेतेरि जिजहास सः। इति श्रुत्वेवोविंतालः प्रययौ शंशिपां पुनः। आनिनाय च तं भूपो लंबमानं महेश्वरः। इति विंशति
233 मो वेतालः॥ ॥ ततः स्कंधगतः प्राह वेतालः शृणु भूमिप। गतागत परिश्रांत्येक थामेकां विनोदिनी। अभूत्पुरि विशुद्धायाम
र्थदत्तानिधा वणिक्। अनंगमंजरी नाम पुत्री तस्याभवत् प्रिया। स तां ददौ विवाह्यः यत्ता म्रलिम्रनिवासिने। धनाभिजनपू
र्णाय वणिजे मणिधर्म्मिणा। शकः कृणामणिपोत्स्वाभुं नयदारहितस्तयान दानत त्याजपिता स तां निजगृहात्सदा कदावित्स्व
पुरीयाते साप्यमणिधर्म्मिणि। जहर्षेकस्मसर्प्पेण निर्मुक्त वनिरर्थला। राज्यमेतत्त्वुध्वे विषालाभोर्यस महोत्सवः। यत्स
तं नयनाद्दृष्टोजनः पुण्येनेदृश्यत। सायौवनसहोन्मत्ता ग्रीष्मे चंदनचर्चिता। उत्फुल्लमल्लिकादाम धम्मिल्लहृतषट्पदा। द रम० १३३

दर्शे हर्म्यमारुह्य सौंदर्यकुसुमायुधं। कमलाकरनामानं युवानं द्विजपुत्रकं। तं वीक्षत नयनानंदबांधवं सा नवक्षणात्। निलीने
व विलीनेव दग्धेव मुषितेव च। तदालोकनसंजातहृष्यद्वेपथुलोहिता। नंदयुक्तमितीवाकार्हिजानमणिभूषणैः। चंद्रकां
तमुखी पद्मरागाधरकरोज्वलां। सापि तां विरसालोक्य लावण्यमणिपुत्रिकां। ययोविलोलयान्मौलिं रूपातिशयविस्मि
तः। प्रविष्टामिव तद्धृत्के कषयत्स्वलने देशं। ततः सा प्रौढतापेन ग्लपिता मदनाग्निना। दाहोपकरणं मेने मृणालकदली
वनं। तुषारकिरणस्मेरशर्वरीकुमुदोज्वलां। दावानले वेलयितामिव घोरे समंस्त सा। स्तोति स्म पावेती गत्वा सा। नि
जोद्यानवर्तिनी। तेन पुष्पशरेणेव संगमो मे नवेति। हास्मपदेंदुलेखेव शरन्निर्झरेण विसा। कांतिमात्रावशेषाभूत्केयू
रयतकंकणा। तां पांडुरमुखीं क्षामांस्मरज्वरभरातुरां। सखीमालतिका नाम दृष्ट्वाचिंताकुलाभवत्साथ गत्वात

र० दादिष्टं कमलाकरमंदिरं । तं ददर्श निजोद्याने संछन्नं विरहातुरं । तामेव विलपंतं च हृद्दाश्वाहितमुद्गः । ततः सत्येव न्यस्ता प्राह स
१३४ ख्यालांसन्मथव्यथां । ध्यायति ध्यायति क्लिष्टं रौति मुह्यति वेपते । त्वां वर्जते च सुभग त्रां विनाशास्तु लोचना । चंदनानीध नं
234 यस्मिन्निंदवो विषविंदवः । हा एव क्लिविकाराश्च तेन तापेन मार्दिता । इति तद्वच सा सद्यमुधा मोरीरिवाक्षितः । निशि
ज्ञाया तद्धानं सत या सूचितः शुरः । स ख्यागिरा न मायातं विज्ञाया नंगमंजरी । उन्मिमील प्रदीपश्रीरिवास्नेहे नहृ
रिता । ततस्समागतं दृष्ट्वा व्याकोशनयनोत्पला । लज्जां विहाय सोत्कंठं कंठजयाह सुंदरी । अयं लब्धोसि सुभग क्व गमि
ष्यसि मे पुरः । अभिधायति सा मासं तन्वी तत्याज जीवितं । सहसा विगतप्राणां दृष्ट्वा तां कमलाकरः । विलप्य सुचिरं एम०
गाढं परिष्वज्यामवद्यसुः । ततः प्रभाते तडखमिति तेवंधुमंडले । अथैदंते सु तां कोपनं लज्जाशोके स्व निंदति । तस्याः १३४

समपि धर्म्मीख्यः कौमारः पतिरायये। तत्कथानिर्भरः दृष्टुस्त्रेयस्याः कुशलं जनं। उद्यानमसं प्राप्य ताम् अन्यनरसंगतां। दृ
ष्ट्वैव जीवितं त्यक्त्वा रागी जाया त्स पंचतां। सान्यरागेण निर्दग्धा विपन्नः स्व तां विना। अहो तुका प्ययं कामनिर्दग्धो
यदि चेक्रमः। ततो भगवती गौरी वणिजां कुलदेवता। श्रेणेरभ्यर्थिता क्लिपं कृपया तामजीवयत्। अभिधायति
वेतालः पप्रच्छ पृथिवीभुजं। राजः कस्याधिको राजन्नेतेभ्यः कथ्यतामिति। नृपः प्राह वणिक्पुत्री विप्रस्त्वम
षकेतुना। अवस्थां दशमीं नीतो विनष्टो न तत्तद्गुतां। गाढरागो न कौमारः पतिस्तस्य मोचयः। सहसाद्
पितान् प्राणान् वज्रेणेव विदारितः। इति श्रुत्वैव वेतालो गत्वा पुनरलंबत। आनिनाय वतंयत्नाद्रविन्नो मेदिनी
पतिः। इत्येकविंशतितमो वेतालः॥ ॥ अथ स्कंधगतः प्राह वेतालः शृणु भूपतेः। ब्रह्मस्थलाग्रहारेऽभूद्देवस्वामी द्विजोत्तमः। च

ह०
२३५
235

त्वा रत्नस्य तनया वभूवुः श्रुतिशालिनः। मृते पितरि ते जग्मु मातुलस्यां निवेशनं। सा चक्रमवधूताले न्निर्यतास्तत्र ते स्थिताः। अ
चिंतमयन्महादुःखं दारिद्र्यं मरणाधिकं। गृध्राः प्रयांति च शिवं नित्यं मां मोपजीविनः। निःपङ्कमपि दग्धे च नित्यमागारिकास्त
हं। न तु दारिद्र्यसंस्पृष्टं कश्चिन्न स्पृशति पूरुषं। शीतलैर्दीर्घनिर्दिष्टं निरुद्धा स्वसुखैः शवैः। दारिद्र्यतापनिर्दग्धः सांतनस्य
हीनकथं। एकः प्रदाह्य गत्वाहं स्मशानं भूतभीषणं। दौर्गत्यदुःखादात्मानं परित्यक्तुं समुद्यतः। ततः केनापि कारुण्या
द्धधुनेवास्मि रक्षितः। अनुज्ञातस्तेन तत्कर्म मरणं प्राप्य ते कुतः। इति ध्यात्वा ययुः स्वैरं सर्वे देशांतरं पृथक्। पुनः संगमसंकेतस्था
नमाविश्य संविदा। ततः कालेन ते भ्रांत्वा पृथिवीं बहुकौतुकां। अवाप्य विद्यां मिलिताः परस्परमथोचिरे। अस्थिसंघट्टनां ज राम० २३५
तो जीर्णो नीयामथजोभ्यधात्। तन्मांसायोजनज्ञोहं इत्यकाचततोपरः। त्वग्रोमन्यासकुशलः स्तत्रास्मीत्यपरोब्रवीत्। जी

वितार्य्यं तां विज्ञानदक्षोऽस्मीत्यपरोऽभ्यधात् । विद्याप्रभावं तेद्दृष्टुं मिथस्तत्र तत्कौतुकाः । दैवाप्तः सिंहस्य कायं जीर्णोऽस्थि
संचयं । तं संघपते मांसं चक्रुस्ततद्वोमसंचयं । त्रिभिस्स्तुर्थो विद्याधः पंचाननमजीवयत् । दंष्ट्राविटंकवदनः क्रुद्धा
मः स गजांतकः । जघान तीक्ष्णनखरस्तान्शीघ्रं द्विजपुत्रकान् । कथयित्वेति पप्रच्छ वेतालो वसुधाधिपं । ब्रूहि राज
न्द्विजवधोद्भूतं तत्कस्य पातकं । इति पृष्टो वदद्राजा यो ऽतं समजीवयत् । तस्य तत्पातकं घोरमन्येषां नास्ति वाच्यता ।
इति श्रुत्वैव वेतालो गत्वा पुनरलंबत । नृपोऽपि तं गृहीत्वाशु प्रायोद्द्भुतविक्रमः । इति द्वाविंशो वेतालः ॥ ॥ भूयः स्कंध
गतः प्राह वेतालः शृणु भूपते । अस्मान्नोपापि निर्वेधाद्विरतासि कथां शृणु । यज्ञस्थलाग्रहारेऽभूत्कालिंगविषये द्विजः ।
यज्ञसेनाभिधः सोमपानपूतकुलोद्भवः । भार्यायां सोमदत्तायां तेनाजनि सुतो गुणी । शशांकवदनाकारो वाल्येऽपि विद्यु

ह० लःसुतः। कालेन यौवनं प्राप्य देवस्वामी सुतस्ततः। विद्याविनयसौभाग्यलावण्यामृतपूरितः। स कृतान्तानैर्घृण्यात्कालशासनात्। पू
२३६ र्वकर्मोर्मिवैचित्र्यात्प्रययौ पंचतां युवा। नयनोत्सवलावण्यं कुलाचारगुणाधिकं। सह तेनैव विद्रुधं कालः खल इवाकुलः
236 पितरौ तस्य शोकांधौ दृष्ट्वा तारप्रलापिनौ। चक्रे पुरीं वसावेगाः प्रतिफूत्कारविर्दिशः। ततस्तं बांधवाः सर्वे समग्रगुणा
बांधवं। निन्युस्मशानवाचालः वेतालवलयाकुलं। संस्कारायतमानीतं द्विजसूनुं महाव्रती। स्मशानमतिकावासी
ददर्श ह्रुभगाकृतिं। ह्रचो वामशिवो नाम कुर्वञ्शिष्यस्पदेशतां। ध्यानयोगसमाधानतत्ववादी विलोक्य तं। त्यक्ते
दं शुक्रसंभोगं निजं जीर्णकलेवरं। इत्ययां ब्राह्मणतनुं प्रविशामीत्यचिंतयत्। ततः प्रविश्य मठिकामेकएव कपा राम०
लधृक्। ध्यात्वा स सांद्रबाष्पोघगलद्रुदनिस्वनं। रुदित्वा भस्मधवलो ननर्त्तैव्याचलडुजा। वेतालवज्जटापीठो २३६

द्वितीय इव धूर्जटिः । भुजंग इव निर्मोकं स यत्नस्त्यक्तात्वविग्रहं । शरीरं द्विजपुत्रस्य शून्यागारमिवाविशत् ॥ ततः सुप्तोत्थित इव श्म
शाने जीवि द्विजात्मजो । बभूव हर्षविस्फारजनकोनाकालाहलश्चिरं । आक्रोशमानोपि मुदितैर्बंधुभिर्जनकेन च ॥ तत्कालज्ञानवै
राग्यः स महाव्रतमग्रहीत् ॥ अभिधायति वेतालः पप्रच्छ बहुधाधिपं । स किं महाव्रती राजन् रुरोद ननर्त च ॥ इति पृष्टो
ब्रवीद्भूपः श्रूयतामत्र कारणं । शरीरमिदमत्यन्तलालितं चिरसंगतं । बाल्यविवर्द्धितं मात्रा योवने सवितं सुखैः । जी
र्णो मे त्यजामीति हह रोदातिदुःखितः । पुरप्रवेशसिद्धिर्भजातासद्भुतशालिनः । इह प्रहर्षदर्पाद्धैननर्त्तीव नर्त्तितो
त्सवः । इति श्रुत्वैव वेतालो लसंलंबे शंशिपातरौ । नृपागत्वानुगं तूर्णमानिनाय महोत्सवः । इति त्रयोविंशति वेता
लः ॥ ॥ पुनः स्कंधगतः प्राह निर्वंधोयं महामते । श्रुत्वा गत्वाश्रियं राजन् नारदनावदे कां कथां शृणु । दाक्षिणात्यो नर

पतिर्द्धर्म्मनामा महाबलः। शत्रुभिर्विजितः पत्न्या पुत्र्या सहितो ययौ। तद्भार्या चंद्रवत्याख्या कन्या लावण्यवत्यपि। दूराध्वखेदिते हंसवि
लासे जग्मतुर्वने। स ताभ्यां सह भूपालः समुत्तीर्य महाटवीं। भिल्लपल्लीं वनं प्राप च्छादितं द्वीपिचर्म्मभिः। मयूरपत्रवसनि
र्गुंजासग्दाम शेखरैः। शबरै राचितं संध्यारक्तम्भृंगैरिवाद्रिभिः। तत्रैतैः स महीपालो रत्नभूषणलोलुपैः। निहतो
नेकशबरैः पातितः संमुखो रणे। तस्मिन्हते भयात्पत्न्या तद्दुहित्रा सह तद्वधूः। शार्दूलयोत विञ्चला हरिणी वहुलोचना
सगत्वा दूरमुत्कंपिकुचश्रोणीभरालसा। पुत्र्या त्रासचलन्नेत्रनीलोत्पलरुचा सह। वनं प्रविश्य लवलीलवंगैलालताकुलं। विष
सादसरस्तीरकमलामोदमंदिरे। अत्रांतरे मृगकुलक्रीडारणकुतूहली। क्षत्रियश्चंडसिंहाख्यः सपुत्रः प्रापतद्वनं। नारीचरणमु
द्रालोत्र पांसुचयाश्रयात्। विस्मयं जग्मतुर्वीक्ष्य रम्यरेखाविभूषिताः। लघुपादांबुजामेकां मत्वा दीर्घांगुलीपदां। चंद्रसिंहस्तत

प्राह हर्षात्सिंहपराक्रमः । कांतायुगलमेतन्नो यदि हस्तपथमेष्यति । तदेषा दीर्घचरणा योग्या मे तव चापरा । इत्यन्योन्यमिव
वचने कृत्वा तौ सत्यसंविदं । प्रापतुर्वीक्षयन्तेन पूर्णेन्दुवदनायुगं । तौ प्राप्य ललितौ नार्यौ स्मृत्वा तौ निजसंविदं । लेभाते स्वगृ
हं गत्वा ताभ्यां स्मरमहोत्सवं । कन्यां विशालचरणां चंडसिंहात्मजस्त्वयं । चंडसिंहस्ततः प्राप तां कन्याजननीं पतिः । इति
तौ सत्यवचसाबद्धौ विनिमयेन ते । लब्ध्वा भार्ये सुताः काले प्रापतुस्तनयांस्तथा । वर्णयित्वेति वेतालः पप्रच्छ वसुधा
धिपं । ततो यार्वंशसंभूताः के भवंति परस्परं । इति पृष्टो नृपः प्राह नज्ञानाम्यस्य निर्णयं । तेनाथ तुष्टो वेतालः प्रशं
सन्नमभाषत । अनेन राजन्धैर्येण तव प्रज्ञाबलेन च । रोमांचकर्कशः कायः कस्य नाम न जायते । प्रात्योसो क्षांति
शीलस्य प्रसूतो विपुले कुले । सर्वं वनीयो यान्नेन क्लिष्टं बुद्धिमता त्वया । घोरे महाप्रेतयोगे सत्वां वक्ष्यति दुर्मतिः

ह० अष्टांगकृतभूस्पर्शः प्रणामः क्रियतामिति। ततो वाच्यो बृहद्गिरा सदुष्टः श्रमणस्त्वया। अहं समस्तसामन्तमौलिनीलीढांघ्रि-
१३८ पंकजः। अशिक्षितप्रणामोऽस्मि तं त्वमेव प्रदर्शय। इति त्वयोक्तः स यदा प्रणामं दर्शयिष्यति। तदा खङ्गेन हंतव्यो तेन त्व-
238 मेव प्रदर्शय। इति त्वयोक्तः स यदा प्रणामं दर्शयिष्यति। तदा खङ्गेन हंतव्यो हं मिष्याम्यन्यथा च सः। स चक्रवर्तित्वप्राप्तुं वि-
धाधरणुजां। समीहते प्रमुं कृत्वा त्वां त्रैलोक्यविभूषणं। इति सर्वं तदाख्यातं स्वस्ति तेऽस्तु व्रजाम्यहं। शायादुक्त्वेति वेता-
लो निर्गत्य प्रेतविग्रहात्। राजापि शवमादाय त्वांतिशीलांतिकं ययौ। यामिन्यां धैर्यधैर्यमर्यादसंभागशेषायामुत्साहविपु-
लक्रमः। इति चतुर्विंशतितमो वेतालः॥ ॥ तमागतमथालोक्य क्षांतिशीलः प्रहृष्टधीः। अनन्यां धैर्यमर्यादां तस्यो- राम०
च्चैः प्रशशंस सः। ततश्चितारजःपुंजे मंडले वज्रलांछने। त्वरक्तपूर्णकलशे वसातैलोत्पदीपके। उत्तानश्च शवस्तेन द- १३८

ष्टिरागतिस्तुरवाद्दतः । नरराज्ञा कृतार्थिरागेनेत्थ्रूपेन मंत्रिणा । अथाभ्यूपसवे तालं नरराजोरिकाङ्क्षितं । उवाच श्रेयासराजन्प्रणामः क्रि-
यतामिति । राजावदन्नजानामि प्रणामं दर्शयस्व यं । अभिवन्द्यदर्शयन्सोऽसौ प्रणतिं देवासमाहितः । तमहांगप्रणामस्थं निज-
यानासिनानृपः । छित्वास्य शीर्षं हत्वा सम्मुहूत्वा च विधिं व्यधात । पुष्पवर्षे निपतिते वेतालः प्रददौ वरं । राजन्कथेयं त्रैलो-
क्ये ख्यातानीया भविष्यति । राजन्विद्याधरेंद्राणां श्रीस्त्वदीया भविष्यति । ततः साक्षात्समागत्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । प्र-
शशंसुर्नरपतिं वरैश्च समपूजयन् । विमानानि समारूढाः प्रशंसन् सर्वे पूजितं । प्रोक्तं हे भागवान् भर्गः स्त्वं मम मांशो म-
हीतले । जातोऽसि विक्रमादित्यः उग्रम्लेच्छशान्तकः । त्वं त्रिविक्रमसेनाय राजवंशविभूषणः । नागापवर्गे हि भगांशुं स्व-
विद्याधरश्रियं । त्रिपुरारिवरात्प्राप्य विद्याभृच्चक्रवर्जितं । निजं प्रविश्य नगरं भ्रमाते भूषितं श्रिया । इत्यादौ वलये त्वषा

वृ० रकिरणास्पष्टाट्टहासच्छविः पातालफणिनायकः स्फुरितयाविस्फारफनोज्वला। व्योम्नि ब्रह्मविमानहंसधिकसत्कांतिप्रभाभूपते स्तस्या
२३९ कल्पमनस्वल्पपुण्यपद्वीगंगेव कीर्त्तिर्विभो। इति वेतालपंचविंशतिका॥ ॥इति विप्रः समाश्वास्य दारादेमम मंत्रमुत्तमं। यमसिद्धेन
239 वेतालसमयावाहनीकृतः। तत्प्रभावोन्मयादृष्टस्त्वमिहस्थः सहानुगः। इत्यकस्माद् हर्षमतुलं। भेजे विक्रमेकशरी। इति विक्र
मेकसरीसमागमः॥ ॥मृगांकदत्तस्तत्वस्तुत्वा तां शशांकवती स्मरन्। व्रजन्नुज्जयनी प्रापदटवी निर्जलद्रुमां। ग्रीष्मो
ष्मशोषविषमं वर्णात्मोत्तीर्य क्रमेणाते। ददर्शातापविधुरादद्रतु विमलं सरः। व्याप्तं विकासिभिः पद्मैः शरण्यैर्गुणशा
लिभिः। श्रुत्वा मृगांगनागीतं हर्षोत्कंटकितैरिव। ललनालोचनेयस्य पहर्षोत्पलसंसरैः। तत्स्नावकृत्स्थले प्रीतिं वि एम०
दधानमिव श्रियः। हस्तमेघघनस्फारकेनेर्म्मिवलयोज्वलं। इंदुगर्भोम्मृगोत्तुंगतरंगमिव सागरं। प्राहर्षेरण्यघनश्या २३९

मैवरोहैः सवितान्तरं। चक्रवाकवियोगाग्निधूमपुंजैरिवाहृतं। लोलांबुजदलप्रांतैरश्रुकणाभिर्जलविंदुभिः। दर्शयंतमिवाश्चर्ये संसारे नर
रलां स्थितिं। मुक्ताः कीरकराकृष्टविशदंडविपांडुरं। कुमुदोदांतचंद्रांशुमहास्तैरिव पूरितं। तद्विलोक्य जडः श्रांतैस्तैर्हर्षवि
कलेक्षणा। दृष्टमात्रा दिशंत्येव संतोषं विपुलाशयाः। पश्चिमे तस्य विस्तीर्णे तीरे शाखासहस्रिणं। विशालफलमुष्णा
ढ्यं ददर्श वरपादपं। एश्वर्यमेव सच्छायमतिमानमिवोन्नतं। सौहार्दमेव विस्तीर्णं संतोषमिव सौख्यदं। तं वीक्ष्य संपदां पा
त्रं सेव्यं संचारचारणं। सर्वाशापूरणव्यक्तमतिजातमिवेश्वरं। मृगांकदत्तसचिवाः सहसाक्रांतविंधिना। हर्षोदात
रुरुहुर्भूरिफलं भोजनवांछया। शाखांतरालसंप्राप्तान्क्षिप्रमंतर्हितांस्ततः मृगांकदत्तो विक्रोशन्नापश्यत्तद्ध
दैवयतान्। स तद्वियोगविधुरो मुमोह पतितः क्षितौ। वीज्यमानः स्रुतधिना पल्लवैः स्मृतिमाययौ। ततः शरीरमुत्स

ह० ष्टे राजपुत्रं समुद्यतं। दुःखात्तस्मिन्सरस्तीरे वागुवाचाशरीरिणी। देवो गणाधिनाथोऽयं स्वच्छान्तरवराकृतिः। एतदुल्लङ्घनान्नैव शा
१४० स्त्राश्च फलतां गताः। तपसाराध्य हेरंबं तत्संगमसुपेष्यसि। अन्यथा नान्यतो मुक्तिस्तेषां वर्षशतैरपि। इति दिव्यं वचः श्रुत्वा धृतिं
२५० प्राप्य नृपात्मजः। पूजयित्वा द्रुमवरं तुष्टाव प्रथमं प्रभुं। गणेन्द्र जयति स्फुरत्पृथुलकांतिदीधीकृतः। शशीव विशदो रेद
नवद्रुखोद्दया। इत्थं वं मुंते विलासरसप्रकृता कुलकपोलभृंगावली निशाप्रकटकीकरप्रकरएव तारागणाः। गणे
श्वरमिति स्तुत्वा द्वादशाहमुपोषितः। स्वप्ने तद्वरमासाद्य वांछितं प्राप्स्यसीत्यथ। प्रातः प्रबुद्धः सविवान्ददर्श प्रणामा
देश। तान्दृष्ट्वा विस्मयाविष्टो हृष्टः प्राह मुदान्वितान्। अहो नु विपुलो लाभः कोऽपि पुण्यैर्विमोदितैः। यद्यूयं सुहृदो एम०
लब्धाः प्राप्ते मे स्वर्य संभवं। दृष्टमुष्टे मेघवलस्थूलवाहो ऽन्तिदुःसह। व्याघ्रसेनकपुष्पाभिर्म्मे हि योगो ऽतिवाहितः १४०

सप्तभिः सहितो नेतुं च तुष्टैर्नृपसूनुना । हृष्टेषु तेषु मतिमान् व्याघ्रमेनोऽभ्यभाषत । स्वस्ति देव वयं तत्र । तेन नागेन मायिना
द्विजाः पारयतात्खेन दिक्षु मोहविमूर्छिताः । ततोऽहं निशि नीरंध्रनीलशैलशिलाघने । तिमिरे शोकतिमिरैरभवं नष्ट
चेतनः । सहस्रयामेव चिरान्नियमावधिकां क्रियां । अटव्यां सो मया नीतो दुर्वीतेनेव दुर्दशा । ततः प्रभाते संप्राप्य सा
रविकचपंकजं । निषण्णोऽहं कृतस्नानं तीरे चिंतासमाकुलः । तत्रापश्यमथायातान् हृदितो दूतलोचनान् दृष्टमु
ष्टिं मेघवलं स्थूलवाहं च संगतं । ततो दुःखान्ननु त्यागं लंभता मुनिसूनुना । वयं नीताः समाश्वास्य शुभच्छायं त
पोवनं । तत्राकरएवस्तु मुनिः साक्षात्कृशानुरिव तेजसा । ब्रह्मलोक इवालोकैः सेव्यमानो मुनीश्वरैः । श्रीरोदरूपः
सततं जितकालमनोभवः । अकूरचरितः पुण्याः समाधान इवाच्युतः । कृष्णाजिनोत्तरासंगस्तेजसा पिंगलच्छविः

छ० २४१
241

अन्नातेनैद्वाशोकमालारजश्चितः। दृष्टोस्माभिकुलगृहे सत्त्वासंभाषसंपदां। स्वहस्ततलविन्यस्तत्रायतजगत्त्रयः। सास्माभिर्विलोक्य
शाकान्ननिश्चाकरण्यस्मिन्कथां च तां। उवाच हरणाश्चिंखुत्थीशूषं शकिरन्निव। ततः दं तां स्त्रभिवहिःसूरिनाविद्ध्वातुर्दिशः सामपे
नसमुग्मीरोगैःरिवशीतांशुसंचयैः। विचित्रकर्म्माणि निर्म्माणी भवंतोत्र मतिनृणां। संयोगेषु वियोगेषु सुखदुःखविपर्ययात् मां
निमज्जतनिःपारविस्फारेशोकसागरे तूर्णीमृगांकदत्तेन भविता वः समागमः। पुराहं दरसेनस्य राजसूनोरभूच्चिरं। भा
र्यया वहुडुइङ्शिश्चवियोगश्चेवहंगमः। तां कथां समायाद्दृष्टोस्तु निमिश्चसकौतुकैः। स तत्कथां प्राह भगवान् कृत्वा निखि
लमाह्निकं। अलकानाम नगरीनिषधे पर्वते स्थिता विश्रुता। यस्यां योरवधूवक्त्रेऽजीयते हिमकौमुदी। यस्यां सौधशिरःस्वहस्त राम०
पताकापंक्तिभिर्धुतः। वद्धधाविप्रकीर्णोवदृश्यते घोप्रिजाह्नवी शक्तिमानभवत्तस्यां महामेनाभिधो नृपः। शक्रशंका २४१

स्पदोत्साहो महासेन इवापरः ।पाणिनायाहृतां तेषु कपोलश्रीर्योषितां ।नेमुः षुचाङ्किता स्तेषु तत्र तापो भजत्स्थितिं ।कानि शानेंदु
तिलकाको न गौरीगुरुर्गिरिः ।यद्यशोभिरभूच्छुभ्रैः को वा देवो न धूर्जटिः ।लक्ष्मीरत्नाकरस्तस्य गुणपालित इत्यभूत् ।मं
त्री सर्वापि धास्तुद्धः षाड्गुण्यनयभूषणः ।राज्ञः शशिप्रभा तस्य पोलोमीव शतक्रतोः ।भार्या बभूव सौभाग्यवसंतोपव
नस्थली ।स तस्यां सदृशं लोने म शरीरमिव स्मरं ।पुत्रं सुंदरसेनाख्यं विलाससदनं घृतेः ।बभूवुः सचिवास्तस्य श्रीप
रिष्वंगमाहिणः ।चत्वारस्त्वाहकटकाः हरेरिव बाहवः ।चंद्रप्रभादिभिर्मन्त्रैः सैतैः सह नृपात्मजः ।कदाचित्तु
रयात्रायां निर्यायोद्गुत्सवं ।सज्जयित्वा द्विजवरान्मणिकांचनमौक्तिकैः ।सुहृद्भ्यस्त्वाहितो दत्ता विचचारसु
रोत्सवे ।स तत्र विभवोन्मत्तः कुंजरेंद्रघटोत्तुगः ।संपूर्ण इव शीतांशुर्मेघमाला विनिर्गतः ।गारोबनापत्रभांगे

हृ० त्सयोरुयुगलं बभौ। हरेरिव विरञ्चिष्टकेर भामृककच्छटांकितं रराज नारहारेण लक्ष्मी लीलास्मितेन सः। निशीरेण व गांगेन
२४१ स्फुटिकाचलशेखरः। शौर्येद्धिपालाननिभोजया नारणोविभ्रभो। धन्तापमंदिरलग्नो भुजो तस्य विरेजतुः स लोलकुं
247 डलस्मेरः लसन्मकरतांस्तुभिः। बभौ विभूषितो भागि भोगेरिव महेश्वरः। व्यूढोरस्कं हरिस्कंधं प्रांशुं कमललोच
नं। तं वीक्ष्य पौरललना बभूवुर्मन्मथाकुलाः। मादयितेः कुहमि तैर्जृंभितैः कलकिंचितिः। तासां तदृशी नाङ्गू
नैरसंकतसखीजनः। समहोत्सवमालोक्यकामिनीमयनोत्सवः। अपरेद्युर्मृगवनं क्रीडायै सानुगा ययौ। तं
अजं तं ददर्शाथ दृष्टोपगतापश्चि। प्रौढाकात्यायनीनाम तापसी कौतुकाकुला। आश्चर्यशालिनी मृद्वी प्रो रम०
कासावीक्ष्यतं पुरः। विस्मयस्तब्धनयनालिखितेवाभवत्क्षणात्। अभिनंदितमाशीर्भिः सहसागंतुमुद्यता २४२

अनेकसेवकासक्तदृशा तेन नवीक्षिता। सदर्पमिव तं मत्वा किंचिदुद्विग्नैरुवाच सो। अहो बत रूपसंपन्नो राजपुत्रो महाकुलः
हंसद्वीपपतेः पुत्री मंदारवती यदि। प्राप्नोति तत्र जानीमः कीदृशोयं भविष्यति। इति तद्वचनं श्रुत्वा त्वामेव कागर्वेमंथरं न्य
वेदयत् सममभ्येत्य राजपुत्राय विस्मिताः। स तामानाय्य पप्रच्छ प्रणम्यादिनयान्ततः। यथोक्तमवदत्सा च पृष्टोते पुनः पुनः
स्नानभोजनसन्मानैः पूजनीयेयमित्यथ। आदिश्य मंत्रिणां प्रायात् स्पृगत्यायै नृपात्मजः। ततः प्रतिनिहत्तास्तु राजधानी
मुपेत्य तां। पप्रच्छ पुनरेकांते सचिवैः सह निर्हृतैः। साप्याह राजपुत्रास्ति हंसद्वीपे नराधिपः। श्रीमान् मंदारदेवाख्यो
राजा सागरमंदिरः। तस्य मंदारवत्याख्या तनयास्ति हुलोचना। यां विधाय निधिर्मोन्य हृदयं समनंदयत्। मासिमा
सि समस्तु यस्य विधिः शंके शशिक्रियां। तन्मुखाब्जोज्झ्वे खसादृश्येन वाद्यापि प्रगल्भते। चंद्रधौरे पलज्जाये दूरेज लज्ज

६० संकथा। तन्मुखस्योपमापात्रत्वं विंबयदि दृष्टिगं। सौंदर्यस्य समालोकसाचत्सं वदनं न दृशोः। तथा च तत्र चित्रस्थां परकायैव हा मम
१४३ हं। मायैयं लिखिता तत्र तत्सौंदर्यातुरक्रया। एवं विधा ह्युधावीर्न्निर्नित्राप्यां लभ्यते क्व तः। इत्युक्त्वा कौतुकहृत्खं राजा
243 पुत्राय तां ददौ। चित्रस्थां वीक्ष्य तां तत्र चित्रस्थ इव चाभवत्। साक्षादिव स्थितां दृष्ट्वा किंचिदुत्कुमिवोद्यतां। एतां प्र
दध्यावाक्रांता विस्मायन स्मरेण च। अस्याः कांतितरंगिणी लनतटे हारांशुकेनोज्वले भ्रूवीचीरचनाविलासस्
भगेवक्रैकंडुनिस्पंदिनि। लावण्यामृतविभ्रमभ्रमरुतावर्त्ते च नाभीह्रदे मग्नां ती च मदृष्टिताः स्मरभराणं दा
क्षवत्योदशः। इत्युक्त्वा सर्वहृन्नीनां निर्दिशन्निवनेत्रतां। योगी च तन्मयः क्षिप्रं निर्विकल्पो वभूव सः। तं वी राम०
क्ष्य पुलकापूर्णो स्वेदविंदुविराजितं। ध्यात्वा तत्स चिवाशाङ्क। सापसी विस्मयाकुलाः। आर्ये तत्सदृशी कन्या चित्रस्था केः १४३

प्रतीयते। लेख्यगतां राजपुत्रो यमालेख्यकुशलासि चेत्। इत्युक्त्वा तेलिलेखाशु तापसी भूमिपात्मजं। अविसंवादिलावण्यं
संक्रांतमिव दर्पणे। तद्दृष्ट्वा लिखितं चित्रे तुल्यं राज्ञः सुतं तया। वर्षसात्कृत्यभावं तत्प्रहर्षोत्फुल्ललोचना। तापसीं
प्रतियातायां राजपुत्रस्ततोभवत्। अरतिस्मरतापानां करात्कारमिवागतः। श्वासम्लानाधरदलो ध्यानस्तिमितलो
चनः। आपांडुगंडः कदलीदलशच्यां ततोभवत्। विज्ञायतत्सुहृद्वाक्यात्पुत्रं कामज्वरातुरं। तापसी कथितं क
न्याहृत्तांतं च निशम्य तं। महासेनोप्यदूतेन हंसद्वीपाधिपं सुतं। योग्योसुंदरसेनाय ययावंदिक्षु विश्रुतां। लि
खितं चित्रफलाके राजपुत्रमदर्शयत्। महासेनविहस्तोसौ। ततस्तत्र महीभुजे। हंसद्वीपाधिपः पुत्र्यैः वि
त्रस्थं भूमिपात्मजं। प्रदर्शितं प्रकारेण प्रतिरूपं समादिशत्। मंदारवत्यथालोक्य तं काचप्रतिमापटं। वभूवा

ह० भिनवेभिना। वाङ्छिन्नमनोभवविभूषिता। ततस्तच्छिंतेनैकाथा तत्संदेशकथादरा। मजेद्रलापिनी कोपादृष्टेयांतमुखं हृ
२४४ दा। स विज्ञायपिता तुल्यवरव्यासक्तमानसां। तापादसहमानां च कालं परिणयोत्सवे। विससर्ज प्रवहणे महासेन पुरीं
244 स्वयं पुत्रीमंदारदेवीमथ हृष्टो दासीशतैर्वृतां। रत्नपूर्वे प्रवहणं सा समारुह्य सोत्सुका अवापजलधम्मध्यं तरंगाव
र्त्तभीषणं। अथोदगात् दृष्ट्वा लोलविद्युत्पिंगलचलोचनः। तमालजालमलिनो गर्जज्जलदराक्षसः। तदुत्कृतम
हावातवलयावर्त्तनर्तितः। कैलासशिखराकारतरंगः सागरोऽभवत्। तेन कल्पांतसंरंभगंभीरेण नतस्वना। अभ
ज्यत प्रवहणं राजपुत्र्याः कृतभ्रमं। किमेतदिति विस्पंदचेतनां मोहविप्लवैः। वीचिहस्तैस्तटे न्यस्ताम्भवितत एम०
वेतषेव सा। न च संज्ञां समासाद्य चिराच्चपललोचना। एकाकिनी त्रासशोकशंकातंकाकुलाभवत्। शालता २४४

लीनस्यांते निर्जने जलधेस्तटे। विभ्रामचक्रवाकीव तत्र तारं प्रलापिनी। स्तनस्तवकिनी तस्याः सांजनैर्बाष्पबिंदु
भिः। आलीनभृंगमालेव बभूव तनुवल्लरी। वीक्ष्य शून्या दृशदिशो निश्चललोत्पललोचना। त्रस्तेवालहरिणी
हिप्रमुक्तं धराभवत्। हा तात हा प्रिय मम क्वनु व्यग्रो सि पश्य मां। इति चुक्रोश सा तन्वी भृशं किमपि दारुणं। अ
त्रांतरे महांभोधिवेलाविरचिताश्रमः। तं देशमागतः स्नातुं मतंगो मुनिपुंगवः। यमुनाभिधया पुत्र्या ब्रह्मचर्यमतिश्र
मात्। मूर्त्तिमत्येव गायत्र्या सहितस्तां ददर्श सः। विलापक्षामवदनां निःश्वासग्लपिताधरां। तां वीक्ष्य करुणासिंधुः सांत्वयन्मुनिर
ब्रवीत्। समाश्वसिहि मा भैषीः पुत्रि मा विक्लवा भव। अस्यां तनौ न विपदश्चिरं तिष्ठति सुंदरि। इत्युक्त्वा तेन सा पृष्टा कारुण्या
दुःखकारणं। उवाच तं समाश्वासस्तुभया लब्धजीविता। हंसद्वीपपतेः पुत्री हताशा भगवन्नहं। पित्राहं दरमेनाय विसृष्टासो

वृ० २४५ 245 पिवत्स्मिना। अचिरप्रस्थितो हाहा मग्ने प्रवहणे वितो। तीरेस्मिन्सलिले छिन्नाजीवामि न वतं विना। निषधाधिपतेः पुत्रे प्राप्ते नाध
न्यया मया। श्रीमान्सुंदरसेनोसौ वरो दिव्यवरोचितः। इत्यक्षदक्षदशस्यास्या निशम्य वचनं मुनिः। निनाय पुत्र्या सहितः स्तामा
श्वास्य निजाश्रमं। भविष्यत्यचिरादेव तत्रेप्सितसमागमः। इति तत्र तदादिष्टा केचित्कालं सुवास सा। तस्मिन्नवसरे तीवम
न्मथानलतापितः। दूतैः सुंदरसेनोपि ज्ञात्वा पुत्रीं प्रतिश्रुतां। राज्ञा मंदरदेवेन कृतार्थोस्मीति वादिना। अक्रमः काल
गमानस्यामात्यः पितुराज्ञया। प्रतस्थे विपुलानीकैर्विवाहोचितसंश्रिया। हंसद्वीपं हरिरक्षुरोदंकितानीकमंडले। श
शांकपुरं प्राप्य क्रमेणाजलधेस्तटे। राज्ञा महेंद्रादित्येन पूजितः सादरं गृहे। तमेवार्थे समाधाय सोहार्दात्सचिवैः सह। आरुरोह रम०
प्रवहणं तूर्णपरिणायोत्सुकः। ततः संहारपिशुनैरकांडोच्चंडमारुतैः। समुद्भूतिर्महांभोधावभज्यत सखेवटः। वाडभ्यां २४५

तरणान्मुक्तापवनप्रेरितैर्जीर्णैर्दलैः। पृथक्कृतौ रेखुर्वन्यपत्नाः सर्वे प्रहरणाश्रयाः। एकेन सुहृदा सार्द्धं तीरं प्राप्य नृपात्मजः। अचिंतय

द्विलसितं भुजंगकुटिलं विधेः। हा हंसद्वीन लब्धासियत्नैरेवंविधैरपि। कुतो वा हीनपुण्यानां संकल्पाः फलयोगिनः। नैव सु

हृद्भिर्वियुक्तस्य निःफलोद्योगदुःखिनः। समास्मिन्नविसनापाते निधनं वा वनं सुखं। इति प्रलापमुखरः सुहृद्भ्यामभि

नोभुक्तः। तापसाभ्यां समादिष्टः शनैः प्राप तपोवनं। अत्रांतरे महासेनो विज्ञाय निषधेश्वरः। रहितं राजपुत्रेण प्रती

यात्सैन्यमागतं। श्रुत्वा ससुहृद्वृत्तांतं घोरं कुलिशदारुणं। हा पुत्रेति विलप्योच्चै निपपात महीतले। भूपतौ शोकप

तिते हा देव वसुंधरा। अंतःपुरवधूवृत्तहारमुक्ताश्रुबिंदुभिः। देवी शिशिप्रभा तत्र वद्धशोकविलापिनी। चक्रेत्के

लिकुरंगीणां भुक्तः साश्रुलवाहशः। अस्मिन्नवसरे ज्ञात्वा हंसद्वीपाधिपः सुतां। निमग्नां सागरावर्त्तैरभ्ययादलकां

ह० २४६ 246

स्वयं तं र्गां समुद्भुत्तीर्य स्मावंतिनिषधाधिपं। पुत्रीवियोगविधुरे स श्राम्ये वल्लभासखो। महासेनपुरे तां च चारेरोदनारवः। समानुडुः खसांगे
न षाष्ठं ग्रंथिहिमिद्यते। श्वानेराम्स्वासि तास्ते थ स्वद्धामात्य पुरःसरैः। वहवः सागरान्तीर्णाद्दृष्टाद्वतिनिदर्शनैः। तत्र तस्तो भूपती तत्रा
सभार्यौ शोककर्शितौ। अभूतां नयनामाहारौ शिवार्थेन परायणौ। अत्रांतरे राजपुत्रः सुहृद्भिः सह दुःखितः। प्राप सुंदर
सेनस्तं स तां गाश्रमकाननं। यसत्त्रहुभगच्छाये मुंजद्विहंगमे। मृदुलालितलोलायफुल्लवल्लीमनोहरा। तत्राश्र
मोपांतनदीतीरे तरललोचना। जलकेलिकलालोलो ददर्श मुनिकन्यका। तासां मध्ये ततोपश्यत्ताराणामिव रोहिणीं
शोकं कंचुकसंवीतां कन्यां कुवलयेक्षणां। एषादतीव रक्तांतविश्रान्तं लोचनद्वयं। रागवल्लीकिशलये भूषिता रा म० २४६
मधरं ससुभिः। लक्ष्मीमिवाब्जसंक्रांतबालविद्रुमपल्लवां। अत्यच्छकुचसंहद्दं नपश्यामि तदाननं। इतीवर्चिं तयामध्यं

दृष्टमीदृशमतां गतां। फुल्लोत्पलवनामोदां कंदं तीममवस्थितां। अशोकपल्लवकरां मल्लीमुकुलकोमलां। किंकिल्लिकलि
काकोटिविवक्रनयनतटां। वभूव विस्मयोन्नालनयनः सुहृदा सह। अथाप्यमधुरं तस्याः प्रशंसन्वेष विभ्रमं। सा यत्तत्र
जलक्रीडाव्यथाया हेरणहारिणा। गृहीता मोहमगमद्वासो त्कंपपयोधरा। तां विलोक्य तदाक्रांतां मुनिकन्याः प्रचु
क्रुशुः। हाहा मंदारव त्येषामखियाहेरणहारिणा गृह्यता। इति प्रियतमानाम श्रुवणोत्फुल्लकाननः। द्विपं स्वंदरसे
नमं हत्वायाहं ररक्षतां। सखीनि वीज्यमाना थ सा वालकदलीदलैः। लज्जसंज्ञात्पहृतं प्रारोदच्छाद्यचिंतयत्। अ
हो वतमएवायं पश्चिन्नास्था मयापुरा। दृष्टः सैवेषमग्नानां रेखा सौंदर्यशालिनां। इति लज्जलेन तस्याः कांतदर्श
नसंशये। नमेनो भवः द्विपंदोलारोहणविभ्रमं। वतः सुंदरमेन तस्याः प्रचक्रुमुनिकन्यकाः। लावण्यपल्लविताकारा का

वृ० स्येयमितिसादरं।इतिमंदरदेवस्यहंसद्वीपपतेःसुतान्मत्तेहवीविहस्तेनभग्नेप्रवहणेऽद्यता।इतिश्रुत्वापरीशायामिथोवृत्तांतेविस्म
२४७ यं।दयितोजगामतुर्मूर्छितोवाष्पापिहितेक्षणो।स्वयंततःसमभ्येत्यभगवान्ज्ञाततत्कथः।मतंगमुनिरानंदाद्ददौतांनृप
247 सूनवे।अथसंप्राप्यदयितांराजपुत्रोमुनीश्वरं।यमुनांवसमामंत्र्यततस्थोऽपिप्रिययासह।कदाचिन्मार्गेसमुल्लंघ्यत
न्तःसजलधेस्तटे।आप्नलोकेप्रवहणोदूरादाहनृपात्मजां।तदाकर्ण्यप्रियांपूर्वमारोप्यसममीहते।यावत्तत्स्वयंस
मारोढुंवणिक्तावज्जहारतां।क्रोशंतींतांसमादाययातेतस्मिन्नदृश्यतां।तूर्णधिकारितःक्षिप्रंनिपपातनृपात्म
जः।हाप्रियेक्कत्वयातासिवनदृष्टासिपश्यमां।इत्युन्मत्तइवानेकंविललापमुहुर्मुहुः।भृंगावलीषुकवरीमुत्प राम०
लेषुविलोकतां।लीलांचबालवल्लीषुसमुमोहमृगीदृशः।साधुसंभाविताप्मीतिसवद्बालवल्लरी।मंजुसिंजा २४७

नमधुपामालिलिंगानिलाकुलां। कांताकटाक्षमालेवमितिर्वीहिशिखावलीं। मोहाद्वालङ्घ्याधावत् बालेंदुपालका
म्यया। तस्मिन्प्रियावियोगाग्निदह्यमाने दिनेश्वरे। मंदीकृतातपः प्रायात्क्वापि येवास्तशेखरं। अथाभूत्साध्यरागेणाम
जिष्ठपटशोभिना। चक्राकीशोकशिखिनाधूम्रेणेन वावृतं। जगत् ततः सुंदरसेनोग्रदुःखानलसमुत्थितैः। सांद्र
धूमैरिवध्वांतैर्वेधूवुः पिहिता दिशः। ततश्चंद्रोदयारंतपांडुरा रजनी बभौ। वियोगिनीवहंसस्कंधाकर्पूरहरिचंदनैः
अथादृश्यत शीतांशुः पूर्वतनोदयलोहितः। दह्यमानः ससंतापैः प्रोक्षिताद्वीक्षतेरिव। विमलैर्धौतशिशिकरैः क
रिणीदंतपांडुरैः। वभूव स्मरनन्नेव मंडिताविषमंडलं। ततः सुंदरसेनाभूत्तकोष्ठुदीधवलविषिकपहइवावि
न्यस्तः स्मरशरहरिणलोचनां। ज्योत्स्नादहासधवलो वेतालइवचंद्रमाः। प्राणान्समुद्यतोहंतुं मे मे त्तुल्याप

पातमः । तं मूर्छितं निपतितं दृष्ट्वा साश्रुविलोचनः । विललापातिकरुणं तद्वयस्योपि विह्वलः । ततः प्रभाते शनकैः संज्ञामासाद्य दुः

द० २४८ खितः । राजपुत्रो विशन्घोरामेटवीं विस्मयं गतः । ददर्श चमरीवालैराच्छादितपुरःपुरः । पुलिंदपल्लीः शार्दूलकृत्तिव्याः लंबभी

२४८ षणाः । गजेंद्रमांसफूटेषु काककलकलविराविभिः । विकृतैर्हृष्टशबरैः पिशाचैरिव सेविताः । लंबमानविनूर्णीराः संसक्त

मृगवागुराः । सारमेयकृताराबालाः पश्यन्स ययौ द्रुतं । तत्र दुर्गे महारायशबरैस्त्रायायिभिः । निहतानेकशब

रो बद्धो राजसुतस्ततः । वयस्यमहितो नीतः सैतैः कारागुहोदरं । आविश्य विरमं स्वद्वारस्वाद्ददृशे - - - सः । चंद्रप्रभमु

खान्दृष्ट्वा नित्रबद्धानि गडैर्गडैः । उवाच संगतादिष्ट्या वयमस्मिन्वधलक्षणे । इति ब्रुवाणं शबरा निन्युः स्लं चंडिकालयं । राम०

सहापरैः स्सैः सविवेः । सायकव्रणपीडितैः । तत्र कात्यायनीं दृष्ट्वा सप्रणाम्य निराकुलः । जय देवि नमस्तुभ्यं चंद्रचूडा २४८

शशिन्विषा। तत्प्रथमे मारणाद्राज्ञः प्रवृद्धनखचंडिको इत्यादि पार्वतीश्रुत्वाच्छिते तस्मिन्नसंभ्रमे। हंहं पुलिंदराजस्ताविंध्याकेतुः समाययौ
निर्विकारं समालक्ष्य स तस्मिन्निधनं कृरो। हा धिग्मत्स्वामिनः सूनुरयमित्याह संभ्रमात्। अहमाटविको राजा महासेनभूभुजा
कृतः सुहृदस्ते नायं पुत्रस्तस्योर्ज्जिताशयः। इत्युक्त्वा पादयोः सोश्रं राजसूनोर्न्निपत्य सः। तैः सुहृद्भिः परिहृतं तं निनाय निजा
लयं। तत्र विज्ञातवृत्तेन तेन प्रणयशालिना। पूज्यमानः स्मरन्कांतां कंचित्कालमुवास सः। ततः कदाचिदासीनं शवरेंद्रं
वदंतिक। व्यजिज्ञपत्तमभ्येत्य सेनानी विहितांजलिः। देवादेशान्निरूढो मे सो सार्थ्यो वऊधनोवने। संयम्य शवरैर्ज्जित्वा
समानीतश्च तत्पतिः। पश्चात्तस्थितानस्य कन्या हरिणीहारिलोचना। शंके शशांको यत्क्षीराक्षीणोपि वर्द्धिति। श्रुत्वे
तिभिश्च राजेन राजपुत्रमतेन मः। दर्शयेति समादिष्टः सेनानीरानिनाय तं। तस्मानुगां तवोदृष्ट्वा तां सौंदर्य्यसुधानदीं। रा

ह० जपुत्रः परिज्ञासुमोहविरहातुरः। मंदारवत्यपि पुरो विलोक्य हृदयप्रियं। सहसा शोकहर्षाभ्यां निःस्पंदेवाभवत्क्षणात्। ततः पुलिंदरा
२४९ जेन एष द्रोह इह विचेष्टितं। वणिक् क्रुद्धो वाच पापेन मया प्राप्तं सदृशं फलं। वंचितो राजपुत्रोयं हृते यं राजकन्यका। स्ववेश्म निविष्या
249 स्यामि विवाहं विभवोचितं। इति निश्चितसंकल्पो बद्धोहं भवता वने। प्राप्नुवंति कथं नाम परद्रोहरताः सुखं। पुलिं
दराजः श्रुत्वेति हन्यतामेष दुर्मतिः। इत्यादिदेश सेनान्यं भ्रूकुटीधूम्रविभ्रमः। राजपुत्रस्ततः प्राह वधनमेवास्य शस्यतां। वणि
जां हि विरां प्राणाः शरीरं त्वरणामेव च। इति सुंदरसेनेन रक्षितः करुणाब्धिना। निरं वरो वणिक्प्रयात्कृतकोलाहलस्वभिः। ततो
रिदेशसंदेशं सानुगो ययौ। हंसद्वीपाधिनाथेन सहामात्यः शनिस्तथा। भवत्रो कुंजरानीकैः। नवं प्रविघ्नागमं। ततः सुंदरसे राम०
नो येसानुगो दयितासखः। सामन्यदृष्टापि नरं वचां देशाक्षलोचनः। ततः प्रविश्य तत्रैव पुरीं लोलकाकुलां। अलकां हर्षे २४९

संहृष्टौ मिथश्चक्रुर्म्महोत्सवं। अथोचितविवाहं तन्मुहूर्त्ते शुभलक्षणे। मंदारवत्या राजेंद्रसूनोस्तत्र व्यवर्त्तते। चिरं महो
त्सवे तस्मिन्नानंदामृतनिर्भरं। हंसद्वीपपतिः पुत्रीपतिरिष्टज्य पुनः पुनः। स्वपुरीं प्रययौ हृष्टः सानुगो वल्लभाः सखे
अभिषिच्य ततः पुत्रं निजराज्ये गुणाधिकं। वाराणसीं ययौ राजा महासेनः प्रियासखः। इति सुंदरसेनेन प्राप्तोऽत्र सु
हृदश्वरात्। प्रिया च रत्नासुवदना नेत्रामृततरंगिणी। इत्येवमद्भुताधान्त्रविलासकुटिला गतिः। इति कण्वेन मु
निनाह्लपये वापवर्णितं। श्रुत्वा कथासंगमाशामाश्रितास्ते शनैर्वयं। इति क्षेमेंद्रविरचितायां बृहत्कथायां
शशांकवतीलंभके मंदारवत्याख्यायिका॥ ॥ ततो मुनींद्रमामंत्र्य विलंघ्य विकटाटवीं। वहूयवाससं तत्राव
यमिमां भुवं। इहाप्यस्य तरोर्भुक्त्वा फलानि फलतां गताः। मुक्तास्तद्दर्शनात्सर्वे पश्यामस्त्वामनामयं। इति क्षे

बृ० मेंद्रविरचितायांबृहत्कथायांशशांकवतीलंभकेमंदारवत्याख्यायिका॥ ॥ततोमुनींद्रमामंत्र्यविलंघ्यविकटाटवीं।कद्रूयवाससंतप्ता
२५० प्राप्तावयमिमांभुवं।इहाप्यस्यांतरोर्भुक्त्वाफलानिफलतांगताः।भुक्तास्त्वद्दर्शनात्सर्वेपश्यामस्त्वामनामयं।व्याघ्रसेनेनकथि
२५० तांकथांश्रुत्वामनोगतां।मृगांकदत्तःप्रययौनत्वाहेरंबपादपं।विंध्याटवीमतिक्रम्यश्रुतधिप्रमुखैःसह।विंध्यशिलंपरि
त्यज्यतथागंधवतींनदीं।करवीरंसमासाद्यभूतवेतालसंकुलं।महाकालंप्रणम्याशुददर्शोज्जयनींनिशि।संपूर्णांविहि
तालोकैःस्वांपुरीवोरुदुर्गमां।दुर्गयंत्रायुधोयेतांसुभटैःपरिपालितां।संकल्पेनाप्यनाधृष्यांअलंघ्यांमारुतेरपि।
अचिंतयत्ससचिवैःस्वांशशांकवतींस्मरन्।राजात्रकर्मसेनोयंरक्षामात्योमहाधनः।इयंपुरीचदुर्निधानाम्नोपा राम०
यःप्रगल्भते।अयंतेविपुलःक्लेशःप्रायोनिःफलतांगतः।अथनैःप्रार्थितेनामसाशशांकवतीकथं।इतिध्या २५०

त्वा नृपहृतः स्मरशोकाकुलो भवत्। ततः सस्मार वेतालं तत्र विक्रमकेसरी। उपस्थितः स वध्यातः किं कारणं सो त्वभा
षत। कथयामास पुनः। कथा माश्रुयि किंशालिनी सखे कंदर्प नामाहं विप्रो रत्नपु - - - प्रावृषेण्यघनश्यामे का
लेया। तो महाटवी। तत्रार्थमान्त्र चक्रेण केलिसंकेतमानिना। स प्रासादं विलोक्ये वं नीतोहं व्यामगामिना। क्व
चिद्विजालया यां ते मां विधाय गतास्तथा। देवी तु द्विजकन्या यास्तज्ञो वाहमहोत्सवे। लग्ने पूर्वीशके प्राप्ते वरे देवा
दनागते। सद्यो विभूषणा जुपेमह्यं कन्यां देडुर्द्विजाः। अहं सुमानसां नाम वापं सीनाश्रुवः। हरनेत्राग्निदग्धस्य निर्वाप
णानदीमिव। तया प्रणानशालिन्या यावत्प्राप्तोस्मि निर्वृतिं। समेत्य मान्त्र चक्रेणानीतस्तद्विहाय सा द्वितीय देवता चक्रे व्योम प्राप्ते
यतस्तुरः संप्रहृत्ते च तद्वृद्धे पतितोहं न्वदंतिकात्। न जाने चंद्रवदना सा क्वास्ते का चेष्टरियं। अत्यन्का वाष्पसंपूर्णलोचनस्तं

मुहुर्मुहुः। समाश्वास्य ययौ प्रातस्तेनैव सहितः। शनैः ततो दूरतरं गत्वा मीनानन्द ददर्शानुजेनैः। विनिःसृकृतान्त्र महाकायाननिर्गतां
ह० ठेवरांगनां। सन्त्रासविक्लवां बालां नादस्वाहरिणाक्षणां। प्रत्यभिज्ञाय कंदर्पः पप्रच्छाश्रुहनुमानसां। किमिदं चंद्रवदने स्वप्न
२५१ त्तुल्यं विचेष्टितं। सन्त्रासविक्लवां बालां नादस्वाहरिणाक्षणां। प्रत्यभिज्ञाय कंदर्पः पप्रच्छाश्रुहनुमानसो इति पृष्टा वक्ता
251 लाकंदर्पसाविलज्जिता। अपि त्वयि द्रुते नाप्य तदा तैः खेचरीगणैः। अहं गिरिहृदः खान्ते निमग्ना वाहिनीजले। नि
गीर्णा तेन मत्स्येन ततः केनापि मोचिता। कथं चेति न जाने हं प्रमाणमधुना भवान्। इति श्रुत्वैव स त्वं कंठां कंठे
जग्राह तां प्रियां। कंदर्प इव कंदर्पो विलाससरसां रतिं। हनुमानसायास्तद्देशनिवासी मातुलो द्विजः। यद्रुत्वा राम०
मीनिनायाश्च हृष्टस्तां स्वगृहं ततः। दयितासंगतं हृष्टाकंदर्पेण तत्र केसटः। निश्वस्य तां रूपवती सस्मार विरहा २५१

त्वरः । यज्ञस्वामी तमालोक्य वियोगानलतापितं । उवाच मांक्रथाः शोकमचिरात्प्राप्स्यसि प्रियां । अभूच्चंडपुरे विप्रः सोमस्वामी
ति विश्रुतः । बभूव तनया तस्य दृक्षा कमललोचना । दृष्टिर्वेधानुरागेव सा सौंदर्यविशेषकं । कुसुमायुध नामानं द्वि
जपुत्रसचिंतयत् । सा तं सुखी सुखेनाहममाधेव निशासुखे । नयान्यथाहं नातेन व्यतीरोगान्यत्र तद्दशा । इत्यर्थि
तस्याहृष्टो मित्रमस्य तरीहृतं । सविसृज्य जहारामुं स्वहं कमललोचनां । अविनीताभिधानाथ नीत्वा तां सव
कन्तीं । मित्रद्रोहो यतः प्राह तां मन्मथशराहतः । भजमानं नवद्यांगि विद्धि वं कुसुमायुधं । मद्वाक्यबलमाश्रि
त्य स सर्वत्र प्रगल्भते । इति सा सहसैवोक्ता तेन संत्रास विक्रियां । प्रच्छाद्य प्राह को दोषस्त्वं ममायुधं । मद्वाक्यबल
माश्रित्य स सर्वत्र प्रगल्भते । इति सा सहसैवोक्ता तेन संत्रास विक्रियां । प्रच्छाद्य प्राह को दोषस्त्वं ममाभ्यधिकः प्रियः

शु० किंत्वुचितविधानेनत्वयोद्वाहमहं भेजे। आनयोत्सवसामग्रीं त्वं विक्रीयांगुलीयकं। इति श्रुत्वा गते तस्मिंस्ततः कम
१५१ ललोचना। विवेश त्रासात्त्वधियामालाकारनिवेशनं। सापि प्रतिनिवृत्तो थतामदृष्ट्वा विषण्णधीः। कुसुमा
252 युधमभ्येत्य सानायातेत्यभाषत। ततो विरहसंतप्तो दुःखितः कुसुमायुधः। बभ्राम विपुलोद्याने विघस्ते
नेव वह्निना। ततः कदाचिदुद्याने मालाकारगृहान्तिके। तां कान्तां प्रत्यभिज्ञाय कृतोद्वाहो मुदं ययौ। स तां
रतिमिव प्राप्य प्रहृष्टः कुसुमायुधः। नवसंभोगसाम्राज्यं भोजलीलावती सुखः। इति कुसुमायुधाख्या
यिका॥ ॥त्वमप्येवंरूपवतीमवाप्स्यसि सदृशीं प्रियां। यजस्वामीमिगद्येति सांत्वयामास केसटं। ततः सुमानसा तोच एम०
दैवो क्षां दर्पिकेसटो। स्वपुरं प्रस्थितो गंतुं गजेंद्रं ददृशुः पथि। मद्ग्याहिप्रयोगाभ्न्निपाल्लिष्टां तदा वने। प्रत्यंतं सुखले १५१

खेहि वद्धः खेभवं वुधैः। केसटोथ प्ययथतं संप्राप्य शोचन्वाराणसीं शनैः। कंदर्पं प्राप्य कालेन विरहक्षाम विग्रहं। सुमान
सानिर्दिष्टैर्वीभिः कंदर्पः रूपयावनात्। मत्स्यांरत्नपुरे ताभिर्भर्तृकुल गृहे समानसा निजकथां कथयित्वा प्रियोमया।
ध्रुवं सामेष्यसीत्यक्ता तां सपत्नीमवारयत्। अत्रांतरे रूपवती तत्रा वृद्धद्विजालये। कुरूपं वीक्ष्य तत्सुतं पितुरे
वाययौ गृहं। कालेन तत्र विज्ञातो देवात्समागतो। कंदर्पकेसटोद्दिष्टा सुधार्द्रेवाभवत्क्षणात्। प्रत्यभिज्ञाय
तां कांता केसटः प्राप्य सुंदरी। तस्यावाम्बासयत्तत्रा कंदर्पं विरहाकुलं। रूपवत्यास नेतसख्याः परिणीयेव केसटः। ले
खहारका संदेशात्ज्ञात्वा रत्नपुरे स्थितां। सुमानसां विरहिणीं तां कंदर्पपितुर्गृहे। सुहृणां तत्सहितः प्रायात्केसटो वल्ल
भासखः। कंदर्पः स्वगृहं प्राप्य समासाद्य सुमानसां। तां वानंगवतीं कांतां विललास सुहृद्वृतः। प्रियाविरहितो गत्वा तां

बृ०
१५३
253

म्रलिंगांचकेसटः। विजहारस्वभवनेसंस्मरन्विरहानलं। इतिसकटाख्यायिका॥ ॥इतिसंकेसटकंदर्प्पौ पांपत्र्र्वेल्लभपुरावेशोक्युम्र
त्वमप्येवं। क्वं जायामवाप्स्यसि। मयापित्वद्वधूः पूर्वंप्रयाता पंचतामपि। कापालिकेन मायेन निहिंसिता मंत्रशक्तितः। हत्वा
कापिलकं दूरात्स जीवा पुनराहृता। जीवतांसंगमो नाम मन्येहं किल जायते। इत्यभ्यागतविश्रेणास्तुचिरंपरिसांत्विमः
श्रांत्वाम हीपालत्वामहेशारणंगतः। राजा विषमशीलस्तन्निशम्य वणिजोवचः। गजेनदंतांतांकांतामदात्तेस्मैसु
तामिव। तस्मिंश्च भार्यो समादाययातेवणिजिभूपतिः। कलिंगसेनासंप्राप्ये कलिंगेशं समभ्ययात्। ततो विजि
त्य ममरे कलिंगनृपतिं विभुः। राजाश्रीविक्रमादित्यः ह्वीशपविजयश्रियं। इतिकलिंगसेनालाभवर्णनं॥ ॥ राम०
इत्थं देवि प्रणयिनालब्ध्वाखं जगतीभुजा। तं पूर्वसोधितं प्राह स्वैरं विक्रमकेसरी। कंदर्प्पसेनतयांगुप्तां तःप्र १५३

रवीन्तिंनी।सखोमृगीकदन्नायाखेचरक्षिप्रमानय।स्तुत्वेति वाचं वेतालो महाकालो निपातिते।प्रयन्नतो महामात्ये
गत्वा विध्यनिवासिनः।दुर्गं दुर्गे पिशाचस्य मातंगाधिपतेः पुरं।संगम्य मायावङ्गना विधाय वलसंग्रहं।कि
रातराजमानाप्य सहृदं शक्तिरक्षितं।दर्शयोजनविस्तारि कटकं टकवंधुरं।पूर्वं ययाचे दूतेन सुतामुज्जयि
नीपतिं।तं सामविमुखं गत्वा ज्ञात्वा दृप्तं समरसंमुखं।जेतुं राजसुतः सैन्यैः प्रतस्थे सागरोपमैः।अवाप्याव
ति विषयं विष्टभ्योज्जयिनीं ततः।मृगांकदत्तः शुशुभे लंकामिव राघवः।कोपात्कंदर्पसेनो थ निर्गतोस्
हृदुर्मदः।रणसभूमिपालानां समरारंभदुन्दुभिः।करालकरवालोर्मि भीषणे रणसागरे।सवेगं स्फूरमकरं वाहिन्यो
विधिसृष्टिमिषः।ततो वीरशिरःपद्मैराकीर्णा भूद्वसुंधरा।सारसा वाक्ककल्लोला गजकीडार्थमागताः।ससंप्रहारस्तुमलो

वृ०
२५४

वधूवहुमतां तत्कृत्वा। लीलामहोत्सवोमृत्योरच्छिन्नं दिनपंचकं। ततः श्रुतधिरभ्येत्य चूढांवोत्यरिपोः पुरीं। मृगांकदत्तमवदत्
नानोपायविचक्षणाः। अस्मिन्प्रवीरसंहारे राजयोर्युद्धसंशयः। तस्माद्धक्तिमुपाश्रित्य यत्नः सिद्धौ विधीयतां। मयाप्र
छन्नेविषेण विचिंत्येयं रिपोः पुरी। दृष्टात्र प्रमदोद्याने तां शशांकवती स्वयं। गेहत्वात्मामिव गच्छामत्र गुणैः शीघ्रगामिभिः। मृगां
कदत्तः श्रुत्वेति तथेति प्राह सादरः। धीमानेकः समायो हि वहूनां मर्दयैतन्मश्रियां अश्नां तरे सखीवाक्यात्। स्मररूपं नृपात्मजं
श्रुत्वा तं राजतनया वभूव मदनातुरा। मामन्मथशराक्रांता गत्वाथोपवनं निजं। निशि चंद्रोदये चक्रे मरणाभिमुखं मनः।
स्वैरं मृगांकदत्तोथ सचिवैः सह तां भुवं। समेत्यालोकयामास सोत्कंठं तां मृगीदृशं। सुरैवोपमेयेन शशिनः सौंदर्येण मनो राम०
भुवः। कांतिपूरैः सुधायाश्च सृजंतीमिव जीवितं। कटाक्षसायकायां गवशीकृतजगत्त्रयां। अनायामितवापमय कामस्ये २५४

वजयश्रियं। बालप्रवाललावण्यसोदरैरधरांशुभिः। रागदीक्षामिव नवां दिशंतीमनिशं दिशां। तन्वीलतानवलवकिनीमा
रक्तकरपल्लवां। श्यामां यौवनदर्पेणावलिप्तेन विभूषितां। विलोकितैः कल्मषारोसशृंगैरिव केतकैः। सनीलरत्नैर्हारैः वीक्षयंती
दिगंतरं। वहंतीं त्रिलीकूलेश्यामलीरोमवल्लरीं। निजवक्त्रशशांकस्य लक्ष्मलेखामिवच्युतां। रत्नपर्यंकसाहित्यं रत्नसिंहा
सनेन च। मदर्शैलनितंबेन नितांवा नैव राजितां। तामथ स्मरसंतापात्याशं वहुं समुद्यतां। अदृश्यापार्वती प्राह पुत्रि मा सा
हसं कृथा। आसन्न एव ते भर्त्ता धर्म्यः प्राग्जनवल्लभः। इति गौर्याकृतान्वासां राजपुत्री जगाद तां। अपि बालकुरंगाक्षि मद
नोद्यानवर्द्धिके। दृशा रिक्तिरपीयूषां याचं चंद्रादिनिद्र मां। श्रुत्वेति तद्गीताचरणे नलिखैले प्रसा। महो सादिकृतापांगावी
क्ष्यमाणा नृपात्मजं। वशेन विवमत्प्राणा वदंतीमिति सुंदरी। तां जहार ततस्तैस्तैः संकल्पैरिव शीघ्रगैः। मायावक्त्रः परंप्रा

ह० प्यहृष्यद्भिः सहितोऽथ सः। पुलिंदसुंदरीवृंदैर्हर्षदालोकितोविशत्। कंदर्प्पसेनास्तेनाथ विज्ञायतनयाकृतां। निःकारणारणायासंवा
२५५ रयामास मंदधीः। ततः प्रतिनिवृत्तास्ते किमातेंद्रामहानृपा। मृगांकदत्तमासाद्यनन्दुर्जयशालिनः। अथायोध्याधिनाथाय
255 पित्रे भीमपराक्रमं। सप्राहिणोत्कथयितुं निजवृत्तांतमादरात्। यदेवमंत्रिवचसा तेन निर्वासितः पुरा। पुत्रस्तदैव सो
ज्ञासीन्मिथ्यादूषितमेवतं। संग्वघस तदामात्यं त्यक्त्वाराज्यसुखं श्रियं। नंदिग्रामे स्थितिं चक्रे पुत्रसंदर्शनेशया। इत्थ
कालेन विज्ञाय सूनोः सुहृद्नदमागतं। पप्रछहृष्टस्तहृत्तं सर्वं भीमपराक्रमं। धीमानमरदत्तेन राज्ञा दृष्टो जगाद सः। मृ
गांकदत्तवरीतं संसारविपुलाद्भुतं। तदाकर्ण्य स हा मत्पुत्रः प्राप्येव जीवितं। राजा दृष्टुं ययौ पुत्रं गजवाजिरथाकुलः। मा राम०
यावटुपुरं प्राप्य संप्राप्यविजयं स्तुतं। शशांकवत्या सहितं दृष्ट्वा हर्षमयोभवत्। मृगांकदत्तो जनकं प्रणम्य सह राजभिः। स्थि २५५

त्वा ततोत्सवव्यग्रः किंचित्कालं प्रियासखः । अयोध्यां प्रययौ हृष्टो विजयी सचिवैः सह । पुराकपीन्द्रसहितः सीतां प्राप्येव रा
घवः । राजधानीं प्रविश्याथ पूजयन्निखिलान्नृपान् । प्रणम्य दिदुषो भेजे सुविपुलोत्सवं । तैरेव दशभिः मित्रैः स्तुत
धिप्रमुखैर्विभो । दिवाकर इव श्रीमान्द्वादशात्मा तपात्मजः । ततः कंदर्पसेनेन विसृष्टस्तनयः श्रिया । सुवेगो म्या
ययौ कं हेम्नहुः परिणयोत्सवं । सुवर्णरत्नशकोटेगजेंद्ररथवाजिभिः । स राजपुत्रो निदग्धे विपुलारंभमुत्स
वं । निर्वर्तितविवाहोस्य गौर्यैव शशिशेखरः । शशांकवत्य विहितो मृगांक प्रणेमंगलः । ततो महोत्सवोल्लाहल्ल
भगांसोभजस्थितिं । वल्लभानवसंभोगसंभावितमनोभवः । तभामंत्र प्रयातेषु पूजितेषु नृपेषु च । स्वीमानमरदत्तोपि संक्रामय्या
त्मजे श्रियं । देव्या सह ययौ शंभोः प्रियां वाराणसीपुरीं । वैराग्यलक्ष्मीः पर्यंते महतामेव जायते । मृगांकदत्तो निखिलांवीरोजि

कथा० ८०
२५६
256

त्वामहं धरां। प्रियाविलासरसिकः सार्वभौमो भव त्वं नृपः। सा शशांकवतीप्रिया भास्वरं तस्य तारका। तस्य राजचकारस्य वन्दना नंदनि
र्भरा। एवं मृगांकदत्तेन प्राप्ताहंमालोका सुदरी। त्वमपि प्राप्स्यसि क्षिप्रं रम्यां मदनमञ्जुकां। इति निशम्यापि शं गजदोदितां
विपुलकोत्सुकः। हर्षमयीं कथां। प्रियतमा परिरंभमानो रथहृदि वर्वधधृतिं नरवाहनः। इति क्षेमेन्द्र विरचितायां बृहत्क
थायां शशांकवतीलंभको नाम नवमः समाप्तः॥ ॥ अतः परं विषमशीललंभको भविष्यति। गौर्योद्धृतजितानीताक
र्णे केतकिपत्रतां। शांभवीवः शशिकलाभूयादानंदसंपदे। ततः प्रियावियोगाग्निसंतापिततनुर्वने। भ्राम्यत्काएव
मुनेशापदाश्रमं नरवाहनः। मनः प्रमादजनने प्रशांताशेषविप्लवे। विवेकद्रवसंतोषफले तस्मिंस्तपोवने। प्रण एम० २५६
म्यतेजसां राशिं सह स्त्रीस्तुमिवापरं। करावादिव्यदृशा तेन तस्य वो यासितः क्षणं। तं मुनीइस्ततः प्राह दुहिणस्सद्वया

पुनः। कुर्वन्नविमानहंसालीमिव दंतांशुसंचयैः। राजहंसोऽस्त्रयधृतिं वल्लतां तामवाप्स्यसि। संयोगांता भवंत्येव वियोगाः शुभकर्मणां

विधातृरात्कृत्ल्येन प्राप्यते हीरतापि वे। नेधमहर्ष वं क्षुद्रयितासज्यसंपदः। पुराकैलासशिखरासीनः शीतांशुशेखरः। सम

भ्येत्य जितोर्देवैः शतक्रतुपुरोगमैः। सुरारिनिहतैर्देवद्विप्रेर्द्विजितिजदस्फमिः। अवतीर्णौ महोम्लेच्छैः स्वच्छादे वास्लराणीक्र

नाः। प्रमाणमत्र भगवानिति देवगिरा हरः। भूभारशांत्यै प्रथमं माल्यवंतं समादिशत्। साधयेन नयनादिष्टः पार्वतीव

चसा द्विभो। उज्जयिन्यां नरपतेः श्रीमतः प्राप पुत्रतां। राज्ञो महेंद्रादित्यस्य स्वप्ने सर्वेण सूचितः। सोभवद्विक्रमादित्यस्त

नयो यशसां निधिः। नाम्ना विषमशीलो सोद्वितीयेनापि विश्रुतः। सर्वशास्त्रास्त्रविद्यानां भेजां भाजनतां विभुः। तस्मै

महीपतिर्दत्वाश्रियं भूपतिविश्रुतां। ययौ वाराणसीं धीमान् कृतकृत्यश्रियामम। राजा विषमशीलोथ जनकेप्रशमं

६० श्रितेशशासवहुधां धन्वी म्लेछोछादनदीक्षितः । कुलक्रमागतस्तस्य बभूव विपुलाशयः । भद्रायुधः प्रतीहारः । सचिवश्च महामतिः ॥
२५७ स कदाचिद्गजघटामौलिलालितशासनः । समानीतः समभ्येत्य विज्ञप्तो मंत्रिणा पुरः । योसावनंगदेवाख्यो विसृष्टो दक्षिणापथं
257 । देवेन सायमायातः स्वामिनं द्रष्टुमिच्छति । इत्युक्त्वा नृपतेः राज्ञां प्राप्य रूपमवेशयत् । सद्वितीयं ततो दूतं हर्षविस्फारि
लोचनं । सप्रणम्य महीपालं हेमसिंहासनस्थितं । सुमेरुचूडामणितां प्रयातमिव भास्करं । विजिज्ञपद्वी कुमाराः को
तुकाद्दन्तधाधिपं । किमयं वक्ष्यतीत्यंतरुत्कंठांकुरिताशयं । देवदक्षिणादिग्भूपैर्दुष्प्राप्यासनमालिका । किरीटको
टोविरुन्नालक्ष्मीरिक्तामहोषधीः । क्रमेणांवुधिमुत्तीर्य यातोहं सिंहलेश्वरं । वीरसेनं भवद्भक्तिशीलं कुलगृहं श्रियः राम०
समां त्वद्व्यसनं स्पृष्ट्वा निधायोत्फुल्ललोचनः । शाहास्ति मम सर्वेस्वं कन्यारत्नमनुत्तमं । विक्रमादित्यदेवश्च रत्ना २५७

नांभोजनंदिभुः।समर्पितंवचसामयातस्मैतुमध्यमाः।इत्युक्त्वासहितांराजाहिरण्यश्रीमदर्शयत्।कांतांविनयव
न्याख्यामुपाख्यानंरतिश्रियः।कन्यांनव

258

फणीजालवद्देव तत्राहं तद्भयाकुला। अमवं वांधवत्यन्ताके पातं कतरं गिनाद्देवमो। विक्रमादित्यः राजन् विषमशीलमांत्राय
त्वा शरणं वालांइति भारं न तो भ्यर्थां। अस्मिन्नवसरे मोपि वीरवर्यो विनिर्गतः। विलोलकुंडलः षड्गी राजा राजीवलोच
नः। उत्साह इव साकारः प्रत्यक्ष इव विक्रमः। गंभीरमधुरोदारं दर्शानि वार्यं यन्निव। मांसमात्स्यासवदलयं स्तमोदं तां
स्तुसंचयैः। आदिदेश स्कन्नोदं तो वेतालं तद्विनिग्रहे। स तेनाग्निशिखेण व्यन वेतालेनाभ्युपगदितः। खंडकापालिकः
प्राणांस्त्याज व्याजवाधकः। राजधानीं गते राज्ञि भूतवेतालमंडली। खंडकापालिकं नोक्तुं आययो हठनिर्भ
या। ततो यमशिखो नाम वेतालो न त्वभुघयो। ततस्तं वेतत्सकोपाद्वा तारमग्निशिखावदद्। मामा त्वमेक एवंन
यउन्नेष्य भोजनं। विक्रमादित्यपादाब्जैः शायितोग्निमया मरखे स्तुत्वेति स्वभावं दृष्टिथिवीपातः। पध प्रह्वाग्नि

ह०
१६०
260

शिखंतस्य कौतुकाकुलिताशयः। सात्रवीभ्राकिनीकाख्यो निशीथे घूर्तकातुरा। विक्रीणानो महामांसं श्मशानमिममाग-
तः। तन्महाप्रमर्थे नैसौ थर्दर्द्दौ निःकंपमानसः। रूपं बलं च सम्भाहं गृहीत्वा मम संविदा। तत्कारणं मया पृष्टः सोवदत्कि-
तवाग्रणीः। अस्म्यहं विजितो धूर्तैः धूर्तसंगो दिगंबरः। दूहीति कादिनामाध्य वैद्योघूर्तकतामहं। शिलीभूतः स्थि-
तान्नूकोयोगी वा निमिषेक्षणः। उल्लंटिनसमक्षकेशसेलतोभिः समाहतं। लवणोनांबुनासिक्तो हिम्निवेः सर्वेसे वि-
तिः। वल्क्लपवासनिःस्पंदः क्लिन्नः कृपेवलादहं। मरकायासदुःखानामिव संजातमंदिरे। तत्र दृष्टो मया घोरविग्रहो
ब्रह्मराक्षसो। तानूचतुर्मीमात्रोकामह्वान्नां तं निशम्य च। आकाभ्यां वणिजः पूर्वेस्वमंत्रेणाग्नियेहुते। त्वल्पं गृहीते एम०
निर्भुग्नमंत्रोषधिबलक्रमे। ततो विषमशीलस्य दृष्टेवपृष्ठिवीपतिः। पतितांवं धकूपेस्मिन्नावां संत्यक्तकन्यको॥ १६०

संवत्सरोवधिस्तेन निर्दिष्टो नागतस्तु सः । सन्नाहशेषस्तस्मात्त्वमस्मद्भोजनमानय । दत्तेसप्राहमावाभ्यां भोजनेमोहसेव्यया

त । स्तुत्वेति प्रतिपन्नं मां क्षुद्विना शेमुदान्वितं । तस्मादुञ्जहतडक्तुपान्तगोहं त्वामुपस्थितः । त्वद्रूपस्त्वद्वालेनेषताभ्यांभो

जनमीप्सितं । दत्त्वाभ्येत्य प्रदास्यामि वलंरूपं च ते निजं । इत्युक्त्वा मह्लाकारोगत्वा राक्षसयोर्द्वयोः । स्वमूर्ध्यानेवकित

वान्स प्राहं तूर्णं भोजनं । तद्दत्त्वा सस माभ्येत्य प्रादाद्रूपं वलं च मे । पुनश्च याचितस्ताभ्यां भोजनं तद्गिन क्रमैः ॥

प्रकार्यमां कौतुकिनं नीत्वा रूपेततो क्षिपत् । एकस्मान्यामहं तत्र गृहीतोस्तुजपञ्जरे । अकार्षं हुचिरं युद्धं कं

पिताखिलभूतलं । ततोहं तौ दृष्टो युद्धं स्म माहिष्ठ्यं तविग्रहः । कथयित्वा निजं हृत्तं स्थितो लज्जानतः क्षणं । अथा

ब्रवीत्स्मितमुखस्तत्रैकोब्रह्मराक्षसः । अहो मुक्तनकारेणमायया वंचितावयं । एवंविधा भवंत्येव किं तवाः साहसव्रता:

बृ० टंटाकरालवृत्तांतमेतमेव कथयाम्यहं । अभूद्टंटाकरालाख्यो द्यूतकृद्दंचनावधिः । सदामहाकालगृहे रजन्यांसस्वयंकिल । तत्रदीपहृताभ्यक्तो
१६१ रसैपैः कृतभोजनः । महाकालानुगास्त्वाह प्रतिमादीपसंस्थितान् । अस्मांदीर्घत्रियामायां द्यूतक्रीडास्त्वयामया । इत्युक्त्वा पंचविक्षे
93 पपुनश्छित्रावराटिकाः । ताभिः स्वकल्पनावाग्भिः र्जितायक्ष इति कृपणान् । ग्राह हेमसहस्रं चमिवंधनमयाचत । निरुत्तरं स
मालोकाद्भूपैत्वां प्रक्षिणाम्यहं । इत्युक्तोभयसंविग्नः स्तुवंतीनमदापयत् । ततः क्रमेणातेनैववासयन्सततंगिरा । प्रतिमाग
णावेनालावेतालाचनप्रदात् । ततः कदाचिद्भगवान्महाकालस्तमब्रवीत् । पुत्रतुष्टोस्मितेवीरव्रतेनानेनधी । मतां।ग
च्छेन्नद्गमरस्तोर्थे मद्विधिरशयोषितः । क्रीडंतिस्तानुमायातातान्यः कन्यामवाप्नुहि । इतिसर्वोऽत्रयागत्वादृष्टास्ताश्चिहि रम०
शांगनाः । जहारतासांवासांसितास्तास्मेतां हृतांद्दुः । कन्यां कलावतीनाम प्राप्यतांस्वर्गसुंदरी । ननंदमदनोदारःस १६१

शंकरवरोर्जितः । पुरोपुरं दृष्टस्छाने साच जो मानुषस्थितिं । तेनाभवत्कुक्षशापात्सुंदरीमर्त्यसंगिनी । कदाचिद्दृष्टसा
स्वर्गनृत्ये कौमुक्तिनं प्रियं । तं निनाय मनिर्वेधकृत्वाकरोत्सलालितं । स तत्र रंभां नृत्यंतीं ददर्शायितसोचतां । गंधर्वेगीतानुग
तां । कलाताललयोर्जितां । ततो हास्याय नृत्यंतं छागोगहुरयातःपुरः । अपश्यद्विपुलाकारमीश्वराहिस्मितप्रियाः । गंधर्वमुनिशापेन
दृष्ट्वा छागविग्रहं । अयं समर्त्येश्वरतीत्यसवत्तस्यावतसि । वज्रकौतुकमालोक्य । स्वयांझोगमुवंगतं । टंटाकरालो दयितां शक्रो म
नेतनोधिकं । ततस्तमेव रोमंथद्लत्कूर्चमजं पुनः । आपणाग्रे स्थुखासीनमुञ्जयिन्यां ददर्श सः । टंटाकरालस्तं दृष्ट्वा प्राह दर्शय
मेमखे । पुनश्च त्वं हरपुरे दृष्टस्त्वं हास्यकृन्मया । इत्यकृत्वा सावलेपं तं प्रत्याख्यानरुषा ततः । जघान लगुडेनाजं येन सोभूत्स
शोणितः । अथ शक्रपुरं गत्वा सुरेंद्राय स न्यवेदयत् । घूतकारमिकारं तं छागलः कोपकंपितः । शापांतमुक्तोऽश्रुमुक्तो

ह० यच्छागगंधर्वतांगते। इंदुः कलावती प्राह धिक्त्वां दुर्नयकारिणी। आनीतो दुर्विनीतोसौ ऽग्निदिवं मानुषत्वया। तस्मादनल्पकंका
१६१ लं योषाद्राहयी भव। मरसिंहाभिधानेन राज्ञा नागपुरे कृते। स्तुगलये तत्र भित्तौ पुत्रिका त्वं भविष्यसि। तस्मिन्कालेन निःशेषं
262 गते देवगृहे कृत्यं। शापस्यांतं समासाद्य पुनः स्वपदमेष्यसि। इति शप्तानतमुखी दुःखिता शतमन्युना। टंटाकरालमात्येत्य
सा निजं शापमभ्यधात्। शापवृत्तांतमावेद्य तस्यां वृत्तं स्वकर्म्मणा। स्थिता तां देवनिलयस्तंभांते पुत्रकाकृतिं। छागदुःखा
नलाक्रांतं स निर्दग्ध निजसाहसं। आहायरत्ननिचंययो नागपुरं जवात्। केलशान्रत्नसंपूर्णान् भूमिगर्त्ते निधाय सः। त
स्योदंभवत्ते स्तत्र प्रसिद्धिं परमां गतः। अशेषशाणिभाषाज्ञं इति राज्ञा स पूजितः। अदर्शयद्रत्नपूर्णांते स्मै कलश राम०
पंचकं। तत्र त्वया तस्य भूपालो मनेसर्वज्ञमेव तं। महेश्वरमिवाभ्येत्य सततं प्रणनाम च। कदाचिद्भूभुजा सार्द्धं देवाय १६१

यतनमेत्यसः। दर्शनात्तस्यास्तु नयनां दृष्ट्वा तां दारुपुत्रिकां। उवाच धूर्त्तो भूपालं शांतं शांतममंगलं। इमं सुरगृहं तूर्णं कराशः क्रियतामिति
तदा कर्णधमहीपालः क्षितिरासन्नास्थिते तेस्मिंस्ते सुरालये समुन्मूल्य रूरोनित द्विपुलं सुरालयं। अन्यं महीपतिस्तत्र क्रे हेमरत्नाधिकद्य
तिं। अचिरात्तु शापमुक्ताथ स्वर्थे प्राप्य कलावती। विस्मिताय महेंद्राय स्ववृत्तांतं न्यवेदयत्। धियारंटाकरालेन शापान्मामुमोचि
तां। श्रुत्वा तद्वृत्तमानाय शक्रस्तस्मै ददौ श्रियां। टंटाकरालचरितं प्रशंसास्तु खराननः। बृहस्पतिस्ततः प्राह विहस्य मरुतां पतिं।
एवंविधा भवंत्येव द्यूतकाराः पदं धियः। कुट्टिनीकपटोनाम वभूवक्रुत्तुरा। समस्तपापकोशस्य नरकस्थितिरद्भुया। गता
सो तस्य गणिका कालेन यमसद्मनि। सुराच्चैनाहृतं चैकं विदधाति च शक्रतां। भेजे दृष्टोद्यतां स्वर्वेदिनमेकं सुरेंद्र
तां। तत्र बुद्ध्वा विनिश्चित्य महाताशब्दोचेनव्रतः। स्नात्वा सर्वतीर्थेषु चिरमासीत्सुरेश्वरः। इति धूर्त्ता भवंत्येव द्यूतकारा

वे० १६३ 263 महाशयाः। एतद्गौरेर्वचः श्रुत्वा विस्मितो भूत्पुरंदरः। टंटाकरालाख्यायिका॥ ॥ द्यूतकारकथा। मत्तामाकर्ण्य ब्रह्मराक्षसात्। भयातोडा
किनीकेनवं चितः स्वयमाश्रमं। कदाचिदथ कालेन क्रुद्धस्त्वामनमया द्विजः। गृहीतानि शिशुं चुक्रोश विक्रमादित्यमीश्वरं। तत
श्रुत्वा सहृद्यो भ्येत्य खड्गेनाशु जघान तं। तत्क्षणं शरणं यातान् ररक्ष कृपानिधिः। ततः प्रभृति दासोऽहं तस्य भूमिपतेर्विभोः
इत्यग्निशिषहृतां तं श्रुत्वा यमशिखः स्मयात्। मनसा विक्रमादित्यं प्रणनाम कृताञ्जलिः। खंडकापालिकवधः॥ ॥ इत्थं
हं तेन भूपालमौलिलीढांघ्रिणा स्वयं। रक्षिता वल्लभं प्राप्य परां निर्वृतिमागता। साहं कीर्तिपताके च राज्ञस्तस्य यशोनि
धेः। त्रैलोक्यवारिणी नित्यमस्मिन्नृपपुरे स्थिता। सिंहलेंद्रेण तनयां विसृष्टां शौर्यशालिनी। ज्ञात्वा विषमशील एम० १६३
यः सर्वे म्लेच्छशकाधिपाः। हंतुमभ्यागताः पापा विधेयास्तत्र यत्क्षमं। इत्यस्मिन्भक्तिचित्तेषा स च तानिह निघ्नति। यद्वांग

नायामुक्तेतिविगतायामदृश्यतां। नहि व्यक्तं टकोमत्वाद्दुर्ज्ञेयौ नौ प्रजापतिः। असृजत्कांति सर्वस्वमिमि त्रिदशकस्य च। क
एतद्दर्शनसंजातनगाढमन्मथपावकौ। ममोर्वेति ममैवेति भेदाद्विजिगतो द्वयं। त्यक्तवैश्रवणावेते कांते कमलयोगिना। उचि
तायश्रद्दानवे विधायेत्यथ संविदं। मालिभद्रगृहे न्यस्ते कुवेरेण ततः स्वयं। पालयाम्यहमेवेते गुरोः कोनवशीकृतः।
एतयोर्विक्रमादित्यदेवणवाचितः पतिः। अयं चाहेमहारिणे योग्यस्तस्यैव हर्षदः। नक्तंद्रं मृगशीर्षं तु कर्षितं केलि
कौतुकात्। दृष्ट्वा जयंतं तनयं शक्रस्त्विंतापरोभवत्। स ध्यात्वा न हि नो दायकांचनं किञ्च्वकर्मणा। अकारयन्मणि
मृगं पीयूषावाप्त जीवितं। सायं पुरंदरस्येन विजित्य त्रिदशालयं। सार्द्धमिंद्रजिता नीतो लंकां रत्नाकरेणं। का
लेन निहते तस्मिन्नररारामेणरावणे। दत्तो विभीषणेनायं महाभ्युत्सवसंगमे। तमिमं रत्नसारंगं केन्यो वेमेस्तु लोचने।

६० विविक्रमादित्यदेवाय नयेत्यत्कन्ये वसाददौ । ततस्तामहमामंत्र्य प्राप्तो वैदर्भभूपतिं । त्वच्छासनवनं तं वीरं सर्वं वास्मैन्यवेदयं । यद्वी
२६४ समागमकथा ॥ ॥ अत्रांतरे संहतास्तपायाम्लेच्छशकाधिपाः । ज्ञात्वा तदर्थमायांतीं सिंहलाधिपतेः सुतां । पथिन
264 स्थुः स्वसंरब्धाः सेनाच्छादितदिक्तटाः । ततो विदर्भराजेनातेषां विक्रमशक्तिना । बभूव सुचिरं युद्धं विस्मयाद्वीक्षितं
सुरैः । ततः सायकृतनया सहस्वल्पकसेनया । सेनां विदर्भाधिपतेरविशद्विजयश्रिये । अथ तेषु निरस्तेषु रणे भग्ने
ष्वशत्रुषु । आगताः पृथिवीपालाः सर्वे तद्बलसवर्त्तिनः ॥ सिंहलेश्वरपुत्री च ते च त्रिदशकन्यके । आयातास्त्वद्वि
वाहोय सहिता सर्वे राजभिः । इतः सकटकावर्त्तावर्त्तिते योजनत्रये । प्रत्युद्गमननमस्कारस्तत्र देव विधीयतां । स्तु एम०
न्वेत्यनंगदेवेन कथिते पृथिवीपतिः । आदिदेश महोत्साहो यात्रासंरंभडिंडिमं । ततो गजेंद्रजानीकसंछादि २६४

दिनदिगंतरः ।कांतिशूरं निजपुरा द्दत्वा पश्यन्नैस्वरान्तरं। नामानि देशभूपालैः सूचितैर्वंदिभिः पुरा। शृण्वन्मानः सुस्थरंवी। वरयि
त्रीं ददर्श मः। तां सिंहलेश्वरसुतां। वीक्ष्य रंगसालोचनां। विप्रलब्धं स्मरं मेने रतिसौभाग्यगर्वितं। परिणीयं डुवदनां ततस्तां पृथि
वीपतिः। हेमामौक्तिकरत्नानां कूटान थवलोपमाः। दिव्येनोद्वाहविधिना प्रयाते दिव्यकन्यके कुलाधिदेवते कांतस्मर
सौभाग्ययोरिवा तं दिव्यहरिणां हारि। रत्नकांतिविचित्रितं। लब्ध्वा विवेश स्वपुरं। मातुगोवल्लभासखः। अतः संभोगः प्रिया
निर्मन्मथप्रियः। वसंतेनु वरोद्याने चित्रहारि मनोहरे। यातिकाले स भूपालः समानीतां यदृच्छया। केनापि द्विजपुत्रेण
ददर्शालेख्यपुत्रिकां। तां दृष्ट्वा चित्रफलके त्रैलोक्योन्मादनौषधिं। स्वप्ने तामेव चापश्यत्स्वेत्यं केड्वलं विनी। नग्न
रूपणकाशात्वा तां चित्रलिखितां प्रियां। राज्ञामलयसिंहस्य पुत्री मलयवासिनः। कां तां मलयवत्याख्यां विला

द्वा० सतिलाकं रतेः स्वयं गत्वा सहामात्यो लेभे हरिणलोचनां। इति कन्या च तुष्टय प्राप्तिः॥ ॥ ततः कांतां समादाय प्रत्यायाते निजां पुरीं।
१६५ राज्ञि श्रीविक्रमादित्ये बभूवतुगरुत्सवः। देवी कलिंगमेनाथ तस्याग्रमहिषी हर्षा। ईर्ष्याकलुषिता चक्रे गणनां दयितागसां
265 सोप्याह देव मे नारव्यं वत्सविभ्रमभोजनं। वीरं कार्पटिकं ख्यातः। स्वामी तेवाङ्गवल्लभः। दृष्टा मत्सदृशी पूर्वमुक्ता रीसाल
भंजिकां। कलिंगराजं निर्जित्य जितकामीजहार मां। अद्यायं भूपतिस्तु ताः। कांतो मवनवोसुवा। सवातेव तसो भा
ग्यं संतः कस्य वशे प्रियः। इति देवीवचः श्रुत्वा प्राह कार्पटिकस्तथा। देवि स्वयं समायाति देवं द्रष्टुं गजाननः। उच्चैः
श्रवकालजातं पुरा राजतुरंगतं। ऊह्य श्रीविक्रमादित्यो मृगयारसिकाययौ। हृतः पवनवेगेन तेनाश्वेन वने नृपः। अनु राम०
यातो हमेवैको योजनानां शतत्रयं। पादलेयं ददौ यक्षः प्राग्महं मंत्रतोषितः। तेनामकृणाल्लंव्याभ्रन्तुदूरापिवहं १६५

धरा। ततोस्तशिखरं याते दिनेशे जहौ मां नृपः। अस्ति वह्निशिखाख्यो मे वेतालस्थिरसेवकः। गृहीतं तेन विप्रस्य सूनुमाक्रंदिनं पु
रः। साचयित्वा निशाचर्यो निर्यीनाहं प्रसंगतः। नमरहं हृदविपुलाद्वेतालनयनामयात्। ततः प्रभृति दासेमे सर्वे आज्ञाधरो भ
वतः। इत्युक्त्वा भूभुजा तं ध्यातं तमपश्यमहं पुरः। वेतालं प्रबलज्वालाकरालानलमूर्द्धजं। अत्रांतरे फलाहारान्महाजग
रतां गतः। अस्त्वभावशंकी हि दुष्प्रापं केन लक्ष्यते। ततः पल्लीपतिं शीघ्रं शाबराधिपतिं नृपः। तत्रतं प्रार्थयामा
स पक्वान्तं सिद्धिमुक्तये। यस्तस्य वानरदत्तेन फलेनापूर्वशक्तिमान्। यातोसम्नदशशतीवत्सराणां किलायुषः। साप्य
पश्यत्सुरामार्ये उद्यानं वानरं पुनः। दीनावलोकिनं दुःखानि हन्त्वां तां वेष्टयंतीं सवानरी। आमोचत्कपिः प्रीतो
ननर्त्ते च तमोऽमुदा। तस्मै कृतोपकाराय साथ शाखामृगः फलं। शबराय ददौ येन सोभवच्चिरजीवितः। एवं वि

वृ० घः स शबराधीशोऽनृपतिनार्थितः। दिव्यौषधेनकेनापि वक्रमांसस्त्वच्छविग्रहं। घोराजगरभावान्मामोचयित्वाम भूभुजे। स्मरस्तुक्तो वल्लीकन्यां शब
१६६ राधिपतिर्ददौ। शबरराजपुत्रीलाभः॥ ॥ अत्रांतरे गजक्रोडो तत्र दर्पोद्दर्पो द्विभिद्धतो राजाजघान तौ चास्तु सुकशापौ बभूवतुः। इयं वा ताया
२१६ न हुताशविशास्त्रत्र सवल्लभा। मयारूढ्य करायेण पुरानीता हृल्लोचना। इत्युदीर्य तयोरेकां गजरूपा महीभुजे। तां विन्यस्य ययावन्या
परेण सहितं रूणात्। तयोः प्रयातयोस्तेन क्रः शोषयोः सा वणिग्वधूः। पुत्री वास्था सिता राज्ञा तत्याज विपुलं तपं। गजवराहशा
पमुक्तिः॥ ॥ अत्रांतरे दिनांते भेकन्यायुगमदृश्यत। रूपयौवनलावण्यविलासकुलमंदिरं। ततस्तदनुगाः पृष्टा मयाकौ
तुकशालिना। ऊचुः कटाहद्वीपेशस्तुतेयं कमलेक्षणा। सप्तद्वीपपतेर्भार्या भाविनी भुवि विश्रुता। असा च मातुलसुता एम०
द्वितीयेयं मृगेक्षणा। गुरुभ्यां प्रहिते त्वेते विक्रमादित्यभूभुजे। अथ व्योमगंगे प्रवहतो निगीर्णा जलवारिणा। विधातुरानुरू १६६

ल्याद्बुमुक्तो धीवरदीनात्। मत्स्यादयं सा देव श्रीविक्रमादित्य एव किं। इत्युक्तस्तत्पुरीजनैरहं तानदं तदा। अयमेव स भूपालः श्रीमा
न् कमललोचनः। यस्तेनेऽयूयमायाता राजकन्यायुगानुगाः। इतिमद्वचनं श्रुत्वा तेऽप्रणम्य महीभुजे। ददुर्विषमशीलाय हृष्टा राजसुताद्वयं।
इति राजपुत्रीद्वयलाभः। तेकन्यके ततः प्राप्य विश्वकर्म्मसुरालयं। प्रविश्यापश्यदत्यंतकांतां सुत्कीर्णपुत्रिकां। तां दृष्ट्वा नयना
नंदस्तु धांभेजे मविस्मयः। हत्वा विषमशीलोपि मद्ज्ञानलविक्रियां। तेन पृष्टः स वैतालः केयमित्यति कौतुकात्। उवाच शल्पि
नादेव कृतेयं शालभंजिका। कलिंगराजतनयामालोक्य सदृशाकृतिं। सेयं कलिंगसेनाख्या रूपकारेण निर्म्मिता। श्रुत्वेव
वेतालवचः सत्वाभिन्यस्तमानसः। अभूत्कलिंगयात्रायां प्रस्थानाभिमुखो नृपः। अत्रांतरे समभ्येत्य वाणिक्सुतो व्याजि
ज्ञपत्। तं देव मम नागेन हर्म्यस्य दयिता हृता। तां विलासवतीनाममनीतामालोकवल्लभां। कुंजरेंद्रेण तेनाहं निखिलं

हि०
१६७
267

व्याकुलोभवं। ततोमां दुःखसंतप्तं कश्चिदभ्यागतो द्विजः। आश्वासयन्नाह सखे मा विषादं वृथा कृथाः। नवं तस्मिन्नवां भो धोधाम्यतां कर्म्म
माहतैः। मां यागाश्च वियोगाश्च स्थायिनो महि देहिनां। अभवन्नाशलिप्सायां दशारस्य द्विजन्मनः। तनया केसटोनामा कंदर्प इव मू
र्त्तिमान्। कदाचित्तीर्थयात्रायां यातः पथि ददर्श सः। यव्यात्र प्रस्थितान्विप्रान् विशेषचितभूषितान्। तन्मध्याद्वद्वृद्धः
केशटं हृष्ट्वा दराकृतिं। भद्र त्वद्धस्य कार्येस्मिन्महायोमे सखेनवा। अस्ति मे तनयो वक्रे नासिकोविकटाननः। लंबोदरा दी
र्घग्रीवोदंत्वरः स्खलति कृशः। तदर्थं धनलुब्धेन मया विप्रो महाधनः। सुतां रूपवतीं नाम याचितो धनशालिनीं। विवाहः प्रस्तुतो
द्यैव निशि तत्र ममात्मजं। दृष्ट्वा कुरूपं सा कांता न जाने किं करिष्यति। अतस्त्वं मम यथाकारः साहाय्यं कर्त्तुमर्हसि। मत्सुता राम०
र्थे परिणयेः प्राप्नुयाद्येन कन्यकां। ततस्तु त्वावाहमित्याह केशटः स्वस्थचेतसां। कथं परोपकारेषु निषेधे वाक्प्रवर्त्तते १६७

ततः सो ऽपीषकुङ्कुमापीडकल्पितशेखरः। कुङ्कुमाद्युपसत्कायो नीतस्तेन द्विजालयं। विवाहवस्तुधा प्राप्य सद्द
र्शी द्विजात्मजां। रूपयौवनलावण्यैः पुनरुक्तविभूषणां। सखीभ्यां सह कन्याभ्यां कटाक्षकिरणैर्दृशः। फुल्लेन्दीवर
मालां गां विदधानां शिवोऽस्यते। तां दृष्ट्वा केशटस्याभून्मनसि स्मयशालिनः। अहो मे दर्शिनादस्या धन्यता नेत्रयो
रभूत्। ततः केशटमालोक्य शृङ्गारमिव रूपिणं। आजानुबाहुं दीर्घोरुं परिष्वक्तमिव त्विषा। कर्णोपान्तमुपे
त्यास्य तत्सख्या द्वचवदुः शनैः। एकोऽनुरागवत्याख्या पराशृङ्गारवत्यपि। धन्या रूपवती यस्यां त्वं कान्तः प्र
वरो वरः। आवयोरपि कन्ये व्यत्स्वया पाणिग्रहोत्सवः। इति स्वैरं समाकर्ण्य निःस्वस्याचिंतयन्मुहुः। भव
तीभिर्मिमान्यस्मिन्न मन्येऽजन्मनि संगमः। ध्यात्वा त्वेवं समासन्ने लग्ने निशि नदीतटे। स पश्चिमं भो विनिपतिं सो पश्यति शि

रू० ताशनां तं तु दृष्ट्वा तथालोक्य किं करोतीति । कौतुकात् । अलक्षिता रूपवती । तमेवानुययौ शनैः । सापि प्राप्य नदीतीरे । रा
१६८ क्षसं तमभाषत । तद्वाक्यविस्मितं राक्षसः । प्राह रूपवतीं ततः । संत्रासार्तं कदुःखानां हस्तेभ्यस्तेव वेधसा । मामत्सि राक्षस प
268 ते । कांतोयं सुच्यतां विमोरे तद्वियोगात् यत्सत्यं जीवितं निधनं मम । तत् श्रुत्वा राक्षसः प्राह स्त्रीनवध्या मम बाला । सा
वदृढा ते हीनायाः कामवृत्तिर्निशाचरः । साब्रवीत्तास्मि तं तुकसदावनेस्वभिक्षया । सोपि को मे ददातीति । प्रोवाच रज
नीचरान् । साब्रवीद्धनधायात् । ततस्तुभ्यं न ददातियः ततो रूपवती प्राह । भर्तेभिक्षां त्वमेवेन । ददहीति तन्निषेधात्तु
नद्राक्षसः शतधा ययौ । सा च यित्वेति भर्तारं । गत्वा तत्सहिता गृहं । निशांनिनायतद्दक्कविन्यस्तानि तद्दक्कविन्यस्ता रम०
निमिषेक्षणा । प्रातर्जेन्यावनीयात्रारंभेतद्द्विजन्मनः । अवाप्यपरिणीतानां नवागंतुसमुद्ययौ । मत्तुज्ञोऽस्याकुल १६८

पोषोके सटं वीक्ष्य नाशियः। भविष्यतीति सध्यात्वा व्याकुला न्नघां तमक्षिपत्। भ्राम्यमाणस्तरंगाद्यैः सायं प्राप्य दिनहि
भिः। तीरं वियोगसलिले। मम जाया रउत्सरे तां शशांकवती ध्यात्वाय न्नाय त्रास शोषितः निधिना दृष्टेन विश्वल
ब्धं इवाभवत्। ततो स्तशिखरां याते पद्मिनीजीवितेश्वरे। तां शशांकवती ध्यात्वा यन्नो यत्रास शोषितः। निधिनो
दृष्टेन विश्वलब्धं मंदेहं द्विजयाता हुशोकेरिव तमश्वयैः। भ्राजिष्णुरत्नाभरणां सो पत्स्यन्निति तं दिवः। पुरुषं यौवनोदारं विस्मामभि
वनेत्रयोः। तं केशायथपश्च छाको सीति ष्णयोदिना। निवेद्य निजवृत्तांतं कांता विरहपीडितः। संदृष्टः प्राह निम्बस्यधैर्यमालंब्य
ति क्रियां। त्यजे तां स्मृ एणु मह्नुल्यां क सस तं तनासो त्वयि निरादरः। कलिंगसेनाम्नुत्वेति दृष्ट्वा काप्यपि टिकोदि
तं। सो भाग्यगर्व शोथिल्यं तत्याज मृगलोचना। ततः श्री विक्रमादित्यः पालयन्निखिलां महीं। कर्पूरपूरधवलां श्चकार यश

वृ०
२६९
269

सादिशः। अत्रांतरे शत्रुजितः कश्चिद्दैत्यनृपात्मजः। चक्रविषमशीलस्यास वांछा द्वादशवार्षिकी। चिरस्थितं राजपुत्रं साथ कार्पटिकव्रतं।
तं खंडकपटाते खे व्यधाद्दैत्यपुरे नृपं। सर्वर्तुफलपुष्पाढ्यं मणिकांचनमंदिरं। स सर्वकामदं प्राप्य तत्पुरं विस्मितोऽभवत्। ततः प्र
तिनिवृत्तोऽथ पुनस्त्वासेमे ददौ स्वयं। चतुरंतोविपर्यंतं चतुर्भोगं भुवो विभुः। अत्रांतरे समभ्येत्य पुनः कश्चिद्द्विजिज्ञपत्। देवं
श्रीविक्रमादित्यं रामां वोढूतविग्रहं। रुद्रशक्तिरिति ख्यातो देवाहं द्विजपुत्रकः। आगतस्य श्वशुरवासाद्भार्यामादाय नत्विछि
नां। दुरंगीमधिरूढायामस्यां याने समुद्गते। अभक्षयन्नरं सा श्रु मद्भार्या गूढशाकिनी। नां रक्षाक्रम महावक्त्रां दृष्ट्वाहं भ
पविह्वलः। देव त्वां शरणं प्राप्तः प्रमाणमधुना प्रभुः। ततस्तु त्वा सस्मितेराज्ञि ध्वस्तायां च तदाज्ञया। शाकिन्यां तत्क राम०
थामध्ये प्राहमंत्री नरेश्वरं। आलयः सर्वपापानां देव क्रूरतराः स्त्रियः। अग्निगर्भाभिधः स्वासीत्प्रिया भार्या द्विजन्मनः। २६९

साकोरणीगिम्भूले चोरमुल्लंविनंपुरा। स्नेहदुःखसमावेशादालिलिंगचुचुंबच। तदाप्रविष्टो वेतालस्तस्याश्छिच्छेद नासिकां।
छिन्ननाशा च मागत्वाय त्फवेश्मांतमग्रहीत्। अनेननिग्रहीताहम पापेन्यान्नरो विरोगी। पित्रा मात्रा च संक्रुद्ध गत्वा रा
रोन्यावेदयत्। एतशादिष्टेयतद्भर्तृनिग्रहरभमस्थितः। तहुतं दिव्यपुरुषः कथयित्वा ररक्षितं। इति पापाः स्त्रियो
देवभवंति कलुखाशया। इत्फन्तो तेन मृपालं मूलदेवोथभाषत। पापानेकांततोदेवसंति साध्व्योपि योषितः। स
त्रासिद्धिं समाकर्ण्य धूर्तेर्लब्धास्मि नो बलात्। इत्फवाह विधेर्वद्धनियमो शंकितां सदा। पुरा धूर्तः प्रसिद्धो हं युक्त्या धूर्ते
रनिर्जितां। अवाप्यं विजतनयां विवाहे छन्नवेषभृत्। तेन त्वां विहितो द्वाहाम वदं श्राहमानिनी। हा वंचितास्मि गच्छामि स्वस्ति
ते विजितं मया। इति ब्रुवाणां मां प्राह प्रस्थितं सास्मितं व्रता। गच्छ मत्सूनुना बद्धो नचिरात्त्वं भविष्यसि। इति प्रतिज्ञां सु

वृ० त्वाहंतस्याया तो निजांपुरीं।याति काले कदाचित्सा छन्ना नामाययौ पुरीं।तस्थौ च तत्र गणिकावेषेणालक्षिताकृतिः।कामुका
२७० न्सा ध्यसं प्राप्तान्धियैव विमुखान्‌थवा त्।सर्वेषामेस्नानविधिं द्वितीयो भोजनकमं न्ततीये मंडसंरंभं चन्तुर्थे तु कथांतरं।निजैः
270 परिजनैः कृत्वा कामिनामिति वंचनां।शीलमं रक्षणा परा तस्थौ मत्संगमाशया।नेवां वारंगनां प्राप्तांश्रुत्वाहं तामशंकितः
प्रविष्टकामुको भूत्वा तद्गृहं स्मरसोहितः।सा मां प्रोढं परिज्ञायः संगमं विदधे मया।मत्पस्त्वगर्भे संप्राप्य प्रछन्ना स्वपुरं य
यौ।सासूता थसुतं काले संप्रवृद्धिकलानिधिं।मातुर्गृहात्समभ्येत्य मां दृष्ट्वा तेः सप्तपत्कृतां।स्सूदारितानेक धनं वध्वा मां
मातुरंतिकं।निनाय सा च मां प्राह साभिज्ञानं स्वसंगमं।तीर्णा मया प्रतिज्ञा सो प्रमाणाम भुना भवान्‌।इति ब्रुवाणां तां रा म०
कांतामनजं मन्यवादिनां।इत्थं वसत्य शालिन्यो देव संति पतिव्रताः।मूलदेवो निगद्येति प्रणम्य प्रययौ नृपांश्च २७०

यश्री विक्रमादित्यो हेलया निर्जितोऽखिलः। म्लेच्छाञ्शकांबोजयवनान्नीचान्हूणान्सबर्बरान्। तुषारान्पारसीकांश्च त्यक्ताचारान्वि-
शृंखलान्। हत्वा भ्रूभंगमात्रेण भुवो भारमवारयत्। इत्येवं सत्यसंपन्नाः प्राप्नुवंति समीहितं। नरवाहनकांतां तामवाप्स्यसि द्रु-
तं प्रिय। इति निशम्य कथां स मुनेर्वचः प्रियतमाविरहानलतापितः। वनमहीषु वचार निजां पुरीमनुसरञ्शनकैर्नरवाह-
नः। इति क्षेमेंद्रविरचितायां बृहत्कथायां विषमशीलनाम दशमो लंभकः समाप्तः॥ ॥अतः परं मदिरावतीलंभको भवि-
ष्यति॥ ॥अनंगेनावलासंगाजिता येनं जगत्त्रयी। स वित्रचरितः कामः सर्वकामः प्रदोस्तु वः। नरवाहनदत्तोऽथ स्मरन्-
मदनमंजुकान्। उन्मत्त इव बभ्राम वने मदनमोहितः। पुन्नागकेसराशोकचूतचंपककिंशुकैः। अनेकसौरभोद्गारघ्रा-
कुलीकृतषट्पदैः। प्रजल्पत्कोकिलकुले रमत्समदसारसे। चलत्समीरणोद्धूतघनकिंजल्कपिंजरे। संजाताधिकसंता-

क० पल्लवत्त्वत्सेश्वरात्मजः। निजादृशपरित्यागेवभूवंकुरितादरः। सगत्वाविरहक्षामः पदैःश्लेषविमूर्छवलैः। कलहंसकुलालोलंशापभागी
२७१ रथीतटं। तत्रणोतत्रविश्रंभसंभोगाविवह्नपिरेणो। अथाम्यवश्याभरणोद्दर्शीद्विजपुत्रको। रतिहीनमिवानंगंविलोक्य
271 नरवाहनं। त्वनमोमन्मथायेतिक्वाणोनोप्रणेमतुः। निजहृत्तांतमावेद्यद्दष्टोराजसुतेनतौ। वक्तुःस्वकथाख्यानेल
ग्निताविवमानसं। तयोरेकाब्रवीद्देवश्रूयतांनौविवेष्टितं। वल्लभेपेरयत्येषाब्रह्मदर्शननिर्वृतिः। अस्तिशोभावतीना
मकलिंगविषयेपुरी। तस्यांयशःकरोनामबभूवब्राह्मणोग्रणी। तस्यमेखलिकाख्यायांब्राह्मण्यांतनयःप्रियः। जा
तःसद्भावनामाहंकुलार्थविहितव्रतः। ततःकदाचिद्दुर्भिक्षेतांत्यक्त्वानगरीवयं। संप्राप्तास्सक्षुद्वीवाकंरख्यंपुरंसुरपुरो राम०
पमं। ततःक्षतास्पदेतत्रसदाविद्यार्जनेरतः। अहंपुरस्कुलेमित्रमवापंहृत्प्रियंदिनैः। सामदत्तातिधानस्यराजन्यस्यतमात्म २७१

जं मित्रं विजयसेनाख्यं प्राप्याहं निर्वृतोभवं । ततः कदाचिदुद्याने तत्र सा मदिरावती । दृष्टा मया मनोजन्मसाम्राज्यविजयो
त्सवः । दधाना बाहुयुगलं विशंकं दृष्टुकोमलं । वापीव मंजुसिंजाना मेखला हंसमालिका । बिभ्राणाभिनवोद्भिन्नकुचा
व व्यक्तकुड्मुके । ताद्दारुणी जाताविवपंकजकारके । तां विलोक्याहमानंदसुधाभिस्यंदवाहिनी । कदंबकुसुमाका
रः संजातपुलकोभवं । सापि मामवलोक्यैव साचीकृतविलोचना । स्फुटांगतिं परिष्वज्यनेजे विभ्रमवक्रती । नवस्मरश
राघातकल्पितास्यनिजं गृहं । गत्वा वधूवशनकेध्यानो ह्रासपरायणा । ततो विजयसेनेन नीतोहं निजमंदिरं । तामपश्यं स्मर
धुवं मप्येवार्पितलोचनां । तयाप्रणयशालिन्या गुंफितां कुसुममस्रजं । कंठेन्यवेशयं हर्षोन्नामिवामीलितेक्षणाः । रह
स्यस्मात्ततो धात्रीमामुवाचास्मृतोपमं । त्वमेव मदिरावत्या जीवितं किमतः परं । इत्यहं तन्निराकृष्टः प्राप्नोमन्मथता

वृ० मिवाऽकार्षं विपुलामाशांश्रियापरिणयोत्सवे। ततः कदाचिद्दृष्टोऽभिषिक्तां पित्राऽशनिपातिदंतां। कृत्रियायातिरूपायवच्चलायुणशालि
२७२ नी। ततस्त्वकृत्वाहं रटितस्फटवज्राहतइववृक्षिनो। पतितः प्रेमवंधानांग्राशाभंगोतिदुःसहः। ततस्तस्याः सखीश्चाहमामामेत्य
272 लघुचारिणी। पित्रांकुतु हिनान्यस्मैकल्पितामदिरावती। भवंतमभिधनेच सात्वत्तीतिपरायणा। त्वमेवमेईणनाप्योमि
थ्याधांतः पितामम। इतितद्वचसासद्यः संशान्नासाचलत्तना। समारूढइवाकाशंहुधाह्निकइवाभवं। अथकालेनसं
प्राप्तेतस्यालग्नदिनोत्सवे। स्तुतोमयानकजन्यजनकोलाहलःपुरे। अन्यत्रपथियातस्सदर्शनेवद्धकौतुकः। परिणी
उत्तनोगत्वामयादृष्येगताह्रियः। दिवाहंमदिरावत्याद्दृष्टाहंसमुपस्थितं। तत्संगमेजीवितेनतुल्यमाशायदात्यजं राम०
ततोहंतस्मात्स्वपाशावेष्टितकंधरः। ऊर्ध्वकृणांतमोघोरंप्रविष्टोनष्टचेतनः। केनापिमुक्तपाशोऽथपेनोमारिमु २७२

रवेः द्वितोपातितः सुचिरात्तं ज्ञां शाप्या पश्यं द्विजं पुरः। रूपयाम्यास्यमां तैस्तैः हपपात्ति कथाक्रमैः। उवाच मत्कथां
श्रुत्वा स निःकारणबांधवः। जहासे निंदितं विध्वंसा हसं कृतवानसि। शरीरत्यागपापिष्टं कर्मितेन्माकृथाः पुनः। अव
श्यमेव पुरुषो जीवन् श्राप्नोत्यश्रेप्सितं। भवं त्येवात्र संसारे हर्षेनष्टा सुहुर्मुहुः। संयोगाश्च वियोगाश्च तथा चश्रुणु
मत्कथां। अहं कुमारको नाम नेपालविषयाश्रयः। द्विजन्मा निखिलां पृथ्वीं भ्रांता विषये कोतुकात्। ततः शंखमु
खं नाम हिमवत्कच्छसंश्रयं। अध्यवापं विविधा ध्यानं वसंतसेव मंदिरं। शंखपालंद्रदे न त्रयातयाम महोत्सवं। स्नानपू
जोरमव्यत्र सुंदरीमंद्रमंडले। अपश्यं कन्यकां कांतां नवयौवनशालिनी। अशध्यामिव सध्यीणी मचं द्रामिव रोहिणीं।
विभ्रमाणांकुलगृहं हेतुं कांतेः परंरनेः। त्रिजगज्जयिनः शक्तिं मूर्त्तामिव मनोभुवः। तां चंद्रवदनां दृष्ट्वा कुरंगनयना

महं। रंभोरु मया त्वां गन्त्वेव गजगामिनी। पुराहं राजपुत्रस्य जाता क्रीडामहीरतां। तस्यां मदान्धनन्यस्त लोचनायां महागजः। प्रति
रा० द्विपरुष्टान्यायोजनकोलाहलाकुलः। भ्रमद्भ्रमरसंभारमदांभोराजराजितः। मंदराद्रिरिवाच्चैश्चत्कालकूटघटोत्कुलः। सा
१७३ एविलोलनक्रीडाडंवरे कवलीकृताः। उग्मिरन्निवदं तां सुभ्रनाविशमंडलीः। विलोलकर्णतालाग्रव्यालंविसितचा
273 मरः। कालमेघइवास्सर्पद्बलाकावलयांकितः। यस्यगंभीरसंरंभगुरुभिर्जलगर्जितैः। तांत्रासस्खलितामेत्य
दोर्भ्यं मिहमधारयं। जग्राह निविडं कांठे सा मां तद्भयविह्वलां। स्पर्शहर्षनृतासिक्तकंपितोच्चकुचस्थली। मूणान्ते
करणीसज्जोमदलेसविलासतः। कृतोपकारं तं नागमिम्यहं मनसाभ्यधाः। ततः प्रथुलफूत्कारशीकरावद्धदुर्दिनः राम०
श्रावर्जितकरोत्कारः कृपणात्वामोक्षदंतिकं। तद्भयाद्विद्रुते द्रांजनरंघे सहसधा। नापश्यंपपद्मवदनां क्वचिन्नांतर १७३

लेक्षणां । ततोहं नहि योगार्त्तो यातेऽस्तं नलिनीप्रिये । चक्रांक इव यामिन्यां विलापमुखरोभवं । अथ चंद्रकरास्मे
रकुमुदामोदशालिभिः । विषावेगैरिवाक्लिन्नो रजनीपवनैरहं । एवं प्रतिनिशं कांतावियोगविधुराशयः । भ्रां
तोपि निखिलां पृथ्वीं तां न पश्यामि सुंदरीं । वयस्य हेपि निधने धारयाम्येव जीवितं । प्रियलाभावयं तेयत्त्वत्प्राणो बु
देहिनां । अद्यमपि दुःखान्नीरंध्रितो स्मरणान्मम । अनुभूतव्यथः सर्वो जानाति परवेदनां । धीरो भव न वेद्द्वेवात्कदाचिन्म
दिरावती । अवाप्स्यसीति तद्वाक्यं श्रुत्वाहं धृतिमाश्रितः । ततस्तेनैव सहितः पूजास्मरनिकेतनं । यातः पौरणायेरं
डं यात्रायां निपुरांगना । तत्र गर्भगृहे गूढं स्थिते मयि तदाशया । विवाहे स्मरपूजायायाय यौ मदिरावती । उत्साहवा
द्यनिर्घोषक्षुभिते जनसागरे । विराजमाना लावण्यपीयूषश्रीरिवोदिता । निषिद्धान्यप्रवेशो यत्र सा प्रविश्य स्मरालयं ।

द॰ प्रणम्य शाहसा वाक्यमुद्वाहोयं विधायमे । दृष्टः पुरा मया विप्रो यः स मे हृदयप्रभुः । स मे जन्मांतरे भूयान्पतिः प्राणास्त्यजाम्यहं । इत्युक्त्वा

२७४ विदृधे पाशं कंठे हारविभूषिते । ततोहं सुंदरीं दृष्ट्वा तां रागान्मनुतुद्यमां । प्रहृष्टो नाम मानी पाशं तस्या न्यवारयं । साप्य मां प्रत्यभि

274 ज्ञाय विहितालिंगनोत्सवं । सकंपा काममपि ययो ह्री वतां मदिरावती । ततस्तत्डूंबरोहत्वा सुहृद्दं तं कुमारकं । वधूवेषमहं

यातस्तया सार्द्धमलक्षितः । हृष्टोहं चंद्रवदनामादायमदिरायतीं । निर्जनामटवीं त्यक्त्वा वधूवेषमहं यातस्तया सार्द्धम

लक्षितः । हृष्टोहं पुरं प्राप्तो वलाधितं । ततो गृहपतेर्गेहे तत्र मित्रस्य कस्यचित् । विधिना विहितोत्साहः संभोगसुभगोभ

वं । तया प्रणयशालिन्या रममाणो मृगीदृशा । तत्रांगनासुरवं प्राप्तं तमपश्यं सुहृद्वरं । दैवाद्घट्टकुट्यां यांतः सदृष्टः प्राणा राम॰

यान्मया । प्राहाप्यहं वधूवेषो यातः शाविकया गृहं । तत्रोत्साहोत्सवे व्यग्रजनकल्लोलसंकुले । दीर्घावगुंठनं शाहसखी २७४

मां पाटलाभिधा। मदिरावतिकोयं तोविषादइति। कार्यंविषादइतिषविभ्रमः। अस्मिन्नप्युत्सवे येनविक्रांते वोपलक्ष्यास
जानेहं त्वां सदा वद्धप्रीतिं तस्मिन्द्विजान्मजे धात्रानलिखितः किंतु तव तेन समागमः। प्राप्तं भजविधे राज्ञां को हि नाम
तिवर्त्तते। ममाप्येवंविधाचिंतासततं सखिवर्त्तते। शृणु यन्मपुरावृत्तं यागकात्रामहोत्सवे। शंखपालह्रदे स्नातुं यातावहं जनाग
मे। अपश्यं कुंजरत्रस्तापुरुषं मन्मथोपमं। येनपद्मदलाक्षेण सापूनाहं भयविह्वला। गाढमालिंगितायेन ममाद्यापि स्मरज्वरः
तं मदं मदनस्याविर्योवनस्यापि यौवनं। नविस्मरति मे मान्ये मानोजन्मांतरेष्वपि। ततोहं कुंजरभयात्तद्विमुक्तो विजं गृहं।
कंठेगृहीत्वा मोत्कंठं लब्धजीवइवाभवं। सापि मां मन्मथाविष्टा दृष्ट्वाप्यलंमनोरथैः। साधिते वाद्भुतस्यंदैः रभवत्सेमेरचं
द्रिका। ततस्तयाहं गूढेन द्वारेणालक्षितो निशि। निर्यातो लघुसंचारो मधुमत्तजनाद्गृहात्। दूरंगत्वा वनं प्राप्तः सोजन्या

कृ० नृपसूनुना। सोजल्पाद्विहितातिथ्यः कृतोहं मृगयाश्रयादेवादृष्टमिमं मार्गे विचिंत्य दयितासखः। इह त्वया संगतोहं मानंदनेव रूपिणा। इति तद्
२७५ वचनं श्रुत्वा हृष्टोहं जाह्नवीतटे। स्थितोद्य यावत्तावत्त्वं मया दृष्टो नृपात्मज। अयं समे सखा वंधुः सहजः स्वश्रीमेव च। राजसूनो मनः सिंधु
275 चंद्रः प्राणा बहिश्चराः। इति द्विजसुतेनोक्तं निशम्य नरवाहनः। शनैर्ववंद सानंदो दयितासंगमे धृतिं। अथ स निजसुहृद्भिः संग
तो गोमुखाद्यैः प्रणयविनतमौलीनौ समानस्य विप्रो विरहविधुरधैर्यैः संस्मरन्वल्लभायाः। प्रविशिथिलमयासीत्स्वां
पुरीं राजपुत्रः। इति क्षेमेंद्रविरचितायां बृहत्कथायां मदिरावती नाम एकादशो लंभकः समाप्तः॥ ॥अतः परं पद्मावती
लंभको भविष्यति॥ ॥जाह्नवी धूर्जटिजटाकुंदमालामपुनात्तुवः। राजहंसश्रियं धत्ते यद्वीचिवलये शशी। ततो विरह एम०
संतप्तां प्रियां मदनमंजुकां। विलपंतं सुहृद्भ्याह गोमुखो नरवाहनं। धैर्यसागरको यं ते मन्मथानलविप्लवः। एषह्यसं २७५

हृतः सत्यां महत्तामपि दुःखदः । ब्रह्मदत्त इति ख्यातो वाराणस्यामभून्नृपः । कीर्त्तिरासागरं यस्य गता गंगेव भूभृतः । तस्य सोमप्रभा ताना नाम

भार्या सोमप्रभा दुःखदः । ब्रह्मदत्त इति ख्यातो वाराणस्यामभून्नृपः । कीर्त्तिरासागरं यस्य गता तां संगेव भूभृतः । तस्य सोमप्रभा नाम भा

र्या सोमप्रभा भवत् । मंत्री च धीमतां धुर्यः शवभूतिरिति श्रुतः । स कदा चित्र पश्यं द्रुकांतिभू तेन भस्तले । सो र्धोत्संगगतो प

श्यन्निशीथे हंसमालिकां । तन्मध्ये कांचनमयं प्रवालचरणोज्ज्वलं । ददर्श हंसमिथुनं स्तुत्यं हचिरलोचनं । दृष्टे राज्ञो

च तत्स्नेहे पूर्ववृत्तमथात्मनः । पुष्पशेखर इत्यासीद्दुर्विनीतो गणः पुरा । जयायाः कन्यया सार्द्धं संस्थितो दुर्विनीतया । दृष्ट्वा

गणो जहास तत्संगे गौरीगृहे ईश्वरो । अर्कोंडे पुरीयं तेषां विलोक्य अंबिकप्रिया । कोपाग्निधूमलतिकां व भार भृकुटीं मुखे । तावद्दुर्वि

नीतोयं । कन्यायेव सहानया । मर्त्येतां यातु निर्व्रज्या विलासी पुष्पशेखरः । हा सशीलावपि परा । वेतौ चापलस्य च कोव ऋशः । क्र

वृ० त्सितां जातिं शापबोधं प्रयास्यतः। इति शप्तेषु पार्वत्या तेष्वेकः प्रथमोऽब्रवीत्। कृपयाप्यूर्जितो नाम देवि दासेषु मा क्रुधः। ततस्तु त्वां गिरि
१७६ जा प्राह पतत्वमपि भूतले। ईश्वरागाढनिर्वंधं यांतीर्थानि हि निवारिताः। स्तुतस्नेहान्नतशापजया गौरी व्यजिज्ञपत्। देवि मे वाक्सुषा
276 मेषां शापस्यान्तो विधीयतां। इत्यर्थिता सानतपसा नयाप्रोवाच पार्वती। एकत्र संगता जातिं स्मृत्वैष्यंति निजं पदं। इत्युक्ते शंकरस्य
रां सतीसंदर्शनोत्सुकः। बोधात्मा मनोरथो न समभ्यायात्कृतुश्रुता। सि शापहर्षेपी सूषवर्षिणी हिमवत्सुतां। अभ्यगोदंध
काकृंतं निकामं तपरंपरा। ततस्तं विदधे क्रुद्धो भगवानस्थिपंजरं। सुतन्नागः सोऽपि तपसा भृंगिरित्यभवद्गणाः। अग्रांतरायो
गिरिजाशयोन्मृगगुहेश्वरे। द्विजस्य पुत्रतां यातो यज्ञस्थलनिवासिनः। ततस्तावनिदारिद्र्यान्मातामहगृहे स्थितो राम०
मातुलेन पशुप्राये नियुक्तो पशुरक्षणे। अथैकं भक्षितं दृष्ट्वा ताभ्यां मृगकृविदारितं। छागलं मातुलः शापं ददौ र १७६

दृसं तुषारं गतस्तस्यां सो ऽरुसी घोरी कदाचिद्दृन्तुमुद्यतो। पतितान्नस्य शापाच्च वानयातो ऽपि शांचतां। कालेन दुर्दिने होमधन्तुरक्षा
कुमारकं। भान्तुं मुनेरुद्यतो चशापाच्चांडालतां गतो। करुणानाशाविरहितो शवैरश्चौर्यकोपतः। हतो गत्वा शिवशृंहं धन्तुंहं
न्तुं समुद्यतो। अंधीहतो भगवता दृष्टो योऽराजानैस्ततः। निरहारो चायसं तं किंचित्कर्मकृयाकृतो। भासतां च ततः प्राप्तोक
मेरोश्च महत्तरं तां। शिवाख्ये नरेन्तो कालेजाति स्मृत्वा च हंस तां। प्राप्तो ऽनन्तोऽपि वैचित्र्यं हेमरत्नमयाकृती। तावाचां पार्वतीश
नो ऽमृगेश्वरस्तु हेम्बरो। मयूषो शेखरस्त्वं च त्वत्प्रियेयं जयात्मजा। महामात्यश्च ते राजन् धूर्जटेर्यं गणाग्रणीः। तदेहि त्वरि
गच्छामः सिद्धक्षेत्रं महागिरिं। शाकुम्भकके तुनाय यत्स्तुत्काफलं ह्रीस्ततः श्रिया। इति हंसवचः श्रुत्वा ब्रह्मदत्तः प्रियासखाः सं
त्रिगामहत्ताम्यां च व्योम्ना जातिस्मरस्तु सः। अदृश्या नं समासाद्यातविज्ञानमयात्स्मरणात्। शांभवं पदमभ्येत्य गतां मेजि

रेनिजं ब्रह्मदत्ताख्यायिका॥ ॥गोमुखेनेति कथितं निशम्य नरवाहनः। मुक्तकेतुकथाजातमपृच्छत्कौतुकाकुतः सपृष्टः प्राह हृष्टदं

दृ० ब्रह्मदत्ताख्यायिका॥ ॥गोमुखेनेति कथितं निशम्य नरवाहनः। मुक्तकेतुकथाजातमपृच्छत्कौतुकाकुलः सपृष्टः प्राह हृष्टो दम

१७७ न्मयांन्नै विनोदयन्। मुक्तकेतोः शृणु कथां। देव विद्याधरप्रभोः। अभूद्विद्युत्प्रभो नामा दैत्यानामधिपो बली। विद्युद्ध्वजस्तु तत्संस्य

277 तीव्रेण तपसा भवत्। सोऽपि घोरेण तपसा प्रजापतिवरात्कृती। विनापाशुपतं प्राप दिव्यास्त्राण्येकदा रथीः। सपित्रा सहितो

गत्वासेव्यमानो महासुरैः। स्वयं शतक्रतुस्तस्य वज्रनिर्दारितासुरः। चचारमभरे वीरो मरुद्भिरभिनोद्धतः। ततो विद्यु

द्ध्वजो सृष्टिं ब्रह्मास्त्रे प्रमुखे युधि। महास्त्रैरभवद्देवादानवाम्नाड्वाद्भयः। जंभारिरथसंभ्रांतः संस्मृत्य त्रिपुरांतकं। चक्रे पाशु राम०

पतास्त्रेणासंहारं त्रिदशद्विषां। द्विजध्वजस्य जनकः सहान्यैर्दनिवोद्भमैः। तेनास्त्रवह्निना दग्धः प्रययौ शाश्वतं पदं। लब्धलक्षेषु देवेषु विद्य १७७

स्मे दैत्यमंडले। लज्जाविधुरवदनो वनं विघ्नहृज्जोययौ। तत्र वर्षायुतं कृत्वा ततः संतापितामरं। दैवेरजन्यतां युद्धे वरं शापसमूलिनः

गत्वाथ त्रिदिवं व्योम्ना संग्रामे वज्रिणं जयी। विद्याधरहुरगंधर्वकिंनरान्नकरो युद्ध। शापरित्यज्य प्रयातेषु स्वपुरं एव थ तद्भया

त्। क्वापि देवनिकायेषु मग्नेषु दिग्ति स्मृतेषु। अमृष्यमाणस्तां मानम्लानिं विद्याधराधिपः। वज्रकेतुस्तपस्तप्त्वा उग्रं प्रापा

स्तुरांतकं। स मुक्तकेतुनामानं तस्यैश्वरवरात्सुतः। देवायस्य बलाधाने बभूव पुः सततोयतः नाविंती वल्लभ्रांत

स्य गंधर्वाधिपतेः सुतां। प्राप प्राव गौरीशापि प्रसादात्प्रशेखरः। अत्रांतरे दैत्यजिनामधुहं तारमच्छ नां स्वेतद्वीपं स

मन्येत त्रिदशाः शरणं ययुः। तेनादिष्टाः स्मरहरं प्रयाता त्रिपुरांतकं। गीर्वाणाः सुष्टुवस्तस्मान्मुक्तकेतुं परायणं। सिद्धस्तेन

तश्चक्रमुक्तकेतुर्महन्नपः। येनास्य सिद्धयः सर्वा बभूवुरभिसारिका। दर्पाद्धि द्धध्वजेनाथ त्रैलोक्ये व्याकुलीकृते। सून्या

रा०
१२८
रण्यतुलां नीते नंदने छिन्नचंदने वंदियहट्टहीनाहा। सुरनारीषु दानवैः। उच्छ्रैसैर्दैत्येयंनीषु तत्र तावानलं मुङ्गः अर्थितः सुरराजेन मुक्ताकेतुः श्रावा
ज्ञया। प्रतस्थे त्रिदिवं तूर्णं महोद्दैत्यरणोत्सुकः स व्रजन्नभसा तूर्णं विद्याधरनृपात्मजः। ददर्श पार्वती प्रजाव्यग्रां गंधर्वपुत्रिकां। कांतामभिनखो
द्यानेसतां पद्मावती युवा। निर्घर्णीयमक्रूरामभूत्कौतुकोत्कलिकाकुलः। ददर्श पार्वती प्रजाव्यग्रां गंधर्वपुत्रिकां। कांतामभिनवोद्याने सतीं
पद्मावती सुवो राजधानीमनंगस्य मज्जनां वु धुनी रतेः। विभ्रमार्णी कुलगृहं लीलोद्यानं मदश्रियः। स तामालोक्य शीजां स्मुसौंदर्येस्यवदे
वतां। वभार मानसं हर्षोत्तुंगवीचितरंगितं। अत्रांतरे समुत्थायराकसीयुगलेन सा। पाताला द्भीमकोपेन गृहीता कंपिताकृतिः। स
त्रास विकलां वलां तां लोलनयनां ततः। रक्षगंधर्वसुतां मुक्तकेतुर्निहत्यतां। सा च तद्दयनिस्तीर्णां तं विलोक्य स्मरोपमं। पु
लकालंकृततनुः कंपसंपकतामवत्। ततोवं दृगिराकर्णेतो नामाभिजनौ मिथः। ननंदतुः संगमाशां विधाय विपुलां
राम०
१२८

हृदि। अथनाकिगणाहूतो दैत्येंद्रसमरावनिं। प्रययौ मानसं तस्यां विन्यस्मरतापितः। तत्रविघ्नद्विजस्तु खेरहुतैः संप्रहारिभिः।
शावर्त्ते तेमहद्घद्वंद्वं मुक्तकेतोः स्मरश्रिये। देवदानवसंग्रामे तस्मिन्नतिभयंकरा। क्षुभ्यत्रसाब्धिकल्लोलमालिकाविवचारभूः। यं
नतां वत्रनागानां ध्वजानां स्फुटतामपि। निर्घोषैः कंपिताशेषलोके जगद्दृप्यता। वीरावीरशिरोनिस्ले प्रकरोच्चक्रिरेखुरः
कमला विकोशकमलाकरान्। निम्नेनस्तुकानि च यास्ते घामयेच काश्चिरे। शोयेलक्ष्मीपरिणये लाजानामिव
मुष्टयः। केशसेवालजटिलामधिरवर्त्तेडसारा। समप्परक्तनटिनीभूतवेतालमालिका। अपूर्वीप्राप्पतां रक्तवाहि
नीवाहिनीपतिः। ननर्त्तिवलद्धुंगतुरंगभुजमंडली। अथविघ्नद्विजः प्रोढाद्दोर्दंडाकृष्टकार्मुकः। मुक्तकेतुं स्फुरत्त्वा
पद्वाराकंकारमभ्ययात्। तायालेघुविचित्रं स्तुतत्परो युद्धमुद्गतं। निश्चलास्तुभटाः सर्वे ददृशुः प्रेक्षका इव। ततः ख

हृ० जेन तरसा प्रोन्ममाथ प्रमाथिनः। शिरो विद्युद्ध्वजस्याशु मुक्ताकेतुः ससंभ्रमः। तथा चैद्धैर्येण समं प्रोढकर्णोत्पलं शिरः। पपात तद्दानवेंद्र
१७९ स्य रणश्रीकेलिकंदुकः। ततः शक्रमुखा देवाः संप्राप्तविजयोत्सवाः। विविशुश्चिरसंस्पृष्टं नंदनाममरावतीं। इति विद्युद्ध्वजः
279 वधः॥ ॥ संपूजितोथ शक्रेण स्तूयमानो नभश्चरैः। पितुः स्वं द्रावलपुरं मुक्ताकेतुर्ययौ वली। तत्र पद्मावतीं ध्यायन्नवि
रहानलडः सहांवभूव पांडुरच्छायः शशीव दिनभूधरः। पद्मावती वहिमवत्तटोपांतवनस्थली। समेत्य तच्छोविर
हव्यथया सद्विसंस्थुला। सा समाश्वास्यमानेव स्त्रीभिः स्पृष्टेंगकर्जितैः। मूर्छां न तत्याज मुक्ताकेतुप्रलापिनी। दीर्घनिः
श्वसितवास्यां कुसुरक्षावितलोचना। पट्टलिलेख दयितं तदाकारातुरा गिरौ। ततो मानोहरा नाम सखी नान्दृष्टुमा राम०
ययौ। विचिंत्योपवनोपांतं शंकितां विजने स्थितां। तया लिखितमालोक्य सा लतातां नारीं प्रियं। मुक्ताकेतुं परिज्ञा १७९

यत्स्वैरं साधितमभाषत। ततः सखी स्मितमुखी रहः प्राह मनोहरा। लज्जानताननांभाजांमीलितार्द्धविलोचनां। अभि
लाषो मुचितो नाते लज्जाकार्य सखि मे नो विधत्ते कमलाननान्यत्र पुरुषोत्तमात्। समाश्वसिहि गच्छामि व्योम्नाद्रष्टुं त
व प्रियं। मन्ये त्वद्विरयाहा सा तन्त्यायिनस्त्वद्विग्रहः। इत्युक्त्वा स विमानेन गत्वा चंद्राचलं पुरं। मुक्तकेतुं निजोद्या
ने ददर्श मदनातुरं। स्तुहृद्रासं तयाख्येन हृषारकरणवीषिणा। आश्वासयमानं प्रत्यग्रं भापल्लवशायनं। मुक्तः प
द्मावतीमेव विलपंतमुपेत्य तं। सखी विरहवृत्तांतसातस्मै तन्न्यवेदयत्। स हसामृतवर्षेण प्लाव्यमानइवाथ सः। तया
तदुपदिष्टेन पथि यो हिमवत्तटीं। तत्रोपवनपर्यंते सिद्धर्षिगणसेविते। गौरीमिवेश्वरप्राप्तेवद्धध्यानां ददर्श तां। प्रा
प्यपद्मावतीं कांतसंतामन्मथतापितां। स्मरहृयेरसाकृष्टस्तपोवनमुपाविशत्। समुल्लवाम्रमवारंप्रयातं वल्ल

भांतिकां। मुनिर्दृढव्रतो दृष्ट्वा ध्रुवं गच्छेत्यथाशपत्। देवादृष्टतमासाद्य मग्नं मत्वेव भाजनं। स शापदुःखोत्थयोः शरणं नहुसं संमुनिं
दू० १८० 280 संतं कुलपतिः प्राह वत्स मा दुःखितो भव। अवश्यभाविभावान भूत्वा यांति संक्षयं। पुरा देवोऽञ्जेंहरणो मोहनाह्वे त्वपीरिते। अ
भूतां दानवपुरे दिव्यक्रौ किल दंपती कांतावियोगसंतप्ता पादयंते समुपस्थितः। अयं तु मुनिशापस्ते प्रयातः पुनरुक्ततां
असाव ल्यां पराधेपि सूक्ष्मकोपोदराशयः। दृढव्रतस्ते मत्स्येस्य यातु वाहनपक्षतां इति श्रुत्वा मुनिवचो मुक्ताकेतु
रगाद्रुतं। चंद्रचूडसमादिष्टं गरुणं प्राप्य तुगंदृत्पत इति मुक्तकेतुशापः। ततो देवसभाभिरख्येत्येरे सुरसुरोप
मे। मत्स्यध्वजस्तत्पतेः सुश्रीमान् प्राप्य पुत्रतां। मुक्ताध्वज इति ख्यातः साध्विक्रमभूषणः गरुणपक्षध्वज इत्या राम० १८०
सीरुणस्तस्यैव चानुजः। मुक्ताध्वजोथ कालेनांतरवगं प्राप्य वाहनं। मुनीन्द्र यज्ञरक्षार्थे ययो धन्वी पितुर्गृहात्

सानुगोसौमुनिमखेविघ्नेदानवमंडलं।जघाननिर्घोषे -- रस्त्रविदांवरः।दग्ध्वापाशुपतास्त्रेणनिखिलंदैत्यकाननं।सा
नुजोराजतनयोजेतुंपातालमाविशत्।विलोक्यमालिनंतत्रजित्वापातालवासिनं।प्रददौतत्सुतांकांतांतस्मैमुक्ता
ध्वजस्ततः।अथप्रणम्यश्रीकंठंप्रहृष्टोहाटकेश्वरं।पूर्वाभ्याससमादिष्टांप्रययौहिमवत्तटीं।तत्रजातिंनिजांस्मृ
त्वामुक्तकेतुतनुंततः।प्रियांपद्मावतींप्राप्यस्वप्नेसर्वेणसूचितां।सापिस्वप्नेसमादिष्टंपार्वतीपतिनावरं।पार्व
तीविरहक्षामासिक्तवासीत्सुधारसैः।गतोपिज्ञातेकालेनशापांतंतत्पदंनिजं।मुक्तकेतुरभूत्कांतासंभोगासक्त
मानसः।संभोगाविधवाराजन्नामादायसुलोचनां।ययौव्योम्नाविमानेनसुहृद्भिरभिनंदितः।चंद्राचलपुरंग
त्वाचंद्रकेतुंप्रणम्यसः।जनकंविजयेभेजेविद्याभृच्चक्रवर्तितां।इतिविद्याधरेंद्रेणसागंधर्वनृपात्मजा।वि

बृ०
२८१ 281

योगन्धिंस्तुमुनीर्यथापद्मावतीप्रिया। अचिरान्नूमपिप्राप्यप्रियांमदनमंजुकां। विधातुरानुकूल्येनदेवनिर्ह्रंतिमाश्यपाहि इत्याकर्ण्यहृ
रुद्धवः। प्रियतमासमाप्ति चिंतापरः। कर्पूरार्पितकंकणोः शिशिरैस्खेर्निश्वासवातैर्मुहुः। म्लानिंहारलतांनयन्दिनशशिव्यापां
डुगंडस्थलन्स्योवालमृणालपल्लवमये श्रीवत्सराजात्मजः। इतिक्षेमेंद्रविरचितायांबृहत्कथायांपद्मावतीनामद्वा
दशोलंभकः॥ ॥अतःपरंपंचलंभकोभविष्यति॥ ॥वल्लत्कालीकटाक्षावलिकलितइवस्फारहाराहिराजस्फू
र्जद्दंष्ट्रायधूमभ्रममलिनइवश्यांवकस्यास्तुकंठः। भूत्यैवः क्षिप्रकर्णप्रणयिकरदृतः केकिपिच्छाभिरामोः गौरी
लीलाकिरातीभवतिपुनरिवप्रेक्षितिर्यित्मसूत्रैः। अत्रांतरेक्वापियातं। पुनः प्राप्तमथात्मजं। दृष्ट्वालोनरतिं राम०
वीरावत्सराजः प्रियासखः। तंवल्लभावियोगार्त्तंज्ञात्वावत्सनारेश्वरः। बभूवसहदेवीभ्यांशोकपावकमूर्छितः २८१

सहमराबाममवदत्।कुपितःपतनापतिं।युष्माभिर्वांधवैःकिंमेरक्षितंनृपतेरितिसाब्रवीत्।दृवसर्वित्रनास्माभिरनधिष्ठितं
शाकारकोपुराट्टालंकृतमव्ययमानसैः।वयंकस्यवराकस्य।लोकेपरिभवास्पदं।भवत्वग्नापसिंदूररक्षातिलकमु
द्रिताः।किंतुनप्रभावामोत्रात्वव्योमविहारिणांविद्याधराणांनेमीन्यकृतःकाव्येषुविप्लवः।अथवाराजपुत्रे
णगोत्रस्खलनकोपितास्थिताभानवतीकापिछिन्नामदमंजुका।अष्टावक्रस्यतनयां।सावित्रीमंगिराःपुराध
र्मपत्नीमवाप्यासीत्सूद्दाप्रमहद्दुखस्थितिः।ध्यानस्थितंकदाचित्तं।सादृष्ट्वादयितंप्रिया।अन्यांचिंतयसीत्यक्त्वा
ययौकोपपराङ्मुखी।सागत्वाकाननोपांतंपासंकंठेनिवेशयत्।शाणस्तूणांहिनारीणांप्रियप्रणयतानेवसा
विज्ञासातनोत्न्यादेव्यादिव्यशरीरया।सावित्रीरक्षितापाशादितोर्घ्यीकलुषाःस्त्रियः।इतिसावित्र्याख्यायि

कृ० काइति सेनापतिवचः श्रुत्वा वत्सनरेश्वरः। योगंधरायणसखो बभूव ध्यानविह्वलः। नरवाहनदत्तोऽपि प्रियाविरहमोहितः॥
१८२ नोद्यानेषु न वापीषु न हर्म्येष्वाययौ रतिं। दोलासु चित्रशालासु वासवेश्मनि कानने। न ववंध धृतिं वीरः कोऽयं वा विप्रयो
282 विधिः। गुल्मलतांकुशस्त्रेवं मित्रेणास्वामिलस्य च। पुटपाक इवासक्तस्तस्याभूच्छोकपावकः। स प्रविश्य पुरोद्यानं
विमानेष्वरमिरापि। शुशोच तत्कुचापीडफुल्लां कुरुबकावलीं। दयितामधुगंडूषाचरणाघातपुष्पितौ। अशोक
वकुलौ दृष्ट्वा विललापाशु गद्गदः। विलपंतं तमालोक्य विललापेव षट्पदैः। पल्लवानिलनिःश्वासैर्बालकृतवनस्थली। समुमोह
पुरो दृष्ट्वा प्रियाकेलिशिखंडिनं। बर्ही बिभर्त्ति यस्तस्याः कटाक्षपटलीमिव। न हि तत्फुल्लकमलं सरश्चंद्रं न वां निशां। सेहे स हे ए म०
चंद्रवदनावदनध्यानतत्परः। रंजनयनां वापीं रथ्यांगपुलकलनीं। हंसालीरसनां वीक्ष्य शुशोच स्मृतवल्लभः। गोमुखं कामि १८२

निषण्णांगं प्रियाविरहमोहितं । उद्याननलिनीतीरे महतस्तंमिखविटेरं । महत्स्मिमितिरथाभेत्यदंताम्रुशीवस्मृतवल्लभः । गोमुखांकोनि
ष्ठिरणांगं प्रियाविरहमोहितं । उद्याननलिनीतीरे महतस्तंमिखे विटेरं निवहेः सुधां । विकिरन्निव तं प्राह हर्षव्याकोशलोचनः
दिष्ट्या विवर्द्धसे देव दृष्ट्वा मदनमंजुका । इयमालेख्यवदनारक्ताशोकतरोरधः । श्रुत्वेति सहसोत्थाय प्रहृष्टो नरवाहनः । न
सत्यं दर्शय कासा विआहो त्वं किंटिनाशयः । मन्यमानस्ततः स्वप्नांगत्वान्न दृष्टवर्त्मना । नददर्श प्रियां स्फारनेत्रपात्रेऽपि वन्निव
किमेतदितिमानंदं दृष्ट्वा तेन स्तु मध्यमाः । साब्रवीन्निविलावर्ण्येः पूरयंती दिगंतरं । पुराध त्वसंगमोपाये यत्नः संतोषि
ता मया । बलिधूपप्रदानेन पानेत तस्मै त्वनार्पितं । तस्माद्य वियोगाभूद्धावयोः त्वपि तन्मयः । इत्याहस्त्वत काकार स्तु
ल्यामदनमंजुका । स्तुत प्रियस्तुषां ज्ञात्वा लब्धांव त्सनरेश्वरः । कोऽप्यांवीमुत्सवस्मेरशिंदूरारनिणी तांविधात्र । उनीविघ्नवि

ह० २८३
283

नाशायकल्पितो ह्यहसंगमो। कूटविद्याधरी तस्थौ नरवाहनकामिनी। ततस्तद्वदनामोदसुगंधि मधु निर्दतः। ययौ विशोपरः स्तुतः। स
व्यमानः सुहृज्जनैः। यन्नात्स्वादयितं भूरि ततः पानमपाययत्। सचैतत्कृततत्कांशंगशंकयायातिनक्रूरतां। चिराद्विरहनिर्वाणसं
भोगस्तु भगोप्यसः। आलिंगनेतथामेनेस्फशे मदनमंचुकां। निद्रानिमीलितं दृशोवदनं मम वल्लभः। नदृष्टवांस्त्वयेत्याह मा
नहारादिव प्रियं। ततः सुरतसंमर्दगाढनिद्रासकौतुकः। ददर्श सुतकमुद्धाय तां विनिद्रो नृपात्मजः। निर्मितामिव लाव
ण्येकं पितामिव यौवनैः। निषन्नामिव पीयूषे वीक्ष्य तां निश्चलाभवत्। असातु षोचितस्फारप्रभातरितमाननं सततस्या
हेमकमलच्छायं दृष्ट्वा स्मयं ययौ। आहादिव्यवधूः कांता। केयमानंदकौमुदी विसन्निमत्रियास्तूपमिति स्वैरमचिं राम०
तयत्। क्वसाप्रियेतिरवान्तो निर्विशेष्यति विस्मितः। दिव्येति धन्यतामानीसाश्रूद्दो लावलाशयः। तत्कांतिपानदृष्टोपि २८३

विनामदनमंजुषा। कांसद्यस्तत्याज सद्वृत्तिं प्रेमवंधो हिरण्यपतां। सहसा प्रतिबुद्धाय पादसंवाहनोयतं। तमालोक्य
नुमाप्राह हृष्टा विनयशालिनी। अस्ति विद्याधराधीशो यशस्वी वेगवानिति। यस्याषाढपुरे रम्या राजधानी मनोजवा
तस्यामानसवेगाख्यः पुत्रो बलवतांवरः। सुता वेगवती चाहं त्वत्स्नेहखंडचकोरिका। स कदाचिन्निजयशःशुभ्रंपलितमा
त्मनः। दृष्ट्वा निषिच्यतनयां विरक्तोभूद्वनेमुनिः। याचितोपि मयाभ्रात्रा कुलविद्यापदस्थितिः। मात्सर्यान्निर्ददौ लुब्धो
नहि स्वजनवत्सलः। ततस्तपोवनस्यागत्याहं पितुराश्रमं। स्थितासपर्यासंतोषप्रसादितमुनीश्वरा। तत्र केविकलोला
लाकदाचिन्मत्तवर्हिणां। अंगहाराभिधं वालाकरतालैरमन्नयं। नृत्यतस्तस्य विवभौ कलापो विविधछविः। व्योम
पानादिवगतः शक्रचापः सहस्रधा। वज्ररूपं विधायाशु मणिमान्नामराक्षसः। जहारमांतनस्तस्मै चुकोपसुनिमंड

ह० लः। स मां विमुच्य शप्तो वा च मुनिकोपाववधिर्मम। कौबेरोऽयं गतः शापो निगद्येति दिवं ययौ। ततोऽहमपि कालेन त्वद्गृहस्यापि तुरगतया। अवाप म
१८४ खिला विद्यास्तत्प्रभावाधिकप्रभा। अत्रांतरे स्मरोन्मत्तः प्रविलोक्य विहंखलः। जहार तव मञ्जुतां प्रियां मदनमञ्जुकां। अलक्षितस्ता
284 मादाय निर्म्मर्यादः पतिव्रतां। अयाचत पतिं पापः समन्तस्वर्गमदीमिव। दशास्यस्येव शापोऽस्ति तस्याप्यन्याववध्दूरतेः। यावदैनामि
ति स्वैरं मामयं मलवोवदत्। तूर्णं मानसवेगेन प्रेरितोऽहं तव प्रियां। अवदं मानुषी किं त्वं शक्रतुल्येनिरादरा। श्रीमान्मानसवेगो
यं न कस्या नयनप्रियः। का हि दैवविपर्यस्ता मधुरं वेत्ति नामृतं। इति मद्वचः श्रुत्वा साध्वी मदनमञ्जुका। निश्वस्य साश्रु
नयना मन्तुरस्त्वघशोऽभ्यधात्। श्रुत्वेव त्वरु तमतिस्ततोऽहि मम भवे विभो मनोभवभुजं। माहियत्तत्वं श्रुतिलोचनः। गौरीव रा०म०
रोममाभूच्च यस्य नाग्निः श्रुतिं गते। वशा मे षासिकामस्य सते भर्त्ती भवत्विति। ततस्तां स्वैरमामंत्र्य कद्धवेणीं पतिव्रतां। त्व १८४

मागतास्मि तद्रूपाद्राहं तु पीडाय यस्त्रियं । एतीश्च मम संकल्पः प्रमाणमधुना भवान् । एवं द्रष्टुं मदनमंजुकां । इति वेगवती

प्राप्तिः ॥ ॥ इति तद्वचसा व्योमसमारूढो नृपात्मजः । ददर्श कुलशैलेंद्राक्छलाकानिव भूतले । जलपात्रमिवांभोधिं

नदीं शतपदीमिव । पश्यन्समीरणपथो समयं योदयितां कगः । क्रमेण वेगवतीवक्त्रशशांकोद्भासितं नभः । वभ्रुकामृतकल्लो

लस्फाल्वमानमिवाभितः । कुटिलावर्त्ते विधुरं । राजहंसोस्मितं सुकं । कर्पूरकर्णपूरत्वमगमन्गगनश्रियः । तस्य सूर्यकाण्डचंड

कुंडलतांडवैवीभोश्चाखंडलधनुर्दंडमंडितेवाभ्रमंडली वेगान्विलोलेन तस्याहारेण हारिणा । रराजोद्दंडडिंडीरपांडुरा

ब्धिनिभं नभः । अथ तां तारनपातः सहसांतःपुरोदरं । उदतिष्ठन्ते तस्मिन्करुणो रोदनकपर्वते । नीत्वा स्वाप्यपुरं पाताद्र

ष्टुं मदनमंजुकां तत्र विद्याधरपतिः सतामंधमटहेच्छिपत् । वीणादत्ताभिधानाय । श्रीमान्दिव्यकुमारकः । तमुज्जहार सख्ये

कृ०
२८५
285

नकुलं स्तुतवानिव । कथितात्वयनामानं नरवाहनमाह सः । इह सागरदत्ताख्यो गंधर्वाधिपतिः पतिः गंधर्वदत्तातस्यास्ति पुत्री

तस्यान्नवीदृशः । विष्णुगीतकृतज्ञायदेयाहमितिस्वयं । वयंतच्चनविप्रेह गीताभ्यासपरायणाः निशाहृजनसंचारे वल्लकी

पारायणः स्थिताः । श्रुत्वेति गीतकाभिज्ञः सत्यमस्मीति वादिनं । वीणादत्तो निनायाशु तत्पुरं नरवाहनं । तत्र गंधर्वराजस्य स

भायामजिह्मजितः । श्रुश्राव वीणां तत्सुत्याः सारणामंजुमूर्छनां । केशांशमिश्रयातेन्याशु त्यंशाविस्तरी हतः । इत्यतस्ता

राजपुत्रस्तां स्वयंजयाह वल्लकीं । वालकेशं विचार्यासौ गायत्विक्षवगीतकं । वीणास्वनस्यवाद्येन गंधर्वो विस्मयं ययुः

प्रतिज्ञापरमुत्तार्य वरपुत्रीवरस्थितां । ततो गंधर्वदत्तां स ददर्श वरवर्णिनी । दृशाकुवलयाकीर्णां त्विषाशिशिसमा ए म०

कुलां । भुवास्मरधनुर्व्याप्तां विदधानामिवाखिलां । पित्रार्पितां नालावएयनलिनीं नरवाहनः । प्राप्यफुल्लोत्पलद २८५

शंविजहारस्मरकांतिः।इतिगंधर्वदत्ताप्राप्तिः॥ ॥ततःकदाचिमंधर्ववरोद्यानस्थितंदिवः।विद्याधरीसमभ्येत्यप्रा
दतंकन्यकावरा।पुत्रीममेयंविद्यानांधामनाम्नाजितावती।विद्याधरपतेश्चंडसिंहस्यकुलभूषणं।असंशयंत्वया
भाव्यंविद्याश्चक्रवर्तिना।तद्देयासुंदरीतुभ्यमेतामहेतिनापरः।इहस्थितिर्नैयुक्तानेमायिनोपुलिकाधराः।अ
वंतिमगरीमेहीत्यक्त्वातमनंतस्क्षणात्।राजाप्रसेनजिन्नचतंवरोद्यानवारिणं।दृष्ट्वाज्ञातान्वयायास्मैहृष्टःस्व
तनयांददौ।भगीरथयशांनाम।तांप्राप्यनरवाहनः।नपूर्वपरिणीतानांसस्मारसुहृदोनवा।विशाललोचनदलंसुगं
धिस्मरकेसरं।पिबन्तस्यास्तुरवांभोजभृंगतातस्याकाथभूत्।इतिभगीरथयशप्राप्तिकथा॥ ॥यातेसंध्यासखेका
पिकदाचिदथभास्करे।निमीलतिजगत्पद्मेविशाला- शालासिनि।संकुचन्नलिनीखंडसमुत्स्खेरलिमंडलैः।मंडिते

वृ०
२८६
286

षथलोकेषु तिमिरच्छन्नानि शियोत्स्नास्रुतनदीधौतेव्योम्नि कांतितरंगिणी पांचजन्यांशुविशदे सुरारेरिव वक्षसि । कांता
स्मितेरिव स्मितैर्यशोभिरिव मार्जितैः । आनंदैरिव संश्लिष्टैः छिन्नैर्जगति सर्वतः । सौधे भगीरथयशागाढालिंगननिर्वृतः सु
धापरश्मुमाणिक्यः पर्यंके नरवाहनः । ततः प्रभावती नाम तं विद्याधरसुंदरी हा दुःखं दुःखमित्युक्त्वा । स संभ्रममवाधयत् ।
प्रतिबुद्धो ऽथ पश्यति ललन्लाविदनं मदनानपमः शरीररहितं ज्ञात्वा गवाक्षेण दर्शितः । तं दृष्ट्वा विस्मितान्यं तं राजपुत्रो व्यचिं
तयत् । अहो लोलालिकमिदं पलितं ललनाचे नं । अथ विस्मयमापन्नो चिंतयत्स्वयं ततः पुरा । वातापी दानवपतिः स्वचौरेको
वनांतरे । अलक्तकारुणां पादं स ददर्श सनूपुरं । शेषांगरहितं तं च दृष्ट्वाभूद्विस्मयाद्यसुः । हर्षशोकाद्भुतस्तस्मात्स हसांतः रम०
समुच्छ्रिताः सर्वेंद्रियनिरोधनसंत्यजं त्येव जीवितं चिंतयित्वेति वत्सेशतनयं तस्मान्निरीक्षितं निर्ययौ सा च सहसा वभू २८६

वाक्यं संश्रुता सा दुःखकारणं पृष्टा राजपुत्रेण सुंदरी। प्राह गंधारधाम्नो हं विद्याधरपतेः सुता। गंगाधारजनपदे तत्पुरी
पुष्करावती सा हं प्रभावती तुभ्यं धात्रादिष्टा त्वयि प्रिया। पूर्वं भार्यां परित्यक्तां तां मदनमञ्जुकां। तां च वेगवतीबालां वेम
न्मलल नारतः। दुःखकारणमेतन्मे श्रुत्वेति नरवाहनः। प्रिया स्मृत्वा मुदं लज्जामुत्कंठां च समं ययौ। दीपप्रदर्शनाबा
जान्नेनोद्वाहं विधाय सा। तं निनाय वधूं द्रष्टुरुद्धां मदनमञ्जुकां। गच्छन्नागनमार्गेण दृष्ट्वा दिव्यनदीतटं। प्रोढां नितंबवि
पुलां प्राह तां नरवाहनः। प्रभावति प्रियतमे हेमवल्ली निकुंजके अस्मिन्वरसरस्तीरे रंतुं त्वामीहते मनः। प्रभावती नि
शम्येति वल्लभं प्राह सस्मिता। न संप्रति रतक्रीडां भजे लज्जावती त्वया। स्मृतं मया ब्रवीषि यन्मां सखी मदनमञ्जुकां। गच्छ
न्नागनमार्गेण दृष्ट्वा दिव्यनदीतटं। प्रोढां नितंबविपुलां। प्राह तां नरवाहनः। प्रभावति प्रियतमे हेमवल्ली निकुंज

शु०
२८७
287

कोऽप्यस्मि वरसरस्तीरे रंतुं त्वामीहते मनः। प्रभावती निशम्येति वल्लभं प्राह सस्मिता। नसंप्रति रतक्रीडां सजे हजावनीत्वया। स्मृ
तं मयाद्य वीक्षन्मां सखी मदनमंजुका। मदर्थे राजपुत्रं वेदाने तुं यासि सुंदरि। नतत्कार्यं स्मरवशात्। वेगवत्या यथा कृतं। इ
ति सख्यं। मृषा क्वापि कृतवत्यस्मि चापलं शुभं तदधुना सख्यं। जानीते न यथा सखी। ज्ञात्वा कांतासक्तं त्वां कदावि
जीवितं सती। जहाति विषमः स्त्रीणां। ईर्ष्याविषकृतोज्वरः। पुरान्यनरसंसक्ता चंडी प्रच्छन्नकामिनी गताभ्येत्य सततं।
ददौ पुत्राय मोदकं कदाचिज्जीवितं सती। जहाति विषमः स्त्रीणां ईर्ष्या विषकृतोज्वरः। पुरान्यनरसंसक्ता चंडी प्र
च्छन्नकामिनी गताभ्येत्य सततं। ददौ पुत्राय मोदकं कदाचिद् दृष्ट्वा सा गत्वा रिक्तहस्ता गृही पुत्रेण याचिता प्राहाम शम०
दाम मोदकः कुतः। इदानीमत्र भुक्तोसि। नास्त्रे मोदकः कुतः। श्रुत्वेति बालस्तत्याज जीवितं त्रुटिताशयः। सह २८७

साप्रियविच्छेदं। वज्रपातं सहेत कः कुतः। इदानीमत्र भुक्तोऽसि। नासन्नो मोदकः कुतः। श्रुत्वेति बालस्तस्याजजीवितं त्रुटि
ताशयः। सह सत्प्रियविच्छेदं वज्रपातं सहेत कः। त्वत्संगात्कुप्यति व्यक्तं। महं मदनमंजुका। इति प्रभावती वाक्यं। श्रुत्वा
वत्सेश्वरात्मजः। अवाप दृष्टां पुरे गूढां मदनमंजुकां। विशालविहरक्षामां पांडुगंडां श्लथालकां। तां रूक्षवेणीमा
लोक्य जानकीमिव राघवः। भेजे त्वरां च हर्षं च संभ्रमं च स्थालकां। दैन्यं क्रोधं च शोकं च लज्जां च नरवाहनः। प्रभावत्याः
प्रभावेन तद्रूपच्छन्नविग्रहः। विजहार ततः कांतारतिसंभोगलालसः। कंठाविलंबितं दृष्ट्वा विरागिप्रियतमं सखी। स
घर्षिके वपी स्पृषैरभून्मदनमंजुका। ततो मासद्वये जाते विस्तायांतः पुराश्रयैः। क्रुद्धो मानसवेगस्तमायये युद्धदु
र्मदः। राजपुत्रोऽपि तेन लब्धाना लब्धशुलिकाधरां। हत्वा तत्खड्गमादाय तस्थौ समरसंमुखः। वाराणहरमिव क्रुद्धांशा

न्वाविद्याधरेश्वरं। माता तं प्राह रत्नोयं शक्तिरिव धियेर्यभूः। वेगवत्याः पतिरसौ त्वत्तुल्यवन्तपात्मजः। जामाता तव धर्म्मेण रक्षणीयः प्रय
रा० त्नतः। त्वत्सभायां विचारो घक्रियतां साधुसंसदि। वधो न त्वस्य ते राजन्नपर्यालोचितां गसधमात्तुः पृथिव्याः श्रुत्वेति। तथेत्यु
१८८ क्त्वा समाययौ। वद्ध्वा राजसुतं यत्नान्निनाय स्वसभातलं। तत्र वायु यथाभिख्यः कुलवृद्धः सभापतिः। आयेमानसवेगं तं तां च प
288
प्रच्छ धर्म्मवित्। भगिनी दूषिता नेन समेत्याह समानसः। विक्रीतइव मानं सच केवलं तेश्वरात्मजः। वदेनं मूकतां प्राप्तं। प्राह
धीमान्सभापतिः। अहो विषादमौनं ते ह्यपराजयसिद्धये। मौनं वादेस्य मांशक्तो याजं ज्ञां लुब्धे महं ह्यरे ष। लज्जां च व्य
वहारेषु न शंसंति विपश्चितः। श्रुत्वेति राजतनयः प्रोवाच गतसंभ्रमः। स तां सुखे च दुःखे च दुःखे त्वसमानो धैर्यविज्ञि राम०
यः। विभाति पर्षदान्यायैः सभा भाति चेसज्ञानैः। तेधर्म्मेण प्रकाशं तेन सोली हकसुच्यतां। मयामानसावेगस्य विव १८८

देयमुपस्थितः। आसनस्थो मम मार्येच संयातामायया त्वहं। अर्थिनोः समतायन्न तत्र न्यायो विवेच्यते। शास्त्रो विवाद
पदवी समो सामान्यभूमिपो। उपपन्नमिति श्रुत्वा तथेत्याह सभापतिः। इति राजसुतस्योक्त्वा जितो विद्याधराग्रजः
सेनैर्न्निवार्यमाणोपि हंतुमिच्छन्नृपात्मजं। ततः सभापतिः क्रुद्धो विद्याभिरवध्य तमाशु। निजसेनां समाहूय ररक्ष न
रवाहनं। विद्याभ्रष्टां कुले देवो मामवाद्यकपोलभृत्। तद्रूपेण प्रभावत्या रक्षितः सा भवत्सखी। ततः कृष्णात्प्र
भावत्या रक्षार्थे सानुरागया। ऋष्यमूकगिरेः सानौ न्यस्तः सिद्धतपोवने। तत्र वाङ्कुलताजालश्यामले काननस्थ
ले। विजहार तया स्वैरं लीलासुतरलालसः। ततः पंपाभिधं प्राप्य सरो रमेण यत्र ताः। निश्वासग्लपिताङ्गेन रु
पिता विरहशिपाः। साधुचित्तमिव स्वच्छं परार्थमिव शीतलं। उन्मत्तमिव सावेगं शृंगारिणमिवोज्वलं। चंद्रास्यवनि

वृ० २८९ 289

जावासां स्फुटिकाद्रीरिवाशयां । सुधांबुधरिवापत्यं गगनस्येव दर्प्पणां । अप्सरःकेशकुसुमैः किन्नरीकुचकुंकुमैः । नागतिलक
कर्पूरैः सूचितस्नानविभ्रमं । भिन्नांजनकणश्यामैर्भ्रमरैर्वेष्टमंडलं । चक्रवाककुलोत्कृष्टरामशापकृतैरिव हृतावगाह
माकुंभं विध्यकुंजरस्य थापैः । आश्रितं सागरधिया वज्रभीतैरिवाद्रिभिः । तीरोपांतलतालास्यगुरुभिः कमलानिलैः ।
अपि दिग्गजगंभेभ्यः स्तब्धस्येव कषघदं । रतिमानि वपुष्मेपुः सन्नद्धो स्त्रप्रियासरः सः श्रियं कृष्यमूकतटोपांते कांत
संतोषितनाशया । इह वानरराजेन हत्वा दुंदुभिदानवं । सुग्रीवो वालिनो भ्राता चिरं तास्थाविवासितः । राजसप्त
महातालाहृद्वा रमेण पत्रिणा । येन्नीतं यद्यशः सप्तलोककर्णावतंसतां । इत्यादि रामसंबद्धं कथयित्वा प्रभाव
ती । ललामसहकांतेन विलाससलिलालसा । प्रभावती प्राज्ञिकथा अथा दश्यति वक्रेंडकांतिस्खलितदिग्मण

राम० २८९

ध्यनवत्यासमं मात्रा चाहनेऽजिरावती। ततस्तं भोगसुखासक्तं राजपुत्रमभाषत। तस्मान्नानेहते पुत्रः स्थातुं वज्रारिपो
रीति। ततस्तद्विद्यया तूर्णं कौशांबीं नरवाहनः। विद्याधरीभिः सहितः प्राप धीमान्निवश्रियं। यत्रासौ संगतस्तत्र प्र
हृष्टैर्गोमुखादिभिः। स्वयंविवाहसायातां लेभे वेगवतीमपि। विद्याधरीं हृष्टपुत्रं प्राप्य वत्सेनरेश्वरः। ज्ञात्वा नंद
देवीभ्यां सामात्यो विहितोत्सवः। अजिरावतीप्राप्तिकथा। अथ यातु गमस्त्वमूर्चंडप्रभामंडलमंडिताः। विद्याधराधि
याव्योम्नि वेगतांडविकुंडला। स्वहृदयल्लद्धयस्याभ्युद्गृहं वत्सनरेश्वरं। हृष्टाः समामादिविश्युः सुजिताजगती
भुजा। रत्नासने ष्वपविष्टा विवर्णा सप्रभाजुषः। सुमेहशारारूढास्त्रिदशा इव संगमाः। वीरामितगतिश्रीमान्
सदा वायुपिधाभिधः। तथा पिंगलगंधारश्चंडसिंहस्य डमेदः। चित्रांगदश्च गंधर्वे किंनराधिपतिस्तथा। वली

सागरदत्तास्तस्थेति सेनासहस्तिराः ।वत्सराज सभाप्यकुशलं न तमोलयः ।प्राडुस्त्रे स्वैर्वितत्वानावज्ञमामप्रभांसमां ।अयं तव हुत

श्रीमान् विजयी नरवाहनः । हरेणातः समादिष्टस्त्व कवर्त्ती भविष्यति । जगत्तीयीकृताम्माभिरस्य शासनमुद्रिता । स्वतेमानसवे

गास्त्व गौरीमुंडाचतुर्म्मिगात् । वीरोविद्याविरहितस्त्वविहं नरवाहनः । नाहेति त्रिपुरारातिवरदृप्ताहिशेखराः । सहाम्माभिरिता

गत्वा सिद्धक्षेत्रं यतत्वजः सिद्धविद्यः पराजित्वा पुनरेष्यति तत्कृतः । इति तद्वचसा राज्ञा विसृष्टो नरवाहनः । सहैतैस्तद्वमा

नेन सिद्धक्षेत्रं क्षणाद्ययौ । मरुभूतिसखैः साद्धं सिद्धक्षेत्रमवाप्य सः । तास्त्वेत्रमनुरवाक्षोभ्योनिरत्वंगोवुद्धिश्रमः । तत

स्त्वकालवहत्यधावपुर्वीताः शलाशुवः । पत्रहल्काः सनिधीतास्त्व कृतुप्रमकराकराः । अप्यदभूर्द्दिवाक्षोभाग्नुहाविवरदाह

राः । स्फुटतामिव वेदनाघोरघुटवटारवः । ततस्त्वचारकल्पांतजलदध्वानदुः सहः । प्रचंडो गौरिमुंडस्य समरावडंडि

मः। अदृश्यत मितश्छत्रस्तुभीक्षत नभस्तला। सहमानमवेगेन गोरिमुंडा गलाय्यतः। तस्य व्योम्नि विकोशासि श्यामांशुपट

लीभावत। मालानीलोत्पलदले विहंतेवहणाश्रयः। तत्र विद्याधरेंद्राणां मालिरत्नेंशुविं वितारवैः सहसत्पूर्यैव बभूव

नभस्तटी। तेषी मंभीरसंरंतंसंभाव्य विगविभ्रमाः। इत्यथेमहासेनाम्रुंडसेनादयस्त्वयं। ततस्तराशि संतापात स्फुर

ड्न किरीटका। धीविधरसामंनास्वेंत्रुज्वालाज्जटोत्कटां। गंधर्वाणां सहस्रोघे विद्याधियेलिका भूतां। अभूत पक

टमंस्फोटसंघट्टविघटंनभः। गौरिमुंडस्मृता देवी गौरी हुंकारवाहनं। मायायोधीतमादाय संविहृय गिरेस्तटे। विहे

पद्दूरसंपात मूर्छाविस्मृतसंभवं। वेगान्मानसवेगोपि तद्वयस्यात् दिगंतरे। तस्यांत्पाजगो सुखसुप्तावाङ् विद्यया घ

नवित्याररहितानटायुः स्वयं। ततस्खूंवक निर्दिष्टाररक्षुनरवाहनं। वीरोमृतप्रभो नाम वह्निशैलानभस्वरा। नर

क० २९१

291

वाहनदत्तोथ तत्पल्लीपे हराचले । पूर्वमाराध्य हेरंवं तद्वराच महेश्वरं । गौरीं च तत्प्रसादेन विद्याप्राप नृपात्मजः । स्वयं विनिर्म्मितं यत्नात्
विमानं पश्य योमित्र । सहस्रपत्रं वचसा शंकरस्याहरोहतः । ताताकंकपुरं गत्वा प्रायामि तनगतः सुतां । कांतां सुलोचनां नाम तत्र
लसो रंगलोचमां । रममाणस्तया तत्र लोभ विद्याधरेश्वरं । प्रतीहारस्त्वयं प्राप्तं मनंदिन मिवेश्वरः । चंडसिंह प्रभृतिभिर्द्दिपितामि
श्च संगतः । पदस्यानज विद्याभिर्वेयस्यानाम नायसः । कृत प्राणामांस्ता श्च दृष्टान्य प्रच्छ नरवाहनः । कस्तु ष्माभिरियाश्च काल
क्षयित प्रोहृतैरतिः । उवाच गोमुखा पूर्वं देव तस्मिन्महारण्ये । क्षिप्तो मानसवेगेन प्राप्तोहं किवटाटवी । तत्राहं शोकवि
धुरोयत्नात्मनतुं समुद्यतः । आश्वासितो ब्राह्मणेन स्वामिनं इह हृसीन्यच्च । नागस्वामीन्यच्च नागस्वामी समाह सुराहं पाट
लापुरे । अवं धुर्जेडधीनापिलिपिमात्रबुधो लवं । मत्तोहं लज्जितामिक्षा व्रतो भस्मकपालभृत् । अवाप योषितादत्तं रक्ता

राम० २९१

द्भुं सत्कृपावकः। अपरासममन्तर्द्धौ स्म हस्ते प्राहस्तुरंगना। कथायस्तोसि दस्त्वेदं शाकिन्यारक्रमं भुजं। श्रुत्वेत्यहमपश्यं तं स्व
कुरे पोहर्षकरं। ततोहं तन्निरागत्वा सुरभिं शरणं गतः। रक्षितो राजनीमेकां तया हं शाकिनीभयात्। ततो रामस्तुतिं सो माख्य
माचार्यं शरणं गतः। तेनापि रजनीमेकां रक्षितोस्मि परेहनि। विहृष्टः परीसंख्यायां प्राप्तो हं खचरेगणैः। ममेवायं ममेवा
यमिति तासां हरारवे। उक्तोस्मि पतितो देवा दायु शेषेश्च वापरं। ततो निशि च यक्षिण्या संगता शापहस्तक्रथा। कृतो निजप्रभा
वाघस्तेनाहं वेगन्यनागतं। प्रभुस्तवेश्वरं तरुत्रा प्रवानरवाहनः। नरक्षराद्रक्षति च सं माहस्तवां वेत्ति सोग्रजः। ततोहं नदस्तु ज्ञा
तो विद्ययादि व्यरूपया। त्वत्पादमूलमानीतो धन्यास्मि सफलिक्षणः। इति गोमुखकथा॥ ॥गोमुखेनेति कथितं म
रुभूतिरभाषत। अस्म्यहं पातितास्तेन मूर्छितः शून्यकानने। सीमन्त्रशीवलाख्यायास्तत्र तीरे महामुनि। अपश्यं तेन

चास्यन्तः स्तुनं तेन चिरादिति । ततोऽज्ञास्य सिद्धं ज्ञातं । इति श्रुत्वाहृतं मयायाता स्वन्या स्तु चेवैका हेमकुंभोपमस्तनी । विस्तीर्ण
श्रोणिपुलिना नदी विशाहल्पिणी । मम स्तुवांसुकं क्षिप्रमहं विद्याधरी मया । शंभोर्वरात्स्वकवन्नो दृष्टव्यो नरवाहनः
इति श्रुत्वा प्रहृष्टोहं वयास्तु रतसंगवं । तमपश्यं मुनिवरं डुनिवारो हिमन्मथ्य । ततो विमुच्य सा गर्भं कदलीपल्लवेग
ना । मुनिश्चाह स्वयं क्षिप्त्वा नुक्रेन सिद्धिमोक्ष्यसि । इति श्रुत्वा तथा कृत्वा भुंक्ष्वोदमिति सोवदत् । प्रत्याख्यातं मयास
र्वं भुक्त्वा स त्रिदिवं ययौ । तस्य सिद्धिं परां दृष्ट्वा पश्चात्तापमहं गतः । रक्षारश्रष्टसिद्धान्तकरणपुण्यममभक्ष्यं । तेनाहं सततं त
ल्कांचनष्ठीववतां गतः । वरांगनाश्चहं यातत्कस्य नाम्नाद्वन्धनं । स्तुवर्णष्ठीविनं दृष्ट्वा तत्र मां वृद्धकुट्टिनी । प्रस्तलोकार्थे विम
वाकालजिह्वेन भीषणा । विधाय वमनद्रव्यं मे मवांतं ततोन्यया । तदन्तरत्नमुद्गलं निगीर्यालिंगिता ययौ । ततो नष्टहिरण्या

हंनिर्यातस्तावंचिंतस्तया।स्वजिह्वानिरिवह्रीणांलीढः कोनेतिरिक्ततां।आराध्यचंडिकांदेवींतद्वरादहमागतः।त्वत्पाद
मूलमानीतः सिद्धया तत्र विद्यया।महभूतिकथा॥ ॥इत्युक्त्वा विरते तस्मिन्दृष्टो हरिशिखोऽब्रवीत्।उज्जयिन्यामहं
देवपातितस्तेनमायिना।दुःखाद्घोरमहाकालश्मशाने मर्तुमुद्यतः।पुंसां प्रियवियोगाग्नेर्हि हत्यागोऽस्ति शीतलः।व
ह्निप्रवेशकामं मां दृष्ट्वा भूताधिपावदत्।कालसंधो न मर्त्तव्यं त्वया जीवति ते प्रभुः।महेश्वरवरात्सोऽस्ति सर्वविद्याध
रेश्वरः।इतः समस्तविद्याभिः संप्राप्तश्चक्रवर्त्तितां।इत्युक्त्वा प्रहृष्टोऽहमाहृतस्तेव विद्यया।त्वत्पादमूलं संप्राप्तः
स्तुहृतीचस्तुर्भागगतिं।इति हरिशिखकथा॥ ॥इति स्थित्वा निजकथाविनोदे नरवाहनः।सज्जीकृतबलोऽम्भोधि
निर्ययौ विजयोद्धुतकः।तस्योग्रविंदुभिध्वापूरितारागहुखेदिवि।अभवत्स्वलयोद्भ्रांतप्रष्कारावर्त्तकश्रमः।वि

वृ०
२९३
293

स्तीर्णविद्यास्तेनैव वयस्या गास्सुखादयः । तद्दिमानं महापद्म माहश्यासत्राणोत्सुका । ततः समारयो वीरो गौरिमुंडकुधा
ज्वलन् । शिरो मानसवेगेन सेनास्त्वन्नति नांवरः । तत्रयुद्ध मभूद्धोरं विज्ञासित हुराहरं । चंडसिंह प्रमुखैर्वीरैः गौरिमुं
डाद्ययायनां । नरवाहनदत्तोथ हत्वा तमपितुर्म्मदं । घोरं मानसवेगास्यं खड्गाग्रछिन्नमस्तकं । गौरिमुंडवधप्राप्तं
नावधीकरणामयः । जयाहतद्बलं सर्वे समानाथमधुरस्मितः । गौरिमुंडं पुरं प्राथराजजानीप्रविम्वसः । निहद्दामा
निनायास्तु प्रियां मदनमंजुकां । इति मानसवेगादिवधः ॥ ॥ विद्याधरपरीधाने दृपि ताभिः पिवन्मधः । विज
हार ततः श्रीमान्वेयस्यै नरवाहनः । गौरिमुंडमातनयां कां तां मद्रिरिकाभिधां । परिणीयामिति गतं प्रमुखैः से एम०
वनो बभौ । अत्रांतरे विदित्वासौ चौरैस हुरं सुखं । जंतुर्मंदराने गास्यं चक्रे मनसि विक्रमं । स सन्नद्धवलो भोधि २९३

न्वेयतो नरवाहनः। चक्रवर्त्तिपदप्राप्यस्वसारं तस्य सुंदरीं। तस्याः सख्यश्चतस्रो पाविद्याधरनृपात्मजाः। समंवि
वाहकर्त्तव्यसंविन्नासासस्भूविति एकैवपरिणीतामूत्वा विविसुखाः स्तुणां। नद्वेस्रुख्याविजाहासः दृष्ट्यैतां नरवाहनः।
कालकूटाधिनाथायतनयांकालिकाभिधां। महादंष्ट्रस्यसत्तनांविद्युत्पुञ्जांमृगीदृशं। मन्दरस्यात्मजामिंदुवद्
नांवर्म्मजिंकरां। चित्रकूटस्वरस्यापिपुत्रीपद्मप्रभामिति। तद्वाक्यान्ताः सखीस्तस्यापरिणीयाभवत्सुखी। तद्विला
सरसावासनवयौवनमंडितः। अथपीपुववधयात्रायातसनासमुद्रः प्रतिहतः घनभेरीघोषरंसूरिताशः। त्रिन
यनवरलक्ष्मांशाप्रसिद्धिप्रसिद्धः पणिरिवनद्रुयात्त्वांपुरीराजपुत्रः। इतिक्षेमेंद्रविरचितायांबृहत्कथायांपंचलं
भकोनामत्रयोदशोलंभकः समाप्तः॥ ॥अतः परंरत्नप्रभालंभकोभविष्यति॥ ॥नमोस्तुभावनामात्रानानावर्णवि

ह० १९४ धायने।अकृशित्रकृतेन लक्ष्येते लोकाश्चर्यकारिणी।नरवाहनदत्तोथ प्रौढयौवनमंडितः।अभूद्विलाससलिकाविकास
१९४ कुसुमाकरः।ततः प्राहतमाभेक्य हर्षोत्पूर्णस्तपंतुकः।आश्चर्यकारिणी नरवाहनदत्तोथ प्रौढयौवनमंडितः।अभूद्विला
२९५ ससलिकाविकासकुसुमाकरः।ततः प्राहतमाभेक्य हर्षोत्पूर्णस्तपंतुकः।आश्चर्ये दर्शनाकोश नयनो नयनोत्सुकः
सखेमावती नाम्रहत्स्वा विद्याधरीमया।मनोजकुंजरस्येव निमज्जनसरोजनी।त्वांदृष्टुमिच्छतिक्षिप्रमहीणाक
रोतद्वचा।तूर्णं तं देशमध्यायात्कौतुका नरवाहनः।पतितं लांछनम्भृगं स्वयमान्वेष्टुमागतं।स ददर्श शशांक
स्य कांतिं मूर्त्तिमतीमिव त्रिहरीत्स लसं सर्पिहारहं सांमानाक्षुवहारुंकारसंतत्र निकोपणनदीमिव।निमग्ना रम० 
मिव हंगारेसंकांतामिवायोवते विंविताला वएये मिलितामिव विधमे।तां विलोक्य मानामीनविस्तीर्णो गुणराजा १९४

लिकां। बालिकां मन्मथस्येव यान्तीं संगममालिकां। अर्च्यमानश्च बालोऽर्च्यमानः कटाक्षोत्पलदामभिः तया मनो
मधिधिया। प्रोवाच नरवाहनः। कस्यासि कान्तिकालोलमालाकमललोचने। के भागधेयैरस्माकं दर्शितामृतवाहिनी। श्रुत्वेति तद्व
चो हृष्टा सा वदद्दशनांशुभिः। चंद्रोपमा स्नानिमिव क्षालयंती कपोलयोः। अस्ति सुभ्रदृशः शुभ्रः श्रीमान्मलयभूधरः। यस्य श्र
माणमायान्त्ये गौरीपुरहतिश्रुति। नलिनाहरहंसालीकलक्कलमनोहरैः। स्वकान्तिर्विजयंतीव भाति यस्य तमार्द्रगा। कां
तिपिंजरितव्योम्नि तस्य कांचनशेखरे। अस्ति हेमप्रभो नाम विद्याधरपराधिपः। अलंकारप्रभानाम्ना दयिता तस्य सुंदरी।
दिशो विभांति यत्कांतिभ्रांतिसीमंतिता इव। सा कदाचित्प्रयां दृष्ट्वा चिंतास्तिमितलोचना उवाच। देवा कोयं ते धीरस्य प्र
तिवल्लभः। भद्रोसि शत्रुभ्यो द्विजेभ्यः कनकप्रदः। प्रीतिय दस्य कांता न्यो राजन्रक्तजनगीयसे। इति प्रियावचः श्रुत्वा प्रा

हृ० हहेमप्रभोऽस्तुऽङ्गः। चिंतानलपरिस्पंदमुक्तोऽसै दैवयन्निव। वंशिस्तु कामणिः पुत्रो नास्ति धर्म्मस्य मीश्रये॥ निःफला चंदनास्येनः श्री ज्ञाणा
१९५ ति मम मे मनः। निश्चामृतं श्रुतिस्तुधा हृदयानंदनिर्झरः। पीयूषपेशलस्पर्शी किं किं नाम न पुत्रकः। अवाप्यते धनं धान्यैर्ये शब्दस्य वि
295 शदाश्रये। निरवद्येस्तथा च चास्तनयस्तुडल्लभः। राजा ब्रह्मधनो नाम चित्रकूटाधिपोऽभवत्। सेवकः सत्वसीलाख्यस्तस्यासीडुचि
ताशयः। सस्तुवर्गीशतं लोन राज्ञः प्रत्यहवेतनं। निजभोजनपर्यंतं त्वर्थार्थिभ्यः स दाददौ। विहृतानि निधानानि तस्योदारमतेः पु
रः। आस रत्नदातद्विरोणः सोऽपि संधानमरचयत्। सागोत्रैः शत्रुभिर्दृति। स राज्ञो विनिवेदितः। निधिस्तुर्णोऽयं इति क्षिप्रं नृपाह्व
तश्च सोऽवदत्। देवप्राप्तनिधानोऽहमिहापि तस्तु राजमे गृहोणेति। सस्तुष्का धनिधानं भूभुजे ददौ। दोषवंशससलेसं प्राप्तवि राम०
भवो नृपपूजितः। च्यवं कव्रतसंपन्नो दातापुत्रमयाचत। तमाह तुष्टो भगवान्नवत्सा हि हि मवाश्यामि। न तु दृष्टाहि पुत्रसं १९५

जन्मन्यस्मिन्सुखंवुजं।इत्येवंसत्वशीलेनतुष्टेपिशशिशेखरे।नप्राप्तातनयोदेवीकुलक्ष्मीमणिदर्पणः।इतिसत्वशीलाख्यायिका॥ ॥
अलंकारप्रभास्तुत्वापत्न्यारित्यचितंवचः।राजाविक्रमतंगोभूत्पुरेपाटलिपुत्रके।यस्तत्वकौमुदीधौताताविवभौभुवनावली।इं
दीवरप्रभानामतस्येंदीवरालोचनः।वभूवभार्यामयदोधातुलावण्यकोशलो।सकदाचिन्मृगक्रीडारणकौलिकुतूहली विवे
शविपनंधन्वीविचित्रहठसोष्टकतच्चापश्यन्नेवसिद्धोविल्वहोमपरायणां।द्विजंज्वलितसत्ताचिभिःपिंगीकृतदिगंतरं।य
दाकांचनतांयांतिश्रीफलंपावकांतरे।तदामंत्रस्यसंसिद्धिःस्यात्तत्क्षिणांकथितंवुधिः।जुह्वतस्तस्यसुचिरंनफलंप्रा
पहेमतां।ततोराजातमस्यैत्यददर्शकृतितत्परं।तदृष्ट्वाज्वलितेवह्नौविल्वमेकंसकौतुकात्।चिच्छेदपतत्क्रुधाविप्रोभृ
कुटीभीषणोभवत्।अस्नानत्वमताचमयसर्वेस्पशिविश्टंखलः।वह्नौजुहोषिपापात्मन्।इत्याहसमहीपतिं।तत्फलंभू

वृ०
१९६
996

भुजाक्षिप्तं तूर्णं शापहस्तवर्तिनं । नत्वा मन्त्रैरपि शाम्यं द्विजेन फलमण्डलं । तद्धि लोकाद्भुतं विशेषविस्मयस्थगितान्कृतिः । बभूव मन्त्रगणनाविच्छे-
दविफलाधरः । ततः स्वयं जातवेदाः समुत्थाय महीभुजे । ददौ फलं स्वहस्तेन तमपृच्छच्च सोऽग्रजः । भगवान्नियमस्थस्य ना
मयापि प्रसीदसि । विकीर्णाचारकष्टं तु दृष्टोऽसि भूपतेः । इति श्रुत्वाब्रवीद्वह्निः संकल्पोऽस्याप्रवहृठः । शिरश्छित्वा जुहामी-
ति दर्शनेन विना मम । त्वं तु शुद्धक्रियातन्त्रः केवलं मन्त्रसाधकः । सिद्धिः स्तत्त्वदतामेव संकोवाह्यति संगमः । इत्युक्त्वा
भगवानग्निः कृतकृत्यं नृपं व्यधात् । तस्यैव वाक्याद्विघ्नं च विधायान्तरधीयत । ततः स्वनगरीं गत्वा महासत्त्वो महीपतिः
इन्दीवरप्रभासक्तः स्वचाराद्यानभूमिषु । धातुवादी ततोऽन्यस्य धातुशर्माभिधो वटुः । तमभ्ययाद्रहं तांश्च विदधे देव
कांचनं । हेमकारं समाहूय द्रावितं शुद्धपिण्डके । खेचरं ज्ञात्वा समादिष्टो वटुश्छित्त्वेपतूर्णिकं । हृतेय कृकुमारेण तत्र

राम०
१९६

तूर्णमुज्जगुर्मुदः। न तत्कनकतां प्राप विघ्नेनादृश्यमूर्त्तिना। नरेश्वरोऽथ विक्षेप तूर्णं तत्कौतुकात्स्वयं। तत्तूर्णपातात्तत्स
र्वं तत्त्रयं योज्जातरूपतां। दृष्ट्वैवं शुद्धसत्त्वानां मनये(प्)ञ्छितसंयमाः। भवंति सिद्धा यो देवतत्त्वं च सत्यभृतां वरः इति महासत्त्वा
ख्यायिका॥ ॥इति कांतावचश्श्रुत्वा हृष्टो विद्याधरेश्वरः। मनःप्रसादादासन्नं पुत्रलाभममन्यत। ततः प्रयतवाक्चि
त्तः। स्तुतिजेयपरायणः। दर्भानासीयितुष्टाव ससभार्यो महेश्वरः। नमः समस्तसंकल्पपूरणाकल्पशाखिने। कु
मारगुरवे स्तुभ्यं भोगमोक्षफलप्रिये। नमश्चिद्गगनाभोगभासिने बोधभास्वते। अविचिंत्यस्वभावाय भवाय भवदायिने। न
मः प्रकाशव्याकोशकलशेषदृशायिने। शवाय सविताशेषदोषायविषयस्पृहाशे। अमंदानंदनिस्पंदमंदिराय स्ववेदिने। नमस्तु
र्म्भोवमरभृते धर्म्मिवर्म्मगुणाच्छिदे। कदाम्मिनमर्म्मनिर्म्माणधर्म्मसंचारशर्म्मिणे। नमो दक्षमखक्षांति क्षणलक्ष्याक्षिवक्ष्मये॥

ह० क्षुभ्यत्क्ष्मयज्ञपाकृिप्रसंक्षेपायविचक्षुषे। नमः शवायभीमायमंगलायास्थिधारिणे। श्मशानस्थायजटिनेवामार्धायार्धरेतसे। महे
१९७ श्वरायनग्नायहरायवरदायिने। व्यालिनेनीलकंठायविचित्रायत्रिशूलिने। निर्लेपनित्यनिरूपाख्यनिरंजनायसंविद्धिनोद्
१९७ कुसुमोत्सवनंदनायवैराग्यसिक्तशमपल्लवभक्तिवल्लीनादायमानमधुरानमः शिवायः। इतिविद्याधरेंद्रेणस्तुतः। श्री
मानुमापतिः। वरमस्मैममभार्यायपार्वतीचतथाददौ। अचिरेणास्यसिसुतंहेमप्रभकुलोचितं। कन्याचनरवाहनस्यभावि
नीकाचिल्लितामितिधरंहेमप्रभः प्राप्यप्रहृष्टादयितासखः। द्वितयः प्रदादौभूरिमणिकांचनमौक्तिकं। ततः कालेनतन
यंविद्येवविनयंस्मती। अलंकारप्रभामूतमाहात्म्यमिवसंनतिः। सचप्रभमनामाभूत्कुमारोवंशभूषणः। यःप्रापहि राम०
द्विंसहसाकुमारइवाशक्तिमान्। यथाभूतस्पुनर्देवीतेनवामतनुघ्नतिं। सत्संगतिरिवप्रीतिंमंत्रयुक्तिरिवश्रियं।रत्नप्र १९७

माभिधानाथ्वत्कन्यका सोमनेत्रुवः । रत्नमालेव विहिता वेधसा विपुलैर्गुणैः । वज्रप्रभो यच्छतिमान्र सुवाह्नीरिदवासिनः

पुत्री मम हृतवशोऽस्य प्रापास्तवंतीवद्वं । विद्याधरेन्द्र तनयां सन्ता मासाद्य सुंदरी । वभारकांतिं कामस्य रतिसंभोगशा

लिनः । अथ हेमप्रभो दृष्ट्वा पुत्रमात्मगुणाधिकं । यौवराज्योभिषिच्यास्मै परां प्रीतिमवाप्तवान् । साहं रत्नप्रभा नाम

देवाहमप्रभात्मजा । आश्चर्यं त्वद्यशः श्रुत्वं वर्ण्यमानं पितुर्गृहे । ता नामां स्पृशसंतमामभिलाषवशीकृतां । उवाच पा

र्वती स्वप्ने पुत्रि मा विक्लवा भव । प्रातस्त्वं नरवाहेनस्तु द्रष्टैः शुभलक्षणे । स्वयं गत्वा तदुद्देशं पाणिग्रहमवाप्स्यसि ।

प्रातः स्वप्ने यथादृष्टं देव्यामात्रे निवेद्यं । त्वमिरत्वामिह स्वं च धाम्नाहं विद्यया विभो । उक्त्वेति लज्जालुलित ज्ञामा क्रूरविसंस्थुलं । नतानननाम

ही चक्रे दृशौ नीलोत्पलाकुलां । शुत्वाक्तसो रभाक्लिष्टं तुं जद्रुमरविभ्रमं । रत्नप्रभाव चः श्रुत्वा जेहर्ष नरवाहनः । ततः समाययोव्योम्नाह

द०
१९८
298

स्नातं संप्रेरयन्निवा। दिशो महिम्ना वपुषः श्रीमाद्देहप्रभातः स्वयं। मालिरत्नोज्वलालोको वत्सराजेन पूजितः। भेजे कुंडलके सूरकांतिपिंगांस
नतस्वभां। निजां निजनमावेघ हृद्यां तं च स भूभुजे। तं ययावे ततः पुत्रं पुत्रीपरिणयश्रिये। तत्काहरण्यात्सकहणो वयस्यैः सहितं ततः
योगंधरायणोपेतं निनाय नरवाहनं। अथ विद्याधरपुरे महोत्सवविभूषिते। भेजे विवाहवसुधां प्रहृष्टो नरवाहनः। ततो रत्नप्रभा
देवी विवेश विशदद्युतिः। हीरोद्दनिर्गतेवश्रीः स्फुचिवीनांसुकोज्वला। निःश्वाससौरभाकृष्टैर्भ्रमरैराकुलीकृता। रविदीप्तांशु
हारो निस्मरस्याज्ञाकृद्भिरिव। ताराहारांसुपटले स्वरंगितकुचस्थली। वक्त्रमालोकनानंदिमूर्तैरिव पुरस्थितैः। वद्धितं बद्धहिरणं तस्या
वपुर्दीधनखांशयः। वारयंत्याकरालायाः पुष्पचापशरा इव। अरुंधतीनं ततो तस्या निर्दिष्टं श्रवणोत्पलं। पत्योकटाक्षमालायाः
प्रानाप्रथमहूततां। निर्वर्तितविवाहोथ रत्नपर्यंकमास्थितः। प्रियाविन्यस्तनयनो जहर्ष नरवाहनः। कपोलफलके तस्याः स राम०
१९८

मुद्रां विवितो वभौ । त्यज लज्जामिति स्वैरं कर्णौ वक्तुमिवागतः । मुक्तावलीमध्यरत्ने विंविनासद्धद्दधूं । वभार निभ्रमं शौरेर्लक्ष्मी
लक्ष्मितवक्षसः । ततो हेमप्रभादिष्टं प्रविश्य मणिमंदिरं । कांताविलासरसिको वभूव नरवाहनः । वज्रप्रभो वभूवास्य प्रीताय
द्धियिताग्रजः । सर्वविश्रंभलीलासु हृदयस्येव दर्पणः । विद्याधरेंद्रमामंत्र्य ततो रत्नप्रभासखः । योगंधरायणगिरा कौशांबीसानु
गो ययौ । रत्नप्रभा सुतं हृष्ट्वा वंशमुक्तामणिं स्तुतं । तत्र भूषितमात्मानं लेभे वत्सनरेश्वरः । इति रत्नप्रभाविवाहकथा ॥ ॥ अतः परं प्रवि
श्याथ पित्रादिष्टं नृपात्मजः । रत्नप्रभागृहे भेजे । विलासरसनिर्वृतिं । ततो व्यजिज्ञपद्दूराज्ञमध्येत्याथ कंचुकी । गास्तुरवप्रमुखाः
सर्वे देव द्वारि स्थिता इति । ततो रत्नप्रभा प्राह तूर्णमेव प्रवेशय । आर्यपुत्रस्य सचिवांस्ते विश्रंभसाक्षिणः । इति तद्वचसा ते प्रप
विष्ट विलंवितं उवाच हासकिरणस्मेरास्यो नरवाहनः । प्रियेनिरर्गल क्रीडास्वच्छंदालापविभ्रमे विघ्नः कंचुकिवर्गोयं । का

दृ०
२९९
299

मितां केनचिन्निर्म्मितः। रत्नप्रभा निशम्येति प्रोवाच ललितस्मिता। देव कंचुकिवर्योयं राजलक्ष्म्या विभूषणं। अन्तःपुराणि रक्ष्यन्ते तेन कुब्ज
जडवामनैः। निजशीलं ह्यसत्वानां रक्षा हरिणचक्षुषां। रत्नकूटाभिधद्वीपे राजा रत्नाभिधोभवत्। पंचाशीतिसहस्राणि सल
व्धवान्। हरेर्व्वरादन्तस्य गजः श्वेतोनन्तस्वरः। यस्मात्तद्वशगर्व्वा वा। लोभभूपतिपुत्रिकाः। ततः कदाचिदाकाशे गाडितो वडि
नाहषा। तुंडेन पक्षिणा नागः स पपात दृशविह्वलः। न शशाक महाकायः समुत्थातुं महीतलात्। स जनिस्त्वाल्पमानो
पिब्यसनादिव नष्टधीः। ततः पंचसु यातेषु वासरेषु सुदुःखितः। नृपः शोचन्निराहारः शिरश्छेत्तुं समाघयो। ततस्तत्र च कि
ताः शार्ङ्गइवागगनचारिणः। राजन्नसाध्वीकरस्य शीलं इन्निष्ठति तव द्विपः। इत्याकर्ण्य वचस्तेषां हृष्टो रत्नाभिधो नृपः राम०
आनिनायाम्रतलतां ती परमवल्लभां। तयाहतकरेस्य शीनो तिष्ठत्सकुंजरः। कुर्वन्मदमषीयेकेरिव तां मलिनानां २९९

ततः क्रमेण नृपतेः स समर्थैर्वधूजनैः । स्पृश्यमानोपि बहुधा नतत्याज महागजः । यथा प्रयांति स्म विमुखा राजयोषि
तः । तथा तथा लज्जायवनृपः पातालमाविशत् । मंत्रियोरवधूर्हंदे स्वस्थैव विमुखं गतेः । तथांत्यायापोहषेगुप्ता
ख्योवणिक्देशांतरागतः । तस्य शीलवती नाम भार्यासीद्धर्म्मचारिणी । मनोवाक्कर्म्मचेष्टाभिः साध्वी यस्य शतेंगजं ।
तयास्पृष्टः संसहसा समुत्तस्थौ गजाधिपः । सहलोकनिनादेन हिमवानिव जंगमः । ततः शीलवतीं राजा वणिजं चार्थसं
चयैः । पूजयित्वा स्त्रियः सर्वा मनसे संकल्पदूषिताः । अज्ञानुज्ञां शीलवत्या राजेंद्रं ताभिधान् नृपः । परिणीय चकार स्वे मंदि
रे सागरांतरे । असतीनि विवाहे सा निर्दिष्टा गणकैर्यदा । तदानिः पुरुषद्वीपे राजा तस्याः स्थितिं व्यधात् । तदाव्योम्ना गजेंद्रे
ण तदंतःपुरमाययसः । विजहार स्मरासेरोनिर्वेर्जितनृपक्रियः । पौराकार्यन्मुखं गंतुं प्रस्थितं साथ भूपतिं । तगंतव्यमि

ह० ३०० तिप्राह हेलया हारिणे कृपाणं।स्थित्वा कृपाणं तद्विलासैः रसिको नृपतिः पुनः।समेष्यामीति तामुक्त्वाजगाम कान्ता हन्तिनां।ततः फ

लहकासक्तो भग्नप्रवहणो नरः।अहं जमानसे नाख्यः ह्यभगो मास्युरोवणिर न्त्र हेमार्जे नेमात्राकृतः सर्वेत्रनिः फलः।ततो

300 विच्छिन्नसर्वाशं मां वह्निपतनोद्यतं।निनायां बुधिया त्रायां जीवदत्त्वा मिथ्रोवणि कृ।तत्र प्रवहणेन ग्ने विस्फूर्जे स्यस्फार

मारुपतिः अहं फलहकं प्राप्य देवात्प्राप्तो महीमिमां।राजदत्तानिशम्येति भूरि पानमदाकुला।विश्रांतमुपविश्रांतकंठे

कंठमग्रहीत्।धनंकथा पीचयं नामाभ्याहंरहः छित्तिं।अनापेक्ष्य प्रवर्तन्ते रमन्नाहि योषितः।अत्रांतरे समाभेत्य रा

जारत्नाभिधः प्रियं।ददर्श गम्यदेशे पिमां केनापि समागतां।तं दृष्ट्वा प्रौढको योपिमत्वा देवं हदुर्जेयं।ततं जवान नि: राम०

सारसंसारपरिहारधीः।वणिक्पुत्रः समेतापि गत्वा फलमलानवा।सोरभारुष्टमधुपे पुनहक्रालकावली।अहं विंध्या ३००

पुराख्यस्य हिमवद्वासिनः सुता। अनुरागपरा नाम कन्या विद्याधरीश्रमो। इति निश्चयदन्तस्तां ब्राह्मणीं चारुहासिनीं विदग्धो
पक्रमैस्तैस्तैः संगमानतिमुखीव्यधात्। मा वदन्तं च गच्छामि त्वं चेन्मृगृहमेष्यसि तज्जाया ते भविष्यामि। सत्यमाद्राहि खेचराः
इत्युक्त्वासा ययौ हृष्टा किरंती कांतिकौमुदी। तत्संगमाशया सोऽपि ययौ हेमवतीं दिशं। उत्तरापथमासाद्य संगतान्यैर्वाणि
ग्जनैः। दरदश्चीनानां मंडलैर्विलेपीयो विक्रीतस्त्वाजिकैः सोऽथ विषंयां प्राप्य मंथनं ययौ गौरीवराव्यक्रः महिसेः
सचिवैस्त्रिभिः एकस्ततः प्रछिन्नोऽश्मीर आप्य माद्राकान्तत्वरन्वितस्तां ब्रतिभिश्चतुभिः पथि संगतः। तैः खट्वांगक
पालांगैः स गच्छन्नोत्तरां दिशं। नवं विशेषविषमं। घोरव्यालमृगाकुलं तस्थुचुः। कांस्तिकायह्रीवोररूपेण दृश्यते।
याम्हं गोत्पादनी नाम सर्वलोकस्य संस्थितिः। भारिको न्यो निशम्येति महतैर्न्नैतगर्व्हितैः उत्तालभूतवेतालं विवेश

वृ० निशिकाननं।तत्र मुष्कपुरीषोऽग्निः भस्मकूटचयोपरि विहायसि ततस्तस्थौ स भस्महुतमंडना।ततः समाययौ दीप्तकेशी नीलाभ्र

३०१ सच्छवा।अस्थिद्भित टीदावग्निव्याप्तेव जंगमा काचच्छायावतमासा मृत्योर्मुक्तेवा वेरिणिका।केशकाद्देककालस्य ततोयह्रीगयह

301 श्यते।चारीविसोच्चितोद्दामस्थानकाहि नसोष्टवां नृत्यंती वादयंती वकिन्नरं मंडलांति के कल्पांतोद्धांत चंडी शलडुमरक

स्वरं।मंत्रमालां जजापोच्चैर्वदयंती वरिस्फुटाक्षरा।ततो ज्वलितनमेकं मास्फारनेत्रा व्यालोकयत्।दृष्टमात्रः स मंजातः।स्तृंगमा

न्रं गौर्भमारच।तं दृष्टिदग्धं मुक्तोवद्धितीयं सा व्यलोकयत्।कामरणान्येषु भुक्तेषु वणिक्सुतो व्यचिंतयत्।ननहितो नया

यांवदहे मम्फत्र मायया तोवघ्नक्षितुपाश्रित्य करिष्यामि यथोचितं।स्फुतो नोस्या मया मंत्रः।स चिंत्येदृसंभ्रमः।व्याघ्रायां राम०

मांसभोगे स्यात्संजहारा सुकिंनरं।पपाठ च ततो मंत्रं तेनोघहं दगकं दरं।पतितां सा वदद्दीर त्वाम स्मि शरणं गता।ततोनि ३०१

श्चयदत्तस्तां ररक्ष शरणागतां। सविकारे हि वीराणां महिमीते पराक्रमः। स निवेद्य स्ववृत्तान्तं कृत्वा तामेव वाहनं। विद्याधर
सुतां द्रष्टुं ययौ व्योम्ना हिमाचलं। अथोद्यायो सहस्रांशुर्जपाटलः। चक्रवाककुलोत्सृष्टं मूर्ध्नि रागमिवोद्वहन्। ततो
निश्चयदत्तं सा प्राह यक्षी कृताञ्जलिः। नाहं सक्ता स्थिते नानो गन्तुं लोके कवेषि॥ दिनं हि शार्वरी भूतं यक्षवेताल
रक्षसां। राज्ञो तु न समेष्यामीन्नेरेक्तलोचनसूचितं। मामुद्धरति कन्दं तं तत्सुहृत्यसकौतुकी। सासीत्यपृष्टक्षुत्सृष्टव
पिवैकुं प्रचक्रमे। वारणास्यामभूद्विप्रश्चन्द्रस्वामीति विश्रुतः। सोमस्वामीति विख्यातस्तस्याहं तनयः प्रभोः॥
श्रीगर्भनाम्नो वणिजो वंधुदत्ताभिधा सुता। भार्या वराहदत्तस्य स्वैरिणी मामासवनातगूढं तत्प्रेमविभ्रमं। संभोग
सुभगस्थितेः। सुमहानपि कालो मे सुखिनः क्षणवद्ययौ। ततः पितृगृहानेतुं तां प्राप्ते निजभर्तरि। प्राडुःखिनाम द्वियोगा

ह०
३०१
302

त्वद्दृष्टौ मास्तु लोचना। वयस्या योगिनी तस्या द्रष्टाविरहवेदनां। मां चक्रे मंत्रसूत्रेण मर्कटं गमनक्षमं। मंत्रसूत्रांकितमगलं सा समादाय मां
कपिं। हस्ताभरटरहंगंह्वं प्रजस्त्वे मन्नुखोन्मुखी। पुरुषस्य ततः स्कंधे स्थितं धनमदर्कटाः। जक्षुस्तस्यां सकहरां कोशं त्यां पथि
दुश्चिदाः। नानावनसहस्रेषु भ्रांतः प्राप्तो महीमिमां। नानासहस्रभवनाक्रांतमयो हसुहृतः। आननं मंत्रसूत्रेण नपिपन्नोस्मि
संकटे। अतीतानागतज्ञश्च जातस्तिर्यग्गतावपि। स्तुत्वेति जातसौहार्द्दो निजां तस्मै निवेदयत्। कथां निश्चयदत्तोथ। तां
श्रुत्वा प्राह मर्कटः। सखे विद्याधरी मा गा दूरे हि त्वद्धिताचलः। तया सह हृष्टता संधिः। अवं तस्याश्च विस्मृता। लतानां च
नदीनां च स्त्रीणां राज्ञां च जायते। सखे कालेषु कालेषु सत्यं नवनरो रसः। नाभिनंदति चेत्सत्वां प्राप्तं कमललोचना एम०
नदियान विपुलक्लेशः। कस्मिन्नुपरिगण्यते हसंत्यन्ये वदंत्यन्ये स्तिष्टं त्यन्येपश्च निर्जने। भुंजते रतिमन्येस्त्वलसं ३०२

तेन हि योषितः । निर्मोकविद्यां स्फूर्जन्ति विलयंत्या विशंतियाः को हि ताभिर्भुजंगाभिः । कंठग्रहणमिच्छति । विश्रंभसु
भगो भोगः स्त्रीभिकस्य न वल्लभः किं त्वसौ विषमः पश्चान्मायाचडुपलचेष्टितैः । भवशर्मा द्विजः पूर्वं समदां नाम योषि
तां । जघान नागकलहे मूर्द्धि यष्ट्या भृशाकुलः । तत्क्रोधात्मंत्रसूत्रेण सा तं चक्रे महावृषं । भ्राम्यंतं तं ददर्शान्या सा तु
जाकापि योगिनी । वार्यमाणान्ययोगिन्या तस्य सा मंत्रसूत्रकं । निवारयन्नादेवाद्ययो हुमदापुरः । सा दृष्ट्वा स्वकं
सूत्रं तं क्रुद्धा तां प्राह योगिनी । मया वद्धस्त्वयावं हुक्तः प्रातस्ते भविता क्षयः । इत्युक्ते तस्यां यातायां योगिनी प्रा
ह तं द्विजं । खड्गं गृहीत्वा संम्न संनद्धो भव धैर्यमखः सखे । त्वत्कृते सा महावीर हुमदा प्रतरेष्यति । विधाय तत्र
स्म तुरंगीरूपं स्तुद्दाय डुः स्त हं । ऋद्धां श्वाद्धि तुरंगी च भविष्यामि न पास हं । संप्रहृतु ते संप्रहारे हं तद्वासो त्वया

रा०
३०३
303

दृत्तेकस्मवडवांसखड्गेनजघानतं।मायामंत्राद्रिचकितोवडवामपरामपि।सशिष्यांखड्गपातेनछित्वास्वस्थाययौगृहं।इतिमित्रेण
कथितंपुरामेभवशर्म्मणां।बंधुदारागृहेगूढंकामिनोव्यसनागमे।इत्थंस्त्रियःसुविषमारक्ताःक्लिष्टिपिशाचिकाः।स्त्रीनाम्नी
छेत्तुमिच्छामिगीवामपिसखेनिजां।इतिनिश्चयदत्तस्तंकृवाणमवदत्कपिं।अत्रारण्येवमासाध्वीममविद्याधरांगना।खेचरा
णांगृहेतत्रकांचित्प्राप्स्यामियोगिनीं।मंत्रिसूत्राद्रिमात्वंधात्वाहियामोचयिष्यति।एवंकथयतोस्तयोःकमलिनीप्रियः
संध्यांत्यक्त्वाजगामास्तुप्रशसंरक्तदीधितिः।संगतारविणाक्लिष्टेशिशिनालिंगितातततः।मुहूर्तेरागिणीसंध्यावभारक्ता
वटाव्रतं।अत्रांतरेसमायातासमाहहृष्यक्षिणी।प्रत्तस्थेनिश्चयोगंतुंव्योम्नाविद्याधरीपुरं।तमाहमर्कटोदूराद्यत्नः राम०
कार्थस्यत्वयासखे।तस्यमेमंत्रसूत्रस्यवारणोप्रणयादिति।तयेत्यक्त्वासंप्राप्यकृपाणाद्धिहिनपर्वतं।मासिमासिस ३०३

शंकानामाकल्पमिवसंचयं।अनुरागपरां भोजनवसंगमनिर्हृतां।गांधर्वेणादिवाहेन ततां तत्रमृगेक्षणां।तयास्म
ररासस्मेरं नवसंभोगहृद्दरं।अवापस्मरसर्वस्वमतीताः कथमत्कथाः।प्रियस्यादन्नविशेषस्तुनन्दं मर्कटं य
यो।इहं तु कदाचित्तत्सोत्कंठः कंठसूत्रं विचिंतयन्।तस्मिन्गते निर्जनस्थां तां तारुण्यतरंगिणीं।कश्चिद्विद्या
धरस्तुवा।ददर्श किल शालिनीं।कौरणी दंतकांतेषु तस्यामावेशुविंवितः।हृदुस्थालहरी मग्नशशांकप्रियमाययो।भे
जमामिति तेनोक्ता सालिरत्नखड्गियानता।हे लयाचरणाये राकटाक्षसवलांभुवं।मोनाद्गत्वा वक्राशांसतामालिंग्य
ससाध्वसां।कंठेजग्राह सोत्कंठनीवीविस्रंसनाकुलः।मामापरवक्षूरस्मीअर्द्धोक्तिगलिताक्षरं।सचुचुंववक्त्रंत
स्यालज्जामीलितलोचनं।श्यामाननाङ्गांपर्यस्तहारफेमंनछकंपिनी।सदूषयित्वा प्रययौ तां मातंगद्वाजिनी।तस्मि

वृ० रुध्यातेसातस्थावटस्नाततत्समागमे।स्वैरंदाडिमप्रसूनस्यधम्मिल्लाच्छिन्नहारांकितस्तनी।अत्रांतरेसमामंत्र्यकपिंकांतानिकेतनं।
३०४ तूर्णनिश्चयदत्तोपिप्रेमाकृष्टसमभ्ययात्।तंदृष्ट्वानोदतिष्ठत्सापर्यंकाद्दैमाधात्यजत्।वीटकेषुकृतोद्वेगानमौक्तिकेषु
304 निरादरा।चुंबनेकूणितमुखीसकोपानीविमोक्षणे।आलिंगनेपरावृत्ताथाहमिथ्याशिरोरुजं।सजयाहातुरःकस्मान्ना
ह्यासीत्वद्विचेष्टितं।स्त्रीभिःस्वप्नमायेवनाद्वबुद्धेर्विचार्यते।ततःप्रातःसमुत्थायसप्ययौमर्कटांतिकं।सर्वेज्ञः
सततंप्राहविनष्टानेवधूरिति।असत्यशंसिनेतस्मैमंत्रयोगेनमर्कटः।विद्याधरेणविभिन्नांतंदुतांसमदर्शयत्
सविद्याधरसंसक्तांप्रत्यक्षंवीक्ष्यवल्लभां।रागनिद्रांपरित्यज्यवैराग्यालोकमाप्तवान्।तूर्णनिश्चयदत्तोथतपसे एम०
कृतनिश्चयः।केनापिसहनिर्वेधोययौसिद्धतपोवनं।दयिताविप्रलब्धानांऐश्वर्येहृदुःखिनां।नीचावमाम ३०४

दृग्धानां नान्यज्ञाणां वनं विना। ततः पुष्पोच्चयाव्याजान्नीत्वैनं सिद्धयोगिनी। कपेः स्वरूपसंपन्नमेनं नरस्त्वमवारयत्। तां
विद्याधरस्य संसक्तां प्रत्यक्षं वीक्ष्य वल्लभां। सा मत्स्वामी निजं रूपं संप्राप्य स च निर्गतः। स हि निश्चयदत्तेन स्त्रीणा पापो दिवं ययौ। इति
शीलं विना देवरक्षां ते केन योषितः। गोमुखेनेति कथितं श्रुत्वा सर्वे मुदं ययुः। इति निश्चयदत्ताख्यायिका॥ ॥ गोमुखाश्चर्य
कथया प्रहृष्टं नरवाहनं। रत्नप्रभासखं दृष्ट्वा मरुभूतिरभाषत। आनकतुरगोदारः कुंजरानीकसंकुलः। विक्रमादित्य
नामाभून्नृपः पाटलिपुत्रके। प्रतिष्ठानाधिनाथेन नरसिंहेन भूभुजा। यतः प्रतिज्ञां विदधे स वीरः स्वपराजये। हट्टप्रवेशं
मे द्वारि रुधमानं पुरस्मरिः। इत्युक्तिसेवकाः सर्वे नरसिंहमसंशयं। प्रतिज्ञायतिसययोनत्सुरीवेषयोषितां। गूढं मदनशा
लायाः प्राप्य राजा गृहोपमं। रममाणस्तया तस्थौ तत्रिय यत्रना। स ददौ नित्यमर्थिभ्यस्तत्र वरीश तासुतं। विद्याप्तयुरुराणा

६०
३०५
305

नूनं नकारं न हि शिक्षितः। ततो मदनशालास्तां भक्तिं गणयन्मुकुः। प्राह बुद्धिवरं नाम मंत्रिणं वसुधाधिपः। अकृत्रिममहाप्रेम क्षन
त्यागो निरर्गलः। निर्विकारमहासत्त्वमस्याः तरलचक्षुषः। शरीरविक्रियोर्यो मां हेतुई विराणसंचये। मयातदर्थैः कृपितः
पश्य पक्षो विजृंभितं। प्रत्यहं दिव्यरत्नेन मन्नवरोनस्मिसेवितः। प्रपंचबुद्धिना सर्वे मंत्रसाचिव्यसिद्धये। तथेति पत्राहस्तुकः
स्वप्नेख्यायाविणा। यागे त्वामेषपच्युतां प्रमणो नेतुमुद्यतः। हंतुयायोवस्तूनि त्वां प्रणतिः क्रियतामिति। त्वं दर्शये
ति वा व्योसोतयातद्धसिद्धयो तस्मिन्हते व्योमगतिर्मे विनासीति शासनं। स्वप्ने भगवतः प्राप्यतद् कार्षेयथोदितं।
ततः प्रभृति मे ज्ञानः। कुबेरो धनदः सखा। तद्दत्तैः पूरयास्ये नाम घवारविलासिनी। इत्यकस्माधनदेध्यात्वा वसुवर्णपु राम०
रुषाय ददौ। पंचतस्यै सदायेषां छिन्नमंगं प्रजायते। तानद् दशा व्योमगो गूढं स निजां नगरीं ययौ। तद्वियोगान्मितस्माच सात ३०५

स्तोनिधनोत्सुकाक्लिन्नात्ताश्च बहुशो दत्वा द्विजेभ्यः कांचनमोराश्च घरामसानवधिं चक्रे प्राणायागे प्रियं विना। भक्त्या मदनशालाया भू-
पतिः पुनरायय़ौ चिरसंगमपीयूषप्रत्यग्रजीवितया तया। रममाणश्चिरं तस्थौ स राजा पुत्रमंदिरे नरसिंहोपि नृपतिसां पूर्वे परि-
शीलितां वरांगनां समभ्यायात्ततः स्मृत्वा स्मरातुरः। द्वारपालेन विहितो नाम्ना तेनैव सूचितः। नग्नावालव्यकस्त्रेति। नामार्थी-
मागधैरपि। ततः प्रतिज्ञा सा कल्यं। स्मरंश्च राजपुत्रः। मनोरथाविस्तुनी यौ सोहार्द्दे तेन भूभुजा। विधाय विक्रमादित्यसां-
निनाय निजां पुरीं। इति देवमृगाक्षीणां। सहजप्रेमशालिनी कुंतोपि पश्य नारीणां भक्तिरव्यभिचारिणी। इति मदनशा-
लाख्यायिका॥ ॥ इति प्राकाम्यभंगाय कथिते सुहृभूतिना। कथामन्यां हरिशिखो राजपुत्रमभाषत। अस्ति वीरभुजो
नाम। वचसा न पुरे नृपः। जायाशतादभूत्तस्य प्रिया गुणावराभिधा सपुत्रार्थी भिषग्वाकात्त्वयमादाय लुब्धकैः। वन

कृ० नागं महाकायं सूदेन विदग्धरसउषधीन्त्रीसुक्तं तं वेद्या जानाति तां कथां। ततो दुःखाकुलो राजा दयितां वीक्ष्य वंचितां। चु
३०६ कोपं क्रुपितं दृष्ट्वा तं च प्राह निषग्वरः। त्वागमूंगहृदयं शेषं। क्वथितं सूपकारिणा। तज्ज्ञासनस्तु तं देवी चूर्णी योगाद्दवा
300 स्यति। इत्युक्त्वा भृंगपृषेण दत्ते तस्येसमेषजं। तेन गर्भवती साभूद्देहदायांडुरच्छविः। अथ सर्वो सुजाते सु पुत्रे पु
त्रापसादतं। कांतं भृंगभुजं नाम गुणगुणविक्रमशालिनं। ततो गुणवरां दृष्ट्वा स पुत्रमधिकां प्रियां। राज्ञः सर्वव
धूश्च कं चिंताव्याकुलतां ययौ। संमंत्र्य नृपमाकृत्वा पृथग्भूताः कथांतरे। सन्नागुणानराज्ञंत्रंतः पुरपतेरिति। स
वीसामेव वाक्यानां गाढसर्वाकुलो नृपः। तीर्थयात्रापदेशेन निरस्यां ततः पुराधिपं। सर्वतीर्थमयं पुण्यं याते का राम०
स्मीरमंडलं। तस्मिन्द्देवीमतिक्रोधाद्दूरुहां तेन्यवेशयत्। सन्यासत्य विभागेन मंदशोकां महीपतिः। नामाहमासा ३०६

नष्टोत्वंसहस्वांध पृहव्यथां। राज्ञो नामो युधिचते प्रतिकूले समुपस्थिते। देवाज्ञनायकथितं तत्त्वक्लेशेन शाम्यतीत्
ति राजावचः श्रुत्वा सा तथेत्याह दुःखिता। भर्तुरप्यदृष्टेकाग्रसंकल्पा हि कुलाङ्गनाः। अत्रान्तरे महाकायो व
ऊरूपी निशाचरः। आहाद् अग्निशिखो नाम तं देशं लोककंटकः। देवज्ञवचनाज्ज्ञात्वा रदेवलं तो राजसूनवः। चिच्छि
पुलत्संसमुद्दिश्य वाणांस्ते वाफलं ययुः। ततः मृंगभुजो वीरः शरमादाय कांचनं। रक्षो जघान तं वीक्ष्य परे लजा
नताययुः। ईर्ष्याकलुषितस्तत्र माता पूर्वं वाधितः। निन्दास्ये भुजनामानं सभ्रूभंगमभाषत। अयं तात तस्य दृयि
तो भ्रातः कनकजायकः। छिन्नस्त्वया शरीरात्मम ग्रीवेति तस्वरक्तसा। एतन्न क्षमते तात शरं हे मंश्रयसुतः। नो चेत्तु
डुपरि भ्रातः स्वयं मर्त्तुं समुद्यताः। इत्युक्तः स तेर्हर्षात्सानुदं धो निरुत्तरः। ययो मृंगतनुजार क्षोरक्तं वीरः समुन्नयन् गतो भूमृत्पु

छ० रं नाम नगरं तस्य रक्षसः। प्रविश्य तत्र तु तां कान्तां ददर्श हरिणीदृशं। सापि तं वीक्ष्य सहसा यौवनस्य च यौवनं। अभिलाषवती मेने मन्मथस्यापि
३०७ मन्मथं। परस्परकथां ज्ञात्वा तौ संजातमनोभवौ। मिथो जीवितसर्वस्वपदे विविशतुः क्षणात्। ततो रूपशिखाभिख्या पितरं सा
307 व्यजिज्ञपत्। दृष्टो मया समस्तु चिन्तावरस्तस्मै प्रयच्छ मां। इति पुत्रीवचः श्रुत्वा तं दृष्ट्वा हतश्चेति सः। सुतामग्निशिखः प्राह तद्वंचन
समुद्यतः। राजपुत्रं समवदत्त्वेवं रूपशिखो नतः। भगिन्यो मम पंचाशत्संति तुल्या विधायताः। त्वां तातावद्गृपति ज्ञात्वा गृहाणाद्
यितामिति। श्रुत्वा बल्योऽगलेयं ति सर्वासामेव किंत्वहं। कंठान्मूर्ध्नि विधास्यामि तस्मरान्मोक्तिकावली। तयामां प्रत्यभिज्ञाय श्रा
श्यासि प्रोढकिल्विषः। न चेच्चन्द्रं च कल्पातः संशाप्ये यातयत्यसौ तिलखारिशांतद्रेरे हि श्वाहि प्रमितिप्रभो। वत्सं हि पेतिचपुन राम०
स्त्वां वक्ष्यति स्तुलोचनः। प्रेषयिष्यति घोरं च भ्रातुर्धूमशिखस्य च। गृहं निमंत्रणाय त्वां मृषा वैवाहिकात्सखे। इत्येतास्तु हि ना ३०७

शायमायास्तातेन कल्पिताः। मद्विवाहहितः सर्वो लब्धेयं महोदधे। इति प्रियावचः श्रुत्वा संवि श्शृंगभुजो व्यधात्। यथोक्तं ह

पशखया तेन रक्तः स्मयं ययौ। सप्रभाते तां निनाय परिणीय समर्पितां। तां च तस्यां निशां लीलाविलासे मदनोत्सवे। हे

मकांडं ततः प्राप निजवल्लभयार्पितं। भ्रातृभिर्यत्नतो दूरं द्वेषयुक्तया विवासितः। कदाचिदथ सोत्कंठः पितुर्मातुश्च दर्शने

ययौ शृंगभुजः कांतां समादाय स्वपुरं गमे। अलक्षितं गतं ज्ञात्वा तं सभार्यं निशाचरः। प्रक्षोभिततरो जातः पश्चात्कोपा

कुलो ययौ। ततः प्रभाते तां पित्रा परिणीय समर्पितां। तमागतमति दृष्ट्वा रूपशिखा वदत्। अस्मानग्निशिखः कोपा

द्यमायांति भीषणः। प्रेषितः पुष्पाणवैर्नैः छत्रतलन्नद्भावानिं। तदेषां वंचयाम्येनं मायया मंद्विचेतसं। पापकर्म्म महा

मोधिनिमग्नमिव संहतिः। इत्युक्त्वा विद्यया साश्वसहसा काष्ठनारिकः। यद्वा स्वसमायांतं तं शृंगभुजं तं साभ्यभाषत। पंचतां

दि० एङ्गुसेऽङ्गे घ दैवाद् अग्निशिखो गतः। तदर्थी मे रमानीतं काहं यन्नेन कानन्मात्। इति तद्वचनं श्रुत्वा मोक्षदग्निशिखस्ततः। अमन्यत
३०८ मृतोस्मीति स्वभावजडमानसः। ततो निजपुरं गत्वा। सप्तवर्षं स्वयोषितः। अपि सत्यं मृतोस्मीति श्रुत्वानेन्मूर्ति रेचना। ततः पुनस
308 माभ्यायाद्ध तं जामातारं जवान्। तं दृष्ट्वा लेखहारोऽभ्युक्ति यं स्वरूप शिखा पुनः। अपि दृष्टो त्वया मार्थेद्य नी तुरगवस्थितो। इ
ति पृष्टे तमवदन्नमसो लेखहारकः। दर्प्पाद् अग्निशिखो युद्धे जीवशेषः कृतोरिभिः। वार्त्तेतद्भातुरानी ता मया लेखेन सत्वरं
इति श्रुत्वा मूढमतिः सगत्वा स्वगृहं पुनः। पित्रब्रुहास विवशास्तत्र दत्तं तमङ्गताः। इति सोऽचं चिन्तःपुत्या मूर्षत्वा तुइ
वहिपः। हास्योपमानतां प्राप प्रज्ञामुनिरवयहः। अस्मिन्नवसर प्राथ्य निजम्मृंगभुजं पुरं। धात्रे हेमशरं दत्वा हुंजनक राम०
मभ्ययात्। राजाप्यज्ञातवृत्तान्तः पुत्रं दृष्ट्वा वधूसखं। हृष्टो महोत्सवं चक्रे सिंदूरा हरिणांगमं। यामिकाले मरपतिः प्रविशं ३०८

तः श्रुतं वचः। श्रुत्वा तु मधुमन्नायाजायायाः स्वप्नविश्रामयुक्ता गुणवर्णनावमिथ्यासंदूषितासती। चिंतयंश्रुततः पुत्रं श्रुत्वेति
श्चययौ जोनृपः। भूगृहात्मातन्नामथो धृत्वा च सा द्यु निजवल्लभां। संजातश्चत्ययो राजा योवराज्ये सुतं विधात्। इत्येवं शील
शालिन्यो देव भद्रिरतो रिता। कुलालंकरणं कांता मंतिम्नूप शिखायथा। इति रूपशिखाख्यायिका॥ ॥श्रुत्वाहीरिशिखे
नेति कथितं नरवाहनः। रत्नप्रभामखः श्रायाः पितृहं रंतः श्रुरीकृती। ततः प्रणम्य वत्सेशं देव्यो च समधोत्सवं। तेजे वयस्य
सहितोद्यितानंदनिर्भरः। निजमंतःपुरं गत्वा रत्नवर्यकमास्थितः। रत्नप्रभां कवन्यस्य सर्वदे होरराजसः। महत्भूतिमथद्री
वं विलोक्य स्वलिताकृतं। गोमुखं वाह राजेंद्र गृहे किं त्वसमं यतः। संस्कृत्वाम्वासिमहाकन्नीतिकवाकाद्वेक्रमे। अथ दुर्जह
नरवत्मीनेतुंकईश्वरः। प्रतिष्ठानपुरे सर्वेतपोदनामि धो द्विजः। गंगाकूले तपस्तेपे विद्यार्थी शंसितव्रतः। तस्य घोरेण

द्वि० तपसासहस्राक्षोऽत पर्याधीः। विप्ररूपसमभ्यायात माश्रमनदीतटं। तत्रदोर्भ्यां समादाय तत्र तां सम्तुडुर्वुडुः। ववंधसेतुं सावेगः
३०९ 309 शवाहसरिदंतरे। तं दृष्ट्वा सपतः सापि विस्मितः शुश्रयागिरा। तमायकिमहं मिथ्यात वविप्र परिश्रमः। सकतः सेतुवं
धोहि यतहास्यापनिः कलः। दार्ये निर्द्वनस्यैव वनूर्षस्यवनयक्रमः। इति तस्य वचः श्रुत्वा शक्रः प्राह द्विजाकृतिः। अ
होपरोपदेशेषु विद्वान सर्वात्मना जनः। विस्मयश्चैषे नृपस्त्वेष निः फले मम कर्मणि कथमस्तु तयांडित्यामवुध्ववंसमी
हसे। इयं शशविषाणोच्छायाघाम्नि वाचि न कल्पना। अनन्ते लिपिन्या सायेद्दि ध्याध्ययनं विना। निशम्येति तपोदांतः
साध्वकमितिचेतसा। नित्यस्य दुर्गेहा तस्माद्विरराम महातपाः। इत्येवमुपदेशेन मवतंते विपर्यया। सरावनत्तु रा०म०
ष्टेखिषु महभूतिः स्मृणोति मे। इति निर्मोपहासायगोमुखेनाथ चेतसहस्रनहरिश्चरवशाह महभूतिं विलोकयश्वि ३०९

श्रोत्रियरूपशर्म्माख्यो वाराणस्यामभूत्पुरा। दरिद्रश्चाकुलीनानां नित्यं हि श्रीः पराङ्मुखी। धनिनाल्पन्नात्तस्य दृष्ट्वा पर्यन्तः
पुरः। किमविहितो धात्रास्य घटकुब्ज इव क्रमः। इति हंतत्यसययोरूपद्रवणाकांक्षया। माचीतपोवनं तीव्रं तपः कृ
पितवियहः। अनेकसंपद्कममंतिमन्यसयथोरूपद्रविणः त्रिदशेश्वरः। उवाच जंबककारः पुनिविश्रमवला
कुलः। अहो स्तकृति नाराज्ञाय त्वं समुपयोजितः। ब्राह्मणश्च तपस्वी च स्पृहणीयोसि सर्वतः। अहो धन्योसिय
न्नाखुनमकं डीनमुत्कटः। नपुष्पसोमचंडालो न कुष्टी नव डोसि वा। इति तस्य वचः श्रुत्वा विचिंत्य मनसा कृणं
सत्यमेतदिति ज्ञात्वा त्यक्तकामो यथोगृहं। इति बुद्धिमतां देवादेवादि स्वलिनागतिः। युक्तिमात्रोपदेशेन सहसैव प्रसे
दति। एवं नर्म्मकथानिलेको पयंतः परस्परं। सचिवा नरवाहसहसं तस्य मुदं ययो। ततो रत्नप्रभा प्राह धन्योवत मम प्रियः।।

कृ० ३१० 310

स्निग्धाविदग्धायस्येतेहृदृष्टदिप्स्विन्तदर्प्पिणः। इति रत्नप्रभावाक्यं श्रुत्वाशह दृष्टकंचुकः। दिविधन्यावयं येषां भक्तिः श्रीनरवाहने। त्वं
च हेमप्रभकुले वैजयंती गुणोज्वला। धन्याः धरासमा यस्याः प्रणयी नरवाहनः। विलासशीलो भूपालः श्रीकंठविषये पुरा
वभूव चारुचरितः स्वच्छप्रकृतिमानसः। तस्य पद्मप्रभा नाम पद्मिनी वरवेः प्रिया। वभूव कामवसति लावण्यगुणशालिनी
स कदाचिन्निजं दृष्ट्वा जराधवलचाननं। सतु पारमितां भोजमभूच्चिंताग्नितापितः। शृंगारस्तु भगोभोगः शोभते तावदुद्
वः। यावद्भृंगांगनाजालश्यामलाकशसंचयः। शृत्पासिंहमहारिष्टाकालकोपस्मितारुद्ध्यः। जराहिनामरूपस्य क
मलस्येव चंद्रिकाः। श्रीउल्लासविवलासेन गीतेनेव स्वरस्य च। विदग्धस्य स्मरभोगेन हास्यं कस्य न जायते। इति ज्ञात्वा राम० ३१०
महीपालो यौवनाक्षीरसायनं। विद्यं चंद्रतरुणास्व्यमप्रकृस्तुहतः स्थितं। कालकूर्मां जरां मूर्खो वनसंत्यक्तुमिच्छ

त्ता विघेहृणां विचिंत्येति नरधिपमभाषतः। देवभूमिगृहे गुप्ते मामात्तुष्टोस्थितस्य ते। भेषजे यौवनं बुद्ध्या विधास्यामि
स्थिरे भवात्। इत्युक्तो भूगृहं भूपतिं स यौवनेच्छया। हत्वा वालेन तत्क्षणं सोन्यं नरमवेशयत्। बहिस्स्थानं नरस्थेमं ततः पु
रकहंदक। तेनापदिष्टमज्ञासीत् प्रतीहारेणकीर्तिनात्। अमात्यस्तमिनलस्य शनकैर्विदितात्व्यधात्। द्वारि
संभाषणाव्ययमंतः पुरकंदवकं। तेनोपदिष्टमज्ञासीत्स्तुत्वान्यद्वनामभिः। ततो यदृच्छया वाप्तो वयस्यो नजसं
पदे। विस्तीर्णे विजनो चक्रे सम्प्रदेशविचिंतको। कदाचिद्दृष्टतं प्राह सभिषक् भोजसंपदे। विस्तीर्णे विजनो चक्रे स
म्प्रदेशविचिंतको। कदाचिद्दृष्टतं प्राह सभिषक् भोजने नृपं। तवराज्यं मया दत्तं मामेवोपघ्न मन्यसे। इति वैद्यवचः स्तुत्वा
भूपतिः प्राह सस्मितं। स्ववर्णमुद्रितो लोकः कीकस्मै प्रयच्छति। प्राग्जन्मविहतं नामधन्वन्तर्यवदावथ। तत्राममन्येः

ह० उद्दूरस्थं। कारस्त्वं। कारस्त्वंमहारितंपरैः। अहंजातिस्मरोवेद्मि मत्तःथांज्ञास्यसीतिकं। भूपालत्वंसमाभाष्य ययौ स्नातुंनदीतटं।
३११ राजपुत्रैः वृतस्तत्र मंददर्श जलांतरे। पंचकांचनपद्मानि दृष्ट्वा विप्रमुवाच सः। विप्रग्वरङ्क्तो नाम हेमाजानामिहागमः॥
311 गच्छे तदाकरं विप्र जानीहि चतुरो यति। ततो राजाज्ञया गत्वा नदीतीरेण सत्वरः। हारितीर्थे तदासक्तं सोपश्यच्छेवमालयं
तत्र स्नातः स्मरन् रातिं प्रणम्य शशिशेखरं। विप्रस्तांतो वृक्षरघारवायेमण स्थो निव्यलोकयत्। अत्रांतरे जलधौ रेखुत्तिधा
रकदंबके। शाखास्थिताह्स्थिपतितं नद्यां संप्राप्य तज्जलं। तत्क्षणात्तीर्थमासाद्य प्रयातं हेमपद्मतां। इति दृष्ट्वेत
दाश्चर्यं तीर्थे द्विजन्मास्थिसंचयं। न्यवेदयद्यथादृष्टं गत्वा भूमिभुजे भिषक्। ततोऽब्रवीन्नृपो वैद्यं विविक्तेस्तु हृदीश्वरः। शरीरं शंभु रा म०
निलयो त्यक्तं तस्मिन्मयापुरा। त्वं चेमो तु वभूवुर्मे सुहृदस्तीर्थसेविनः। तान्यस्थीनि मदीयानि तीर्थे द्विजान्यतरस्त्वयात्र ३११

मुनाकृतकृत्योहमित्युक्त्वानिर्वृतिंययौ।इतिदेपूर्ववृत्तंवधाभवंतिप्रीतयेरत्नां।साविहितोहिधन्यानांध्रुवंनोनरवाहनः।इति
श्रीजरारव्यायिका॥ ॥तपंतुकस्येतिवचःश्रुत्वाभक्तिपुरःसरं।सर्वेसाक्रमित्यर्थात्फहर्षोत्फुल्ललोचनाः।अथांतःपुरपर्य
तिश्रुत्वाविक्रोशनारवं।निर्गत्यदृष्ट्वातत्रस्थान्प्रविश्यप्राहगोमुखः।देवकंचुकिनःपुत्रोयातोधर्मगिरेर्दिवं।तन्निशम्या
म्नामाहोसौनीतोनिजजनैर्गृहं।इतिश्रुत्वासकरुणंविषण्णेनरवाहने।कृतांरत्नप्रभायांचमुरुभूनिरभाषत।अस्मत्यप
न्नतरलान्यायूंषिकिलदेहिनां।किंतुनागार्जुनस्यान्नस्तेयेकरणोश्रमः।चिरायुरितिभूपालश्चिरायुर्नगरेभवत्तस्य।
३६६ मंत्रीनागार्जुनाभिधः।राज्ञस्तदोषधियुजोयातेपर्यशताष्टके भार्यापुत्रास्त्वबहवः।कालेनत्रिदिवंगता।ततोजीवहरंनामयो
६० वराज्येसभूपतिः।विदग्धतनयंसोपिमात्रेपृष्टोन्यवेदयत्।सावदद्धहवःपुत्रायौवराज्येमहीभुजो।अभिषिक्ताःपुराणेनदिवं

हृ० यातः ह्रितायुषः। चिरायुरेष नृपतिर्नागार्जुनकृतौषधैः। हिरण्यवर्षतांशा(प्रा)प्तो न कदाचिद्विनङ्क्ष्यति। राज्यकामोसि चेत्पुत्र तन्नागार्जुनसे
३१२ वनं। गत्वा याचस्व मूर्द्धानं तते तस्मिन्नराधिपः। दिवं प्रयास्यति व्यक्तं त्वं च राज्यं ताभविष्यति। अनिषेधव्रतानित्यं स च नागा
312 र्जुनार्थिषु। इति मातुर्वचः श्रुत्वा लुब्धो राजकुमारकः। तथेत्यङ्गीकृत्य स प्रययौ नागार्जुननिवेशनं। अत्रांतरे प्रियेपुत्रे बालए
वद्दिवं गते। नागार्जुनो जगत्सर्वं मसृतं कर्तुमुद्यतो। ततो भीतः सहस्राक्षो विसृज्य सहसाश्विनौ। निवारयन्नसौ हार्द्दाद्रसा
यनविधानतः। अत्रांतरे राजसुतः स्तं मूर्द्धानमयाचत। छिंद्धीति वादिनस्तस्य ग्रीवा चिच्छेदसासिना। कंठे कुलिशसारे स
राजपुत्रेणापातिताः। प्रययुः खंडशः खड्गा विषकुंदांकुरा इव। स्वयं तेन वितीर्णेथ मण्डलके राजसूनेवाविरापुरापितदुत्वा त्यक्त्वा राम०
स्तुर्निरश्च्छद्वने। तं च राजसुतं क्रूरं। शापप्रराज्यं न यातु गाः। हहा नागार्जुनः पुत्रवाद्दितीयं चक्रिरे नृपं। इत्येवं देवराजेन कहणार्थी मि ३१२

रक्षीत्ततः। पुंसामसमरनादानेसगृहीतव्रतोऽस्मृतः। इति नागार्जुनाख्यायिका॥ ॥ तपंतकास्यति वचश्श्रुत्वा भक्तिपुरःसरं। सर्वे
साधुक्रमित्यूचुः प्रशशंसुश्च तं तदा। इति सत्त्ववतोदत्ते कथिते मरुभूतिना। वसंतकः समभ्येत्य नरवाहनमभ्यधात्।
मृगयारसिकां गंतुं देवा वत्सनरेश्वरः। प्रस्तुतस्त्वांच सोत्कंठो धन्विनं द्रष्टुमिच्छति। इत्याकर्ण्य प्रियतमामासंज्य विरहा
कुलां। वनं गजरथानीकैः सह पित्रा ययोद्रुणात्। तत्र कुंजरशार्दूलवराहहरिणाहवे। विजहार तुरंगेणाकांतावप्रभांस्म
रन्। ततः सवलयोत्कृष्टढुरगाभिस्खलासनः। ललामगुलिकाकेलितालटंकारसुंदरः। तस्यकंकणरिन्नारिकरस्फु
टकनिर्गता। गुलिका मूर्ध्नि नायस्याः पपात विषद्विषः। साब्रवीद्बलसौभाग्यदर्पस्ते राजपुत्रकः। कर्पूरमंजरीकां
तां प्राप्य किं न करिष्यसि। नरवाहो निशम्येति प्रसाद्य द्विजयोषितं। कर्पूरमंजरी का सा विजिघेयच्छ कौतुकात्। साव

बृ० द्जलधेः पारे कर्पूरद्वीपवासिनः । एतः कर्पूरचंद्रस्य सुता कर्पूरमंजरी । यस्याः कुवलयच्छाये लोचनांशुभिरंकितं । शंके श
३१३ शिकलावर्णपशेषेण विदधे विधिः । गच्छ तां प्राप्स्यसि त्वं क्षमित्युक्त्वा सा तिरोदधे । अतस्या गोमुखसखो नरवाहो पि
313 तां दिशं । चिरात्प्राति निवृत्तो थ दृष्ट्वा वत्सनरेश्वरः । अमृतेनेव संसिक्तः सहसा धृतिमाप्तवान् । नरवाहनदत्तो पि तु
रंगाभ्यां स गोमुखः । व्रजन्रत्नप्रभाविद्यां विवेहाश्रमसंस्थितां । तत्प्रभावेन दिव्यानि फलानि प्राप्य निर्वृतिः । स स्मु
जन्परिश्रांतां भृतां च सहसात्यजत् । ततो दिनैः कतिपयैरेवाप्तं गहनं महत् । देवाकरकदृक्कांतं तमभाषत गोमु
खः । अभूदिरावती नाम त्रिदिवस्पर्द्धिनी पुरी । योगसेनाभिधा राजा तस्यां शक्रप्रभो भवत् । बभूवतुः प्रिये तस्य राम०
भार्या रूपगुणाधिका । काव्यालंकारनाम्नी च देवी चाधिकसंगमा । सा पुत्रार्थे फलं पुंगं तपसा पावेती वरात् । प्राप्त ३१३

प्रथममन्त्रायात्त्रिशामधिकसंगमां। साशाप्यविधिनाहृष्टा फलमेवरापितं द्वितीयमपि वीर्येणाड्डन्कास्तत्तद्द
यं। तामिंदीवरामनाख्यमनिच्छानिच्छासनमपालो विलोकाकावालंकारबभूवन्ध शुडुःखिता। ततः प्रवृद्धोतो
जेहं पृथिवीपितुराज्ञया। सामास्यां त्यो विपुलानैके जंगमतुर्भुजशालिनो विचित्यकाव्यालंकारकूटलेखे
र्दिश शतार। अमात्यान्नृपतेनाम्ना वध्यो राजसुता विति। विचारयत्तुलेखार्थं कहणा प्रेषु मड्डिषुशंकिता॥
तो प्रयायो नृपपुत्रो महाटवीं। वंधाटव्यां परिभ्रांतो पीडार्थोपावेती स्मृतेः। वभूवतुः कृणातस्तस्छो सि व्यमा
नाविकामृतेः। अवापतत्र तपसारवकुंडर्यी वराकृती। येनेंदीवरामेनाभूत डुर्जयस्त्रिदशैरपि। अत्रांतरे योगसे
नोज्ञात्वा पुत्रौ पुत्रौ विवासितो। काव्यालंकारयाकूटलेखैर्मे त्रिसमर्पितैः। कारागृहे तांनिरूप्यानिरस्यामात्य

मंडलंशोभनैतमयावेताविमिश्रिताविवरूपिणी। अथेंदीवरसेनोपिखड्गीशैलपुराधिपं। हत्संखड्गदंष्ट्राख्यंतत्कन्यांनव
यौवनां। तथामदनलेखाख्यांपुष्पघोषोऽत्रमाप्तुधं। तत्रलीलावतीकेलिस्थरासोविलसन्मकुः। निनायस्ववधून्मामास्त्व
नोनुजेनसः। तत्रखड्गप्रभावात्प्रविश्ययाधिकवीर्यवान्। ततःसमुद्रतीरतस्तुरंवज्रप्रभस्यसः। विद्याधराधिपस्याथनि
वासायविवेशह। सृजिताज्ञातदृष्टेनभुक्त्वामृतोपमं। सुप्त्वापरत्रपर्यंकेनरवाहःसगोमुखः। वीतरात्रिनिद्रानिद्रानिर्वे
रंस्मरश्चकर्पूरमंजरी। विनोदिनीवज्रधरकथांसोऽथचूडामस्तकः। साब्रवीदर्थिलाख्योमंत्रीभूमिपतेरभूत्। धनीवा
ऊवलाख्यस्यायोलोभइवजंगमः। तस्यमातापरानामभार्याशूद्रवर्णिनी। लावण्यदर्पिणीयस्याःसंक्रांतइवमन्म राम० ३१५
थः। दृशांतरगतंज्ञात्वावणिजंसत्वरंगमं। धनेनतस्मादाहर्तुंनिजांजायांविसृष्टवान्। कथंकुलांगनावृत्तेपारेसं

कृ० ३१५ 315

भाषणात्क्रमां ईर्ष्यामिच्छामपि सतां प्रेषयामास मंदधीः । गत्वा सुडखवरं प्राह तरुणं सा वणिग्वरं । धनेनाश्वान् प्रयच्छेति
श्रुत्वा सोप्याह सस्मितं । किं धनेन विशालाक्षि निधानं त्वं मनोभुवः । गृहाणाश्वसहस्रं मे रात्रिमेकां भजस्व मां । श्रुत्वे-
ति लज्जितानतग्रीवा लतेव भ्रमराकुला । रूपेण तावता सा भ्रूनेत्रांशुशबलस्तनी । सा गत्वा वणिजो वाक्यं स्वभर्त्रे न्य-
वेदयत् । अर्थलोभापि तां प्राह को दोषोस्ति भजस्व तं । इति सा वाजिलोभेन भर्त्रा संप्रेषिता बलात् । आदायाश्वान्नि-
शामेकां तां भेजे वणिक्सुतं । सा भवद्वल्लभस्यारं तावन्मृतनिर्झरः । सद्यः प्ररूढसंरंभविलासरसनिर्भरः । हीनसत्त्वं
ततो बाला सा तत्याज निजपतिं । ऐक्ष्वं स्पंदमाला घकोहिनीवरं संपिबत् । दिनाम कंतिनीर्णां तां ज्ञात्वा तत्रैव सुंदरी । क्रोधा-
दर्थलाभो वणिजं याहु मायया । प्रवरास्त्व मजानीका निर्लज्जः सविनोभवात् । वणिजा तेन राजानं जगाम शरणं निजं । राजापि

वृ०
३१५
315

स्वयमालोक्य तयान्यायं विचारधीः। अर्थलोभस्य सर्वस्वं हृत्वा परमपूजयत्। इति वज्रधरेणोक्तां कथां श्रुत्वा नृपात्मजः। शतं पंचविं
मानेन तत् हृतेनांबुधिं ययौ। अर्थलोभाख्यायिका॥ ॥कर्पूरद्वीपमासाद्य नरवाहनः सगोमुखः। वज्रधारणाद्दृष्टायाः श्रियः पामे
कांनिवेशनं। कर्पूरमंजरीदृष्टं तेन दृष्टाथ सावदत्। राजहंसीवधूर्वैषा कन्यका पूर्वजन्मनि। राजहंसेन सहिता नीडवं
दनशाखिनः। शावकानधिकल्लोलैर्हृतान्दृष्ट्वा शुशोच सा। ततो जले तनुं त्यक्त्वा जाता जातिस्मरा सती। स्मृत्वा
तेनेहं जन्मनीह विवाहविमुखा स्थिता। इति वत्सेश्वरसुतः श्रुत्वा गोमुखसंमते। मिथ्याप्रलापमुखरो राजधानीस
मभ्ययात्। हा हंसीत्यसकृत्तत्र विक्रोशंतं विलोक्य तं। प्रपच्छ गोमुखं राजकन्यकांतःपुरस्त्रियः। साब्रवीद्राजहंसो राम०
यं मम भूज्जलनिधेस्तटे। पुत्रशोकात्प्रिया चास्य तत्याज सलिले तनुं। नहि योगाद्यमपि प्राज्ञि यद्दुःखं बुधो। जाति ३१५

स्मरेश्वनामेवस्मरेश्वहंसी ग्रसत्थीति इतितद्वचनं दास्यो राजपुत्र्यै न्यवेदयन्। साथ भ्रूइन्द्रितैर्विदितेषं त्यक्त्वा परिणायो त्सुका
ततो ययाचतां कन्यां नृपमभ्येत्य गोमुखः। नामातिजननमावेद्य नरवाहनस्य विश्रुतं। तं दृष्ट्वा स्मररा ह्नातिजुषां। लक्ष्
णां चक्रवर्तिनां। ददौ नरपतिः पुत्रीं सततस्मै विपुलोत्सवः। ततो विवाहवद्धां प्राप्तां कर्पूरमंजरी। यौवनं तरोद्दद
र्श नरवाहनः। उत्सवं पुष्पधनुषा विभ्रमस्योद्भवार्थिनी। संगीतशालालीलायानिधानं रूपसंपदः। परिणीयम
नोजन्मजैर्लोकवज्रयमालिकां। रराजवत्सेशसुतः प्राप्यगोरीमिवेश्वरः। कर्पूरमंजरीप्राप्तिकथा॥ ॥ अत्रांत
रे प्राणधरः। समभ्येत्य सुतन्हूनत ददौ यंत्रविमानं तत्रास्मै वज्रधरानुजः। तदा सह नरेंद्रेण प्रजितोदयिता
सखः। सगोमुख प्राणधरः प्रययो नरवाहनः। प्राप्तविधोहं दातहूत्तरसमेष्यामीति सादरं। से वज्रधरमाभाष्य कोशा

बृ० वीतूर्णमभ्ययात्।तत्रप्रणम्यवत्सेशंप्रहर्षाविहितोत्सवं।जनन्योचप्रियांप्राप्यविरहापांडुराननां।रत्नप्रभांस्फुरत्कामाभाष्य
३१६ कौशांबींतूर्णमभ्ययात्।तत्रप्रणम्यवत्सेशंप्रहर्षाविहितोत्सवं।जनन्योचप्रियांप्राप्यविरहापांडुराननां।रत्नप्रभां
316 स्फुरत्कामांमौलिरत्नप्रभामिव।कर्पूरमंजरीभोजमदनोद्यानमंजरी।अथविलसद्मंदराननंदेविसंदिहिंधुप्रघायमु
विद्धानन्वाहतकर्पूरवल्ली।स्मरविजयपताकांतांचरत्नप्रभांसप्रयत्नसचिवदत्तांस्मेरवक्त्रोरराजा।इतिक्षेमेंद्रवि
रचितायांबृहत्कथायांरत्नप्रभोलाभोनामचतुर्दशोलंभकःसमाप्तः॥ ॥अतःपरंअलंकारवतीनामाभविष्यति
पायाद्वोदयिताकेलिकोपेशंभोःप्रणामिनः।चंद्रलेखानिकेवतत्प्रसादस्मितछटा।ततःकदाचित्स्वपुरीपर्यंतेवि रा म०
नावनं।मृगयारसिकाप्रायात्सानुगोनरवाहनः।तत्रभ्रमत्ददर्शासोविमानस्थंविहायसा।विद्याधरवधूंवत्यासं ३१६

गतांवरवर्णिनीं।याचूडाचंद्रलेखेनमकांतिपतिकापुनः।विभ्रमारंभवलितैर्विलासलखितायितैः।फुल्लोत्पलवानी
वकटाक्षैर्विततारया।तांविलोक्यसुधासद्ममनोजन्मजयश्रियं।नरवाहनदत्तोभूदमदानंदसुंदरः।सोपिसां
गमिवानंगंतंवीक्ष्यकमलेक्षणं।हर्षैकंपोत्तरंगोभूत्सरसीवानिलाकुला।तयारभिनवाक्लिन्नमन्मथासन्मथा
रभवविभ्रमे।अवतीर्यापरायोषिद्दायात्तदंतिकं।अनुद्धतार्यवेषेणसूचितात्मंतगोमुखं।जननीमिवासा
मस्यवंस्फुटिकस्वच्छविग्रहां।तांतयाकन्ययानत्रदृष्टायासहसंगतां।प्रणनामादरालोलकुंडलोनरवाह
नः।साकन्याजननीतेनदृष्टाविद्याधरांगना।निजाभिजनवृत्तांतंप्रोवाचमृदुवादिनी।सुंदराख्येपुरेदिव्यसृंगे
ऽडिहिनभूभृतः।अस्त्यलंकाराशीलाख्योविद्याधरधराधिपः।तस्याहमग्रमहिषीवल्लभाकांचनप्रभा।मयि

ह० जातोस्य मतिमान् धर्म्मशीलाभिधः सुतः। कन्या च यं शशिमुखी नयनामृतपायिनी। अलंकारवती नाम सत्त्वप्रभालंकृता
३१७ कृतिः। स धर्म्मशीलो भ्राता तस्याः पित्रा सह तपोवनं। प्रययौ मपि विन्यस्य राज्यं कन्यामिमां वस। नरवाहनदत्ताय भविष्यच्च
317 क्रवर्त्तिने। इयं विद्याधरैर्ज्ञाय दातव्या मत्सुतान्वया। अलंकारवती शंभुनिर्दिष्टश्रीलत्याविला। इति मा पतिराभा
ष्य स सुतः काननं ययौ। ततोहं भर्त्तृरहिता निःशशांकेव शर्व्वरी। शोकांधा विमिराक्रांता स्थिता राज्ये तदाज्ञया।
चिंतयंत्या न घस्मु भं पुत्रीपरिणयाशया। कृत्वा दृढ्शवायामो नीतसंवत्सरो मया। आघयं मत्सुता पृथ्वीं भ्रांता दृष्ट्वा
ममाज्ञया। स्वयंभूः शंभुनिलयान् प्रणस्य व्योमगामिनी। आद्यं यं त्रिपुरांतिं। नत्वा काश्मीरमंडले। विजयं वामरे एम०
शं च तां च देवी सुरेश्वरी। कौशांबी विपिनो यांत शवालयमिमं शनैः। प्रमाद दृष्टान्वयादेव निर्दिष्टेयं तवप्रिया। त्व ३१७

हृष्टोगौ चिरं यातां ज्ञात्वाहं विद्यया हृता। पुत्रभूरीणि हायाना द्रष्टुं तां चिरकांक्षितां। मद्भर्त्ता पूर्वमादिष्टो भवितास्मु
भग्नतः। अनया तवत्सुत्या प्राप्तः परिणयोत्सवः। उक्त्वेति लज्जाविनम्रपुत्री वदनपंकजं। विलोकयंती संहृष्टा सा
सती गंतुमुद्यो प्रस्थिता सा समालोक्य सहसा विरहाकुलं। उत्कंठानितरं प्राहसमंतान्नरवाहनं। राजपुत्रे
क्षिपामेकां सहस्वोत्तुक्य विक्रियां। समागमो मत्तुतया प्राप्तस्ते भविता नया। क्षिस्निग्धो विलोक्य च मनो
दिनमेकं सुहृज्जनैः। लेभे संवत्सरं रामो जानकीविरहं पुरा। राज्ञा दशरथस्यासीदायाध्याधिपतेः सुतः। ए
को गुणगणारामो विरामो वैरिसंपदां। श्रेयस्यासीत्तयासार्द्ध लक्ष्मणेनानुजेन च। वनं विवेश कैकेयीप्रेरि
तस्य पितुर्गिरा। मारीचहेमहरिणाकारवंचितचेतसः। तत्र सीतां जहाराशु भिक्षुवेषो दशाननः। जानकी

रा० ३१८ 318

करुणाक्रंदक्रोधात्सममसंरसंभ्रुरवं। जटायुंगृध्रराजानंहत्वायातेथरावणे विरहायासविधुरः। प्रलापरुद्धस्वरामंनमः। रामःक
पीन्द्रसुग्रीवं। प्राप्यमित्रपदेव्यधात्। वैरिणंभ्रातरंतस्यहत्वावाणेनवानरं। किष्किंध्यांराजधानींचददौविरहनिःसह। सु
ग्रीवेणकृतज्ञेनरामंदृष्ट्वास्मरातुरं। दिक्षुसीतांसमन्वेष्टुंविसृष्टेकपिमंडले। हनूमान्मारुतसुतोविलंघ्यमकरालय
सीतांसतींसमालोक्यदग्ध्वालंकामनाकुलः। न्यवेदयत्प्रियावृत्तांरामायहतराक्षसः। राघवोप्यंबुधौवध्वासेतुंप्राप्य
रिपोःपुरीं। सानुगंराक्षसंहत्वालेभेजनकनंदिनीं। लंकायांचसमारोप्यराज्येरक्षोविभीषणं। अथायोध्यांसमभ्येत्य
प्राप्यराज्यंमहानुगः। मिथ्यापवादंसीतायाःश्रुत्वारघुनंदनः। तदाज्ञयालक्ष्मणस्तांवनेगर्भभरालसां। तत्याजसा रा म० ३१८
क्षान्नयनोवाल्मीकेराश्रमांतिकं। तांतत्रमुनयोदृष्ट्वाशोचंतींलक्ष्मणेगते। ऊचुर्हितंतदाशाज्ञात्वाशुद्धचारित्रभू

राणां। विद्धि भो ऽत्र ते जायां दृष्ट्वान्येन समागतां। प्रतिश्रियार्थिनाश्रान्तधिया निर्व्याजमागतां। ईर्ष्याशंकाकुलस्यत्कुमु
टान्तस्तामभाषत। श्रुत्वा साध्वीति वचनं शीलेस्याः प्रत्ययं ययौ। तिरश्चामपि चायाति शुद्ध्या निर्मलतां मनः। ईर्ष्याशं
काकुलस्यत्कुमुद्यतस्तामभाषत। श्रुत्वा साध्वीति वचनं शीलेस्याः प्रत्ययं ययौ। तिरश्चामपि चायाति शुद्ध्या निर्म
लतां मनः। यदि प्रयाति तत्कोयं रामस्यात्यात्मविप्लवः। इति ब्रुवाणे करुणाकुलिते मुनिमंडले। वाल्मीकेराश्रमं
शापपूतसीतासूतसुतद्वयं। गीते न मुनिना पुत्रौ कृतरंजौ चित ब्रुतौ। स विद्यो जग्मतुर्वाजिमेधे रामं समास्थितं। पु
त्रौ कुशलाभिख्याद्रुवुत्तौ वाल्मीकिना स्वयं। तदा रामो ऽथ दयितां विशुद्धो मानिनाययतां। इत्येवं राघवः कांतावि
योगं धैर्यसागरः। सहे त्कूराणां च मध्ये कं प्रतीत्यस्य प्रियागमं। इति रामाख्यायिका॥ ॥उक्तेति तस्यां जातायांव्यो

कृ० मादाय निजां सुतां। नरवाहनदत्तोभूद्विरहध्याननिश्चलः। तं विश्लिथमतिं दृष्ट्वा निःश्वसंतं स्मरातुरं। गोमुखः प्राह धैर्या
३१९ र्थ्ये कोयं तेमतिविभ्रमः। एकैव शर्वरी मध्ये स्थिता ते तत्समागमे। एवं विधां विक्रियां किया किं यातो म्यन्नेव मे
319 शृणु। पृथिवीरूप इत्यासीत्प्रतिष्ठानपुरे नृपः। अनंगतां स्मरो भेजे मन्ये यत्कांतिनिर्जितः। स नामादेशसंचा
रचत्तैरर्वेज्ञ भिक्षुभिः। शुश्राव वर्णितां कांतां सुतां द्वीपपतेः सुतां। राज्ञो रूपधराख्यस्य सुंदरी रूपलताभि
धां। श्रुत्वा ययाचे दूतेन सोथ दूरनिवासिनः। मिथ्यपि श्चित्रपटाकार दर्शनाज्जातमन्मथौ। तं पं पुत्रीच विज्ञा
यराजा रूपधराव दत्। दूतमद्य च सा गत्वा राजानं तूर्णमानय। पृथिवीरूपमस्या मे पुत्र्याः सदृशः पतिः। इति राम०
तेन समादिष्टो दूतः संकल्पशीघ्रगः। समुत्तीर्यांबुधिं प्राप प्रतिष्ठानं पुरोत्तमं। मुक्तद्वीपाधिनाथेन दत्तां रूप ३१९

लग्नाहुता। स्वयमेहीति दूतस्तं क्षितिपालं वियज्ञपत्। ततः प्रतस्थे नृपतिर्गजवाजिरथाश्रगः। अब्धिद्वीपे परिण
यश्रियेश्रीपतिसन्निभः। स व्रजन्नटवीं प्राप्य शमरान् रणकर्कशान्। जघान वारणाजालेन निहतानेककुंजरा
न्। समुद्रतटमासाद्य पत्तनं पुरभूभुजः। उदारचरितारव्यस्य गृहमिविश्रम्य सज्जितः। समारुह्यानकूलेन प्रे
रितं मातरिश्वना। सह तस्य वहणं राजा राजकानगतो ययौ। कालेन जलधिद्वीपं प्राप्य मुक्तापरं नृपः। ददर्श मौक्ति
कस्मेरां राजधानीं मनोरमां। प्रत्युद्गतेन विधिवत् पूज्यमानोप्यसादरं। राज्ञा रूपधारणासौ विवाहवसुधां
ययौ। ददर्श राजतनयां नवरूपलतां नृपः। अंगव्ययादनंगस्य शक्तिं मूर्तिमतीमिव। परिणीयेंदुवदनां ताम्रा
यतविलोचनां। हृष्टः प्रवहणेनैव पुनरुत्तीय सागरं। प्रतिष्ठानपुरं प्राप्य तामग्रमहिषीपदे अभिषिच्य मनोज

न्मसंभोगस्तुभंगोभवत्। इतिरूपालनाराज्ञा तेनगत्वोदितेनसा। प्राज्ञाविद्याधरेन्द्रतात्वमप्येवमवाप्स्यसि पृथ्वीभूपाख्यायिका वृ०
३१० गोमुखेनेतिकथितंनिशम्यनरवाहनः। वभूवदयितासंगकसंकल्पध्याननिश्चलः। राजधानीसमभ्येत्यनिःसहोनिश्वस
320 न्मुक्तः। तांतःपुरेनहर्म्येषुनोद्यानेनधृतिंययौ। हृहृद्भिःसहितोवीतनिद्रस्तत्कथयानिशां। दीर्घोनिनायकृपणवद्दुन्नदी
पनिषक्तदृक्। ततःप्रभातेश्रीकंठंप्रणम्यपितरंतथा। वारोद्यानस्थितोपश्यपद्मपिंजरितंनमः। ततःदृश्यतलोकाही
पितामहनभस्तलात्। अवतीर्णास्वयंमात्रा भ्रात्राचाधिकभूषिता। तांचंद्रवदनांदृष्ट्वासानुगोनरवाहनः। भेजेपीयूष
सिक्तस्यछायामभरपाखिनः। वत्सराजत्यतांतांस्तुतांखेचरोत्तमः। नरवाहनदत्तायययदिवोनविधिनाददे। विद्याध एम०
रेंद्रतनयांतांप्राप्यहरिणेक्षणां। तद्धामसुंदरश्रियंसमयोपितृराजया। मंदारवल्लीसलिलेसततद्दयितासरः। सान्तु ३१०

गः सुचिरं स्थित्वा कौशाम्बीं पुनराययौ । ततोभिनवसंगोमहुभगानंददीप्ततः । अलंकारवतीकांतां विललास नरवाहनः ।
कदाचिदथ पौरस्त्री काचिन्मुखरभूषणा । भीता सभार्यं शरणं वत्सराजं समाययौ । परित्रस्ता च शनैः पृष्टा तेन सा प्राह सुंद
री । संत्रासकारणं तन्वी कंपमानघनस्तनी । देवाहं वलभेनस्य तनया कृतजन्मनः । अशोकश्चालोत्रे लोकस्य रक्षार्थे परिरक्ष
मां । हठशर्माभिधेनाहं ब्राह्मणमाश्रिमायिना । अनिच्छंती हृतो देवकुलरूपेण द्विजन्मना । तेन नंदितरूपेण परिणीताव
लादहं । कांते न संगता नैव न रूपे लोभ्या हि योषितः । ततोयदृच्छया यांता पथि दृष्ट्वाघमांरषा । आहत्य शस्त्र सावेगसाग
तो महिषो यमः । तद्विनाशरणं देवीमलंकारवतीमहं । यातेन्या करपितं विश्वसानि नाय नृपात्मजः । स दृष्टो ब्राह्मणः
प्राह मत्तु माहि स्वनिश्चयः । देवीं नाहं स्मि पुः लीलांश्रियां प्राणांस्त्यजामिव । अथाशरीरिणी वाणी प्रोच्चचार नभस्त

क०
३२१
321

लात्तद्रूपविद्याधरीशापिन्योमह्यां भवं गता । तुखारशैलशिखरे पंचकूटाभिधे पुरे । अस्त्यशोकवरो नाम विद्याधरमहीपतिः । आशो
कमालनस्त्येयं तनयास्तेह भाजनं विद्याधरैर्याच्यमानाद्विवाहं नाभामन्यतः । यदा तदा रुषः पित्राशप्तेयं रूपमानिनी । विरू
पं मानुषी भूत्वा द्वेष्यं मा नारी माप्स्यसि । इति शापादियं बाला । शापांतं च स्वाप्य तं भुवि शापोऽखुनास्याः प्रहीणो वा गिनक्का
शसापसात तोमिन्ये शरीरं सा परित्यक्ता विरूपितां विद्याधर वपुष्मश्रोवाच नरवाहनं । अहं लंबभुजाख्यस्य विद्याधर
पतेः सुतः । एवं स्थूलभुजो नाम वन्यां शापं स्वयंवरे । कां तां हुतभिदत्ताख्यामनादृत्य कुलांस्मरा । गुरुशापाद्विरूपा त्वं भूयात्
हं मत्ये तां गतः । इत्यक्त्वा स्त्रीरूपा शापोन्स्रो द्विजः भार्याद्विहायसा शिवं कालेवरं त्यक्त्वा ज्ञात्वा तुहिनाचले । यद्दीप्य वि
स्मितं प्राह गोमुखो नरवाहनं । शृणु देवीचरितानुवर्यैः मा द्वैवकथया ह्यहं । महावराह इत्यासीद्वीरः स्थूलपुरे नृपः । वरा

राम०
३२१

हद्ववविदिशीर्णासुसुजेवाहयोसुवं । तस्यानंगरतिर्नाम सुंदरी तनयाभवत् । तत्पायस्तायकान्मन्ये । यत्कोटाह्वासुद्धःस्म
रः । स्वरूपो बलवान् भर्ता योग्योऽस्यैवेयं मम मे विसानिजो धाह विधोच केन प्रतिज्ञां दृढनिश्चयाः । तस्याच केषु दिनेषु खंयाते
त्वलिलराजसुचत्वारो वीरपुरुषाद्दक्षिणात्याः समायायो तत्स्वपेत्य महीपालं कन्यां तां च यथाचारक्रमेणाकम्भि
जातिं च निवेद्य मदनेरिता । एकोऽब्रवीच्छ्वाम्भूद्रोद्रा ताम्भूरोवराहृतिः । अहं पंचपुरो नाम हृत्कन्याप्रदीपतां । अ
परः प्राह वैश्योऽहं भाषाज्ञः सर्वपक्षिणां । उवाच चान्यः क्षत्रियोऽहं वीरः खड्गधराधिपः । इङ्गितः कः स्त्वेत्याह सा च दृष्टो
नमब्रवीत् । द्विजस्तु विरूपोऽयं विश्यस्मूद्रकथैवका । अराजा क्षत्रियस्त्वाय मित्यस्फल्का नाभ्यनंदत । प्रतिहारगृहे राज्ञा
न तस्ते विहिताश्च याः । न्यवेशन्पूजिताः किंचित्कालं परिणाया ततः । कदाचिन्मृगयासक्तस्य वसुधापतिः । अदर्शय

बृ०
३११
322

त्वनेमासान्हत्वा सिंहान्पराक्रमं। तेषां शौर्यं समालोक्य सुतां प्राह महीपतिः। भेजं कं पुत्रि नैते तेषां तुलां पश्यामि भूतले। इत्यक्त्वा
भूपतिः पुत्री सिंहान्पराक्रमं। तेषां शौर्यं समालोक्य सुतां प्राह महीपतिः। भेजे कं पुत्रि नैते तेषां तुलां पश्यामि भूतले। इ
त्यक्त्वा भूपति पुत्री पश्यछगणकं ततः। ब्रूहस्वनं गरतिः कस्य भाविनीयं वधूरिति। रूपेण दृष्टो दैवज्ञः सोवदद्दिव्यलो
चनः। सुता विद्याधरीयं ते शापान्मर्त्ये दृश्रिता। यातं मासत्रये देहं त्यक्त्वैषा सुलोचना। गणकस्येति वचनं श्रुत्वाश्चर्य
लसत्पतिः। चतुर्भिः सहितैर्वीरैः संदेहाकुलितोभवत्। ततो मासत्रये वाते सापरित्यज्य सुंदरी। तनुं मर्त्योचितां चारां प्रापवि
द्याधरं पदं। ततः सुतावियोगार्तिनत्रस्तांतःपुरे नृप। विह्मृते जीवदत्तस्य मंत्रेषु मृत जीवने वीरेषु तेषु यातेषु तत्संगम राम०
निराशं तं। आश्वासयमाने तैर्नेव दैवज्ञेन महीपतौ। जीवदत्तस्तनुत्यागे दृढनिश्चयमानसः। निजं खड्गेन तत्सुत्वा शिरश्छे ३११

न्तुं समायये। अथोदितं वचो व्योम्नि विप्रमामाह संस्कृताः। प्रमादाद्द्विषिकाहिन्यालं प्राप्स्यसि मृगेक्षणां। इति श्रुत्वा स तप
से गत्वा विंध्यं द्विजात्मजः। कात्यायिनी निराहारस्तुष्टा त्वमेव्य लोकयन्। प्रणताय विनीयौ स्मै खङ्गरत्नं महद्दौ द्विदं।
उवाच देवी तं पुत्र गच्छ प्राप्नुहि तां प्रियं। अस्ति वीरपुरे श्रीमान् तुखारगिरिशेखरे। विद्याधरस्समरो नाम सुता मान
सस्तस्य दरी। दर्पोदमनम्नामा नाम्न तुल्परूपं स्वयंवरे। पितानं गप्रभां पुत्री शेशापको धमूर्छितः। विरूपमानुपी
भूत्वा ब्राह्मणं पतिमाप्स्यसि। ततो नुग्रहषा संगवद्ध शाप्स्य समेष्यसि। परदारपहारेण प्राग्जन्मनि सखड्गजः
त्वद्वियोगाग्निसंतप्तं ह्लोभविष्यति सुजन्मनः। जनकेनेति शप्तासौ भुवि राजसुताभवत्। प्राप्ताय सापदं दिव्यां गच्छ तो माप्नुहि प्रियां।
इति श्रुत्वा प्रबुद्धोसौ खड्गं वीक्ष्य हस्तगं। तत्प्रभावादितगतिर्ययौ व्याप्तो हिमाचलं। तत्र विद्याधरं जित्वा समरे तां द्विजात्मजां। प्रा

६०
३१२
323

पानंगश्रभांसूर्ज्ञांप्रभामिवमनोभुवः।तस्मिन्विद्याधरेपुरेस्थित्वासंनोगतस्परः।मनुष्यलोकंसोत्कंठाययौव्योम्ना तयासह।ततः
शक्रावर्तिंयेतेविपुलेकटकेस्थले।फुल्लहृतलताङ्कतविलोलकुलाकुले।विजहारद्विजवरस्तयाराजीवनेत्रया।तत्रली
लारजिष्ठांतःसनिद्राप्रसुप्तेक्रूराः।रक्षापशीतपवनैर्व्यजनैरिनिवजीवनः।अत्रान्तरेभृगारसक्रीडयातांभृगस्थली।रा
जाहरिवरोनामदाक्षरणात्पःस्रमाययौ।सुप्तांविद्याधरींदृष्ट्वाजीवविद्यांमनोभुवः।कंपोत्तरंगतांनेजेक्षोत्स्नमिवसरि
त्पतिः।निनायस्तपुरंहृष्टोधन्यास्मीतिविचिंतयन्।तस्यतत्केलिसक्तस्यतद्विभ्रमविलासिनः।कार्ष्णंततःशुरसोक्षेत्र
वभूवहृदुरेनोवत्सवः।जीवदत्तःप्रबुद्धोपितामपश्यन्मनःप्रियां।वनेप्रशुशोचसुचिरंमृगीभिःसाश्रुमीक्षितः।ततोया एम०
मंशनैःशापदृष्ट्वादुःखान्तवतितृतां।प्रियंचदाभिधांदिव्यचक्षुषालोकितांविलां।सुश्रावदयिताहृतंसततयेव ३१३

निवेदितं। राज्ञा हरिवराख्येन सा नीतेति स विस्मयः। ऊर्णाम्यद्दिव्यनेत्रां तां विरक्तः सोऽभवन्नतः। रागानलेन दग्धानां वैराग्यं जा
यते कुतः। स विंध्यवासिनीं गत्वा तावन्ते महातपः। यावत्तस्याः प्राद्भगवती तमुवाच कृतांजलिं। गणस्त्वं मे विरूपाक्षः सहि
तो न्येर्हि भिर्गणैः। कन्याभिलाषी तु मुनिना शप्तो मर्त्यत्वमागतः। अधुना क्षीणशापस्त्वं तेन च प्राप्स्यसि पदं मम। इति देवी
वचः श्रुत्वा गणतां प्राप स द्विजः। सा चानंगप्रभावस्य राज्ञः प्रणयिनी पदं। संप्राप्य रागिणी विद्यां विसस्मार सुलोचना। ततो
लब्धवराभिख्यो नाट्याचार्यो नरेश्वरं। तद्रागिणां कलाभिज्ञो प्रष्टुमभ्याययौ ध्रुवा। सत्पूजितो भृशं राज्ञा तामनंगप्रतां
रहः। अशिक्षयान्नृपादेशात्ताट्यं संजातमन्मथः। चित्रां करणशिष्यां मे देहीत्यविहितत्रपा। स तां स्वैरं शिशिसुर्खो
भोजः सुरतकोविदः। सा गाढरागिणी तेन महसा यादलक्षिता। ज्ञात्वा तिष्ठति स्तु चिरं भिन्नगाढवयोषितः। नाट्याचार्यो

तृ० निजं देशं तया सह महाधनः । प्राप्य ते लेभिरे नित्यसुखं तद्विलासरसोचितं । कदाचिदथ कालेन तु वाहनसंगांवरः । सुतस्सुदर्शनामतंना
३२४ द्याचार्यमाययौ । तत्रस्य केलिद्यूतेन धनं हृत्वा सुदर्शनः । स्वयं कृतान्फपगमां भेजे नंगप्रभां रहः । नाद्याचार्येपरित्यज्य निधीनं
324 विगतच्छविं । द्यूतकारेण सहितां तां सा लल्लासघनस्तनीं कालेन द्यूतकारेपि चौरैर्निद्द्र्विरणः कृतः । न्यक्कोहिरण्यगुप्ताख्यमा
सायवणिजं तथा । सूतकृद्यद्वियोगाग्निदग्धः सचनटाधिपः । विरक्तोसच्छिजा तेन जग्मतुः परमं पदं । वणिजः प्रेम सर्वस्वं
कालेनांसोधिगामिनः । वातभग्नेप्रवारणाहेसं प्राप्ताधीरवरे राजा । तेन दातेप्रवीरेण सनादासेनकासितां । सुवाधिजयधर्माख्यं
तां प्रापकुलपुत्रकः । यदृच्छयागतो दृष्ट्वा सां तां गरपुराधिपः । राजा सागरवर्म्माख्यो रागिणीममभजन्नचकां तां भूमिभुजा तेन विला रा०
सरसिकेन सा । सविनासु चिरं श्रेष्ठं कालेनासूत पुत्रकं । सुतः समुद्रदत्ताख्यः सख्यसेनस्य शामिर्हुद्दरः । विद्याकलाकलितधीः ३२४

कालेन प्राप्तयौवनं । कन्यां कमलिनीनाम राजः समरवर्म्मणः । संप्रापविभ्रममहीकान्तः परिणयोत्सवाद्विजितामेषवहन्नुधतं गु

णोचितं मात्मजं । अभिषिच्य ततः शय्याद्र्याजानङ्गप्रभाख्यः । नो प्रयागे निराहारो देहस्वास्वध्ने महेश्वरं । ह्रीराशापो प्रपतनुनि

जं नैघाधरं पदं । अनङ्गप्रभाख्याधिका ।। ।। यात्पुखेनेति कथितं श्रुत्वा वत्सेष्मू राजात्मजः । महाहसनतस्य हृष्ठां तमलं कारणीस

खः । कदाचिदथ तं प्राह राजपुत्रं सहृद्वृहतां । मरुभूतिदग्धाका ⋅ ⋅ ⋅ शीतवाताप्तपत्साहो देवायंतत्परायगाः ।।

नाद्यापि लक्ष्मीं परमां भूतिरूपा विशिष्टोद्भावन इत्यरुद्धं महत् । शाहाणं भुज्यते सर्वैः कर्तुवा कस्य कः क्रमः । नवायत्का

पोटकः पदं नाद्यापि हं पदं । इत्यक्तो राजपुत्रस्य पुरतो महुहमूतिना । गोमुखः प्राहसद् शंसूयवामत्रमेव च । अ

भूल्लहपुरे श्रीमाल्लरूदं नामिधो नृपः । लब्धं दत्ताद्वयसारस्य मत्तकाधिपटिकोभवत् । विरससापक्तिष्टं तं विज्ञा

दृ० यस्तपार्थिवः।गूढंरत्नैः समापूर्यफलंतस्मैददौस्वयं।मातुलिंगफलंप्राप्यसापिराज्ञासमर्पितं।श्वनिर्दग्धोवताद्यापिनाहं
३२५ लक्ष्मीनिरीक्षितः। इतिचिंतापरेगत्वायदृच्छोपिगतायसः। मग्नःकार्पटिखंडेनतत्फलंभिक्षवेददौ।राजानंद्विरिनिरव्यातः
325 सभिक्षुस्तुमहीभुजे।हास्त्वापायनमास्थानेमातुलिंगफलंददौ।राजापिरत्नसंपूर्णंतत्पीर्ज्ञायसस्मितः।पुनःकार्प
टिकायैवमपरेऽह्निफलंददौ।राजदत्तंसमादायदुःखितोसोविचिंतयत्।अहोरत्नाकरजुषामयाप्राप्तःकपर्दकः॥
इतिमत्वाभयात्क्वाप्सुतद्ददौराजासविनःजोपुनःसदासाघसावेगंस्मितस्वंदरः।तंकार्पटिकेसुदृष्टिश्यचिक्षेपं
मणिमत्फलं।वेगावत्यात्तस्फुटितफलोदरविनिर्गतैः।रत्नैरिंद्रायुधच्छायेस्तस्योत्संगमपूर्यत।पक्षीराडुः एम०
कृतोः लक्ष्म्याः कटाक्षैरिवलक्षितः।तेस्मिहारलनिकारैःसाभवत्संपदांनिधिः।इत्यनिस्तीरोडुःकर्म्ममध्यगोःश्री ३२५

नलभ्यतेतनवापिमेवकोद्दिव।यत्राद्यापिपदंश्रियः।कार्प्पटिकाख्यायिका॥ ॥निशम्यगोमुखेनेतिकथितंनरवाह
नः।नेजंकार्प्पटिकंचक्रेकृतीनकृतिपोपमं।ततःकदाचिदभ्यायात्सवित्तुंनरवाहनं।लंववाजरित्याख्यातोविप्रः
शस्त्रभृतांवरः।वितीर्णेराजपुत्रेणतस्मिन्प्रत्यहवेतने।जांबूनदशतेप्राहगोमुखोहृष्टमानसः।एतद्विधाप्रभुहित
व्रताधीराःसुदुर्लभाः।येषांप्रभुसुखरत्नानांपृथ्वीमूल्यंविदुंवना।पुराविक्रमतुंगाख्योराजाविरज्जसंवरः।द्विजंवी
रवरंनामसेवकंविदधेधनैः।श्रुत्वानिशिविलापिन्याःपृथिव्याःसमहीपतिः।पर्यंतमायुषःप्राप्तंवज्राहतइ
वाभवत्।सतत्किराशिरःसूनोश्छित्वाप्यश्रेयासप्रभो।देवीवरप्रसादेनशतायुरभवन्नृपः।ततोररक्षदेवीस्वंशि
रश्छेत्तुंसमुद्यतं।जीवयित्वास्वतनयंप्रसादाद्मृतनिर्जरैः।इत्येवंस्वामिनांभृत्याभवंत्यत्फदयाश्रिये।श्वयं

ह० ३१६ 320

द्विजवरो देववीरोऽभूत्पस्तवोचितः। वीरवराख्यायिका॥ ॥गोमुखेनेति कथितं श्रुत्वा वत्सेश्वरात्मजः। ननंद सचिवैः सार्द्धं
मलंकारवतीसखः। ततः कदाचिन्मृगयारसिको नरवाहनः। पराक्रमं लंववाहो र्ददर्श हरियोधिनः। विपिने सरसस्तीरे स्वप्नभाम
रणोस्ततः। चतुर्भिर्दिव्यपुरुषैर्धीन्यैः प्राप्यसमागमं। नीतो नारायंद्रष्टुं श्वेतद्वीपं विहायसा। तेन्स्तूर्णं जातसौहार्दैः सो पश्यच्छेषशा
यिनं। श्रीपतिं पुंडरीकाक्षं पद्मनाभमनामयं। दृष्ट्वा प्रणम्य वरदं तुष्टाव नरवाहनः। ॐ जय। अज। अजित। अव्यय। अप्रमेय।
अनंत। अव्कव। अपरिमित। अचल। अचिंत्य। अप्रतिहत। अभव। महाविभव। निरतिशय। निरंजन। निर्लेप। निःप्रपंच। नि
रुपम निर्विकार निर्गुण। सर्वेशुणनित्यादित। नित्याकार। अनिकार विश्वेश्वर। विश्वरूप। विश्वसमुद्धरण। शुद्धसूक्ष्मं। रम० ३१६
ज्ञेय। शाश्वत। शांत। संविन्मात्रस्वरूप। परानंदनंदित। स्वच्छाशक्तिघक्तिकृतनिजप्रसर। लक्ष्मीलतावसंत। मधुवध

गंरूपांडिमप्रद। अहुरमहिषीविभ्रमदिरम। अखंडितप्रसादंमंडितनुरःस्तोल्लुमप्रभारचितकमलाचितंकुंकुमपत्र
भंगपरिष्वंगसमाकुलीकृतत्वभानुमामिनी। लोकदांर्द्रुकुलालांच्छनलेखापितेवसुधाभिरममहावराहा। हि
रण्यकश्युपकालानल। प्रलयानलवामनलीलासंपदाकासनीकृतात्तुरेश्वर्ये चारणनखमयूखार्पितस्ववोहि
नीप्रवाह। कृत्रकृतिपायोद्दीपितकृशानल। दशवदनमस्तकं कंदुकविनोदनंदितकालियकुलमलिनी। रुक्मिणीकपोलदंतप
त्रीकृतपांचजन्यप्रभापूरविद्रुमद्रुमोपमाकैटभहृधिरारुणोत्तंसमवलपद्मपद्माकरास्तुरंगमुखलीननखनयनगायमानासामवेदोमा
र। इति स्तुत्वा हृषीकेशं तद्वत्तादिव्ययोषितः। प्राप्य राजस्तुतः प्रायाम्नादिव्यपुरुषालयं। रूपसिद्धिसुखास्तस्थे समुद्रद्वीपवासि
नः। अप्रजयसदेवपुत्राः। स्वपटहेनरवाहनं। ततस्तद्विहितोदारगतिः प्राप्य निजां पुरीं। अलंकारवतीं भेजे। हृष्टे विरहनिःस्पृह।

ह० इति नारायणादर्शनं ॥ ॥ ततः कदाचिदाकर्ण्य नृपेशद्वं पुरांतिके । किमेतदिति पप्रच्छ सचिवान्नरवाहनः । ततो हरिशिखः प्राह मद्रस्य वणि
३२७ जो गृहे । कौशांबीवासिनो देव वर्त्तते विपुलोत्सवः । लब्धो निजगृहोपान्ते निधिस्तेन महाधनः । रूपयावत्सराजेन न नवाप्रस्त
३२७ न्निवेदितः । तत्प्रमोदागहे तस्य वणिजः प्रवृत्तोत्सव । एतावतारसन्नयेशाद्वोयं हरणाद्धि निखिलां पुरी । उक्ते हरिशिखेनेति गो
मुखः प्राह सस्मितः । अहस्यैव मेव धन्यानां विधातावांछितप्रदः । पुरा सस्तु द्रप्स्रेणावणिजा द्वीपगामिना । मग्ने प्रवहणे प्रा
प्तोजलो द्वन्नः शकेंबुधौ । तेनैवोद्घाटुस्सूनो मममज्जजलधौ मयात् । तां वस्त्रान्तस्य वीरस्य संगृहीत्वा प्रविश्य पादपतलेश्यां
तो निद्रां समाययौ । मणिमालां परिज्ञाय स राजपुरुषैर्बलात् । नृपतेरंतिकेनीतस्तत्कोपच्छोनितो मृतः । अत्रांतरे रत्नमा राम०
लां गृध्रस्तामहरत्बलात् । ततः सहृजितो राज्ञाधनेसद्धाकागोरवाद्रा । नृपतेरंतिकेनीतस्तत्कोपच्छोनितोमृतः । अत्रां ३२७

नैरत्नमालां गृध्रलाममहरत् बलात्। ततः सम्प्रजितो राज्ञा धनेनस्तद्वाक्यगौरवात्॥ तीर्त्वा प्रवहणेनेमामकाप विपुलाटवीं। ततोऽस्य
शबराः सर्वे जगृहुर्धनसंचयं। सहन्नतद्वियोगं गत्वा निषसाद नरोऽध्वः। लीनो महाद्रुमस्याधस्तामेवमणिसूत्रिकां। लंबमानां
विलोक्याप मन्यलाभमवाप्नवान्। पृथुमूल्यानि रत्नानि तस्माद्देवरवगालयात्। संप्राप्य स्वगृहं शायाद्दणिग्वैश्रवणोपमः
इति लाभकृयायासाधन्यानामेव पुण्यतः। तदायावद्भवंत्येव मुन्कैच विरतो हि स्यसमुद्रशूराख्यायिका॥ ॥अलंकारव
तीवक्रपथ्यं चुंबनवद्वदः। ततः क्षुद्रक्षतः कालं निनाय नरवाहनः। अथ्यातः प्राह सेनानीः सुतासो बलसेवकः। राजावि
क्रमतुंगाख्यो देवशाक्षो जयश्रियं। भवद्भूमंगमात्रेणाहेलयातन्वसेनिकैः। समारविजितास्तस्य रिपवः पंचपार्थिवाः। ते
च विक्रमतुंगेनास्वयं वध्यामहारणे। तस्माद्‌मूलमानीतामानिनो वसुधाधिप। श्रुत्वेति राजतनये प्रहृष्टे शाहणो सु

वृ०
३२८
328

रवः। राज्ञा विक्रमतुङ्गास्तस्तु भटो देवसेवकः। अङ्गारे वीरवत्तं श्रूयतां कथयाम्यहं। बभूव हस्तिनपुरे धेमरो नाम भूपतिः। स गोत्रशत्रु
लस्यासीत्तत्तापो नाम पार्थिवः। स हान्ये वहुधा धीशेस्तनोजेतुं समुविजयारं भयाशायांप्रतापिनमहीभुजा। दृष्टस्तं प्रा
ह देवज्ञो जयभूनवदृश्यते न कालोये तावाद्योगेमा प्रमादे मनः कृथाः। स्तु काले विहितं सर्वं मयाद्वैनैव सिच्यति। कोनु
कारवे पुरेवरा। राजा वज्रहस्तवरीकः। बभूव सर्वजनतासंकल्पहस्तपादपः। यशोधर्म्मनिधानस्तं कदाचिच्चिरसेवकः
। व्यजिज्ञपद्दुर्म्मतिर्म्मे क्ष्मापते वार्य्यतामिति। पुनः पुनः प्रार्थ्यमानस्तेन राजा निरुत्तरः। दिवमालोकयंश्चिराद्वचे स चिवसंसदि॥
जानामि सेवकस्त्वं मे दीर्घकालमनन्यगः। दातुमिच्छामि ते सर्वं किं तु सूर्यो हरत्यहिं न। इति राज्ञो वचः श्रुत्वा सोनत्रकेसमातले॥ राम०
यशोधर्म्मविनिःश्वस्य विधिं मानेदिवाकरं। ततः कदाचित्सर्पं राज्ञः पत्नस्तु मालिनी। व्यजिज्ञपत्कुरु हृत्ते हेमरत्नवरप्रदं। त्व ३२८

त्प्रसादन्निषेद्धा मे देवोयं भास्करो विभुः ॥ अरुणाशत्रुणा कान्तो हृद्यस्मिन्मे हृतो धनं । इति धर्म्मध्वजातेन विज्ञप्तः स महीपतिः

प्रहस्य सानुगस्तस्मै तुष्टोक्षीरं धनं ददौ । मन्त्रस्य व्यायोघ्यसचिरात्प्राप्य तावत्स्वयं विक्षिप्त नृपः प्रायात्तपसे तिं ध्यवासिनी

सानुष्टा प्राह तं भोगान् । धनं वा मम वानुहि । इति देव्या समादिष्टो दुर्भुप्रायाद्दरिणिकान्तुना । एकं स संचयपरं ददर्श नृपरगाश

यं । भोज्यलेशापराधेन प्राप्नः प्राप्तविस्तविकं । धीरं निःसंशयं चान्यं सदा संभोगतत्परं । सतो दृष्ट्वा गिरिस्तुतां यया

चे भोगमं परं । देवीवरात्प्राप्त भोगान्स संपूर्णमनोरथः । इत्येवं कालविदितं सर्वं भवति सिद्धये । अन्तरारव्यायिका

नायं जेयस्य तेकालो गुणाकेनेति ते नृपाः । वारिता अपि युद्धाय राज्ञानं वसरं ययुः । चमरोपि सुसंनद्धो धीरं नाम

चमूपतिं । पुरस्कृत्य महावीरो निर्ययौ सोसमरोन्मुखः । निहतानेकहस्तिभटान् विदारितजयद्विपान् । सतान्नरेन्द्रा

द्व०
३१९
329

संग्राममेव वंधवलिनां वरः। विजयश्रियमासाद्य स्वपुरे विहितोत्सवः। तद्वद्भूयाश्चितोऽभूपान्सस्तं तत्याज सत्वरान्॥ इत्यक्तसाहपरा
वीराः सोद्व्यवसायिनः। लभन्ते विक्रमं देव यान्ति वा त्रिदिवाहताः। चमराख्यायिका॥ ॥ गोमुखेनेति कथिते सुहृद्भिर्नर
वाहनः। निरर्थैलकथासक्तो न नंदन्नरवाहनः। ततो वत्सकथाद्येषु हसन्हरिशिखोऽब्रवीत्। पुरुभूतिरयं देव सोत्क्राक्षोभः
किमुच्यतो। द्वित्रिसांवत्सरीमेषभ्रष्टत्वानां मीलितेक्षणाः। करोति याचमानानां सोऽनमर्म्मेत्समचयो यथा। उक्ते हरिश
खेनेति गोमुखः प्राह सस्मितः। नर्म्महासविलासो हि गोष्ठीस्वादमते निर्भराः। देवबुध्वाभवंत्येवयं तथा चक्रितो
भवत्। विरहात्ता यथार्थेन नाम्नैव कथिताशयः। प्रसंगार्थमुखस्मेति तस्यासन्नचिवाद्वयः। तेषामहनि कृत्स्ना एम०
तान्त्रययुः पंचवत्सराः। दारिद्र्यदुःखाद्राजानं सदा यातुमुद्यतो। प्रसंगाख्येन कालोयं नेत्यान्या विनिवारितः। अज्ञात ३१९

रेह्नुते चाले देवान्यस्मिंश्चिदिवंगते। प्रसंगान्मे त्वशोकार्त्तो नरनाथं व्यजिज्ञपत्। देव यातः सविपुलः कालस्त्वत्पादमेवना
त्। अस्माकं कर्म्मवाधेनाकेनापिहतसंपदां। नृपाहर्षेश तेनापि निवास्मादस्ति नः फलं। एतत्स्नुतो दास्यतीति वद्धोस्मा
भिर्म्मनोरथः। सा दृश्य वालमत्तवहुतोऽस्मृतो स्मज्ञाग्य संक्रुयात्। देवेन तदनुज्ञातो गच्छामि स्वस्ति ते विभो। इति तद्व
चनेनासौ विद्धः शोकाकुलो नृपः। ददौ तस्मात्स्यो वज्रधनं पुत्रकीर्त्तनमोहितः। इत्यादि गोमुखेनोक्तं मरुभूति विमर्द विनो। स्मृत्वा
जहास मुदितो राजपुत्रः प्रियासखः। लुब्धाख्यायिका॥ ॥ इष्टोलंकारवत्या च मन्त्रवाणाइवापरः। ततश्चित्रपटाकारदर्शनाज्जा
तमन्मथा। विदर्भराजतनयां लेने मदनमंजरी। रममाणा स्त्वर्यसूत्र हरिनेत्रया। मनैव राकाचैलोक्यंजयिनं रतिवल्लभ। ततः कदा
चिडुः स्वप्नं विलोक्याकुलितो नृपः। कार्त्तिकेयं वरं देवं कुमारं समतोषयत्। विप्नादसम्यष्ठि हितां पत्नीनस्य षडाननः। ज्ञा

कृ० त्वाप्रियावियोगात्तेस्तूयादिति शशाप तं। नृपोपि दुःखशापं तद्विमृश्य शनकैः प्रियां। कंठावलंबिनीकृत्वा धन्योस्मीति सुदृंयया। ततः
३३० कालेन सागभीदाहह्यापांडुरच्छविः। बभूवासन्नचंद्रेव लहरीदुग्धवारिधेः। अथासूनंद्दतंकां तावाला‍र्क्कसमवर्च्चसं। चक्रव
330 र्त्तिंयदोदार लांछनाकलिताकृतिं। दिनेष्वथ प्रयातेषु ततो घदितदिकधाः। उद्यन्नह-जटालाग्रा विकटासमतोवपुः।
पांसुस्तंएषकारेणासकां तवनमंडलं। प्रविश्यसूतिकावेश्म कालीपिंगललोचना। दंष्ट्राविकटवदनातडिन्नरउलोच
ना। दंष्ट्राविकटवदनातडिन्नरलकुंडला। भयंकरीकापियोषियोषिन्नंजहारशिसुंवलात्। पुत्रस्तेहादनुययोतंतांचं
नृपतिप्रिया। सलिलांतरनिमग्नां तामेवानुसमहृच। राजापितिमिरेशांतेयातांक्वापिसप्रुत्रकां। ज्ञात्वाप्राणासमांशो ए म०
काइजंशात्रसुणं तमः। राजधानीपरित्यज्यहाप्रियेचित्रचंडिके। क्वयातामीति विलपन्वभ्रामनिखिलां महीं। ३३०

सकाननेसमासाद्यकांतंविद्याधरंपुरः।ददर्शसंचपप्रच्छसंतप्तःशोकभेषजं।सचविद्याधरःप्राहद्विजोहंतत्परिग्रही।वं
धुदत्तानिधोराजंस्त्वत्सत्रकृतभोजनः।त्वयैवकृतसाहाय्यःपुरावेतालसाधकः।विद्याधरीमहंप्राप्तःश्रियमेतांमहीप
तिः।इतोगत्वाभगवतीमाराध्यहरवल्लभां।अचिरात्प्राप्स्यसिसतींतामेवसहृतांप्रियां।इत्युक्तस्तेनसश्रनेगाद्वींविंध्य
महीधरः।अतोषयद्भगवतींतपसाशंकरप्रियां।मयैवरक्षितापत्नीतवसासमुतालयं।इत्युक्त्वापार्वतीतस्मैददौस
तनयांप्रियां।ततःप्रहृष्टेदयितांप्राप्यपुत्रंचभूपतिः।हिरण्यवर्षस्यपुरंगत्वाचक्रेमहोत्सवं।इतिहिरण्यवर्षाख्या
यिका॥ ॥गोमुखानतिकथितेप्रहृष्टेनरवाहने।तत्सखोवंधसंरव्धोमुरुभूतिरभाषत।चंद्रख्यामतिविप्रोभू
न्नगरेकमलाभिधो।भार्यादेवमतीनामतस्याभूडचितव्रता।महीपालोनिधंतस्यांसप्रापतनयंप्रियं।अलंकारं

वृ० निजकुले कन्यां चंद्रावतीं तथा। कदाचिद् ऋतुधर्मे स्वभार्यां समंचितां ययौ। श्वशुरावसथ्यस्त्यक्त्वा तं पुत्रं कन्यकां च सः। पृथिवी
३३१ ष्ठो ष्णसंतप्तं संप्राप्य विजनं वनं। सुशोच हृदये सुस्मार्तो बालो सुष्यन्मुखां वुजो। विधाय तावधे कांते तदर्थं जलकां
331 क्षया। सद्बज्ज ईश्वराधीश मपश्यद्ग्रहणाकृतिं। तेनकुर्थी यहारायनी ते तस्मिन्न जालयं। तो बालको महाशो
षवह्निसंतापमापतुः। ततो यदृच्छया जातो वाणिक्सार्थे पराधिपः। निजं निनायकृपया तौ गृहं स्व तत्र तत्कथः।
चंद्रावत्यास मंत्र्या महीपालो ग्रहे नन्दहे। श्रुतिस्मृतिकथासक्तश्चिरं तस्थौ द्विजाग्रणी। ततस्ताराबलो कस्य नृ
पातः सचिवो द्विजः। श्रीमाननंतस्वामीति मित्रं प्राप च सार्थपं। एतत्प्रहे द्विजसुतं दृष्ट्वा कन्यां सुचिस्मितः। एम०
दानो सार्थपरे रोचशीतः पुत्रविधौ विधातु। अनंतस्वामिना नानातो तारापुरनिवासिना। ततह्वस्र न्यायतन्नेन ३३१

स्तुताविचिवितन्हितो । अस्मिन्नवसरे चंद्रस्वामी शाविरमं दिरं । तुष्टाव भास्करं गाढनिगडाबाधपीडितः । तस्मात्त
तुष्टो भगवान्स्वप्ने शवरमंस्मुमान्र आदिदेश शक्रपाविष्टो द्विजो यं तत्पज्यतामिति । तदा श्रयापरित्यक्तस्तेन सोथ शना
शया । चिंतासंततहृदयो वभ्राम निखिलां महीं । अथ छत्पश्चिकानन्नसर्वान्मुश्रावजन्धेस्तयेवालोकेनापि व
णिजा या शाविल्यत्पुटं पथि । समुद्रद्वीपविषयं नगरग्राम गह्वरं । स विचिंतशनैः प्रापक्षिपायां निज्ञेनं वमं । द
ददर्श मात्रिकास्तत्रादेवता योगिनां गणैः । सविताः कलिसंसक्ता नृत्यगीतरसाकुलाः । तत्रैका योगिनी प्राह न
यां दृष्ट्वानुपायिनी । निरीक्ष्य मारणां तं विप्रं साभिलाषां सविभ्रमां । अपि किं त्वमदृष्टोपि चित्रं स्मि तुचिंता विषणो
। पुराणपुंसकं प्राप्य हं दरी राजकन्यका । भर्तारं यस्मिन्मय्ययीतं दृष्ट्वा दुःखिवाभवत् । सापि ते प्रेषयामास दूतं

वृ० ३३१ माथाययोऽपुरुषान पुंसकेनमित्यक्त्वाद्भाविते नरणोन्मुखः । मयातस्याथजामाता मंत्रेणाराध्य गुह्यकं । अवापपौरुषं
लिंगी शिखिवेवेह्लदरी पुनः । त्वमप्यज्ञातशीलेऽस्मिन्माकृथा सादरी पुनः । तामित्यक्त्वा समभ्येत्य पप्रच्छ ब्राह्मणं
ततः । अथ सोऽत्वामिलाषं तं नवेति द्विजकथ्यता सोऽब्रवीद्देवि मनसः स्वभावो ह्यभिलाषिता । किंत्वहं त्वां वि
वेकेन रक्षामि तु मितोमिति । ततस्तु न्वा मसादरं । देवी तस्मै नीलोत्पलं चाहरत् । किमेतदिति पृष्टासौ पौरेभेरदो ।
सर्वार्थसिद्धिमेतेन प्राप्स्यसीत्यभिधायसा । तत्राप्यसवनात्स्त्रात गेत्वा ताणपुरं शनैः । काकष्टिरिंकमुखावज्ञनकौ
लाहलं महत् । किमेतदिति पृष्ट्वा सो पौरेभ्यः स्वामिनो महत् । अंतं तत्स्वामिनः सूनुर्वल्लभो नृपमंत्रिणः । सर्पेणदष्टःश्मा एम०
त्वेति तमपश्यद्व्रस्तुं ततः । नीलोत्पलप्रभावेन जीवयित्वा सतं क्षणात् । कंठे जग्राह सोत्कंठः परिज्ञाय निजात्मजं । त ३३१

332

तो वंधुमती नाम तनयां गुणशालिने । ददौ तारावलोकोसौ राज्यार्द्धं च नरेश्वरः । प्राप्तराज्यं महीपालं चंद्रस्वामी ततः सुतं
तं रहः प्राह जननीं द्रष्टुमेहि निजां पुरीं । सा हि दीर्घवियोगेन विह्वला जीवति चानघ । तामादाय पुनः पुत्र एष्यावोत्र क्षणादपि । त
वं संप्राप्तराज्यस्य गुरुभक्तिर्विभूषणं । लक्ष्मीलताकुठारो हि गुरुशापः सुदुःसहः । चक्रस्य वणिजः पूर्वं पितुरादेश
खंडनात् । चक्रं ज्वालाकुलं मूर्ध्नि पपात त्यंत दुःसहं । पितरौ सवमानस्य धर्मव्याधस्य काप्यभूत् । ज्ञानप्रकाशो
येनास्य शिष्यतां मुनयो ययुः । इति पित्रा समादिष्टः स ययौ मातुरंतिकं । याते तस्मिन् वियोगान्न विस्तृसुतस्य भवत्त
तः । स दुःखितो मंत्री गिरिसत्त्रागारमकारयत् । नानादेशागतानेकद्विजविश्रांतिपादपं । ततः संगमदत्ताख्यो द्विज
न्मा तीर्थशालिनीं । भ्रांत्वा वसुमंती लेभे । तत्र सन्मानभोजनं । वंधुमत्याः स दृष्टोथ वियोगे दुःखमेयजं । उवाच पु

रा॰ राणायोगेन निजं भर्त्तारमाप्स्यसि। त्वयमेव मयाख्यं यदहं शृणु पतिव्रते। धौतं त्वानि निखिलतीर्थानि हिमशैले सरोवरे। उत्थितं
३३३ दिव्यपुरुषं दिव्याभरणभूषितं। अपश्यं दिव्यनारीभ्यां सेव्यमानं सरोवरे। रममाण ततस्तस्मिन् तत्र लीलावतीसखि
333 कलिकां ह्रणां हृष्ठ मे कोपि राजा समाययौ। स समभ्येत्य निद्रालोः खड्गं तस्यांतिकस्थितं। गृहीत्वा तत्स्वभावेन तं ज
घान तदा ततः। तस्मिन्निरस्ते विभ्रष्टविद्ये निपतिते तटात्। स राजा तद्दत्तयुग्मं प्राप्यमामेवदत्तदा। एष पाशु
पतो वीर्यमघास हनुराप्यगात्। पातालसिद्धिं खड्गोयं दिव्यः प्राप्तस्ततो मया। छद्मनामेमहस्तुत्रस्य हत्वा खड्ग
मिदं निशि। पापः प्रखड्गोयं दिव्यः प्राप्तस्ततो मया। छद्मनाममहस्तुत्रस्य हत्वा खड्गमिदं निशि। पापः प्रयातो राम॰
नभसा दिव्यस्त्रीसंगसिद्धिदं। अद्य द्वादशभिर्लब्धः सोयं संवत्सरैर्म्मया। निधनाहोपि न हतः सिद्धयोपहतास्थि ३३३

तांदृष्ट्वासरसोमध्येदिव्यंमाणिक्यमंदिरं। सहेवाहुरकंताभ्यांसचिवेशनरेश्वरः। इतिबंधुमतश्रुत्वाचित्रसुतंद्विजन्मना। व
वंधधैर्यधर्म्मस्यासतीदयितसंगमे। कदाचिद्दपरोभ्येत्यतंद्विजसत्रशालिकां। भुक्त्वाविश्रांतदृष्टांतंततः प्राहबंधुमेतीक्ष्ण
शं। निषधेषुनलोनामभूपालोललितार्कतीः। अश्वहृदयगणोद्यानविकाशऋतुमाकरः। मृगयारसिकः सोथकदाचि
त्कनकप्रतान्। ववंधहंसंसलेशाजस्तंस्तुचात्मानमहीपतिः। स्तुताविदर्भराजस्यमतीमत्स्यालिहृतमध्यमां। दमयंती
तिविरव्यातोवयंतत्केलिसारसाः। तेवयंतवतामुक्त्वाकरिष्यामोहितंतव। भविष्यसिकृतीयेनतन्मुखांभोजषट्प
दः। इतिश्रुत्वैवतत्याजहसानव्यानेमनोभुवा। श्रुतमात्रेक्षितंवल्लुकस्पधैर्येनकर्षिते। तेगत्वाद्मयंत्यैनंकथ
यिवन्यावेदयत्। सौभाग्यमिवसाकारंप्रत्यक्षमिवमन्मथं। शानकैर्विरहक्रामोनोगुणाश्रवणान्मिथः। द्विनेवे

दृ० भूवत्तुः शोहलवलीकांडपांडुरो। अथ राजसुता ध्यात्वा नलसंगमवांछया नृपेभ्यः शाहिरणोद्गता न्पितुर्वीक्षां स्वयंवरे
२३४ समागतेषु भूपेषु लोकपालाः समाययुः। सक्रोधा नारदगिरा कन्यावरणलोलुपाः। साभिलाषान्नलेज्ञात्वा दमयंती
३३४ दृढव्रतां। तद्रूपा एव विभुः। स्वयंवरसभां सुराः। निर्विशेषांस्ततो दृष्ट्वा दमयंती सुविस्मिता। छायाद्वितीयम
स्पृशंतं परिज्ञाय नलं धिया। ततो देवाः स्वमाकारं विधाय प्रददुर्वरान्। नलाय रूपसंतुष्टाः स्मरणाच्च स्वसंनि
धिं। दमयंतीं समादाय स्वपुरं नैषधे गते। द्वापरेण कलिः सार्द्धं कन्यालोभाशमाययौ। वृत्तस्तया नलो राज्ञा
गच्छद्धतः स्वयंवरः। श्रुत्वेति देववचनं क्रुद्धः प्रायात्कलिर्नलं। तदा दिष्टः स नृपतिः सगोत्रेणाथ शत्रुणा। कैतवे पुष्क राम०
रख्येन जित्वा राज्यं विवासितः। दमयंत्या समसहितः काननं प्राप्य निर्जनं। गृहीतुं वाससा हंसान् सा दृष्ट्वा सामः क्षिप्रमु २३४

द्ययोः। कलिद्वापुरनिर्दिष्टास्तेहं सात्वरीमंमुकं। जङ्गलेस्य ततः सोपि दयितार्द्धाम्बरं श्रितः। नो वैकवसनो दूरं गत्वा प्रा
प्य वनांतरं। निषण्णो स्थंडिले तस्मामुष्य हृदन्पंकजो। दमयंत्यां प्रसुप्तायां ततः कलिविमोहितः। छित्वा वस्त्रं स
प्रययौ साहितो देवविप्लुवः। सगत्वा पुनरभ्यायात्पुनः प्रायाद्दुःखितः। बलाद्विलोलहृदयो नागान्मोहाच्च भूपतिः
। त्रायस्वेति समाकर्ण्य शब्दं गत्वा वनांतरं। दावानलादुज्जहार कर्कोटपन्नगोत्तमं। ततस्तद्विषफूत्कारैर्नीतः क्षिप्रं वि
वर्णतां। ह्रस्वाविटंवदनः। सोभवन्नृपशेखरः। ऋतुपर्णस्य नगरीमयोध्यां प्राप दुःखितः। शाल्पभागांमुकस्तस्थौ
नवसारथ्यकर्मणि। दमयंती प्रबुद्धापि प्राणनाथविनाकृतः। विललापांतिकरुणं एषदामपिदारणं। का
कासिनेहृदयाधीशे फुल्लपद्मदलेक्षणः। तां दृष्ट्वा जगरेणाशु ग्रस्तां चाक्रोशतीं भुजङ्गः। तामाकर्ण्य गतो व्याधोह

द० त्वा दुःखं तु मोच तां। ततः कामातुरोऽभूत कोपाद्भस्म चकार तं। अतिक्रामात्कृतं बाला शोचंती माययोशनिः। कालेनावेदर्भे तु धी
३३५ पितुः शाप्यस्तु मघामा। एकावेणीधृता तस्थौ नलसंगमवांछया। सा ततः प्राहिणोद्विप्रान्विवेत्तुं मगधाधिपं। पृथिवीं चे
335 वनस्थां गायंतो वभ्रमुश्चिरं। ऋतुपर्णपुरे धीमानेको विप्रंम्बुरन्तुड्ढः। जगौ विगणय्यं तत्र नलस्याद्भुतचेष्टितं। म
नोरथमिव छित्वा चासमसोऽर्द्धं गतोऽद्यसि। आरोम्वरशिपाभार्यां कृतं तु त्यक्त्वा विमोहितां। द्विजस्येत्यथ मारथ्य छि
न्नस्तुरगमंदिरे। श्रुत्वेव विकृताकारः साश्रोऽभूद्वाहुकाभिधः। सा ब्रवीद्द्विवदग्ध्वा नं दुःकर्म्मैवृन्तचेतसां। निकारं
कष्टणां स्वर्णीसहं ते सरलाशयाः। वाहुकस्येति विजनेऽश्रुत्वा साश्रुस्तु शोचच। विदर्भं ब्राह्मणो गत्वा दमयंत्यै एम०
न्यवेदयत्। सापि स्वयंवरव्याजाद्ऋतुपर्णं महीपतिं। एकेनैव दिनेनाया कालं घिनानेकायाजनं सवाजिहृदयज्ञे ३३५

नवाङ्केनानुयायिना। ज्ञात्वायोध्याधिपं प्राप्तं नलं हृदं सशंकितं। सत्तुपरीप्रदृष्टं च प्राप्याहृष्टहृदयं नलः। नागांशुकेन तत्याज वाङ्केस्तां विरूपस्तु भंगं नलं पद्मदलेक्षणं। दमयंती समासाद्य हृष्टा निर्वृतिमाययौ। नलोपि स्वपुरं गत्वा सानुगो वल्लभासखः। द्यूतेनातेन स्वपुरं जित्वा राज्यमवाप्नवान्। इति वैदर्भतनया दुःखितं प्राप सुंदरी। त्वमप्येवं महीपालं द्विजेंद्र पतिमाप्स्यसि। अवांतराख्यायिका॥ ॥ इति प्रवचः श्रुत्वा लेनेवं धुमती धृतिं। कालेन वपतिः पित्रा मात्रा समुपाययौ। प्रियां वंधुमतीं प्राप्य राज्यं वलजनप्रियोः। वरादनंतनागस्य सहसा पुरभूद्द्विजः। एवं प्रियासखः श्रुत्वा कथितं गुरुभूतिना। सुहृत्केलिकथालोलस्ततो घनरवाहनः। अथ सचिवकलाभिः कामिनीकेलिसक्तो गुरुचरणसपर्याकल्पितान्तं सशोभः। रिपुकुलवनकक्षिस्थं इहसुडांक्षिसेवाविकसंदत्तत्वं लसत्वारा

श० जग्मतुस्तौबभूवावंधुमत्याख्यायिका॥ ॥इतिश्रीसोमदेवविरचितायांबृहत्कथायांअलंकारवतीलंबोनामपंचदशोलंभकः समाप्तः॥ ॥
३३६ अतःपरंशक्तियशालंभकोभविष्यति॥ ॥अनंगीकृतकामायदेहार्द्धधारिणाशिवायाश्चर्यरूपाय।निःष्कलीयकलाश्रिते।त
336 तःकदाचिदास्थानस्थितंवत्सनरेश्वरं।वणिकव्यजिज्ञपत्प्रह्वःप्रतीहारेणसूचितः।देवाभवन्निर्द्दिनि।मद्रासोपिवहुधा
धिपः।मायायतस्यशिविरेकोपिसंप्रहिलोकना।मयामेकोत्तुकंदृष्टःप्राहमद्यमदाकुलः।प्राप्तोमयाष्टपद्दाएदनघे
रत्नकंकणः।रत्नत्रयपुततस्मात्स्मादुपाद्येकोमणिमेयया।दानात्कल्पकलहेणवणिजोविजनेस्थितः।इतितद्वचनंश्रुत्वा
मयापृष्टोवणिक्स्वयं।हिरण्यगुप्तोधनवान्विपुलक्रयविक्रयः।वणिज्जारत्नदत्तेनतच्छ्रुत्वेत्यावेदितंनृप।तन्निहष्टप्रती राम०
हारसंदिष्टोवणिगाययौ।ताभ्यांकंकणमासाद्यरत्नसुप्यादितंचते।कृपयावत्सराजेनभूषिवितितंदंडितौ।ततोमम्मि ३३६

लुब्धाहहासशीलो वसंतकः। अहो नु पुण्यहीनेन हारितोन्येन कंकणः। दैवाद्वा कर्म्मयोगाद्वा लक्ष्मीः प्राप्तापि गोचरं। प्र
मादान्मंदबुद्धीनां सहसैव विनश्यति। विपुलेरत्नयुक्तेन कटकेन हृदुर्म्मतेः। स्वप्नवन्मंदभाग्यो साकान्तेव स्नूयतामिदं।
नारिकः स्कन्दत्वा रथ्यः पुरे पाटविपुत्रके। कान्यान्याहर्तुं मम मद्दत्तं विपुलपादपं। दिव्यमालांबरधरं तत्रयक्षं च तुष्ट
यं। ददर्श विगताशंकस्तेव प्राऊस्तमंदरात्। अरे चतुररूपत्वं। मनुष्यानीदृश्यसे। विजनेस्मिन्वने भद्र परीचर्यां कु
रुष्व नः। भोजनं तावदधुना देहि नानारसाचितं। अमुनो मद्घटकाद्यथेष्टं नदवाप्यते। इति तद्वचसा तूर्णं घटकान्नत्वद
र्शितं। यथाचिंतितमुद्धृत्य तेभ्योज्यवरं ददौ। तदाज्ञयास्त्वयं प्रापयच्छेष्टमशनं ततः। दिव्यं विलेपनं माल्यं शयनं च
घटोहृतं। तेभ्योश्च क्रोन्नरं दत्त्वा सपरं विस्मयं ययौ। इत्थं तत्सेवयानित्यं किंचित्कालं निन्याय सकालेनतुष्टालीयद्दा

वृ० लमेवास्मै दत्तइर्घटं। नमोस्तु तस्मै सेवायै सर्वसिद्धिषु वायया। यत्राश्रपि वश्यां यांति दुर्ल्लभा क्षा विषमाशया। स भद्रघटमादाय भारि
३३७ कः स्वगृहं गतः। चिंतामणिप्रभं तस्मात्त्वाराम्रृद्धिमवाप्नवान्। ततस्तद्रुमतिर्भोगेस्तुहृद्बंधुशौनेर्हेतः। महोत्सवं स विद्
337 धे स दाममधुमदाकुलः। विभूतिकारणं पृष्टः कौतुकात्तस्वजनैरथ। हर्षाद्भद्रघटं स्कंधे कृत्वा क्षीवो ननर्त्त सः। मददोषा
त्स पातातस्यास शद्बो वहुधातले। तस्मिन्निपतिते मात्येय योशकलतां घटः। भग्ने मनोरथैः सार्द्धं घटे यक्षांतिकं गते
स्वभवद्दं चिंतः श्राहं पदशांस्वामेव भारिकः। इत्येवं क्षीणभाग्यानां गयोग्यानां प्रमादिनां। हस्तनष्टा भवंत्येव
विघ्नतुल्यविभूतयः। भद्रघटाख्यायिका॥ ॥इति वात्सेश्वरः श्रुत्वा सो मात्यो दापितास्रवः। कृष्णं स्मितहृ रम०
धाधौतकपोलको भवत्। ततो मध्यं समारूढे धाम्नः कमलिनीप्रिये। वत्सेराजो नृपशातैः सो हात्स्थाय सभांत ३३७

रत्। स्नात्वार्चयित्वा श्रीकंठं भुक्त्वा ततः पुनरभ्यगात्। नरवाहनदत्तोपि निशि शय्यागृहं ययौ। वयस्यैः सहितस्तत्र
मर्मकलिकथांतरे बहिः स्थितमशृणोद्गीतं हरिणाचक्षुषां। वारांगनानां गीते च संजातपुलकस्ततः। गुरुभू
तिं समालोक्य हसन्प्राह तं पंतुकः। देव देवस्य पश्यांगनागीतध्वनिना पश्यतो नेहृदृतं। आकृष्यमाणहृदयः। तु
रंग इव लक्ष्यते। इत्युक्ते तेन दृष्टचः प्राह। गुरुभूतिः स्मिताननः। मृषां तं पंतुको वक्ति जानेहं केशिकी स्थितिं। क्रू
राणां कृपणरक्तानामवसाने तमः स्पृशां संध्यानामिव वेश्यानां गुणिसंगकथैव का। चपलाः क्लिष्टहृचयस्तू
णी प्रसृतपयोधराः। नेन स्वरदृशायांति पर्यंते वारयोषितः। दर्शने च वसुधं तेन वेश्या वेषोज्वलश्रियः। भोगेवि
राग्यकारिण्य कुटिलास्तु नाः। श्रूयतां गणिका हृतं विचित्रं कथयाम्यहं। नगरे चित्रकूटाख्ये रत्नवर्मा महाणिक्।

तृ० ३३८ श्रीमानीशानवर्म्मास्यस्याभून्तनयः प्रियः। कलाकलापकुशलो विद्यासुवत्सतनश्रमः। पित्रा महाधनेनासौ। श्रीरत्नार्थं समर्प्पि
तः। कुटिन्यै यमजिघ्नायै वेश्यावंचनशिक्षणा। पुत्रशीत्या ददौ तस्यै शिष्यामूल्यं वणिग्वरः। अशिक्षितेस्मिन्द्विगुणं
338 ग्रहीष्यामीति संपदा। शिष्यतां प्रतिपन्नं तं सागृहीत्वा वणिक्सुतं। संवत्सरेणाविदग्धं वेश्यावंचनकोविदं। ततः कदा
चित्ससुवाविक्षेपो द्रविणार्ज्जने। पित्राज्जलनिधेस्तीरस्थितं हेमपुरं ययौ। पंचकोटीः समादाय रूपाणां सविवेदृतः
प्रविश्य नत्सुरं प्रापदेवायतनमुत्तमं। ददर्श तत्र नृत्यंती हरिणायतलोचनां। तरुणीं सुंदरीं नाम गणिकां रतिजीवि
तं। प्रदाय स्वहस्ते दायं तस्यै तां बूलं मन्मथाकुलः। धन्याहमिति वादिन्या गृहं तस्यां विवेश सः। महार्हे भूषणास्त रा० म०
स्याकर्षिणसुरधूपिते। पुष्पोपहाररुचिरे वद्धपट्टवितानके। शस्यागृहे हि मस्त्वच तन्न्यस्तरत्नोत्तरनदोपविष्टः समा ३३८

यांतं नेतां शतकलामिव। सा पश्य सुंदरी दृष्टा मयाभ्याहितमंडितां। तस्यां समुपविष्टायां श्रष्टं धेनेयानको त्सवोयं यथेष्ट

वाद्येर्मित्राणां निर्मर्यादमवर्त्तत। तोमकरंदं इष्टा रत्या सुंदरीजननीशनैः। स्वयं गृहीततां हूला हर्षपूर्णा समाययौ। संशुष्कविकटा

कारा जरती पूतनामिव। रक्षःश्रयकरीं धारां पिशाचीमिव मेचकां। ब्रणानाम वणिक्सुत्र स्तां वभीमामीयवक्त्रादमकात्सट्दोरूपकां

मिति तं दृष्ट्वा सहितामात्रा सुंदरी समचिंतयत्। अहो निधानरूपोयं चिंतामणिनिभः कपिः। वक्तपायेरसंपूर्णैः किंधनैः लो

शसंचितैः। इति संचिंत्य सा मात्रा शनैः श्रियमयाचत। मर्कटं तं च न ददौ निजोत्संगगतं वणिक्। निजपुरं प्रायात्ततो विश्र

वणोपमः। अथात्कयापितुः श्रीमान्परिणीय कुलोचितां। कन्यां गुणश्रियं नाम विललातेकलानिधिः। क्रुद्धिन्यायाया

च्यमानोपि सोचिरज्जीर्णरूपकः। मर्कटो न ददौ किंचिद्दक्षितं दीयते कृतः। स सांत्विनोपि वज्रशः कसति ख्याङ्कतो मु

बृ०
३३९
339

ङ्गः। महद्धनव्ययहृषा ताडितस्य महत्तहा। निर्जीवितः कृतस्तस्यास्त्यांष्ट तो मर्कटपातकः। इत्यालजाले गणिकावंच्यंते वं वयंति चाइ
ति राजहंसतः श्रुत्वा कथितं सुहृद्भीतिना। बभूव गणिकासंगसंकल्पशिथिलादरः। अलजालाख्यायिका॥ ॥ आवेवगोमु
खः प्राह प्रस्तावसदृशीं कथां। राजा विक्रमसिंहाख्यः प्रतिष्ठाने पुरेऽभवत्। बभूव शशिलेखाख्या प्रिया तस्यहुलोचना।
अनंतगुणनामा च सविधे धीमतां वरः। स कदाचिन्महीपालो बलिभिः पंचभिर्नृपैः। निरुद्धनगरो मानी स्वयं युद्धाय
निर्ययौ। ततः समरभंगाद्यैर्विजितो युधि महामेच्छराणे नैव द्विनो देशांतरं ययौ। आसाद्य सुंदरीं चैव रागिणी धन
गौरवात्। शनैरुज्जयनीं प्राप्य गणिकाया निवेशनं। रम्यं कुमुदिकाख्यायाः सोऽविशन्मंत्रिणा सह। तं राजलक्षणो एम०
पेतं सिंहस्कंधं महाभुजं। निषेवे सा महीपालं प्रेमबंधैः सविभ्रमैः। स राजा द्रविणं तस्याः कोशादादाय भूरिदः॥ ३३९

पावकेम्भोदरे नित्यं निजवद्विपुलाश्रयः । अत्यंतरागिणीं मत्वा नृपतिः स्तां सविस्मयः । मंत्रिणं प्राह पश्यैनां मदेकश
रणमपि । अमात्यः प्राह मा राजन्वेश्यासु प्रत्ययं कृथा । दक्षं दिमागमम्ये तानेव कुर्वंत्यकारणं । इति श्रुत्वा नृपश्च
के परीक्षायै मृगीदृशः । मिथ्यैवातुरमात्मानं कृत्वा तत्कृत्यकृज्जीवितं । साथ कृष्टमृतास्तेन मंत्रिणा कृतसंविदा । नीतः
श्मशानं हा राजन्निति तारप्रलापिना । ततः सा गणिका दुःखाकल्पिते प्रवलेनले । कंठे गृहीत्वा तं कांतं त्यक्तुमात्मा
नमुद्ययौ । अथोत्तस्थौ नरपतिः सत्कृतः प्रमदाकुलः । तां गाढरागिणीं ज्ञात्वा तं निनंद स मंत्रिणं । संजाताधिक
विश्रंभं सेवमानं घनस्तनीं । कांतां क्ष्मापालतिलकाऽवभाषे मंत्रिपुंगवः । संजातप्रत्ययो राजः कस्य वाचा निवर्त्यते । अज्ञां
तरे स भूपालं श्रुत्वा वमहिषीं निजां । तस्मिन्नरो मानभंगत्वो काचकृज्जीविता । ततो दुःखाकुलं दृष्ट्वा हिंसं श्रुत्वा च

वृ०
३४०
340

नत्कथां। प्रगल्भललनाशीलं नृपं कुमुदिकावदत्। राजन्न शोभते शोकः स्वदोर्दण्डशालिनः। पराक्रमो हि वीराणां वैरभंगप्रतिक्रि
या। संत्येव मे सहस्राणि मत्तवारणवाजिनां। हेम्नां च्वैतैः कृतोद्योगो जहि शत्रून्धनुर्द्धरः। इति तद्वचसा राजा हविषेव हुता
शनः। स्फुरत्प्रतापपथयोत्वरितं तुरगद्विपो। बलिना सुहृदा सार्द्धं राज्ञा श्वबलिकीर्त्तिना। तेन गत्वा जघान्नान्शत्रून्प्रसा
उगाढुग्रविक्रमः। श्रीमान्नृसिंहविक्रोप्यराज्यं प्राप्य निजं पुनः। वारांगनातां विदग्धप्रधानांतःपुरस्त्रियं। ततः साश्रा
हभूपं तालंकृतकृः स्मृणु देवमासं कल्पः कल्पविद्रूपित। सदेवह्नदिवन्नेते। शत्रिवोविजिताः सर्वे प्राग्मास्त्रीयेश
सासह। त्वयाद्यैर्यैः सहायेन प्राणायि प्रियकारिणा। यद्यस्मि कारणं तत्र कस्मिन्नर्कि शालेशाके तन्मवितरभूपाल एम०
सततानीक्षितं वरं। उज्जयिन्यां नरेंद्रेण कृद्धो मे हृदयप्रियः। द्विजन्मा श्रीधरो नाम सबलात्मोद्यतां त्वया। तद्दर्श्यमेव ३४०

राजेंद्र सेवितोसि मया चिरं। इति श्रुत्वा महीपालस्तथेत्याह मविस्मयः। ततः स विपुलानीकेर विपुलानीको विजित्यो
जयनीपतिं। मोक्षयित्वा द्विजस्तं तं पुनस्स्वपुरमाययौ। प्रकृष्टां संगतां तेन विरराघूना द्विजन्मना। दत्वा वज्रगुणे हे
मः लक्ष्मापतिर्विमेजितां। अथानंतगुणो संवीविहस्य नृपमब्रवीत्। एतदर्थं पुरा देव सोभवं तममेवत। दृशान्य
त्रगिरान्यत्र चेतसान्यवक्त्रि मंत्रे मसंदर्शीयं त्वेवकुशला वेश्यायोषितः। इति मंत्रिवचश्श्रुत्वा भूपालो विस्मया
कुलः। एवमेवदितिप्राह तन्मतिं प्रशशंस च। गोमुखेनेति कथितं श्रुत्वा वत्सेश्वराजितः। कुटिलं गणयामास
गणिकावृत्तमद्भुतं। वेश्याख्यायिका॥ ॥तपंतुकः स ततः प्राह विचित्रं स्त्रीविचेष्टितं। सापि सर्वेंगतो धाता नानप
रिछेत्तुमीश्वरः। अघापि ने। वविरक्तांताः केश्चित्तत्वेन योषितः। आसेव्यमानाः सततं संसारगतयो पयः। कोश्ण

वृ०
३४१
341

व्यांवलवत्मारिव्यावणिगास्येव महाधनः। चंद्रश्री नाम तस्यासीनावहिरिणः लोचना। कदाचिद्यौवनोन्मत्ता सा हर्म्ये शिख

रिस्थिता। भंरशैलहरं नामाद्दर्श तरुणं पथि। सखी प्रहंतमानाघ दूत्या प्रच्छन्नकामिनी। सिषेवे चायं स्मरतो प्रत्य

हं सास्तु मधाम्मा। सनंतरम मारणायाः स्वरंतेन विलासिना। एकानिशे व सहसा तस्या मासत्र यीययौ। अत्रांतरे जगा

मास्तु कौमार स्तत्पतिर्गृवणात्। पंचतां वा ध व व ध्वू ज्ञात कोलाहले गृहे तत्रूएण सा रतिस्तु रवं भुन्का पयति नारहः।

सा मत्यन्नवजयाहम्ह तस्य चरणौ सुवा। स्वजनै वीर्यमाणोपि तेने यसहसा चितां। आरुह्य तूर्णे तत्याज प्रियानु

शरणान कंपिता। इत्येवं गहनं स्त्रीणां ज्ञायते केन चिच्छितं। गएयते। केन सर्पीणां करेणच चरणावली।। स्त्रीदुना राम०

ख्यायिका।। ॥उक्त्वेति प्रणतुकेनेति ततो हरिशिखोब्रवीत्। एवमेतत् स्त्रियः सत्त्वाः सुखलेश विषेरिवादिवद् ३४१

साभिधानस्यनारायणस्यांकुटंषिमः। बभूवतद्गृहिणीभार्यादुःशीलानामरूपिणी। कदाचित्कारणानाथपत्यौबद्धनृपा
लये। सागूढकामिनीभेजेनिःशंकाहुरतंनिशि। इत्यहंतोषयंतीतंनानाभोजनपानकैः। साभूयाद्बंधमोक्षोमेभ
र्तुरित्याशशंससा। ततःकालेनमुक्तोसौराज्ञास्वगृहमागतः। दृष्टोदुःखितयातत्रकृतकानंदकांतया। गृही
त्वाहस्ततद्धस्तसंगेसाप्रणस्याब्रवीच्चतं। नाथस्वप्नेमयापीयेक्षदृष्टस्यालिंगितस्तथा। इत्युक्त्वाप्रददौतस्मैभेजेनंव
कुलासवं। सोपिभुक्त्वामधुक्षीबोनिद्रांभेजेरतिश्रमात्। उद्बवेश्मस्थितंतवसद्भूपाकृकवल्लभं। भर्तारंघा
तयामासदोरकस्यैवपश्यतः। तस्मिन्प्रयातेभुक्तोश्वावैरभिहतेम्बरः। ततःससंभ्रमाःसर्वेबांधवास्तूर्ण
माययुः। दिवसंसंहतंदृष्ट्वातद्भ्राताशोकविह्वलः। विललापाश्रुलुलितंचेष्टमानोमहीतले। स्वनार्ययाहतं

हू० ज्ञात्वा बालकस्य गिरा ततः । तं च तत्कामुकं चंडा जनित्रिद्विष्य बांधवाः । इत्येवं पापशीलानां स्त्रीणां के ज्ञायते गतिः । देवदासाख्या
३४१ यिका । उक्तेह हरिशिखेनेति गोमुखः प्राभ्यभाषत । अस्यामेवाभवत्पुर्यां वित्तराजस्य मेवकः । विक्रांतो वज्रसाराख्यः स्तेजस्वी
342 सुंदराकृतिः । प्रियानामातवन्नस्यतापहिंरिणालोचना । तया सह नित्तायासो कालं संभोगलालसः । मगधावासिना पि
त्रासा कदाचिन्निसंविता तन्माह हुचिरं तस्थौ स्वैरिणी प्रचलाशया । वज्रसारस्य कालेन सुभ्याव समचिवाद्व हः । त्वद्भा
र्या संगतान्येन पुरुषेणेति दुःखितः । स गत्वा त्वहुरवासं तास माहूय वल्लभां । आगच्छ रत्स्व शहं प्रापकानन्नं पश्चि
निर्ज्जनं । तत्र तामीर्ष्ययाक्रांतः पत्रकोपकंपितां । अनार्थे किं त्वया पापं कृतं जनकसद्मनि । श्रुतामयान्यसक्ता त्वं एम०
मिथ्याकर्ण्य च कारसा । मौननेवाम्फपगमं सोकान्नतविलोचना । वज्रासारस्ततः क्रुद्धस्तां खड्गेन समुधतः । दंष्ट्रं ३४१

स्तु तत्कालसंरंभावेगाकृष्टतदंशुकः। अथाङ्गकीर्णिकागौरं कांतं तस्या वरांगकं। विलोक्य विपुलश्रोण्याः साभिलाषो
बभूव सः। विनयव्रतशीला ह्यु पुंसां साध्वीषु नो तथा। यथाभिः सत्वमनसां डुः शीलास्वधिकारिभिः। स रंतुमद्यतो
यावत् तावत्तां समभाषत। नाहं स्म शामिते गात्रं मत्प्रेव क्रोधशालिनः। किंत्वयाहं समाकृष्य कृता कोपानिरंत
र। अयं मव्यथते वाङ्गः त्वयाकृष्टः करोमि किं। इति तद्वचसाक्षिप्रमाय योभृशासादतां। लभ्यं ते स्त्रीपिशाचाभिः
रक्षिप्य इव रागिणः। त्वं ताडयतामिर्म्मा ते म कोपः प्रयातु ते। इति तद्वच
नं वंधलतापाशैः सांतर्हासबलाधरः। गाढबद्धस्य तस्याथ छित्वा साकर्णनासिकां। तच्छ्रुतस्त्रैणो वसहताः प्र
ययो नरस्य मानिनः। यदृच्छयागतैः सोथ विमुक्तः काष्ठभारिकैः। लज्जितस्व गृहं यावो जीवतत्याभिडु भगः। तत्सा

ए॰ ३४३ रात्स्वामिका ॥ ॥ इत्येवं योषितो देव ज्ञायन्ते केन चेष्टितं । गोमुखेनेति कथितो मुक्तामूर्तिरभाषत ॥ राजसिंहबलाभिख्यो वीरोभू
द्दक्षिणापथे । भार्या कल्याणवत्याख्या तस्य प्रियतमाभवत् । एकदा विजितो भूपैः समरे संप्रहारिभिः । गृहं स भार्यो: प्रययौ
343 स्वसुरायमथोन्मुखः । स व्रजन्मालवपुनरेवनेत्रस्तां निजप्रियां । दृष्ट्वाजघान खड्गेन दस्युशार्दूलकुंजरान् । स्वशुरस्य
गृहं प्राप्य तत्र वन्यस्तां प्रियां । गजानीकाभिधानस्य सुहृदः प्रययौ गृहं । तत्र मंत्र्यतो राजेन्द्र हिंसवलोरिपुं । गजा
मायादयेन हृतां गजवाजिवरूथिनीं । पितृगृहे च तद्भार्या दृष्ट्वा वातायनान्तरं । ज्ञानिनाऽपरहो हृत्यामन्मथना
कुली । कृतानेमागतिं मे प्रतिनंभीतं नीचोचिता । शय्यां नैस्तरं विलोको वलजितानशयं ययौ । अहो नु योषितः पा एम॰
पाय हृहं तादृशं पतिं । विरंचि सृष्टत्य नीचेष्विनभिलाषस्तु पागताः । इति संचिंत्य सा युक्त्या तं निरस्य नराधमं । निनं ३४३

दृप्तकुंजरसंघातं तं जहासश्च कातरं। अत्रांतरे परा जित्वा राजा सिंहवलो युधि। राज्यमासाद्य दयितां तां निनाय निजं पु

रीं। इत्येवमाशयः स्त्रीणां दुर्विज्ञेयः सुरैरपि। इति श्रुत्वा शांतिनिद्रामेवाप नरवाहनः। सिंहवलाख्यायिका।

ततः प्रातः समुत्थाय राजपुत्रस्तु हृष्टतः। कृताह्निको वरोद्यानं प्रययौत्फुल्लपादपं। तत्र मत्तालिमालं कुकु

सुमारतिविंभ्रमोऽत्र वनौरसो देवः कांतां ददर्श दिव्यकन्यकां कन्याशनैरनिगतां। सुतारामिवारोहिणीं। नवलाव

ण्यपीयूषसविताखिलदिङ्मुखां। श्रुत्वांम्भा स्वकारवनितायक्रांतिनवहंवपुः। तांवीक्ष्य कान्तिकीचंद्रवदनां

मदनावनिं। विस्मितो राजतनयो हृयोनिश्चिंता किमप्यभूत्। नेत्रपेयं च पुत्रस्याः पश्यन्निनिमिषेक्षणः। पप्रच्छ मन्म

थाक्रांतस्तनामाभिजनश्रियं। तेन रामाभिरामेण मनोहृदयहारिणा। साक्षेपासहसं कंपिकुचविन्यस्तलोचना॥

ह० शिखरेकांचनशिलेत्युत्तरधरणीभृतः । स्फटिकेकयशाः श्रीमानस्ति विद्याधरेश्वरः । नरवाहनदत्तस्ते भविष्यत्यचिरात्पतिः
३५५ रतिदेव्यास्समादिष्टा प्रहृष्टा पितुराज्ञया । विद्याभिस्तिमिराशान्ता त्वामहं द्रष्टुमागता । व्रजामि तावदचिरात्संगमो नौ भवि
355 ष्यति । इत्युक्त्वा सा तु गाच्चोम्ना प्रययौ मंचराषिणी । स्वप्नदृष्टमवाशेषं मनमानस्तदद्भुतं । नरवाहनदत्तोभूच्चिंतानिश्च
ललोचनः । सशनैर्हरहाकांतः स्मरसंतापनिःसहाः । विनोदिनीः कथाः काश्चित्कथयेत्याह गोमुखं । स प्राह कां
चनपुरीपतिरासीत्सुमानसः । राजा विराजमानानां श्रेयसां यशसां निधिः । तं कदाचिन्महास्थानस्थितं शबरक
न्यका । कांता मुक्तालतानाम प्रतीहारेण सूचिता । पंजरस्थं समादाय शुकं मरनवच्छविं । विजिज्ञपत्सुखांभोज रा०म०
गुंजद्भ्रमरविभ्रमा । शोकोयं देवसर्वज्ञो भवानेवास्य भाजनं । इत्युक्त्वा भूमिपालस्य पंजरं निदधे पुरः । ततः शु ३५५

तार्किको राजा शुकमाह्वयत्पुरा । पप्रच्छ सर्वशास्त्रज्ञं विज्ञानावाप्तिकारणं । राजा स पृष्टः प्रोवाच श्रूयतामद्भुतं विभो । ज
नितोऽहं प्रवयसा शुकेनात्यन्तपेशलः । देवानां भोजनेनीहीनमवर्द्धयत वत्सलः । स पिता बन्धुहीनेषु पापान्निस्नेहो ह्यन
न्यतां । कदाचिन्मृगयासक्तैर्वने तस्मिन्विलोकिते । हते भक्तोडहरिणैः पुलिन्दैः पिशिताशिनिः । जवान्निषादैर्निकेतनमाहृत्य
महात्महं । शीतामोटनन्निर्जीवारीनास्ते निखिलाः शुकाः । ततः स्वकर्मणः शेषात्पातितः पर्णसंचये । तांस्तत्र प्राप्य न
नीतोऽहं शबरेण प्रमादिना । देवाद्वान्नेन नीतोऽहं मुनिना करुणाब्धिना । मरीचिना स्नातेनाहं स्थापितः कृपया
श्रमे । दृष्टः पुलस्त्यमुनिना सदासंदिव्यचक्षुषा । आत्मनाऽरण्यसस्येव भुंक्ते फलमयं शुकः । इति ब्रुवाणं पप्रच्छ पुल
स्त्यं मत्कथां द्विजाः । सोऽभ्यधादन्नघतथीमाश्ररत्नाकरपुरे नृपः । यातिवरव्यो भूमिपालमौलिलालितशासनः ।

बृ० सोमप्रभोऽभवत्तस्य चंद्रांशः स्वप्नसूचितः । पुत्रः कांतनिधिर्लोके लोचनानंदनिर्झरः । यौवराज्ये कृतः पित्रा सोऽथ दिग्विज
३४५ योद्यतः । निर्ययौ विपुलानीकैः रराजिविभवासिभिः । सह प्रियंकराख्येन स्वमंत्रिपुत्रेण धीमता । विजित्य पृथि
345 वीं सर्वां विपुलं प्राप काननं । कांतावनेऽथ यं तत्र लीलयैव विलोकयन् । ददर्श किंनरं दिव्यरत्नांबरविभूषितं । तं
कौतुकादनुसरन्स्फटिकस्वच्छविग्रहं । हृतः पवनवेगेन तुरगेणाधुनांशुकः । अमानुषीं विभ्रम्य सरसि स्नपणं । कैलाशशिखरा
कारमपश्यच्च वकालयं । तत्रोपवीणयंतीं च दिव्यकन्यां किलोकमः । पप्रच्छाकालतपसः कारणं यौवनावनिं । सा प्राह हिमशै
लेंद्रशिखरे कांचनप्रभे पद्मकूटाभिधानोऽस्ति श्रीमान्विद्याधरेश्वरः । मनोरथप्रभा नाम सुताहं स्नेहशालिनः । तस्य रत्नप्रभा राम०
ख्यायां पत्न्यां जाता यशस्विनः । कालेन यौवनवती कदाचित्स्नातुमागता । सरस्तटे स्मराकारमपश्यं मुनिपुत्रकं । ततोऽहं तं ३४५

विलोक्यैव पुष्पायुधवशीकृता। अभवं कंपकलिता लतेव पवनाकुलो। अथ जन्तस्य चिवः दृष्टो मत्सख्या पद्मलेखया। उवाच च
यदत्राख्यस्तज्जन्मकुलसंकथां। अस्ति दीधितिमान्नाम मुनीन्द्रो विजितेन्द्रियः। तं सरः स्नातुमायातं सरोलक्ष्मीर्व्यलोकय
त्। तद्दृष्ट्यैव सकामायां मानसस्तनयः क्षणात्। जातोऽयं रश्मिमान्नाम तस्याः साक्षादिव स्मरः। इति तद्वचनं श्रुत्वा सखी नाम
कुलं च मे। तस्मै न्यवेदयत्तज्ज्ञात्वा स्मरसंरंतमावयोः। तयाहं विधुरादेशादाहृता शशिलेखया। दास्यागता स्वभवनं वि
योगविधुराशया। सुषिते वायतध्याना सशिल्पेव दृष्ट्युव्याथा। अभूत् वालनलिनीदलशय्याकृतस्थितिः। ततः स
खी विहस्यासौ तामन्यन्मानसया मया। भूतग्रस्तेवासान्मादा। ततोऽहमभवं क्षणात्। मां विना मुनिपुत्रोऽपि समनो भ
व तापितः। आनीतो निजमुद्यानं निशीथे संगमाशया॥ तत्र फुल्ललताकुंजगुंजन्मधुकराकुले। प्रोठचंद्रकरास्मे

रेस्मृत्वा मां जीवितं जहौ। ततोहं तूर्णमायाता तं तमपश्यं तथागतं। रूपद्वेषादिवाभ्येत्य हतं मकरकेतुना। हा प्रियेति विलप्याहं याव

वृ० न्निपतिता भुवि। अवतीर्य दिवस्तावदहनिषीत्कोपि तन्नेतुं। ततः प्रवेष्टुं कामां मामनलं शोककर्शितां। प्राक्स्वस्थं पुनरि

३४६ ति प्राह मां कोपि खेचरः। तदाशालंबनधृतिः स्मृतः शीतांशुशेखरं। इह स्थिताहं वरदं ध्यायंती पार्वतीपतिं। इति सो

346 मप्रभः श्रुत्वा तत्र विद्याधरीवचः। तां प्राह विस्मितः क्वासौ पद्मलेखासखी ततः। इति सा राजपुत्रेण पृष्टा प्रोवाच सुं

दरी। सिंहविक्रमनामास्ति श्रीमान्विद्याधरेश्वरः। अस्ति तस्येंदुवदना तनया मकरंदिका। दग्धोपि हरकोपेन यत्कां

त्याजीवितः स्मरः। आबाल्यखेलनं सोमे सखी प्राणा बहिश्चराः। तया मद्दुःखमाकर्ण्य विवाहे नियमः कृतः। तां वाध राम०

पितुमद्यैव पद्मलेखामया सखी। विसृष्टा तत्सिद्धिश्रीका श्रुता नियमदुःखितः। इत्युक्तवत्यां विद्याधर्यां कन्यकायां समा ३४६

ययौ। तस्मिन्नेव क्षणे क्लिष्टं तद्विसृष्टैव सा सखी॥ विद्याधरेणानुगता पत्रलेखा समेत्य तां। उवाच सखि नोद्वाहं मन्यते मरन्दं
तिका। अयं देवजयो नाम विद्याधरकुमारकः। तया विसृष्टस्त्वां वक्तुमिहैवागम्यतामिति। ततो देवजयेनापि तद्वा
क्योजदा भवत्। मनोरथप्रभा क्लिष्टं ध्यानस्तिमितलोचना। सखीपरिणये तावन्मदुःखान्नियमः कृतः। रूपवान् रा
जपुत्रोऽयं तस्याः समुचितः पतिः। गृहीतेनं प्रयाम्येव तदन्तिकमहं यतः। एतन्मुखेन्दुमालोक्य सा प्रतिज्ञां विमो
क्ष्यति। ध्यात्वेति राजपुत्रेण सह देवजयेन च। मनोरथप्रभा प्रायात्पत्रलेखानुगा सखी। अन्तःपुरे समासाद्य ततः
सा मकरन्दिकां। बभूवानन्दनिस्पन्दमन्दिरीकृतमानसा। राजपुत्रोऽपि तां वीक्ष्य हरिणायतलोचनां। वीक्ष्य तां पंचबाण
स्य प्रययौ विस्मयाकुलः। तयोः परस्परस्मेरस्मरसंरम्भनिर्भरः। रूपोरभूत्स्तुङ्गः स्वेदप्रकंपाकुलितोत्सवः। अत्रान्तरेण

कृ० जस्सूनोर्म्मंत्रिपुत्रः प्रियंकरः। तुरंगस्तं रुद्धरस्तु डांकं शनकैः प्रापतद्वनां। अस्मिन्नेवान्तरे शीघ्रसंचारो लेखहारकः। ज्योतिः
३४७ प्रभस्य संदेशाद्राजपुत्रं समाययौ। तूर्णं महीतिसपितुः स्मृत्वाहं तां मंत्रिसूनुना। संगतो दयितामेव ध्यायन्मूढ इवा
347 भवत्। अचिरात्त्वां समेष्यामीत्येवमाधाय संविद्रं। विद्याधरेंद्रसुतया समात्यः स्वपुरं ययौ। ततः सा विरहोन्मत्ता श
नकैर्म्मकरंदिका निजकर्म्मविपाकाच्चतत्पितायमभवत्तत्र शुकः। सा यमेव शुकस्तस्याः पिता विद्याधरेश्वरः। पुलस्त्येनेति कतं स्मृत्वा
हं जातिमस्मरं। अमो निषादिनः पुत्री दत्तस्तपेष्यति। सरश्मिमान्मुनिवर स्त्वं हि लक्ष्मीसुतः प्रभो। इत्युक्त्वा स शुकः शापनिर्जं विद्याध
रं वपुः। जातिस्मरो भिधायैवं तं राजानं हृष्टमानसं। अत्रांतरे स्मरार्त्ता तस्मिं तयन्मकरंदिकां। आदिष्टुः शंभुना स्वप्नेनहृत्तां तं विवे राम०
द्यतां। तेनैवाक्तः समान्त्यायां देशं सोमप्रभो ययौ। स तत्रानिषादशापान्तामवापमकरंदिकां। मनोरथप्रभाज्ञात्वा विद्ययात द्विवेष्टि ३४७

तं।स्मामत्यभोजराजानं तं तथा तंसुनिपुत्रतां। ततोमिथोनतंदुस्तेगत्वाहिनमूधरं। इत्येतं रवेचरासंगोन्दूणांभवतिकर्म्मतः। त्वं
चतां शक्तियशसं विद्याधरनृपात्मजां। अचिरात्प्राप्स्यसि विभो गौर्योद्दिष्टामसंशयं। एवमुक्तः ससत्वानां गाढप्रणयरागिणां।।
कुलाचारोपपन्नाभिर्भवत्येवसमागमः। सतामसमनारीभिः कुलाचारविपर्ययात्। संगमः प्रांतविरमः शीलध्वंसादिदु
णीयो। हंसमानसाख्यायिका।। ।।सूरशर्म्मा निधानस्य कुलपुत्रस्य मानिनः। जलशायिन्यभिज्ञाभूद्भार्या नीचकुलोन्नतां
यामांतरे गते तस्मिन्नुत्सातन्मित्रेणसंगता। मृगदत्ताभिधानेन सिषेवेहवतोत्सवं। सूरवर्म्मा समभ्येत्य ज्ञात्वा तस्य विचे
ष्टितं। तत्याज तां वधार्हेपि निकारे मतविक्रियः। उक्तेति राजतनयं पुनः शोवाच गोमुखः। स्रूयतां मधुरादेवकथाचि
त्रविनोदिनी। दाक्षिणात्ये जनपदे विबुधव्रातसेवितं। महि लोरूप्यते नामास्ति पुरं सुरपुरोपमं। वर्द्धमानकनामाभून्न

रा० ३५८

त्रावतिष्ठनादावशिक्षुयस्थितोदेवयात्रायांसविवेशमहावनं।तत्रास्यविषमेमार्गविदीर्णपद्विक्षतः।क्षुधितोविषमोगोवृषभोदृष्टःकष्टरसन्नितः।यातेवणिग्वरेतस्मिन्स्तन्निपुञ्जैःसरस्थितिभिः।वानोषधिचयाहारैः।कालेनस्वास्थ्यमायायो।पीनदर्पोद्धतिवलोजातःसंजीवकाभिधः।निर्जीनापांतसामप्येपुस्वच्छंदस्तुखचारिणि।उदकार्थसमभ्यागात्पिंगलाख्योमृगाधिपः।वनंयत्केसरिकरैःसाट्टहासमिवाभवत्।सशुश्रावदृषस्योयम्भृगाघ्राच्छ्रटंतटे।टंकारनादमुजंखेरेञ्जंकारनिविध्वनिं।श्रुत्वातदुग्रनिनदंविमर्शस्थगितक्रमः।सतस्थौकुल्लरोमांकःपीनलांगूलपल्लवः।करटोमदनप्पेवससिवोतस्यजंबुकोदूरतस्थितसंक्षोभंविलोक्यस्वैरमूचतुः।पूर्वसंस्कारयोगेनसत्वात्सुनिवारणा।स्फुरत्येवरतिप्रायःपश्चूनामतिभारतीते त्राब्रवीद्दमनकः।सरवेकिमयमीश्वरः।अदृष्टशद्वमात्रेणक्षोभाकुलइवेक्ष्यते।नतञ्छ्रुत्वाधीतांखुर्योहसत्कारट

रा० ३५८

कोऽब्रवीत् । निरर्थचिंतया वोऽशन किं प्रायो जनमावयोः । स्फः प्रयोजनकर्त्तारः सर्वेऽपि स्वस्य भोजनं । अकार्येदुथद्यस्तः
कीलोत्पाटीव वानरः । नश्यूयते नगरान्यासेन वनिर्म्माणकारिणः । अर्द्धपाटितकाष्ठाणः । पुरास्तुपतयो यमुः
गतेषु तेषु विपुलः । कपिसार्थः समाययौ चलितानेकविन्यस्तस्तंभादिनवानामितः । तत्रैकस्तायालात्कीलां
पाटिस्तंभमस्तकानकर्षत्तु वाचकेनायमास्थाने विनिवेशितः । तस्मिन्नभ्फहृते यंत्र कीलके षुष्कपीडनात् । सस्तु
घाटितरं श्रायेसहसानिधनययौ । वानरस्यारिका ॥ ॥ निशासोतिवचलस्ययोदमनकः प्रभोः समीपं संश्रय
स्थानेसदाकालोहि धीमतां सविज्ञाय प्रभोश्चेतः शब्दमात्रविसंस्थुलं । प्राह प्रायो भवंत्येयादेशहा वनादिषु । मां
सर्वर्णोतिविज्ञाय भरीमध्वानमंघरां । कोष्ठापश्यन्समुत्याघ्रपुणकाष्टं च चर्म्मचाइत्फन्का स्वामिनं धीमान्न्ययौ

ह० शष्पानुगं शनैः। विलोक्य हृष्टमंतरात्मा स्वरूपमिदमब्रवीत्। अहो मूढ न जानीषे त्वामिन पिंगलकांतिको स प्रणाम्य श्रमादाईद्दशा ते
३४९ न विलोकितः। कृतकृत्यमिवात्मानं। मनेविगतसंभ्रमः। सकाले नांतरंगोभून्मृगराजस्य सेवकः। आसन्नस्य वशायेरान्नृपाकां
349 ताश्च सादराः। तयोर्विश्रंभमालोक्य वाद्यवाद्विताप्तितो न्हुह्नामोपततदुखान् सचिवो जंबुको हरेः। ततो दमनकः प्रा
ह किं मया मंदबुद्धिना। संजीवसिंहयोः प्रीतिर्विनाशोत्मातायाः कृता। उपायश्चिंतनीयोत्र जाने तावद्धि भेदने। उपाय
क्रमसाध्यं यद्बलमाध्यं तन्नावेत्। श्रूयते कृष्णसर्पो हि स्त्रियावाक्यान्निहिंसितः। वृक्षमूलाश्रयः सर्पः पुरा वायसपोतका
न्। ते कृयामास तद्दुःखदृशाभूद्वायसप्रिया गोमायुकः सुहृत्तद्दृष्टस्तया नामाह दुःखिता। स मास्वसिहि सर्पोऽयं वि राम०
नंक्ष्यति वकोयथा। कपटव्रतमास्थाय मत्स्यान् ग्राह पुरा बकः। प्रहृतो धीवरैस्तुष्मद्वधो ग्रातम्नाहारूयः। पुष्पादिमा ३४९

शेनष्टोहं स्वयं हन्निर्येतामममाइत्युक्ते चकितान्मत्स्यान्स्वार्थेन तु मुद्यतः वकस्तान्भक्षयन् कालं स निनाय पश्चात्सचि। अति लोल्या
हतो नाथ मम कीटेन निपातितः। काकाख्यायिका॥ ॥उपायश्चिंतितं तस्मात्त्वो वचः श्रुत्वेति वायसी। जहार राजनिलयात्स्व
र्णं हेमसूत्रिकां। आदाय तत्कुलायाय लग्नशाखावलंबिनीं। चकार दृष्ट्वा तं च नराः सर्पं दुरासदं। विधाय दलशो वा
ऐ श्वालमारोहणोद्यतान्। दृष्ट्वा विलोक्य तान्काकी स्वयं भूषणमत्यजत्। गर्भकाख्यायिका॥ ॥अस्मान्निरप्फ
पायो लोकश्लीला हृषभेदने। उपायेन हतः पूर्वं शशकेनापि केसरी। अभूत्सममलहरिणी ज्ञातसिंहारतत्परः। सिंहस्स
निश्चायमहिरण्यमतं। प्रेषयामास्त्वरव्याणकेकं कृतसंविदः। अथ कालेन शशको वारेण प्रेषितो हरेः। आचित
सकुधाकाले दृष्ट्वा तेषु संभ्रमात्। आहारकालेतिक्रांतं लक्षाणमेकं जरद्विषगमिष्यामीतिमो गच्छत्शशकः कु

ह० पिंतं हरं। गर्जता तेन दृष्टोसौ वेलातिक्रांतकारणं। अवदद्देव सिंहेन संनिरुद्धास्मि वर्त्मनि। श्रुत्वेति कोपादास्फाल्य लांगूलं क्षुत
३५० केसरः। अवदत्तं दर्शयाक्रामो किं मत्तोस्त्यधिको हरिः। अथैष रथो शशिको भूत्वा करिटिवैरिणः। वैडूर्यस्फुटिकस्वच्छं महा
350 कूपमदर्शयत्। प्रतिबिंबाकृतिं दृष्ट्वा स्वां तत्राकुलकेसरः। स कूपमग्नः पययौ प्रलयं शशिवंचितः। वसंतेवमयापेषु धीम
तां कार्यसिद्धयः। शशिकाख्यायि॥ ॥इत्युक्त्वा पिंगलं द्रष्टुं गतो दृष्ट्वा प्रणम्य च। इदं दमनको व्याक्यः। मकान्ते विरतो ब्रवी
त्। कुलकृत्यागतानां त्याहितवाक्येषु मूकता। यच्च यांति मादृशास्ते कात्स्वामिन स्वावलिप्तकां। संजीवकोयं वृषभः स्वामि
द्रोहे समुद्यतः। यथावज्ञां चितग्रीवः संग्रामार्थी व्यक्ते। अविज्ञातस्वनां यं द्वाभेषजो दोषो पादेन छत्तुरुग्मः। कुमायानि रामं०
न्यसंग्रामाः प्रारोषु विषमास्तवा। अविज्ञातस्वनावेहि संगतिर्विपदां पदं। हतामकुणादोषेण सूकामंदविसर्पिणी। कुम्बा ३५०

ब्धिफेनधवलस्तल्पशाय्यानतयेलाश्रयाः ।सूकाद्दर्शपवनादीनटिंटिभमत्कुणं ।तं दृष्ट्वा साब्रवीद्देषनवेति कृत्स्नमाशयं ।ततस्तच्छ्रुत्वा सोऽब्रवीद्धिन
एकरात्रं वसाम्यहं ।वन्नाश्रयो यथत्तपयातयासहसारूपं ।अदृशन्नेनतक्रोशाधाद्धतालाहूकैव सेवकैः ।सूकाख्यायिका ॥ ॥कुलकमा
गतत्यागोज्ञेन्मा हर्वैश्व संगतिः ।मूर्खो विंड्डुरवस्यैव विनाशायेव भूपतेः ।नगरेयांतनिलयः पुराचंडरवाभिधः ।जंबुको हन्नि
लोभेन प्रविवेश पुरं तरां ।सराज्ञो सगणाक्रांतं पलायनकृतसम्रं ।नीलीकलशसंपातान्हि चित्रं वर्णमाययो ।सृगालाडडुबुद
ष्ट्वा तं स्वजाति विलक्षणं ।सष्पिनसहासमभ्येत्य व्याघ्रादिष्वधियामहत् ।तदुपाहृयाहहृदिसांपुष्टोविस्मृतदुर्येतिः ।सोऽरव
चिंडरवस्येव विनाशायेव भूपतेः ।नगरोपांतनिलयः पुराचंडरवाभिधः ।जंबुको हन्नि लाभेन प्रविवेशपुरं तरं ।सराज्ञो श्वगणो
क्रांतं पलायनकृतश्रमः ।नीलीकलशसंतापाद्धि चित्रं वर्णमाययो ।सृगालाडडुबुदृष्ट्वा तं स्वजाति किलक्षणं ।सष्पिनस

हि० ३५१

351

हासमभ्येत्यव्याघ्रादिष्वधियोभवत्। तद्रुपार्ज्जितमांसो यैः। पुष्टो विस्मृतदुर्ग्गतिः। कोऽहंकानांनिशम्यैव कदाचिन्नादमुद्धतं। प्रतिज
याहनादैर्न स्वजातिसदृशैर्न च। ततस्तु त्वैव परिज्ञायतं लज्जाकुलितानना। वंचिता स्मः खलेनेति जल्पुः संव्याघ्रचित्रकाः। चं
डरवाख्यायिका उपपन्निर्माहे वीक्ष्य विरक्तहृतयं वृषे विधायेति हरिं गत्वा चक्रे शंकाकुलं हृषं। साब्रवीद्दृष्टमध्ये हि जी
वितं दुर्लभं सखे। सुगंधं सिंहाग्नियं जघ्नुः सहं काकादयः पुरा। विंटकारणं पुरासिंहं ग्राम कृत न विग्रहं। कूपवर्त्तीः सचिवाज
म्बुपिगोमायुवायसाः। अशक्ते विग्रहे स्वामिन्यवसन्ना वयं वने। निराहारेण चास्माकं स्वामित्यागः कुलक्रमः। एष
सार्थपरिभ्रष्टोऽयमुष्ट्रस्त्वामुपाश्रितः। स पर्याप्तं महाकायमस्माकं हि स भोजनं। ततस्तु त्वा शशस्तु द्विपमाश्रितशो हकीर्त्ते
नात्। तमंगीकारयादेवी ह्युन्नोनिस्तुः शनैर्हरिं। अथोष्ट्रसन्निधौ स्तशाह व्याजकल्पितसंविदा। वायसो मद्धरीरेण स्वामिन्

राम० ३५१

हृद्भिः प्रकल्पितां। तेनोक्तः वाक्यशार्दूलेन तदेव प्राह जंबुकः। प्रतिषिद्धे पुनस्तस्मिन्द्वीपिन्यपि निराकृते। अचिंतयन्नाथ नकः क्रम
श्च विमानसः। नैवेह भक्ष्यते कश्चिद्दाक्षिण्यं दर्शयाम्यहं। स्वामिन्नस्मच्छरीरेण क्रियतां प्राणवर्तनं। इत्युक्तमात्रे जघ्नुस्तं द्वीपिजं
बुकवायसाः। उष्ट्राख्यायिका॥ ॥ इत्युक्तो वृषभस्तस्थौ सिंहापकृतिचिंतकः। तस्य तन्मतमाज्ञाय स्वैरं दमनकोवदत्। शक्तः
सिंहप्रतीकारे न कश्चिदिति चिंत्यतां। अचिंतितान्यदृष्टानां लज्जा वैरपि टिट्टिभात्। आसन्नप्रसवा पूर्वं टिट्टिभं दयितावदत्।
सत्कृते प्रसवस्थानं कल्प्यतां निर्भयं प्रभो। पूर्वे स्थितिः समुद्रोर्मिभीषणा मे न रोचते। इतीतराकामाकर्ण्य टिट्टिभः प्रा
ह सस्मितः। नैवापकर्तुं शक्तो मे समर्थो नापि सागरः। भर्तुरित्युद्धतं वाक्यं श्रुत्वा प्रोवाच टिट्टिभी। आसन्नाकुशलाहूतं न
स्पृशंति हितं वचः। श्रूयते मित्रवचनादरात्कच्छपो हतः। हंसद्वयसखः पूर्वं कच्छपः स्थानदोषतः। द्वंद्वावष्टब्धका

वृ०
३५१
352

ष्टायो नीतस्ताभ्यां विहायसाक्तु तांतराभिगमने तो हंसौ कूर्मश्च चलतुः । मौनावलंबिनाभाव्यं त्वायति वङ्कशः पथि । ततः पौ
रजनादृष्ट्वा विदितिं शकटाकृतिं । अहो किंचिद् नित्यासन्महाकोलाहलाकुलाः । किमेतदिति कूर्मोपि शाहवि
स्मृतनद्वचः । वदन्नगलितदंतत्वात्पतितो निहितो जनैः । अनागतभयभिज्ञोविपत्स्वानोवबुद्धिमान् । ध्यावा
तौ संपद्वांपात्रंविपद्वांदेववादिनः । अनागतविधातावप्रत्युत्पन्नमतिस्तथा । यद्भविष्यश्चमत्स्याः प्राकस्मुस्नु
बुध्धीवराहहं । जालंक्षिपामः प्रत्यूषेद्रुदेस्मिन्निति तद्गिया । अनागतविधाताचप्रत्युत्पन्नमतिस्तथा । यद्भविष्यश्चम
त्स्याः प्राकस्मुस्नुबुध्धीवराहहं । जालंक्षिपामः प्रत्यूषेद्रुदेस्मिन्निति तद्गिया । अनागतविधिः शायान्यत्क्वान्योगंतुमा राम०
र्थितौ । ततः प्रभाते जालेर्धैः कृत्स्नमत्स्यकदंबके । प्रत्युत्पन्नमतिस्वकेद्धृतकं मृतवद्बभुः । निःशंकैर्धीवरैर्न्यस्तेः ३५१

सफलैः प्रययौ फले । यद्विविष्यम्बलपुडेर्ज्ञैः रां गोघपद्यता । इत्यन्स्काटिट्टिभी श्रीकान्ते वेव शावकान् । अलतवांस्तरं
गोधैर्ज्ञेहारसरितांपतिः । गृहणीमत्तिं तंश्च रुडुः क्षितः पक्षिसंगमो । टिट्टिभस्तमहानादं गरुत्मानः शृणोत्र
तः । तथेति तेन हरिणा निरस्तो मकराकरः । लज्जाविकुंठवदनो टिट्टिभ्ये शोचकान् ददौ । कच्छपमत्स्याख्यायि
का ॥ ॥ एवं शक्तिविरोधेन महतामपि नोदयः किंतु ते कांतभद्रायाणामस्माकं मृडुचेतसां । कृत्वेति भेदनामेवं । ययौ करटकांतिकं ।
अयं दमनको धूर्तैः स्वचारिवलमुवाच तत् । पिंगलं प्राह्लाहिंतास्तेन । पुनः प्राह च जंबुकः । हृदये कामादाय वेवस्वामृतसन्निभं । एत
द्व्याधिं न हन्यात्किं मामंगतिगर्हणापरातिघाता दम्भातिविभूतिं विविधो जनः । अलक्रूपतितोद्वेदा । मांसं च तरुणकोयथा ॥
करभः शंकुकर्णाख्यः कोष्टावत्तुरकल्पया । पुरासाचिव्यतः सिंहं वज्रदंष्ट्रमुपागतो । ततो युद्धार्दितनो कदाचिद्दारणाद्वि

ह० षिद्विन्निछेदाच्चतुरकः शंकुकर्णमभाषत। सखेवद्याद्दृष्ट्वास्वामिनः किं न दीयते शरीरमुपविष्टेन किमो तेन प्रायाजनं। एवम
३५३ स्त्विति तो नो क्त्वा सिंहमभ्येत्य सोवदत्। ताद्दन्नि स्तस्यां स्तां केमानेन शरीरं स प्रयच्छति। करेमोवः स्वयावुद्ध्या प्रमादः क्रियतां
353 विभोः। तद्वाक्याद्य शार्दूल शंकुकर्णे निपातिते। प्रायात्स्नातुविवृद्धास्वं द्वितीयं परिचारकं। तमाह क्रुद्धवदनं जंबुक
श्चतुरस्ततः। भक्षयामो वृहन्मांसमिति श्रुत्वाब्रवीच्च सः। किमुत्तरं प्रदास्यामः स क्रोधाच्चतुराननं। भक्षयित्वा छ्म
घापि धात्क्षापियांते मृगाधिपे। तमश्रुत्वा चतुरः प्राह दंतामेदृष्टिमर्पय। अथाभ्यां भक्षिते मांसे संप्राप्ते च मृगाधिपे।
श्यालुलोके भयाक्रांतः स क्रोधाच्चतुराननं। भक्षयित्वा नमवापि वदनं ममवीक्षसे। चतुरः प्राह तन्नश्रुत्वा तं जघा राम०
न मृगेश्वरः। अत्रांतरे महासार्थः भरहंकरभकंपरं। अष्टकं व्याहतं दृष्ट्वा चतुरः सिंहमब्रवीत्। हतः प्रस्थं समादायासा ३५३

यंकरभ आगतः। धिक्कष्टमधमंस्यैसवनमन्यदितोव्रजतेस्मिन्गतेयथेच्छंतंभक्षयन्तुसर्वाण्यवकश्च। प्रथमोशापदक्लिस्यः
स्वार्थसिद्धेशनाधिपः। चातुरख्यायिका॥ ॥श्रुत्वेतिककेशंतस्यवक्रंबुद्धिविचेष्टितं। पैशुन्यभेदरचितोधर्म्मीकरटकोवदत्
लक्ष्मीः पापतापेनकष्टात्प्राप्तधनक्षयैः। भूतदाहेनवंगौरंफलंछितिछत्तदुर्जनाः। सर्वेवैरमयायात्वंस्मरणुमन्त्रोसु
प्रासतं। अथवामूर्खविश्वासाऐहताः सूचीमुखोयथा। हेमंतकंपिताः पूर्वंतानराः काष्ठसंचयं। आहृत्यगत्वाखद्यो
तंमध्येमध्येसर्वंमुपाध्मन्। दृष्ट्वासूचीमुखः पक्षीतत्रेषांदुःखचेष्टितं। प्राहव्यर्थश्रमेनालंखद्योतोयंनपाव
कः। इतिशिष्यांब्रुवाणस्यकश्चित्तच्छ्रुत्वावनोवच। यदातदासकर्णौतेवानरानवदत्पुनः। तत्रैकः कोपनःस्फुत्वात
स्यनिर्वंधनाधितं। गृहीत्वातंजघानाशुशिलायांभग्नमानः कपिः। एवंतत्रोपदेष्टारोनवयंकुशलास्पदं। येनेयंस्वामिनोलक्ष्मीः

वृ० पञ्चत्वमात्संशये हृताः। मूर्खीमुखाख्यायिका॥ ॥दुर्बुद्धियोगाद्धमाः सर्वथाविपदां पदं। पित्रास्य धूमेन निहतः सुतेनाधर्म्मबुद्धिना।
३५४ धर्मबुद्धिरबुद्धिश्च द्वा चेतो सुहृदौ पुरा। वणिक्पुत्रावलभतां सहस्रपरमं धनं। ततो गृहीत्वा दशमं भागं भूमौ निधाय तत्। आजग्मतु
स्तौ ततो गूढमबुद्धिः प्रजहार तं। स एवं ज्ञात्वा प्रोवाच हृतं मे धर्म्मबुद्धिना। तत्रत्यो वन्ते तत्साक्षी वृक्ष इत्यब्रवीत्स भो। ततस्तुत्वा वि
स्मिताः सर्वे धर्म्माधिकरणाद्द्विजाः। प्रातर्विचार इत्येवं चक्रुः प्रतिभुवास्थितिं। अबुद्धिरथ कृत्वा वृक्षस्यान्तुषिरान्तरे। पित
रं स्वं वचने लग्नं किरजटात्परं। धर्म्मबुद्धिर्येतत्तत्र विचिंत्य कृणमात्मना। हृतं तं धनपालेन। तत्र दासी प्रभावततान्स्मो
विधाय वह्निं ज्वलंतुषपत्रतृणानलं। धूमेनापूरयामास विवरं मार्ग्गे शाखिनः। धूमार्त्तश्च क्षितिप्राणो दुर्बुद्धेर्जनकस्ततः एम०
निर्गत्य प्राह पुत्रेण हा हा तोस्मीति विह्वलः। धिगुपापानपायेकपंयेना मूषिकल्पिता। पुरा स्वयं समानीतैर्नेकुलेभक्षि ३५४

नावकाः। वध्यमानान्भुजंगेनवकाः श्रुत्वाकुलीरकान्। उपायं नकुलाह्वानेमन्त्यामांसंदधुःपथि। आहूतानकुलाजघ्नुर्मत्स्य
मांसानुपायिनः। सर्वेतस्मिन्हतेज्ञात्वामार्गेजघ्नुर्वकानपि। एवंकृतनयेनाहंनिहतोनष्टबुद्धिना। वदन्निति जगामास्तं
दृमस्फुटितलोचनः। ततोयथार्थेविज्ञायदुष्टबुद्धिहितोद्विजैः। एवंत्वमपिदौरात्म्यात्पिशुनेनसमेष्यहि। वकाख्या
यिका॥ ॥गमविणिक्पुत्रांतराख्यायिका। अस्माकमपिनाश्चर्यत्वयिमिथ्यात्तुहहद्विहि। यस्योपजीव्येनश्रीतिकृत
तस्योपजीविके यत्रलोहमहस्रस्यभक्ष्यं त्याखवस्तुलांश्येनः कुंजरंहन्तत्र किंचित्रंयदिवालहृतः। पुरालोहसहस्रां
कोव्यासीकृत्यतुलांवणिक्कवणिग्गृहेचिरंभ्रांत्वादिगंतात्तुनराययोतंयाचमानंस्वतुलामब्रवीन्मधुरंवणिक्कभक्षिता
मुखकैः सातेततश्श्रुत्वासोभ्यमाषतमूषकाभक्ष्यंत्येवालाहंमधुरपेशलंनिशमेतिवचस्तुष्टोतस्मैतथ्यमकल्पय

हृ० त्। तत्पुत्रं सोऽप्यथैकान्ते हत्वा निक्षेपहारिणः। श्येनेन ते हृतः सूनुरित्याह विकृताननः। ततो विवादे शंसात्मने नगराधिपतेः पुरः। कथं श्ये
३५५ नो हरेद्बालं विस्मिता नित्यफवाचसः। यत्र लोहसहस्रस्य भक्षणं वाखवस्तुलां। श्येनः कुंभरः ह्नत्र किंचित्रं यदि बालहृत तुला
355 ख्यायिका॥ ॥ अत्रान्तरे पिंगलिको दृष्ट्वा संकोचकुंचितां। यीवां दृषस्य शसंकसलं नखाग्रैरहारयत्। हत्वा त्वामतुला पान्ने
स्वैरमोऽभ्वासितो हरिः। कर्कशा राजचर्येति वदनेन धृतिं ययौ। सिंहवृषभाख्यायिका॥ ॥ महिलारूप्यनगरे पुरानूवायमा
धिपः। शाल्मलिस्कंधवसतिर्लघुपातीति विश्रुतः। स कदाचिद्विदूरदर्शी ग्रेकापाते शं सहानुगं। चित्रग्रीवाभिधं जाले पति
तं पाशजीविनां। जालं हरन्तमालोक्याकौतुकात्प्लं विहायसा। वायसोऽनुययौ द्रष्टुं तस्य बुद्धिचिकीर्षितं। चित्रग्रीवोभिधं राम०
जाले पतितं पाशजीविनां। जालं हरन्तमालोक्य कौतुकात्प्लं विहायसा। वायसोऽनुययौ द्रष्टुं तस्य बुद्धिचिकीर्षितं। चित्रग्री ३५५

तेपि संप्राप्य हृद्दं हृद्दमूषकं। हिरण्यकं महापाशच्छेदाय तमचोदयत्। छिन्नपाशं हिरण्येन तत्न स्नेहं वीक्ष्य वायसः। स सख्यं चकार यत्नेन तेन
विश्रब्धमाखुना। प्ररूढे ऽथ तयोः प्रेम्णि प्रीतिभक्तिपुरःसरे। याति काले रहः काकः कदाचिन्मित्रमब्रवीत्। हन्तैतत्क्रमपि स्थान
मिदं मम न रोचते। सर्वे जातास्त्रतैर्दैहे ह्यहिर्हि प्रथमं रतिः। तद्देहि मं प्यरो नाम मित्रं मे कच्छपाधिपः। जाह्नव्यामस्ति गच्छा
सो विहारायतद्दंतिकं। तथेति कृत्वा त्वरतो गंगायां प्राप्य कच्छपं। कुशलानामयं पृष्ट्वा चक्रतुर्विविधाः कथाः। अवाप
खिन्न प्राप्तोयमित्यक्रे वायसे न मः। पृष्टो हिरण्यः प्रोवाच निजागमनकारणं। परिव्राड्रूढ कर्णेस्ति प्रख्यातो नगरां
तिके। तदाश्रमे ऽहं सततं पूर्णे दन्तिमकल्पयं। नागदन्ताग्रसंसक्तभिक्षां क्षाभोजनसंस्थिते। नारदस्य परिष्कारं स्नि
ग्धान्नमृदुभोजनैः। याति काले ततस्तत्र परिव्राडायो परः। स भुक्त्वा निशि विश्रब्धः प्रोवाच विविधाः कथाः

वृ० हुडकर्णस्तु मामेव विदर्यं डुर्डुरं मुडुः। अवारयत्कथाविघ्नरुषास्मि स्माब्रवीत्। अहो विद्यावयोवृद्धो निःसंगोपि नवा
३५६ सरवे। कथास्त्वनादरमना दुर्म्मनाइव। लज्जसे न तच्छ्रुत्वा तर्जितः किंचिद्धुडकर्णोभ्यभाषत। न दर्प्पोदन्यचित्तोहं मूय
356 नामत्र कारणं। सततं मूषकः पापो भैक्ष्यपात्राद्दलक्षिपं आक्षिप्त्वाति भिजेन स दुर्डुरं वाद्याम्यहं। इह स्थितः मूढक
र्णस्सस्तुत्वेति प्राह सस्मितः। यन्नवाच हि तस्यापि भक्ष्यान्नव भोजनं। अवश्यं कारणे नात्र भवितव्यं तपोधनः। करो
ति शांडलीमाता नाकस्मात्तिलविक्रमं। पुरापश्यमहं प्राप्यः स्थितो ब्राह्मणवेश्मनि। ब्राह्मणीं कुपितां पत्यः प
वीनत्वपकारणे। लुब्धामवाच तां भर्त्ता भद्रे नाशोस्ति संचयः। मूढोसि संचयानेव निहतो जंबुकः पुरा। अरिण्यप्रा राम०
पगोमायुः परस्परहतान्पुरा। लब्धवान्। क्रोडहरिणान् यं ज्ञारूढं च कार्मुकं। अयत्नोपनतं प्राप्य हर्षपूर्णोथ जंबुकः ३५६

ततस्तं चये निधायेव कार्म्मुकं भोक्तुमुद्यतः। चापचर्वणेसक्तस्यजंत्रेषुगोदण्डं। दारितस्यययुः प्राणा तस्मान्नाशोतिसंच
य। पत्नकपुत्वेतिवर्चनंपर्वयागानुकारिणी। स्नानोद्यतंविसृज्याम्बुपाकसक्ताभचक्षणात्। तन्निलाद्रक्षणाहेतोः
शिष्येणस्थापिताम्भुरः। अनेनमस्त्राक्रियायोग्यांस्त्रकेजिह्वावलेहनैः। तिलानांविक्रियंकर्तुःसुद्यतामपरैस्तलैः
दृष्ट्वापाराष्टहस्वामीविचिंत्यकृष्णामब्रवीत्। करोतिब्राह्मणावधून्नाकस्माविणविक्रयः। अस्मान्नाखुलथेवायं।
नशक्तः कारणंविना। जंबुकाख्यायिका॥ ॥इत्यकस्मामहिलद्वारंविदार्येतिकोविदः। येनाहमभवंदृप्तस्तेनाद्यवर्णोज
हारमे। ततोमेशक्तिहीनस्यहीणहृत्तेगतत्विषः। त्यक्तस्यभृत्यस्वजनैरिदमासीन्मनोगतं। अहोनधनहीनानांमेरणंह्य
गतिःपुरा। गताह्यःसेव्यतेगृध्रेः नबुकेनापिनिर्द्धनः। इतिचिंतापरीतोहमतोनक्षुपातिना। संगतोजाह्नवीकूलंप्राप्नोम

हि० ३५७ 357

इतदंतकं। ततस्तुत्वाश्वासमाया सीहिरण्यं कच्छपाधिपः। उद्योगशीलो विभवं प्राप्स्यसीति पुनः पुनः। एवं कथयतां तेषां लुब्धक
त्रस्तश्चाययौ। चित्रांगो नाम सारंगः प्रसंगे नैव मित्रतां। तेषां विश्रंसमोहार्दे वर्द्धमाने परस्परं। मृगः कदाचित्लोकेनवेलायां
नह्यदृश्यते। ततस्ते शंकितामित्रं बद्धं विज्ञाय सा त्वरा। अचोदयत्कुंजरसवंधाछ्दाय मूखकं। नीतोथ मूषकः तत्रवाह
सेनं नवहायसा। दृष्ट्वा कुरंगस्तोवाच देशकालागतं क्वारे। इति श्रुत्वाब्रवीद्दिवे समर्थोपि करोति किं। एवं तयोः कथ
वतो मथर्यं नाम घरोपिस्तुहृ श्रियः। आयायो शनके यत्र मृगमूखकवायसाः। दृष्ट्वा कच्छपमायांतं मूषकः कु
पितोब्रवीत्। धिक्कृत्वा सादृशकालज्ञं यत्प्राप्तोसि स्थलेरपि। ततः कुरंगपाशाग्रे छिन्ने च त्वरमाखुना। लब्धकः स हम०
हसा प्राप्य बंधाभ्यन्य कच्छपं। तेन जग्मुर्भयात्तस्य गत्वा च चिंतयत्क्रूणं। ततः संमंत्र्यस्ते नपतितं मृगं नेत्रे ३५७

विपाटयंतंच तस्यैवोपरि वायसं। तं दृष्ट्वा लुब्धको मुग्धो मुक्त्वा कच्छपमंजसा। अभिद्रुतो कुरंगाय कूर्म्ममाखुरमोचय
त्। तस्मिश्क पोते सारंगोपि स वायसः। जगाम तूर्णमेत्येत्तमालश्यामलच्छविः। तस्योलूकपतिः शत्रुरपमर्द्धकुल
क्षयं। चकार निशि दृष्टो हि देशकालश्रयाद्बली। सास्येन्य कृत्यशोकार्त्तः पंचपप्रच्छवायनान्। दशत्यागस्तु वाचेकः
कालहारं तथापरः। वलिना संधिमलिस्त्व तूर्णमन्यपराक्रमं। पंचांगं पंचमामंत्रमवदृच्छत्रुनाशनं। दुर्ज्ञेया हि
सदोलोकाशत्रवो वायसेन नः। श्रुत्वेति वायसपतिर्म्मंत्रिणं चिरजीविनं। पप्रच्छ कारणं दृष्ट्वा सोप्यावहच्छ्रूय
तामिति। मित्राणि यत्तु तां यांति शत्रावायांति मित्रतां। वाक्क्षतेनैव वाग्दोषाच्छ्रूयते गर्द्दभो हतः। द्वीपिचर्म्मवन
द्धांगो रजकेन पुराखरः। पाषायपरसछेषु थीश्मेन्यक्तः स्तद्दुर्व्वलः। तस्यगोन्नाथ तं दृष्ट्वा चकितो द्वीपिरूपिणं।

बृ०
३५८
358

डुड्डावसन्नकोदंडः कंवलाछन्नविग्रहः। तस्य पुष्टशशीरोपि तां गत्वा गर्द्दभीस्वरः। उद्दंडमहनो धावत्तउन्नालायरखरद्व
यः। मां द्वीपिनं ज्ञास्यतीति तां मनोहरया गिरा। यदद्यन्निवसं मन्नोरराम्मात्मोविनं खरः। गर्भभं तं गिरा ज्ञात्वा जघान
सधनुर्द्धरः। वाग्दोषेने निनिहतां गर्द्दभोवुद्धिलाद्दवात्त। रासभाख्यायिकाः॥ ॥उलूकं पक्षिणां राज्ञे विहंगाः
कर्त्तुमुद्यताः। अस्मद्दंशकरः काकः पुराप्रोवाच दुःखितः। अमंगलो दिवांधश्च यत्नोलूकः कृतीश्वरः। कात
रकुशलेवान्नोस्वस्तिगच्छामहं दिशः। प्रसिद्धो हि महीनाथः कार्ये सर्वेहसुखावहः। प्रसिद्धा शशिनो नामश
शकाः सुखभोगिनः। अनावृष्टिहते काले पुरा द्वादशवार्षिके। विक्रान्तः क्षुधितैर्नागैश्चतुर्द्दंतोभिधो नृपः। स राम०
हृष्टो वनतारामुमृणालवलयाकुलं। तत्रोपकंठे शशकान्गजेंद्र हरिणोर्हितान्। दृष्ट्वा शशापतेर्दृष्टं तं विज ३५८

यं प्राहिणोन्मजेशः सकपोलतलालीनमत्तालिनिलयं द्विपं विसृष्टः शिशिनाम्नीति जगाद रोम्णेति निर्भयं । वं रोगतः शशांकोहं
पाल्यास्ते शशकाममा । तेषां क्रूयमिमं कृत्वा तत्कोपान्नभविष्यति । इत्युक्ते च कितस्यापि द्विजस्यादर्शयज्जले । प्रतिमा
चंद्रममलं गजस्तं प्रणनाम च । स च चंद्रसरोगत्वा करस्पर्शं च लज्जले कृत्वा तत्कोपान्नभविष्यति । इत्युक्ते च कित
स्यापि द्विजस्यादर्शयज्जले प्रतिमा चंद्रममलं गजस्तं प्रणनाम च । स च चंद्रसरोगत्वा करस्पर्शं च लज्जलं । शशवा
क्याद्धैर्यानागो न नंदुः खं शशकास्ततः । शशकाख्यायिका ॥ ॥ स्वामिनां व्यपदेशेन सुखमित्यक्षतेजसंनुः
श्रयं वक्तुं इन्द्रपतिर्जितो जितविनाशकः । कपिंजलशशो पूर्वं वेश्माद्यानवादिनो । मार्जारं दधिकर्णाख्यं न्या
यं प्रष्टुं तुः पुरा मिथ्याविनीतः सद्धर्मचेष्टा शांतिपरायणः । जपस्य इत्युग्नाकुः सोब्रवीत्येशालखनः । श्र

वृ० हिंसापरमोधर्म्मोमोक्षः परहितं त्वरणं। शालिङ्गो प्रसक्तानामंधे तमसि संस्थितिः। श्रुत्वेत्यस्यास्य पदवीं नदान्तावाग
३५९ तोनतः। अभक्ष्य भक्षणदर्पोऽरूप्यः सर्व्वविनाशकृत्। मार्ज्जारव्याधिका॥ ॥तस्माडुलूको नाहे पि मितितद्दुच
359 साधरः। नष्टराज्यो भवद्दे ऽ। काकानाभित्यमंगलं। छलेन पानपरिपून्न सर्व्वोपायपरिक्षये। सर्व्वोपायपरिक्षाय
छलेन धर्षिनः स्फुनोत्। धूर्त्तैः शत्रुभिरप्यजः वंचनायाश्रुवन्न धूर्त्तीः समंत्र्याकृत संविदः। स्कंधेच्छागलमाद्दा
यन्तजं तं ब्राह्मणं पथि। अहोश्वानं वहन्नून मयं पश्य द्विजर्षभः। स्कंधेन वोढा मानेषु न्तपोपायनमेव वा।
एकस्मिन्नित्यपक्रांते दूरमथाचतुः। अहो विचित्रं पश्याव स्कंधेन यदयं द्विजः। श्वानं वहेति किंनस्यादयं एम०
व्याधो द्विजाकृतिः। तयोः श्रुत्वेति विप्रस्तं निधाय भुवि शंकितः। परस्पर्शेपाणिना पुछविषाणवृषणादि ३५९

बुउन्मत्ता विलपंत्येते छागो नायमिति स्वयं पुनः स्कंधे समादाय तं ययौ सत्वरं द्विजः । ततः परे समभ्येत्य कश्चिन्नियमितांतरः । ऊचे द्विजोयमस्पृश्यः
श्वपाक इव पापभाक् । अहो महाजनेनायं लज्जाते कुलपांसुनः । श्वानं वहति यः स्कंधे पथि याति च संस्पृशन् । इत्याकर्ण्य जनो द्विग्न
स्त्यक्त्वा जंतुः खिन्नो द्विजः । वहूनामेकवाक्येन संजातप्रत्ययोऽभवत् । मायावी राक्षसो नूनमाजोयं श्वा न संशयः । इति संचिंत्य तत्स्यां
त्याज स द्विजो धूर्तैर्वंचितः । छागमादाय भुक्तास्ते धूर्त्ता मुमुदिरे परं । इति व्याजेन शत्रूणां कुर्यात्तत्पदि वंचनं । काकाख्यायिका ॥ ॥
उक्त्वेति वायसामात्यश्चिरंजीवं निजप्रभुं । विसृज्य छन्नकच्छिन्नपक्षस्तलास्थोद्गतोपमः । अथैत्य वायसावासं चतुरः सानुगो
निशि उलूकः पतिस्तं काकं ददर्श चिरजीविनं । केचिदाहुरवध्योयं वध्योयमिति चापरे । मंत्रिणोलूकराजस्य मुख्यामोऽन्यो ब्र
वीत्ततः । कृपणः शरणं यातो रक्ष्योऽयं विपदि स्थितः । ददौ सार्थपतिः पूर्वं चौरायापि निजं धनं । दृष्टं पुरा सार्थवाहनं । भार्याह

९०
३६०
360

रिणलोचना। बालापि शाचसदृशं न सेहे दृष्टुमुल्बणं। कदाचिदथ शर्वर्यां चौरं वीक्ष्य स्वमंदिरे। चकिता सा हि तं दृष्ट्वा मालिलिंग घनस्त
नी। स तदा परुष्टुरवीदृक्षा स्वयं कंठावलंबिनी। तन्नष्टद्वोऽवदच्चौरमकांडामृतनंदितः। या मां निन्दति लोलाक्षी सेयमालिंगति
स्वयं। हर चौर धनं सर्वं प्रियया कृतदयितोसि मे। चौरस्याख्यायिका॥ ॥इति चौरोपि वणिजा कारणेन हृष्टहृतः। अयं च काकः श
त्रूणां सर्वे वहन्ति चेष्टितं। पुरा राक्षसचौराभ्यां श्रूयते रक्षितो द्विजः। तुल्यकालं द्विजगृहं जग्मतुश्चौरराक्षसौ। शरीरधन
हिंसार्थमहंपूर्विकया तयोः। विवादो भून्निशि महाभूच्चन्डम्प्र द्विजं ततः। अयं ते धनहर्त्ता प्रलपाचो यं शरीरहृत्। विप्र
स्तयोरिति श्रुत्वा बलमंत्रैर्जघान तौ। चोरराक्षसाख्यायिका॥ ॥अमात्यस्येतदाकर्ण्य वाचोयुक्तिकोशशालिनः। तद्व
धे विरतश्चोऽक्रूरः परे वृत्ते मंत्रिणः। अहो कुमंत्रिणा ते नः संशये स्वामिनो हतः। लक्ष्मी शत्रुप्रयुक्ते हि मित्को के कारुण्याचेत राम० ३६०

सा विचोभून्नैवचनैः प्रमदः सरलाशयाः । जायां सजारां शिरसा सा रथकारस्तु नः । मूढे शयनपर्यङ्कतले तस्मिन्नवस्थिते । स्त्रि
योपपतिना चक्रे रतं तेन तदुक्तकथाः । सा ज्ञात्वा पादसंस्पर्शान्निजं पतिमलक्षितं उवाच धर्मपत्नीनामेतत्परो नास्ति वल्लभः
तच्छ्रुत्वा मूढहृदयो रथकारो मुदान्वितः । उवाह शिरसा भार्यां सजारां जारं हासयन्पथि । रथकारकथायिका ॥ ॥ इत्थं
विमूढहृदया वञ्च्यन्ते प्रियवादिभिः । चिरजीवी च काकोयं संधेयो नेति मे मतिः । ततो दुःखोहमद्भुतः पूतकस्तत्प
कृतिः । एवं जगदुलूकनृपतिं चिरजीवी विजित्य पतत् । देवत्यक्ताम्यहं शरणान्नकृतघ्नो वयि मे हतः । तत्कृते तद्धायाहं
जातिं वा क्षमि कोशङ्की । कोकास्येति वचः श्रुत्वा मूकामामो वदत्त्वच । अलूकजातिने प्राप्ता त्वयाचे केन वायसत्व
कौ प्पाहारस्तु खैः सयोनिं सुखिकायये । गङ्गातीरे मुनिः कश्चित्तमूषिकां श्येनपालितां । कृपालुः कन्यकां वक्रे तपसा

वृ० वद्दधे वत्सा। यौवनस्थां समालोक्य मुनिर्दीप्तं समुद्यतः। आजुहाव महत्सांशुं कन्येयं गृह्यतां विभो। प्रभावतो गरीयास्त्वमित्यर्कोर
३६१ धिरब्रवीत्। मत्प्रभावाधिको मेघा ये क्षणाच्छादयंति मां। आहूतास्तेथ प्राहुरस्मत्तोप्यधिकोनलः। साथब्रवीद्याहृष्टो
गिरिरस्मत्तो बलाधिक। आहूतश्च ततः पर्वतः प्राहः मूषिकैर्निर्जिता वयं। कन्या गृहाणेत्याखुस्तां निर्दिष्टो मुनिनावदत्।
कन्याविलेमम कथं प्रविशेदिति मादरः। ततः सा मूषिकेवाभूर्विकैवाभूद्विलयोग्या मुनेर्गिरा। त्यात्मजातिसुलहज्यन
यांत्यप्यधिकाखलाः। सूर्यभर्तारमुत्सृज्य पर्जन्यं मारुतं गिरिं। स्वयोनिं मूषिका प्राप्ता स्वजातिर्दुरतिक्रमा। मूषिकाख्या
यिका॥ ॥उक्त्वेति विरते तस्मिन्नमात्ये नीतिशंसिनि। उलूकः काकमादाय स्वमेव शिविरं ययौ। नशत्रुसंश्रयान्नू राम०
नमसंवीक्ष्याश्रयं प्रभुं। उलूकमंत्री प्रययावागामिभयशंकया। चिरजीवी समाश्वास्य छिद्रं दुर्गे विवेशल। आहूयवा ३६१

यस्सपत्निं दह्य होलूकमंडलं। दग्धोलूकगुहां प्रणेमभिषिच्य निजं प्रभुं। चिरंजीवी निजबलैः पूज्यमानं निजं ययौ। ततः
पप्रच्छ सत्कृत्य राज्यमासाद्य वायसः। कथं शत्रुगृहे कालस्त्वया नीतोतिदुःसहः। सोब्रवीद्विपुलं दुःखं मया प्रकालकां
क्षिणा। शत्रुः स्कंधेन वाढव्यः प्राज्ञैर्विपदि सर्पवत्। सर्पेस्तडागमासाद्य सर्पवृद्धः कृशः पुरा। धूर्तैः प्रोवाच मंडूकन
पुरा दृष्टो मया द्विजः। ततः पादेव पानोस्मि सर्पो मंडूकवाहतां। मंडूकराजस्सल तस्तु त्वा चक्रेतं वाहनं मुदा। स्कंधे शृ
हीत्वा मंडूकधरामानागतिकोविदः। ययाचे भोजनं मंदवपुः कृत्वा मृदुः स्वरः। शनैः शनैस्तदादेशात्सर्वे मंडूकसंक्षय
। चक्रे शत्रुगृहेष्वेवं तिष्ठेत्कार्यवशाद्बुधः। मंडूका(ख्या)यिका॥ ॥वृद्धवाक्यं हितं राज्ञा श्रोतव्यं हृद्ययासदा। श्रूयतां हंस
निचया वृद्धवाक्येन तारितः। हंसानामधिपः पूर्वं हीरोदो नामशाल्मलौ। उवास तत्सुवाचाथ तद्वृत्यो वृद्धवायसः। व्याधेदृष्ट

हि०
३६२
362

मिदंवीजंविनाशायकुलस्यनः।विनश्यंतंतदन्यस्यकश्चित्शुश्रावनोवचः।ततःकालेनवृद्धेषुहंसेषुखगजीविभिः।हृद्धहंसो
ब्रवीत्सैवेतिहृष्टैस्तैर्हसितंकंमृताः।नष्टेन्यत्रहितोतेस्वजलादुत्थ्यधीवराः।राशीभूतान्खगांश्चक्रुत्जीयप्रयद्युच्चते।हंसा
ख्यायिका॥ ॥चिरंजीवोवचःश्रुत्वामेघवर्णःश्रियायुतः।ननंदशत्रुनाशेनराज्येनचसबांधवः।काकोलूकाख्यायि
का॥ ॥वानरःशिशुमारस्यपुरामित्रोबभूवतुः।उदुंवरफलाहारविश्रंभंप्रीतिसेवनात्।एष्टेकसेतिनोजायाशिशु
मारस्यदुःखिता।बभूवाम्बुरस्यहृदयाक्षुधारागनिपीडिता।तांवीक्ष्यशिशुमारोपिदुःखितस्तसखीगिरा।वानरस्ये
वहृदयंविदधेव्याधिभेषजं।सगत्वावानरंग्राहकंठेगाढंनिपीयतं।मित्रजायामनास्वस्थाहृदयंदेहिभेषजं। राम०
श्रुत्वेत्यशनिसंकाशंविषण्णोवानरःब्रवीत्।किंपूर्वंममनोक्तंतेपश्चाद्वेषपलादुयत्।पलांडुंचौरमादायप्राऊर्ने ३६२

गररक्षिणः। सूपकारेणांशितं देहि लगुडानि सहस्रधा। पलांडोर्धर्जयेदं वाशतं कडरसोन्नरं। तेन श्रुत्वा ददे भोक्तुं पलांडुं तेन ता
पितः। साहं प्रहारान्स्तस्मान्यास्ता सूपकारेणां दद्दो शतं॥ ॥चौरव्याख्यायिका॥ ॥उदंवरं समाउह्य द्रास्यामि हृदयं नव। इत्यु
क्त्वा वृक्षमारुह्याभयं यत्युक्त्वा नमब्रवीत्। अजडुष्टाशयस्स्वेविज्ञातोसि चिरान्मया। नास्ति गर्द्दभवन्मूर्षैवं वंचनीयो भवद्वि
धैः। व्याधिरूपं पुरा सिंहं जंबुकः सचिवोब्रवीत्। केन मश्यति ते व्याधिरवसंन्नाव यंविभो। सिंहोब्रवीद्यदि भवे कुतश्चि
त्सह सोहृतं। गार्द्दभं कर्णहृदयं तेन शाम्यति मे गदः। ततः श्रुत्वा जंबुको गत्वा यदद्रजकगर्द्दभं। भारपीडाकृशोऽत्र त्वंव
नमेह्येहि हरितमत्। निर्वृतित त्र गर्द्दभ्यस्तत श्रुत्वा ससमाययौ। तत्र दृष्ट्वे पपाताशु स सिंहस्य सपडुः सहं। ततस्त्वरेण सद्द्रा
वततः सपदिरासभः। क्रोष्टाविलोक्यशार्दूलं निनिंदुर्मृदुघातिनं। गर्हयित्वा मृगपतिं प्रोवाचाभ्येत्यगर्द्दभं। अपक्रांतो

दृ०
३६३
363

सि किं मूर्ख गर्दभो हारितास्त्वया। प्रथमं सर्वसिद्धीनां सोढा विघ्नं हुतं भोजनम्। इति तस्य गिरा यातं खरं हत्वा मृगेश्वरे। स्नातोपपा-
ते तत्कर्णौ हृदयं जंबुको हरत्। क्व यातं तत्समाभ्येत्यन्नुवारणे वारणद्विषि। क्रोष्टा वदन्नेजानीषे प्रकृत्या सरलाशयः। अ-
कर्णहृदयो मूर्खो यदि न स्यात् द्वयं खरः। गतोपि दृष्ट्वा सोपि किं पुनर्व्यसनं विशेत्। खराख्यायिका॥ ॥गच्छाधुनानते
मित्रमहं कुटिलचेतसः। शिशुमारो निशम्येति वानरं प्राह दुःखितः। न दहति प्रतिज्ञात्ययः सत्यपरविचक्षणः। नि-
राले वंतमो याति सशिलाशनताडितः। वानरस्तद्वचः श्रुत्वा प्रोवाच मतिरस्मिते। न पुण्यं सत्यमात्रेण सत्यनाशो
स्तु कारणात्। पुराकर्परघातांकललाटः पुरुषो नृपं। अवाप्य विपुलां वृत्तिं लोभे विक्रमलांछितः। कालेष्टः म- राम०
ज्ञाथ सप्रहारस्य कारणं। अपहृष्टश्रयातेन कर्परघातनं व्यधात्। तं ज्ञात्वा नृनिरस्तस्ते निरस्तः सत्यतः कृपणात्। इ ३६३

ति। केवलमन्यस्य न भवंति हि तेऽश्रियः। सत्याख्यायिका॥ ॥इत्याकर्ण्य हरेर्वाक्यं सन्नताथ हताशयः। शिशुमारो ययौ मंदं नंदन्व चिरं
कपिः। शिशुमाराख्यायिका॥ ॥गौडेषु देवशर्म्माख्यो वश्व ब्राह्मणः पुरा। तस्य हृष्टो गर्भिणीं जायां नंदन्न वदद् उत्सुकः। भविष्यत्येव
पुत्रस्ते मम वंशविवर्द्धनः। इति श्रुत्वा ब्रवीज्जाया भाविषु प्रत्ययः कथं। आशां विधाय भावेषु यो हि भाविषु हृष्यति। स लज्जते
सक्तुघटं भवस्त्वयमयं जनः। सिद्धार्जितं सक्तुघटं निधाय ब्राह्मणः पुरा। अचिंतयद् नागृह्य सस्य मूल्यं चतुर्थेणं। तन्मूल्याच्छा
गिनीं क्रीत्वा ताभिः प्राप्स्यामि गोधनं। कुपितेन समाधाय परिणेष्यामि कन्यकां। महाधनस्य पुत्रो मे सोमशर्म्मा भविष्यति।
ताडयिष्यामि कलहे दृष्टहिरणी मति कोपनः। इति भाव्येनः लगुडाक्षेपे घटमताडयत्। भग्नं सक्तुघटं दृष्ट्वा पुत्रो स्मृ लज्जां ममा
ययौ। इत्याशां निवर्त्तेत धीमान् भावेषु भाविषु। श्रुत्वेति ब्राह्मणीवाक्यं तूष्णीमासीद्द्विजः क्षणं। घटाख्यायिका॥ ॥

दृ० जाते ऽहुते सुते विप्रः कदाचिन्निर्गतो गृहात्। रक्षायै नकुलं दत्त्वा पुत्रस्य गृहयोषितः। अथ सर्पं महाभोगं बालहिंसार्थमुद्यतं॥
३६४ नकुलः खंडशः कृत्वा रक्तार्क्तो निर्ययौ गृहात्। तमभ्येत्य द्विजो दृष्ट्वा शिशुं मत्वा हतं हृतं। अविविच्यैव च कोपांधो जघान नकुलं
364 क्षणात्। गृहं प्रविश्य निहतं वीक्ष्य सर्पं भयंकरं। स्थितं च बालकं स्वस्थं शुशोचानुशयाकुलः। तमेत्य प्राह दयिता धिक्
त्वां माहसकारिणं। हितकृन्नकुलो येन क्रोधांधेन निपातितः। असम्यग्दृतं दृष्टां पडितो नानुवर्त्तते। अनुकारात्परिभ
वं याति नापितवन्नरः। वणिक् क्षीणधनो पश्यत् स्वप्ने भिक्षुचयं पुरा। तेष्वस व्याहृतः स्वप्नेस्मांस्त्वं द्रविणमाप्स्यसि
स प्रबुद्धो वणिक् प्रातः दृष्ट्वा भिक्षुत्रयं पुरः। अताडयत्ताडितास्तेव भूवुर्द्धनराशयः। तच्चित्रं नापितो दृष्ट्वा वणिग्वे राम०
श्मनि दुर्म्मतिः। धनार्थी स्वगृहं गत्वा जघान किल भिक्षुकं। तं भिक्षुकवधाज्ञाजा निजघ्नाहेति नापितं। इत्येनालोच्यका ३६४

र्येषु प्रवृत्तिर्दुःखदा नृणां। नापितमत्स्याख्यायिका॥ ॥ इति जायावचः श्रुत्वा ब्राह्मणोभूद्दलाञ्जुखः। ब्राह्मणार्थेन नकुलो हतः स्ता
र्थे भवत्सुखी। नकुलाख्यायिका। एवं मतिमतामस्ति तिरश्चामपि कौशलं। हासकारित्व बुद्धीनां शृणु पुंसां विचेष्टितं। वणि
ग्मूर्खः पुरा चक्रे द्वीपे श्वगुरुविक्रयं। कपर्दकेन तत्सर्वं ददौ विक्रेयसित्पसौ। कृतपंचाश्रुधः कश्चित् दीर्घोलामनिहन्त्ने
येवक्षोचिद्धे पतेनास्य सन्निःशेषमरुह्यत। श्रुत्वाश्रेष्टि तिलाश्चापि पुरा सूर्येन केन चित्। भृष्टा एव तिलानुप्तास्तेनास्य ज
हर्षुर्जनाः। अबुधो भांडदारिद्र्यादेकस्मिन् विद्धे घटे। वह्निं जलं च कार्यार्थं तेनासौ हास्यतां ययौ। दृष्ट्वा गुरोः प्रसुप्त
स्य कश्चित्स्वुस्पष्टनासिकां। वक्रां नास्य भार्यायाश्छित्वा तां समरोपयत्। अविशिष्टा त्वत्कृते कन्या दत्ताजातस्तवात्मजः
मिथ्यागिरैवेत्यबुधो मूर्छितज्जीवितः कृतः। कश्चिद्द्य धनजायाया लब्ध्वालंकरणं वाञ्छ एष नामधनः कांडहास्वं जघन

इ० स्थालेवह्निनाशोधितंहेमकश्चिद्दग्ध्वासत्कर्पटंमलिनंज्वलनेकश्चिदबुधःशुद्धायव्यधात ।खर्जूरीफलमाहर्तुंयातोके
३६५ श्चाहबुद्धिभिः दुरोहितयच्छिन्नासावेखर्जूरपादपाः ।कस्यचिद्दिव्यनेत्रस्यनिधानज्ञानदर्शनः ।मागच्छन्नितिभूप
365 लोनेत्रेमीरयदिपाद्यत् ।दृष्ट्वागोपालकः कश्चित् ।ग्रामेकांसिंहभक्षितां ।खंडेनकिंगोकुलेनेत्यन्याविश्वेपशुधरा ।यामी
णोनगरेभुक्त्वाभोज्यंकश्चित्तत्रसंस्कृतं ।प्रधानंलवणंज्ञात्वातन्मुष्टिंसमनद्भ्यत् ।एकस्मिन्नेवगोक्षीरंग्रहीष्यामिदिने
वज्ञ ।इतिमासेनंगांमूर्खोदुदोहनवसारदोकविच्छेतरुरोगैः कश्चित्न्याटोमूर्द्धिताडितःसहेतीव्रव्यथं ।मूर्खोमाधुर्यो
रसभेोरवात् ।अबुधाख्यायिका॥ ॥गोमुखेनेतिकथितेकथांहृष्टोविनोदिनी ।नरवाहनदत्तेनमहदह्नस्ताहतपंचकः राम०
मालवेविषयेविप्रः ।श्रीमानोसीद्यशोधरः ।लक्ष्मीधरश्रीधराख्यौतस्याभूतांद्वियौसुतौ ।कदाचित्पितृराद्देशान्तो ३६५

विद्यार्थिनयागतो।दशांतरं विनाद्योगं विद्याकष्टमवाप्यते। अटवीतोसमासाद्य दूरश्रमनिपीडितो मृदुपादपसंठाये
सरस्तीरेन्यषीदतां। ततः स्नात्वा कृताहारो यातेस्तं तिग्मरोचिभि न्नांजनचयश्यामे ह्वि भितैः स्फुरेनेवारमहात
रुंसमारुह्य तेस्थितु र्वीघ्रशंकया। नोकालपल्लवैः कृत्वा शयनं विटपांतरे। अथादिनेमहावक्ष्ननवदंतांकुरएवि
षिन्नुघन्नमन्त्कं चुकाग्रेशाश्वां केयामिनीस्तनेसरोमध्यात्समुद्भावक्रमेणपरिचारकाः संमार्ज्य तांच वहुधामा
कीर्यकुसुमोत्कारैः। आलीर्योहृमपर्यंकाशय्यांस्वच्छोन्नरच्छदां निधायरत्नपात्रेषु दिव्यमाल्यविलेपनं। पानंच दृष्ट्वा
संमर्यनरालंकारवासितं। ममर्जु लेघुसंचारास्तस्मिन्नेवसरः प्लवेनतोदिव्यांवरधरः कांतारुचिरकुंडलः। मंहारमाला
धवलः कोव्यनस्थोमहाभुजः। अथपर्यंकशयनेतत्रतस्यविलासिनः। निषक्तस्पनतलस्मान्नियेयोकापिकामिनीआ

रा० तारहारधवलारणन्मुखरमेखला। मदसंस्खलितक्वाणकलहंसीव शारदी तस्यामभ्यर्थितायां च निरगाद्दपरा वधूः नि-
३६६ र्भयरङ्गी ललिता लावण्येनैव भूषिता। ततः सर्वौत्सुक्यतां कान्तां सदृग्व्याभरणोज्ज्वलां। जग्राह कंठे सान्द्रं विलास
366 रसविभ्रमांशुकैस्तत्क्षुरतज्ज्यान्ते तस्मिन्निद्रामुपागतो पादे शरासं च कंदनमंदाममन्मथसुंदरी। लक्ष्मीधरश्रीधरास्येतां
दृष्ट्वा कौतुकाकुलो। अवतीर्य तरुस्कंधान्नंदं निद्रामुपागतो। विनिद्रनयना साथ कंठवलंविनीतो दृष्ट्वा लघुसं-
चारा सखस्त्वोस्मराकुला। भर्तुः विधाय वदनं निद्रालोर्वास्तमाश्वासैः सा श्रीधरमुपायेत्याह निर्लज्जा निजमानिते
साब्रवीद्दिव्यरूपेण कांतेनानेन सुंदरि रमस्व परदारेषु मा तन्वी मा देशं गतिः। इति तद्वचसा किंचिल्लज्जानतवि- राम०
लोचना। सावदत्कोपसंरंभनिश्वासचलिताधरा। नाहं नगम्या ते कांत प्रबुद्धं नशतकामिना। दृष्टपंचनरागम्या किं न ना ३६६

मस्तुतं त्वया। अत्रैवास्य वितानितं। मयाप्यच्छन्नकामुकाः। एषा रागकथां तोधिकृदन्नं हत्वादिदं मया। इत्युक्त्वांसुकपर्यन्तं
वद्धं मा समदर्शयत्। नानांगुलीयकशतं। नानाधातुविनिर्म्मितं। तं दृष्ट्वा श्रीधरे करौ पिधायापहृते ततः। सा विवो
ध्यपतिं प्राह कोपकंपोत्तरंगिना। अनेनाथ पांथेन गाढनिद्राहृते त्वयि। कृताहं स्वैरचारित्रा सुखं विष्टभ्यापाणि
ना। इति प्रिया वचः श्रुत्वा खड्गमाकृष्य दुर्म्मदः सकोपश्रीधरं हंतुमुद्यपो भ्रुकुटीमुखः। अपरास्य सती भार्या सा निमूष
णविग्रहा असतीदत्तमावेद्य कायोऽनलमवारयत्। साप्यंगुलीयकशतं दृष्ट्वा तस्याः पटांचले प्रसाद्य विप्रं विदग्धजा
यां कृत्तनासिकां सतीं अप त्यया यदृशा दग्ध्वा महातन्हं। तत्रापरापि तज्जाया दृशे वसमजीवयत्। ततः सोऽपि द्विजस्तुतो
प्राह श्रीतिरस्साकुलः काश्मीरेभवशर्म्माख्यो द्विजोहं मम वं पुरा अहं कदाचिन्नद्म्मे प्रवरणदाहिव्रतः नियोरिते ब्रह्म

रत्न०
३६७
367

चर्य्योदनयितवलान्निशि । वोढ्वा दूरादहं नीतो जलेऽस्मिन्निह भाजनं । ऊतसंगाद्धतप्रामः । सोऽहं गतं न तत्पदं । इति श्रुत्वाऽगाः सतयात्तु

ह्वाचारिविशुश्रया । नीतः स्वतपसा द्विपं विमानेन सुखावनी । लक्ष्मीधरश्रीधरौ वस्थितौ तौ तदैव विस्मितौ । शाधतदं द्दशाहुद्दिव्य

रूपं यक्षकुमारकं । उद्दिष्ट द्दिव्यसंभोगैस्तस्माद्दिधाम वाप्य तौ जग्मतुस्तं समामं च निजगोहं सवायचौ । श्रीधराख्यायिका ॥ ॥

कथां तं पतपंत केनेति । कथितं नरवाहनः । स्मन्वाथ हृष्टो वाच : गोमुखोपि विनोदनं । उपलाख्येन वणिजा लक्ष्मी

दत्ताभिधः सुतः । पुरनिवासिनः शायामलिम्पा सह भार्यया । निर्जलामटवीं प्राप्य भ्रांत शीतजलां नदीं । सा बाचकार तन्नी

रेऽशणाह निवधूसरवः । ददर्श तत्र निर्लूनः करपदां न नासिकं । उह्यमानं नरं भोघैर्नरस्सु हुंग शायनं । तं किंचिज्जीवमा रत्न०

लोकासंजातकरुणोऽथमः । विगाह्य तटिनीं क्षिप्रमानिनाय वणिक्सुतः । प्रत्यथ निग्रहीतस्य वक्ष्य वीरेणासद्दिकः ३६७

वद्धाच स चिरं चक्रे विपिने भेषजक्रियां पत्न्यो प्रयाते स्नानाय मालिनी काममोहिता। ततः कदाचित्तं रूपवरं रुग्लं तां निर्दय र
तानं तैः। स्तु चिरं समतोषयत्। स्नात्वा प्रतिवृत्तो थो वणिक्पुत्रो ददर्श तां मध्ये वाभिहितव्याधिं। व्यथादीमप्रलापि
ली। नदीं स्पृष्ट्वा तु संस्नातां। मध्यादृतां महौषधिं। ममाहरेति स तया प्रेरितागं तुमुद्ययौ। तत्करालं विनापाशवाम्भा
स्व भटटं गतः। तत्रैव तत्करकृपाशो सौ नदीमाघपपात सः। स ततः सलिलोत्फुल्लो गममालिंगनकर्मैः। अविभादि
तदिक्रज्ञो निम्नो हर्षपुरी तटे। अस्मिन्नवसरे राज्ञि हर्षपुर्यां दिवं गते। अभिषेकगजेंद्रेण स्व गृहीतो वणिग्वरः। त
त्रानिमेक पुण्यप्राहे निर्ग्रन्या हिरदाधिपः। यमारोपयति स्कंधे स राजेति स्थितिः सदा। स तेन कुंजरेंद्रेण नीतो राज्य
श्रियास्तुतः। योषित्स्तु न मतिं चक्रे स्मरन् भार्या विचेष्टितं। प्राज्यं राज्यं समासाद्य प्रजापालनतत्परः। स तत्र का

कृ० लमनयत्सर्वोऽथित्तुरपादपः। स्नापितं तं हंडमादाय स्कंधे राजवशीकृतां। गंजनाम्नाभित्यप्रजयने। कालेन सा हर्षपुरीशाननात
३६८ स्मैभुञ्जे पुरे। इदर्शितामंत्रिवरिस्तत्रैतैर्वृत्तविस्मितैः। सोऽपि तां प्रत्यभिज्ञां ज्ञायतं चरुग्लंस्मयाकुलः। राजसेऽर्देवसृष्टन्नां
368 तं सचिवेभ्यो निवेदयन्। तो निरस्य चिरं कूपे लक्ष्मीसेनो भवत्सदा। विपुले राज्यभोगेऽपि ललनाभिमुखाश्रयः। लक्ष्मी
सेनाख्यायिका॥ ॥गोमुखेनेति कथितं श्रुत्वा वत्सेश्वराधिपः। प्रभाते निजसुद्यानं ययौ विरहनिःसहः। ततो वि
द्याधराधीशः समेत्य प्रमदाकुलः। तां संनीशक्तियशसं ददौ तस्मै सुलोचनं। अथ दिव्योचितो वाहां विपुलोत्स
वशालिनी। तयानरेंद्रपुत्रस्य विवाहश्रीरवर्त्तत। परिणीयेंदुवदनां प्रहृष्टपितुराज्ञया। विललास स्मरभ्मेरो वि राम०
लासोपवनेषु सः। विद्याधरैः प्रणामितं तु तमाकलय्य वत्सेश्वरः। किमपि हर्षसुधार्द्रचेताः पृथ्वीश्वरं निनयना ३६८

स्येन कल्पद्रुमस्येति फलस्यकृतमाप्तिमभ्यसंस्तः ॥ ॥ इति क्षेमेंद्रविरचितायां बृहत्कथायां शक्तियशलो नाम षो
डशो लंभकः समाप्तः ॥ ॥ नवकुचकांचनकलशाः । श्रोणीसिंहासनाः स्मितच्छत्राः । अभिषेकाय तरुण्यो यस्य स
मकरध्वजो जयति । अथ विद्याधरेन्द्रप्रतिहारेण सूचितः । विजिज्ञप सभासीनं प्रणम्य नरवाहनं । अपि स्म
रसि मे देव संप्राप्य विजयश्रियं । न दृश्यते स्थितिः पश्चान्मादृशैरिव पार्थिवैः । यदा त्वं गौरिमुंडेन पातितोसि गिरिश्रवे । पुरामा
यातटाद्देवरक्षितोसि हराज्ञया । दूरापातमहामूर्छामंदसंस्कारमंविदा । मन्ये मां नाभिराजासौ चिरवृद्ध इवाग्रजं । दूरात्का
नो भवलंबोपिह्रादिप्रतत्यत्रसंभ्रमः । अपराध इवार्थस्यमान्यहं विस्मृतो यते । अमृतश्रमनामाहं प्रपन्नस्तव शासनं । वा
मदेवेन मुनिना प्रेषितो भवदंतिकं । मुनिस्त्वामाह रत्नानि गृहाणाभेत्य मन्दिराः । चक्रिवर्तिश्रियो देवसूर्याणामित्यक्ता

ह॰ मल्लिया। इति विद्याधरैर्वीतो निशम्य नरवाहनः। तं परिज्ञाय नभसा वामदेवाश्रमं ययौ। तं प्रणम्य मुनिं तत्र तदादिष्टगुहान्तरात्। साद्य वि
३६९ घ्नं व नो यान्तेरत्नानि प्राप भूतये। रत्नद्वयं सुधावेधश्च खड्गं श्चवरकुंजरान्। दंडं रथं च संप्राप्य स निजं कटकं ययौ। अथ श्रीमान्प्रश
369 स्तेऽह्नि विमानं सचिवैः सह। प्रियाभिश्च समारुह्य जययात्रां दिदेश सः। ततो विद्याधरीनीकः संछादितनभस्तलः। ये तं मंदरशे
नं सेनं सचिमेत्राद्रिनटं ययौ। तत्र सेनाभवोत्तस्य स्फटिकश्रतिविंविता। स्फरिते वनिजानीकः सेवाये भयसंभ्रमतो। तत्र गीर्वाणतरिनीती
रविश्रान्तसैनिकः। विजहार मृगाक्षीभिः पारिजातलतावने। पुष्पेषु रागाहितः कायं प्राप्य शस्त्रे समुद्यमः। इति तं सस्पृहावीक्ष्य ज
गदुर्येह्यकांगनाः। ततस्तं प्रस्थितं जेतुं वायुवेगः कृताञ्जलिः। विविं जिज्ञपदितो देव नयत्वं च कि वक्षितां। इहास्ते त्रिपुरारातिः सत्यं ए म॰
सन्निहितो हरः। विभूतयो हरेंद्राणां यत्प्रसादाद्वपुषः। तमुल्लंघ्य विरूपाक्षं यो नायो जातिमोहितः। पतति स्पष्टविघ्नोसौ क्षीगे ३६९

तुल्यद्वयग्रहं। शंकरेणैव विहितानुग्रहे च चक्रवर्तिनां। गिरिविदार्य मूलेन स ते मार्गप्रदः शवः। इति विद्याधरपतेः सचिवा
नां च भाषितं। श्रुत्वा प्रणम्य चंडीशं सह मैत्रेण निर्ययौ। त्र्यंवकेन हतां तत्र कालरात्रिं प्रणम्य सः। पुरं मंदरदेवस्य प्रति स्थे
विजयोत्सुकः। देवमायं महामायं जित्वा विद्याधरेश्वरं। तन्महावाहिनीपूर्णसेनाब्धिः सवभौविभुः। ततो हशांतसं
रब्धविद्याधरवलाग्रगः। प्रलयांबुधनध्वानघोरमन्नादिरः। अथ युद्धं सभूद्धोरं विद्याधरधराभुजां। मौलिरत्न
विनिष्पातिखड्गज्वालानलोत्कटं। तत्क्षणं नटिनी स क्रं . . . . . . . पद्मरागाः चलः क्षिप्रं वभूव स्फटिका
चलः। ततो विद्याधनवती मोहिते वाहिनीद्वये। स्वयं मंदरदेवस्य विद्याभिरभिंहरितं। तमोवभूव कल्पांतक्र
मभीमविक्रमं। नरवाहनदत्तोथ केशपाशमिव स्थयः। खड्गमाकृष्य जग्राह तमुद्भ्रांत शिरोरुहैः। ध्रातं खड्गसं

दृ० पातमात्रां तारितजीवितां । दृष्ट्वा मंदरदेवीति नरवाहनमभ्यधात् । सोऽभोश्वतापचंद्रांशोः कीर्तिज्योत्स्नासुधाकरः । नरवाहन
३७० दत्त त्वं त्रातुमर्हसि मोऽग्रजं । इति तस्या वचः श्रुत्वा तं त्याज नृपात्मजः । शूराः प्रणयभंगेषु भीतानां महिशकृता । तस्ता
370 मंदरदेवोऽथ मोचितो लज्जया मनतः । ययौ तत्तपोवनं मानी मुनेस्तपितुराक्रमं । विपत्सु चक्रलीनानां वियोगेषु च धीम
तां । पराजजे च शूराणां हन्निरिका तपोमहां । ततो धनवतीध्यानाः ३ त्यिजारकृते बले । नरवाहनदत्तस्य जज्ञे जयडिंडिमः । जं
भारिविजयोद्धक्रं तमाभत्यान्निनारदः । त्रिदशेन्द्रोऽस्मि ते विरमि त्यक्त्वा विश्रुरंव्याधात् । अभिषिच्याभि तज्ज्योतिकेलाशेगु
टिकाशृंतां । कांतां मंदरदेवीं तां पित्रा दत्तामवाप्नवात् । यत्सुखोनकृष्णछायाशोवलेनानवह्नी । लोत्पलदललोलहेमाजेने रा म०
वभूषितां । दत्तामकंपमारत्वेन पित्रां तां प्राप्य सुंदरीं । नहृष्यत्स्योऽभ्युतस्तोऽन्याः प्रापि कोद्वाहनेयाः । ततः प्रणम्य श्रीकंठं प्रय ३७०

गौरीहस्वस्फुलिंगं । ऋषभस्य गिरेः शृंगमभिषेकश्रियेययौ । तत्रविद्या – – – दिव्याभिप्रायशालिनी । राजधानीवभूवास्पर
न्नप्राकारतोरणा । अथाययुः समुद्रेभ्योरत्नैः कुंभैः सुलोचना । हेमकुंभोपमकुचा गृहीत्वाप्सरसोजलं । ततोवाययुयथा
द्भूतस्तद्विद्याभिर्विहायसा । सामात्यः सहदेवीभ्यां आययौ वत्सभूपतिः । यत्रास्ति चात्यनुस्नातः कथंचिद्दिनयावि
तः । रत्नरसिंहासनं भोजे भूषितानरवाहनः । रोहणाद्रेरिव शृंगं नानारत्नविभूषितं । सवभार महामौलिं क्रीडाशैल
मिवश्रियः । अथाभिषेकपुण्याहे दिव्यकीर्णमंगलोदके । आसनार्द्धं प्रभो भोजदेवी मदनमंजुका । रतिस्तस्य मनो
भुवोद्यथितेवमयोनिजा । कांताश्चत्वेतिनभसोनावमानंययुः परा । ततः कुंडलिनः सूरामौलिपिंजरितांबराः । तस्य वि
द्याधराधीशाः प्रणताविविक्षुः सनां । मणिंकुट्टिमसंकांताः पांसुरश्मिभृतांवरां । प्रवरां श्रियमालोक्य सूनोर्वेत्सेरेश्व

बृ० रः । ब्रह्मांडसंकटं हर्षसंपूर्णमानसः । देवी वासवदत्तापि प्राप्य पुत्रार्थिनां पदं । प्राप्ता कुमारविजयानंदिते वसयां
३७१ 371 वभौ । मंगलोदधिकल्लोलः श्रीलताकुसुमाकरः । हर्षपीयूषजलदः कोप्यभूत्तत्र महोत्सवः । ततस्तनयमा
मंत्र्य कौशांवीं प्रमदाकुलः । ययौ व्योम्ना सहामात्यो वत्सराजः प्रियासखः । इति स निखिलभूभृन्मौलिविश्रां
तकीर्त्तिर्मदकलसुरनारीगीयप्रतापः । अभिनवजयलक्ष्मीनम्रविद्याधरेंद्रप्रकटमुकुटपीतीघृष्टपादो रराजा
इति क्षेमेंद्रविरचितायां बृहत्कथायां महाभिषेको नाम सप्तदशो लंभकः समाप्तः ॥ ॥ अतः परं रत्नमंजरीभ
विष्यति ॥ ॥ नहलीविभ्रमोद्भ्रांतभ्रूविलासवलाश्रयः । आकल्पं स्थिरतां याति यद्विराम्भ्रा शिवोस्तु वः । स विद्याध र म०
रसाम्राज्यसमस्तशासन — — — । भेजे समस्तकन्याभिः स्मरलीलामहोत्सवं । प्रियाविलासरसिके समदे नरवाहने । से ३७१

वारुणमिवासाद्य वसंतः समदृश्यत । पल्लवेषु च वल्लीनां नामसेषु च सुभ्रुवां । कपोलेषु च मत्तानां हृदयेषु च
रागिणां । गुंजन्मधुकरश्रेणीवितताहूतवल्लरी । वभार तारकेकारस्मरकार्मुकविभ्रमं । स्तवकाः सिंदुवारस्यत
रलभ्रमलाकुला । यस्तुः सितासितरुचो मधुलक्ष्मीकटाक्षतां । तरुणीचरणाघातफुल्लेनाशोकशाखिना ॥
क्षमन्यत स्मरस्येव प्रतापो विभ्रमच्छविः । कांतागंडूषविकसद्बकुलोद्गतरेणुभिः । यशोभिरिव पुष्पा
षापांडुरः ककुभो वभुः । सतस्मिन्नादमधुरे मालतीकलिकाकुले कालविलासिनीलीलानुकूलमलयानिले । प्र
गवल्लीनिकुंजेषु लवंगामोदनिर्भरं । पपौ मृगदृशाक्षीभिर्भिन्नेम्बु नरवाहनः । मधुर्मधुमदः कोपि स्तुहृदयः स्त्रीरता
फुल्लं शत्रतरोरेतच्छेपमांडं वंरश्रियः । पुष्पाकरश्रियं वीर हरणानलजीवितां । परागैरनुकूलांगं गोमुखः प्राह भू

रा० ३७२ पतितां भ्रमद्भ्रमरसंभारसांगभ्रूकुटिविभ्रमः। अयं विरहिणीकालकालो देव विजृंभते। अस्मिन् विकसिताशोकचूतचंपककिं-
शुके कामकलिकलाकाले सुखेनावल्लभं स्मृत्वा वियुक्तः केतु जीवति राजपुत्रः पुरा स्मरः। स्मरमेनाभिवोढव्यं सुखेणां
372 स्वैरमामंत्र्य राजहंसे वापरो ययोगे नैतस्मिन् वनांतेषु। सततोत्फुल्लप्णारविना। संतोषितालजालेनावसंतेन विजृंभतं।
मधौ मधुरसंलापे कोकिलाभिकुलाकुले। सुखेनावल्लभं स्मृत्वा सुखीनाजगतीविना। स्मरसेनोपि तामेत्य दृष्ट्वा
निपतितां प्रियां। मेमोहि कोहि सहते सहसां दयतां पतिः। पुरस्य शतवातनिघ्नैः। दग्धोनो वीक्ष्य चंद्रिकांकुलदेवीतयो
जीवं दिदेशान्तशीकरैः स्मरसेनाख्यायिका॥ ॥ स्तुत्वेति मार्गोत्सुखववचोमधुलक्ष्मी विलोकयन्। ललासहृद्दृः राम०
चषकैः पिबन्नमदनमंजुकां। नत्नो निशि निशाकांतकांतसंतानिर्झरैः। स्फुरितेभुवनाभागे समुद्याय प्रियासखः ३७२

सचंद्रकांतपर्यंके शशीव निजमंडले । रतिश्रमोन्निद्रतंद्रः स्वप्नेऽनिष्टं विलोकयन् । विबुद्धः शंकमानोथ पितुर्दैवं पराभवं ।
सलोभेन पुनर्निद्रां विरक्त इव योषितं । चिरं चिंतयतस्तस्य शोकाग्निव्याप्तचेतसः । नवोढेवाविदग्धस्य क्षपाति दूरतरं य
यौ । मैत्रीव साधुशीलानां स्त्रीणां परकथेव च । मातस्य शर्व्वरी शोकात् प्रययौ दीर्घदीर्घतां । प्रातर्विमृश्य स प्रकृतिविधा
तेन तद्दीक्षितं । आहवत्सेश्वरो हंतं तूर्णीमत्यनभस्वरी । पाते चंडमहासेने सभार्ये कीर्त्तिशेषतां । विधाय पालकं वीरं ।
तत्याक्षितिपालकं । गोपालकं निवेश्याशु भ्रूभंगेनात्मनः पदे । कालंजरशृंगोत्तुंगे दिवं वत्सेश्वरो ययौ । सदिक्पुरुषा
दिष्टं । मत्वा योधिष्ठिरं पदं । भेजे ययाति सयाति हेरिश्चंद्रतुल्यतां । भ्रूभंगेन विवाहिता रिपुवधूः भ्रूभंगलीलाभ्रमाद्द
माक्षीः स्वयमर्पिताः चरडहृदां मन्ने भकुंभस्तनी । देवीभ्यां विहृते हृतं द्वजकुले नित्यं स्मृतः शंकरः । कर्न्नेवं स्वहरणी

ध० यमन्यदुचितं शेषं किमस्मासु षः।उक्केति देवं कामारिं।ध्यात्वा विगलितस्पृहः।धैर्यैकसहयो राणां।प्रययौ पौरवल्ल
३७३ भः।चंद्रार्द्धमौलिविहितस्तुतिगीतकां कामं केनिधाय सततामभिमतां विपंची।देवः प्रियास्वविवमित्रकृतानुया
373 त्रैः।सास्ताचलादिव महस्रकरः पपात तस्मिन्स लोकवीनेत्र।शतपत्रावलिप्रिये।पाते स्वं जगतां मित्रे शोकांधम
भजन्प्रजाः।वत्सेश्वरमृतुपातकथा।इति विद्याधरवचः श्रुत्वा मूर्छितो नरवाहनः।पपात मुद्गमग्रे वज्राहत इवा
चलः।कामिमे वचनं देहि वत्सेशापत निरस्तकोशाः सज्जनऋकचोंभकः।कथाशेषः कृता येन त्वमपि क्ष्मादिशेषकः।मवं
यत्समहीपतेर्नगरीं तं रूपेण वद्धः स्मयस्त्यागेन स्तुतिराहितानरिविजष्प्रियंगुरोष्ठं जलिः।देव्या येन सतीडतेन कृतादृ एम०
एवतिनिर्दिष्टाः।कालः केवललोलुपः स निखिलां लोकांचलीमस्तुते।श्रीमन्नत्यपुहारनिर्झरहरः शोयामराद्वे सठं ३७३

नौस्त्वं प्रति मे भुजावपि जगत्याकाररक्षार्ग्रैलो। कांतिः स्वर्थे मदीस्तु वर्णो कमलं वक्त्रं न ना तस्य नत्र हस्वाहं पुनरिंदुदष्टय
शश्शो विम्बे चिरंजीवितं। इत्युक्त्वति शोकाग्निसंतप्ते नरवाहने। हहडुगोमुखप्रमुखादेव्यश्चाद्यल्पा लोचनाः। तेषां करुणा
माकंदस्तुत्वानिते करुणाः। वभूवुर्भुवानाद्याने कलिकालंकुरंगकाततानानिभृतसंचारा विततानन वष्टपः। विवस्तुः शोक
विवशा विद्याधरधराधराः। तेषां कुंडलकेसरपद्मरागाहृतांसुभिः। शोकाग्निनाहृद्यमाना एव्नेनेवाभवद्दिशः। ततः स्तो
दकः स्नातो नतो विद्याधरेश्वरैः। मातं सास्रुनयनः प्रुशोचनरवाहनः। तं शोकवडवावह्निपीयमानमिवांबुधिं। वीक्ष्य पिंगलगंधारः
शाह वाग्नुपथस्तथा। देवधैर्यव्ययः कोयं तवापि महतां कुले। नहि निःसारसंसारविकाराः प्रभविष्णवः। नहि शोकः प्रियध्वंशे क
र्तव्यो हृद्यसे विभिः। भवेह्यभावसद्भावे भावाभूभंगभंगुराः। एके घप्रान्तरपारे तत्पारे वाह्नि चापरे। यांति निःसीम्नि संसारे क

हि० स्थितो यामशोचति ध्रुवं न कुर्युर्मुनयस्तपांसि विज्ञाने वनेयदिमस्फुरमी भावोपर्युपेत विशदार्णवः । लक्ष्मीलताङ्कुरारस्य भागां
३७४ भोदनभस्कृतः । विलासवनदावाग्नेः को हि कालस्य विस्मृतः । गुणिनां हीनविद्यानां श्रीमतां ह्रीणसंपदां । हतानां तपस्यमाला
374 यांसमानः किल विक्रयः । अकस्मात्संगतानामपद्यकस्माद्विनश्यति । शोकः किं तत्र सर्वे हि यान्ति चायान्ति जन्तवः । अ
दृभिर्वेळलं धन्ने कष्टं न दृष्ट्वा न मृत्वरः । स्कन्धेनपशुनायं गुर्येत्र वर्त्मनि नीयाते जायते दुःख । दृष्टेषु सत्ते होडुः खायदेहि
नां । ममायमिति मुग्धानां न सन्ते षां न तत्स्यते । प्रयाति चपला लक्ष्मीः श्ववत्पाषुरलक्षितं । इति वस्तुस्वभावेस्मिन्को
नु शोचति नत्त्वधीः । गतं शोचति को नाम यः प्राप्तः शोच्यतां परैः । छिन्नहस्तो विहस्तस्य कथं वध्नीत कंकणं । हू राम०
यते जीवतां पुंसां येषां कालभयं पुनः । निस्तीर्णो कालभावात्तु न शोच्या विगतासवः । गतं जगति पश्यामो विविं ३७४

त्यनिखिलं धिया दुःखापं यद्यत्नेन भलीदं कालजिह्वया। मृगनाभागसगरानिगीर्णायत हेलयाज्ञं भमारो महाका
ले तस्मिन् को नाम हृद्यते विकाशाद्लोघेऽस्मिन् संसारांभः सरोरुहे कालभृंगः पिबत्ये वजनकिंजल्कमंजसा
तेजनास्ते गुणाः साक्षी सत्ताः सोद्यं ताम्बुके लयः। कालसंकल्पकलयानीयंते स्मृतिशेषतां विवलत्कवलक्रीडा
यस्य ब्रह्मांडपिंडकैः। सर्वकषाय कालाय नमस्तस्मै महासिने। इति तद्वचनं श्रंशाक्यो काये नैरवाहनः। भर्थेस्तवि
षस्थायद्दुग्धाब्धेरुपमांशोनैः गोपालचरितं ज्ञात्वा विस्पष्टं पुनरागना विद्याविद्याधरेंद्राय। ततः संवेद्य वेदयत्
देववत्तेऽम्बरादिष्टं दत्वा प्राप्यमुदारधीः। पालकायस्वयं भ्रात्रे गोपालस्तपासगतः। प्रणयात्प्रार्थ्यमानोऽपि सायो
रेरनुपायिभिः। जटावल्कलभृत्प्राह न्यस्तसंसारबाहनः। विशारदास्मेरवामरमहासिन्यो वल्लभाः कस्यनप्रि

ह० याः। किंबहुताः पवनालोलकदलीदलचंचलाः। दुःखिनो जान्तु निर्बन्धकर्म्मबंधोपि कासनः। विशरहममाहारः।
३७५ सर्व्वाग्रहपरिग्रहः। तस्माभ्यंतरतो यन्नाविशानामिवादहिनां। सहजोऽनछितस्तस्य विषादामूलमुद्धृतिः।
375 आशालतावलयितं। चलमूलमविद्यया। कोहि पातयितुं शक्तः दुःखेन भवपादपं। धनपुत्रकलत्रेषु सुख
यमेवार्जितष्वपि। अवसन्ना विनश्यंति। क्षुद्राः। क्षौद्रसेष्विव। अस्मिन् शरीरके दुःखमेभृगवजीवितेस्थि
नेचपलेषु च भावेषु नरस्थां ममनो चितां। परिछिन्नाधमः किं मे कोटिभिर्भूतिसंचयैः। नपश्यामि ततः किं
चिन्त्योयं सर्व्वग्रहोपमं। अपयो मसमुद्वेस्नास्य क्राद्यवेवैनैः स्तुतिः। कालव्यालसमाक्रांतानीयांतेहं तज्जंत एम०
वः। तरंगतरलैरर्थैभोगैस्त्राभोगभंगुरैः। सुहृन्ते मे ये स्नाहरोयेर्विप्रलब्धोननामकः। आत्मयशा मनुएया ३७५

नामात्मतीर्थीयमेकोटिभिर्भूर्विनां। त्यक्तातिमानस्पर्द्धानां नैव शोचंति बांधवाः। जरन्नहिषः शृंगमिव त्वचं इद्धइवोर
गः। पद्मीवोन्मथितं तनालं वंधमुक्तातितत्त्ववित्। भावविशरारत्वएव तावत् संश्लेषवद्द्दठरागि मनस्यातेषु तत्सर्वे थ्या
जगतत्त्ववित्। भावास्वभाव विशरारवएव तावत्संश्लेषवद्द्दठरागि मनस्यतेषु तत्सर्वे थ्याजन वियोगवि घाकु
लानां षांते मनस्तनुभृतां वितनो वियोगः। इत्यन्का पौरपुरतो बांधवांस्तपसेगतः। कस्यपस्याश्रमं श्रीमा
न् श्रितिनाचलकंदरं। इति विधानिगदितं निशम्य नरवाहनः। जगाम मातुलं द्रष्टुं सुहृद्भिः सहसानुगं। दधिता ध्यासितत
लं विमानं कमलासने। आरुह्य व्योममार्गेण सो विशात्कस्यपाश्रमं। प्रसन्नतरुसच्छाये निर्वैरहरिकुंजरे। प्रणम्य कस्य
यं तत्र गोपालविषयं ययो। तं विलोक्य जटापुंजः वंजितो हतपश्रमं। प्रणम्य साश्रुनयनः प्रोवाच नरवाहनः। मातुल

स्नेहजलधिं जनस्कंधं कं जननीं च तां किं तु न वत पश्येयमित्यक्राकश्यपं ययो। तं शोकविवशं वीक्ष्य विद्याभिस्स्वकुर्वर्त्ति
ह० ३७६ नं। गोपालश्चाह मामेहं गच्छन्तं धैर्यभूधरः। राजन्ललितकर्प्पूरः परमविशदं यशः। गजस्तूगीयानयस्तनचाशोच्यः पितात
376 वः। सा च सारित्रसावित्री सौभाग्यगिरिपत्रिका। का माता ताचा सद्वृत्तां ते धन्या कीर्त्तिसरस्वती। मातुलस्येतिवचसा मंदशो
कः सहानुगः। तत्रैव तस्थौ विद्याभिः कल्पितोदारमंदिरः। गोपालसन्यासकथानतो विद्याधराधीशो मुनेर्द्वेश्वसहस्थि
तं। व्यजिज्ञपन्नमभ्येत्य प्रणतो वाहिनीपतिः। कन्यालावण्यपीयूषलहरीहरिणो कृणाविक्रोशं तीह तास्मीति भीकृतायमया
विभोः। को हि देव भवद्वीर्यरक्षिते व्योममंडले। हंतुं लब्धिनमर्यादः सहसा विघ्नतः क्रमः। समयाललनाचौरः प्रहृष्टश्चाह विहा राम० ३७६
यतां। संरंभललितोन्नालः मास्य शेषाख्यद्वः। अहं मंदरवेगस्य पुत्रो विद्याधरप्रभोः। जातः कलिंगसेनायामितो यामि नभश्चरः

अयं मतंगदेवेन पुत्री सा रत्नमंजरी। कालेन पालकस्याथ सुतस्योज्जयनीपतेः। अवंतिवर्द्धमाख्यस्य वितीर्णा तेन मायिना। ततो मया
मायापर्यंङ्कतामानुषरागिणी। स्त्रीकृते को हि सहते धीरो ऽन्यत्कारमात्मनः। इत्युक्त्वा वाक्यसमयायमितपरदारयत्। पाल
कस्यतस्याथ वासे सेशुक्ता सा रत्नमंजरी। श्रुत्वा हरिशिखस्येति वचनं वाहिनीपतेः। गोपालानमते प्राह नरवाहो नरंगच्छक्ष्मे
शिखड्किंझं पालकस्य सुतं प्रियं। अवंतिवर्द्धनं क्षोम्नामातुलेयं समानयः। तदस्मात्यं च स्तूर्हं नयप्रज्ञं तं भरतरोहकं। दृष्टनं स्तु
रतरंजयस्ते नो विज्ञायते खिलं इति च शुचिगिरागत्वा सप्नामादाय खेचरः। सभार्यो निस्तवां स्तो वा। नरवाहं प्रणेमतुः। मातुलेयं प
रिषज्य सोऽष्टव्छ तस्य मंत्रिणां। सच दृष्टो वदत्कन्याहृत्तं भरतरोहिकं। अस्ति वत्से स्वरादिष्ट पालको लोकपालकः। वीरप्रशासि
वसुधां परिषज्य सोऽष्टव्छ तस्य वसुधाम शातप्रदः। ततः कदाचित्तं प्राप्नमावासुदकदानिके महोत्सवे पौरजनो वधूवावद्धकौतु

वृ० ३७७ 377

कः। हत्वा चंडमहासेनो दैत्यमंगारकं पुरा। प्रत्यक्षं तमिराचक्रे वारिदानोत्सवस्थितिं। तस्मिन्महोत्सवारंभे भूषिताशेषमंडले। यात्राकु
लेषु लोकेषु त्रस्तेष्वनिर्ययौ गजः। स निर्गतो लंबमानचरणालानशृंखलः। भारपीडाभयेनेव भांगीड्डणाश्रितो वभौ। स लो
भे लोलमलिन्नोवलयश्यामलैरदैः। मंथोद्धकालकूटाथसिक्तमंदरविभ्रमं। तच्चंडडिंडिमध्यानपिंडिते जनमंडले। अ
कांडप्रलयभ्रांतिभीमः कोलाहलोभवत्। ततः कुतूहलाकृष्टा निर्ययुस्तरलेक्षणाः। पुरभंगे परिभ्रष्टा गृहाणामिव
देवताः। मुखांबुरुहहारिण्यस्तारकनयनोत्पलाः। तत्क्षोडनभयात्प्राप्ता नलिन्य इव सेवितुं। विद्रुतेष्वथ लोकेषु तत्र चं
डालदारिका। तस्य तस्यावसामान्यं लावण्यनटिनीपुरः। गोरीलीलाकिरातीव कदाचिच्छिखिपिच्छिका। दीर्घवेणी एम० ३७७
लतामोघीतनुमध्यामनोभुवः। त्रिवलीसृष्टिमुद्देवक्रीडाकोदंडदंडिका। भयानभिज्ञा सा तत्र तस्थौ कौतुकनिश्चला

वल्लरीविषतानस्था कुटिलालकषट्पदा । तां जिघृक्षुः ससहसा कदलीमिव कुंजरः । समर्प्याहिं दृढमुंडालोरज्जुस्तंभकलामिवा

क्रियमाणां गजेंद्रेणावीक्ष्य तां तरले हृदयांभ्रलं हृत्पं हताकांतिरितिपौराः प्रचुक्रुशुः । मातंगानामियां लक्ष्मीस्तामितीव म

तंगजः । यत्नाक्रेरणापस्य शीसहसात्यंतविक्रियः । इति चंडाम्रतः कोपे षिरिं भोम्रगीदृशांपशवोपियमासाद्य भवंति सु

खनिम्बलाः । तत्स्य शीमीलिताकं विलोक्य कारिणां जनाः । अहो विचित्रमित्यूचुः संविग्नाः कौतुकाकुलाः । अवंतिवर्द्धे

नस्तत्र राजपुत्रो यमुत्सुकः । दृष्ट्वा चंडालकन्यां तामभवत्स्मरतापितः । ततस्तद्विरहायासपांडुरः प्रतिवासरं । कृशम्प

हकृतालंबः शशीव शमतां ययौ । पालकात्तदुदंतं ज्ञात्वा सभार्यः पृथिवीपतिः । गाढाभिलाषं तं मत्वा चिरं शोकाकुलाभ

वत् । राजानं दुःखसंतप्तं तमयस्वेहयं त्रितं । ग्राहावंतिवतीदेवीदिवीधिगेनं कुलपांशनं । राजाराजकुले जातो विद्याभिर

ह० ३७८ 378

तिसंसक्तः। अस्तीवाकाऽन्यदारेषु विधत्ते साभिलाषतां। पापः कोप्येषजनतारमयामारक्षितं ह्यतः। यस्य शीलनतः सर्वं संश
येपतितं कुलं शीलं राज्ञां दिशां चंद्रस्तारुण्यं हरिणीदृशां वनानां मधुमासश्च विभूषणमकृत्रिमं। देशेषु धनं विद्या
व्यसनेषु धनं पतिः। परलोके धनं धर्म्मः शीलं तु निखिले धनं। इति जायावचः श्रुत्वा प्राह पालक भूपतिः। देवि चंडा
लकान्येषा दिव्यजातिरितीष्यते। रूपमुन्नममस्या नाकांतिः सप्रतिभं वचः। गणनीया गुणाश्चीस्वसूचयंति न नी
चतां। धात्रीसमवतीर्णा सा। काचित्स्वर्गैव च ध्रुवं। रक्तीजातिरेकेन मन्ये संस्पर्शदूषणं। न मे रस्तु प्रतिष्ठा नाख्येज्वरा
सः। स्वितजितः पुराः। पुत्री कुरंगिकानाम विमानक्रीडया पायौ। अत्रांतरे मत्तगजात्स्त्रोटितालानसंखलः। धावद्भजथा एम० ३७८
हतामेत्य नीलाद्रिरिव जंगमः। सा राजपुत्री नागेन कृष्टा विप्रकुत्ते जने। रक्तकारिणं हत्वा कोपि चंडालदारकः। ततः परस्य

रूपेमविलोकममहोत्सवेतयोर्द्विधादोमनाग्रथितंविदग्धोमकरध्वजः।मिथाभिरोषधैर्म्मान्निः प्रीतिःकालेनजायते।दृष्टमा
त्रस्तुवशस्तत्स्वभावदृयितोजनः।सचंडालकुमारोथगत्वातद्विरहाकुलः।स्मशानेतहमादायजीवितंत्यक्तु
मुद्यतः।प्रमुवाचततस्तत्रभगवान्पावकःस्वयं।कानीनस्त्वंममसुतोनत्वंचंडालदारकः।कपिलाख्याब्रा
ह्मणस्यपुत्रीकपिलशर्म्मणः।मयामयागतापूर्वंत्वामसूतरविप्रभं।त्यक्तस्तयाकन्ययेवकन्याविकत्री
नायथा।चंडालेनापिसंप्राप्यगोहीरेणाविवर्द्धितः।गच्छयाचतत्प्रेोठंतुकोपास्मितनोनृपः।ततस्तजन्मदत्तां
तंयथोक्तंस्वयमग्निना।देवदूतोदिवःप्राहतंचामन्यतभूपतिः।ततःकुरंगीसंप्रापचिरंविरहतापितां।पित्रा
र्पितामितिप्रायोदेवायांत्यपितुःकुलं।कुरंग्याख्यायिका॥ ॥राजामलसिंहोभूत्पुरेराजगृहाभिधे।तस्य

मायावतीनामा तेन याभूत्तत्र स्मिता । वसंनस्ततनो मोदं नंदिते वकुलाङ्कुले स कदाचिद्दूरोद्याने विजहार मनोहरे । ततोप

दृच्छया यातः स्तुप्रहारामिषोत्सुका । ददर्श धीवरः कांतां तां नाम्रुएयत तरंगिणी । दृष्ट्वैव तत्र तुणाक्षिप्तः कंदर्पो विडिशोम

सः । तूर्णं हृतमनो मीनः स्मृन्यो मृत इवाभवत् । मतघानपरोगत्वा मुमूर्षुस्तन्न विग्रहः । दृष्ट्वो जनन्या स्वं वृत्तं श

निलज्जा चिनोदत । धीवरो धीवरी सायज्ञात्वाररहतिकाभिधा । मात्स्या यापनहस्ता तां सेवित्वं कन्यकायये । चि

रेणामेवयते स्यात्तुतो बन्धुषंयपुत्रिका । श्रीनिजा लेखके मत्स्यः कस्य नाम न कष्यते । करवाणि प्रियं सर्वे न वेत्स्य कृतवती

च तां धीवरी प्राह पुत्रो मे त्वां विनायाति पंचतां । राजपुत्री निशाम्येति ध्यात्वा वाच नचेति तां । प्रतिश्रुतं हि महतां पुष्पा

नापेन लुप्यते । ततः स्नातस्तया हृतो भूषितस्तु रमीकृतः । न्यस्तः स धीवरसुवाशय्यायां गुप्त मंदिरे सहितास्तुष्ठ

चारिण्याराजपुत्रीततोविशत्।निशिशय्यागृहंगत्वाचंद्रकांतिरिवांबरं।तमालिलिंगसातत्रहर्षपीयूषवर्षिणी।अदृष्टपूर्वे
संदिष्टेकांतरमतस्यविक्रयं।विचारान्मनोरथश्चाप्तिश्चसन्नविरहानलः।सभेजेद्रौणहन्नित्वाद्रूरांमोहोपमांदशां।
अथाशनहरतासंगःसनिद्रांक्षिप्रमाययौ।अथधन्यःकोहिदैवेनफलकालेनवंचितः।निद्राणिमंदृष्टमालोक्यतंराज
तनयाययौ।लघुसंचारनिभृताकरस्थगितनूपुरा।अहमभ्रष्टकौमाराज्ञानकामस्यधीवरः।उभयोःकुशलं
दृष्ट्वाध्यात्वेतिप्रीतिमायसा।नष्टधीर्धीवरःकांतांप्रबुद्धोवीक्ष्यनिर्गतां।उत्क्रोशहावंचितोस्मीतिबभूवसहसा
व्यसुः।विज्ञायतंतथाभूतंराजपुत्रीहृदुःखिता।तस्याश्चवह्निशरणप्रवेशेनिश्चयंव्यधात्।ततोविदितवृत्तां
तःशोकलज्जाकुलोनृपः।ततयावत्सलक्ष्यालंशंकुराराधनव्रतं।तस्यसत्यस्तुतस्याग्रेप्रोच्चचारवचोदिवः।

खंडित

९० नरेंद्रसप्तहारोऽयं सर्वविज्ञोन धीवरः।पुरानागहलग्रामे द्विजन्माभून्महाधनः।तस्यायं तनयो गंगातीरे तस्य त्याजजी
३६० वितं।प्राणत्र्याणसमये दृष्ट्वाग्रे मत्स्यजीविनः।सस्पृहो वासनात्तुल्यां जनिं प्राप्तो घृणाहितां।तस्मात्तु पतिना वह्निं
तद्वीर्ये यंस्तुतातव।आयुषोऽर्द्धेन पुत्र्यास्ते जीवत्वेष द्विजाकृतिः।इत्याकर्ण्य नभोवाणीं सतयालंभि तत्सुषे।तस्मै द
दौ तां तनयामिति प्राग्जन्मभूपकं।धीवराख्यायिका॥ ॥पुरायोध्याधिनाथेन भूभुजा वीरवाहुना।वीरचर्याप्र
यत्नेन प्राप्तश्चोरो महार्थहृत्।एकाधारी सन्निहितः शूलेन गरे शूलहृत्।दृष्ट्वा स्वं वेवणीकृत्पुत्र्यारोमादन्नाख्ययाशुवाः।ता
न्निवद्धहृदंढले हहृष्टिरागानुरागिणी।दुग्रेपि हारमात्मानं तं विनाकर्तुमुद्यते प्रयत्नवत्सलां देवी प्राह नाम सुपार्वती। राम०
माकृथाः साहसं पुत्रि सा चोरो गुलिकाधरः।विद्याधरी पूर्वे भार्या तिस्य त्वं हृदयप्रिया।शापः क्षीणस्तु वयोस्तेज विद्यां ३६०